Pierre-Joseph

PROUDHON

Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da

SEFALETİN FELSEFESİ

KAOS

Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865)

Napolyon savaşları sonrasında, Fransa'yı kırıp geçiren yoksulluk günlerinde doğmuştu Proudhon.

Çocukluk yılları köyde geçti. Kazandığı bir bursla Besançon'daki Collège'e girdi ama, öğrenimini tamamlayamadan ayrılıp matbaa çıraklığına başladı. Proudhon'un, "kendi kendini yetiştiren düşünür" olmasında matbaa zanaatkârlığının büyük etkisi olduğu kabul edilir. Nitekim, toplumsal teorilerinin şekillenmesinde bir esin kaynağı olan sosyalist düşünür Charles Fourier ile matbaacılık günlerinde tanışmıştı.

Matbaacılık işinin iflası üzerine Lyon'a taşındı. Devrimci bir atmosfer ve renkli simalarla doluydu Lyon; Cabet, Fourier ve Saint-Simon'un taraftarları şehirde oldukça etkindi. Sosyalist-feminist Flora Tristan ve 1831 ayaklanmasının karşılıkçı asîleri ayrı bir hava katıyordu bu ortama. Proudhon, onlarla sıkı bağ kurdu.

Bir Paris seyahatinde tanıştığı Rus mülteciler, Alesandr Herzen ve Mihail Bakunin'le yakın arkadaş oldu. Aynı şekilde, Arnold Ruge, Karl Grün, Karl Marx gibi sol-Hegelci Alman sürgünlerle de tanıştı.

1840'ta yayımladığı *Mülkiyet Nedir?* adlı kitabıyla kısa sürede ünlenen Proudhon, 1846'da *Sefaletin Felsefesi*'ni yayımladı. Daha bir yıl geçmeden, Paris'in radikal işçileri arasında olduğu kadar, Marx'ın kurduğu Paris'teki Komünist Birlik üyeleri arasında da –Engels'in yakınacağı kadar– güçlü bir etkiye sahipti.

Proudhon, Orleanist monarşinin yıkıldığı Şubat 1848 Devrimi'ni öngörmüştü. Haziran 1848'de Kurucu Meclis'e seçilerek parlamentoya girdi. Ancak, anarşist düşünceleriyle mecliste bulunmasının anlamsızlığını görmesi uzun sürmedi. Yaptığı bir konuşma sonrasında dokunulmazlığı kaldırılarak üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. Böylece, kurduğu halk bankası ve karşılıkçı alış-veriş sistemi tamamlanamadan lağvedildi.

Biri kapatılınca ötekisi yayına başlayan dergiler ve gazeteler serisiyle anarşist gazeteciliğin ilk deneyimini de sunan Proudhon, henüz 55 yaşındayken Ocak 1865'te öldü.

Ben Afrika'da kanat çırpan kelebeğin
Kuzey Amerika'da yarattığı kasırgayı istiyorum.
Ben kaos istiyorum!

İktisadî Çelişkiler Sistemi
ya da
Sefaletin Felsefesi

Pierre Joseph Proudhon

Kitabın özgün adı:
Système des contradictions économiques
ou Philosophie de la misère

Fransızca'dan çeviren:
Işık Ergüden

Kapak tasarım-uygulama:
Yar Şilan

Kaos Yayınları: 32
1. Baskı: Kasım 2012, İstanbul

Ofset hazırlık: Kaos

Baskı-cilt: Sena Ofset Ltd. Şti.
Litros Yolu 2.Mat.Sit. 4NB7-9-11
Topkapı / İst. 0212 613 03 21 Sert.No: 12064

Kaos Yayınları
Feridiye Cd. No. 21/1 Fidan Apt.
Taksim-İstanbul Tel: (212) 297 38 75
www.kaosyayinlari.com
kaosyayinlari@yahoo.com

ISBN 978-975-7005-32-2

Pierre-Joseph
Proudhon

İktisadî Çelişkiler Sistemi

ya da

Sefaletin Felsefesi

Çeviren:

Işık Ergüden

KAOS

İÇİNDEKİLER

Çevirenin notu

Karl Marx'ın, Proudhon'un eserine yönelik kaleme aldığı *Felsefenin Sefaleti* yaygın bir okur kitlesine ulaşmışken, bu eserin referansını oluşturan Pierre-Joseph Proudhon'un 1846 tarihli *İktisadî Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi*'nin gün ışığına çıkmamış olması, 19. yüzyılın o "sağırlar diyaloğu"nu kavramakta sorun oluşturmanın ötesinde, esasen sosyalizm ve komünizm üzerinde tekrar tekrar düşünülen günümüz tartışmaları açısından önemli bir eksiklikti.

Bu düşünceyle yayımladığımız *Sefaletin Felsefesi*'nin orijinali, oldukça hacimli bir eserdir. Türkçe'ye bu metnin olduğu gibi aktarılması, bugün artık adı sanı anılmayan kişilerden, gazete ve yayınlardan yapılmış uzun alıntılar ve polemikler nedeniyle çeşitli açılardan okurları sıkabilir, ilgiyi dağıtabilirdi. Nitekim, bu eserin gerek Fransızca'da gerek diğer dillerde, çoğunlukla kısaltılmış baskıları yayımlanmıştır. Biz de bu yolu seçerek, "10/18" yayınlarının kısaltılmış baskısını esas aldık. Ancak her kısaltma ya da seçmenin öznelliği bir gerçek olduğundan, bununla yetinmeyerek, eserin tümünü üç cilt hâlinde yayımlamış olan Fédération Anarchiste'in Fresnes-Antony grubunun baskısından da yararlanıp daha geniş bir metin hâlinde Türkçe'de sunmaya, Proudhon'un düşünce sistematiğini daha eksiksiz aktarabilmeye çalıştık. Çıkartılan bölümler metinde köşeli parantezle belirtilmiştir.

ÖNDEYİŞ

Bu yeni incelemenin konusunu oluşturan alana girmeden önce, tuhaf geleceğine emin olduğum bir hipotezi açıklama gereği duyuyorum, çünkü bu açıklamayı yapmazsam daha ileri gitmeme ve anlaşılmama imkân olmaz: Tanrı hipotezinden söz etmek istiyorum.

Denilecektir ki, Tanrı'yı muhtemel addetmek onu inkâr etmektir; niçin onu teyit etmiyorsunuz?

Tanrı inancı şüpheli bir kanaate dönüştüyse, bu benim suçum mu? İlahî bir varlık karşısında duyulan yalın kuşku zayıf bir ruhun belirtisi olarak görülüyorsa ve tüm felsefî ütopyalar arasında artık kimsenin katlanamadığı tek ütopya buysa, bu benim suçum mu? Riyakârlık ve aptallık her yerde bu kutsal yafta altında gizleniyorsa, bu benim suçum mu?

Bir âlim evrendeki meçhul bir gücün güneşleri ve atomları peşinden sürüklediğini ve tüm mekanizmayı harekete geçirdiğini varsayabilir, onun tamamen temelsiz bu varsayımında doğal olmayan hiçbir şey yoktur; kabul görür, teşvik edilir: Asla doğrulanmayan ama yine de mucidine ün getiren çekim gücü hipotezi buna kanıttır. Fakat ben insanî olayların akışını açıklamak için, akla gelebilecek tüm çekincelerle birlikte, bir Tanrı'nın müdahalesini varsaydığımda, bilimsel ciddîyeti isyana davet ettiğime ve bunun ciddî kulaklara hakaret olduğuna eminim: Bizim dindarlığımız Tanrı'nın saygınlığını nasıl da yitirtti; her cibiliyetten şarlatanlık bu dogma ya da bu yalan sayesinde nasıl da hokkabazlıklar yaptı! Çağımın teistlerini gördükçe Tanrı'ya küfür dudaklarımın ucuna kadar geliyor; halkın inancına, Brydaine'in Tanrı'nın en iyi dostu dediği şu halkın inancına saygı gösterdim ve ağzımdan inkâr edici laflar çıkacak diye ödüm patladı. Tezat duygular içimi kemirirken, akla çağrı yaptım; ve bunca dogmatik karşıtlık arasında, bugün bu hipotezi benim için gerekli kılan da bu akıldır. Tanrı'ya uygulanan *a priori*

dogmatizm kısır kaldı: Hipotezin de sırası geldiğinde bizi nereye sevk edeceğini kim bilebilir?

Dolayısıyla, kalbimin sessizliğinde ve her türlü insanî saygınlığın ötesinde, toplumsal devrimlerin esrarını inceleyerek, Tanrı'nın, bu büyük Meçhul'ün benim için nasıl bir hipotez –yani zorunlu bir diyalektik araç– hâline geldiğini izah edeceğim.

- I -

Tanrı fikrini art arda geçirdiği merhaleler boyunca izlediğimde, bu fikrin öncelikle toplumsal olduğu kanısına varıyorum; toplumsaldan kastım, bu fikrin kişisel bir anlayış olmanın ötesinde, kolektif düşüncenin bir inanç bildirimi olduğudur. İmdi, bu inanç bildirimi nasıl ve hangi koşullarda meydana gelir? Bunu saptamak önem taşımaktadır.

Ahlâkî ve entelektüel bakış açısından toplumu ya da kolektif insanı bireyden ayıran şey kendiliğinden eylemdir, başka deyişle içgüdüdür. Birey yalnızca çok iyi bildiği, reddetmekte ya da onay vermekte özgür olduğu güdülere boyun eğerken ya da boyun eğdiğini sanırken, tek kelimeyle kendini özgür olarak görür –ne kadar bilgiç ve ne kadar eğitimliyse o kadar özgür görür! Toplum ise dürtülere tâbidir; ilk bakışta burada hiçbir karar ya da proje yok gibidir, ama toplumun dışında var olan ve toplumu karşı konulmaz bir güçle meçhul bir sona doğru iten üstün bir gücün yönetiminde olduğu yavaş yavaş ortaya çıkar. Monarşilerin ve cumhuriyetlerin kurulması, kast ayrımları, hukuk kurumları, vs. bu toplumsal kendiliğindenliğin tezahürleridir, dolayısıyla bu kendiliğindenliğin ilkesini saptamak ya da nedenini bulmaktansa, etkilerini belirtmek çok daha kolaydır. Bousset, Vico, Herder ve Hegel'in ardından tarih felsefesine kendilerini vakfedenlerin tüm çabaları, bugüne kadar, insanın tüm hareketlerine yön veren tanrısal yazgının varlığını saptamak oldu. Bu konuda, toplumun harekete geçmeden önce kendi dehasını anımsatmayı asla ihmâl etmediğini de gözlemliyo-

rum: Kendiliğindenliğinin zaten çözümlemiş olduğu şeyi sanki tepeden düzenlemek ister gibidir. Nazar, büyü, kehânet, mucizeler, kurbanlar, halkın alkışları, hep birlikte dua etmeler; bütün bunlar toplumun her şey olup bittikten sonra müzakere etme protokolünün en sıradan biçimidir.

Kişilerin pek az hissettiği ya da hiç hissetmediği ama insanlığın üzerinde bir esin perisi gibi dolanan, tamamen sezgisel, hatta toplum-üstü bu esrarengiz yeti, tüm psikolojinin en temel olgusudur.

Oysa insanın, kendisi gibi hem bireysel içgüdünün isteklerine hem de kolektif itkilere tâbi olan diğer hayvan türlerinden farklı olarak, kendi düşüncesindeki içgüdüyü ya da buna yol açan *fatum*'u* fark etme ve belirtme gibi bir ayrıcalığı vardır; keza bu içgüdüye nüfuz etme ve kararlarında etkide bulunma gücüne de sahip olduğunu ilerde göreceğiz. (İlâhî esinin) coşkusu içine işlemiş ve kendinden geçmiş insanın ilk hareketi, kendini bağımlı hissettiği ve Tanrı adını verdiği Meçhul Koruyucu'ya tapmaktır. Tanrı, yani Yaşam, Varlık, Tin ya da daha basitçe Ben: Çünkü tüm bu sözcükler, kadim dillerde eşanlamlı ve eşseslidir.

[...]

Demek ki Tanrı insana saf ve daimî bir öz olarak görünür; kölesi karşısındaki bir hükümdar tavrıyla durur insanın karşısında ve kimi zaman şairlerin, yasa koyucuların ve kâhinlerin ağzından ifade eder kendini –*musa, nomos, numen*–** kimi zaman da halkın alkışlarıyla –*Vox populi vox Dei.****

[...]

Şunu da saptayalım ki, tanrısallığın ilk ifşası olan evrensel bir aklın muğlak ve deyim yerindeyse nesnelleştirilmiş bilincine dayanarak Tanrı'nın gerçekliği ya da gerçek dışılığı hakkında kesinlikle hiçbir yargıda bulunamayız. Gerçekten de Tanrı'nın kolektif içgüdüden ya da evrensel akıldan başka

* Lat., *Yazgı*. (y.n.)

** *Musa*: lat., bir vasiyeti yerine getirmekle görevli kimse; *nomos*: lat., yasa; *numen*: lat., gözle görülüp elle tutulamayan ama kavranabilen varlık. (y.n.)

*** Lat., *Halkın sesi Hak'kın sesidir*. (y.n.)

bir şey olmadığını kabul edelim: Geriye, bu evrensel aklın kendi içinde ne olduğunu bilmek kalıyor. Çünkü, daha sonra göreceğimiz gibi, evrensel akıl asla bireysel aklın içinde verili değildir; başka deyişle, toplumsal yasaların bilinmesi ya da kolektif fikirler teorisi, saf aklın temel kavramlarından çıkarsanmış olsa bile, yine de tamamen ampiriktir ve asla tümdengelim, tümevarım ya da sentez yoluyla *a priori* olarak keşfedilmiş değildir. Buradan çıkan sonuç şudur ki, bu yasaları eseri kabul ettiğimiz evrensel akıl –tıpkı matematik yasalarına göre yaratılmış olmasına rağmen, matematikten farklı bir gerçeklik olan ve yalnızca matematiğin varlığından çıkarsanamayacak gezegen sistemi gibi–, saf aklın farklı bir gerçekliği olarak ve ayrı bir alanda var olur, muhakemede bulunur ve işler. Dolayısıyla, demek istediğim, eskilerin Tanrı diye adlandırdıkları şey, modern dildeki bu evrensel akıldır. Sözcük değişmiştir: Peki ya nesne hakkında ne biliyoruz?

Şimdi kutsal fikrinin geçirdiği evrimleri izleyelim.

Yüce Varlık, ilk mistik yargı tarafından bir kez ortaya atıldığında, insan bu temayı hemen bir başka mistisizmle genelleştirir: Analoji. Tanrı, deyim yerindeyse henüz bir noktadır: Birazdan dünyayı dolduracaktır.

İnsan, kendi toplumsal ben'ini hisseder gibi selâmlamıştır *Yaratıcı*'sını; tasarımın ve niyetin kesinliğini hayvanlarda, bitkilerde, su pınarlarında, meteorlarda ve tüm evrende keşfeden insan, özel olarak her bir nesneye ve ardından bütüne, bir can, bir ruh ya da öncülük eden bir cin atfetmiştir: Doğanın en yüksek zirvesi olan toplumu tanrılaştırıcı bu tümevarımı en sıradan yaşamlara, cansız ve inorganik nesnelere varana dek sürdürmüştür. İnsan, yaratılışın yüksek kutbu olarak kabul edilen kendi kolektif ben'inden maddenin en sonuncu atomuna kadar Tanrı fikrini, yani kişilik ve zekâ fikrini *yayar*; tıpkı Tekvin'in bize Tanrı'nın *gökyüzünü bizzat yaydığını*, yani her şeyin koşulu olan zamanı ve mekânı yarattığını bize anlatması gibi.

Böylece, hükümran-imâlâtçı Tanrı olmadan ne evren ne de insan olurdu: Toplumsal inanç böyledir. Fakat insan

olmadan da Tanrı düşünülemezdi; –daha net ifade edersek– Tanrı bir hiç olurdu. İnsanlığın bir yaratıcıya, tek Tanrı'ya, tanrılara ihtiyacı varsa, bir tanrı elçisine de ihtiyacı vardır: Cennet, cehennem ve buraların sakinleriyle ilgili hikâyelerin teogonisi [tanrıdoğum öyküleri], insan düşüncesinin bu düşleri, evrenin zıddıdır, ki bazı filozoflar bunları Tanrı'nın düşü olarak adlandırmışlardır. Toplumun eseri olan bu teolojik yaratıda nasıl bir görkem vardır! *Demiurgos*'un* yaratısı silindi; Kâdir-i Mutlak diye adlandırdığımız yenildi; ve yüzyıllar boyunca fanîlerin büyülenmiş hayâl gücü Olimposluları seyrede ede doğanın seyrinden sapmıştır.

Bu fantastik bölgeden aşağıya inelim: Acımasız akıl kapıyı çalıyor; onun korkunç sorularına cevap bulmamız gerek.

Tanrı nedir, der akıl; nerededir, kaç tanedir, ne ister, ne yapabilir, ne vaat eder? –İşte, böylece analizin ışığında, gökyüzünün, yeryüzünün ve cehennemlerin tüm tanrısallıkları, ne olduğunu bilmediğim, cisimsiz, duygusuz, hareketsiz, anlaşılmaz, tanımlanmaz bir şeye, tek kelimeyle varlığın tüm özniteliklerinin yadsınmasına indirgenir. Gerçekten de, insan ister her bir nesneye bir ruh ya da özel bir cin atfetmiş olsun; isterse de evreni tek bir gücün hâkimiyetinde tasarlasın, başka türlü kavranamayacağını düşündüğü fenomenler hakkında herhangi bir açıklamaya varmak için koşulsuz, yani imkânsız bir varlığı hiç VARSAYMAMALIDIR. Tanrı'nın ve aklın esrarı! Mümin kişi, tapındığı putu daha *rasyonel* kılmak için onu *gerçek* yapabilecek her şeyden adım adım arındırır; mantık ve deha mucizelerinin ardından, En Üstün Varlığın öznitelikleri hiçliğinkilerle aynı olur. Bu evrim kaçınılmaz bir yazgıdır: Tüm teodisenin [ilm-i ilahînin] kökeninde ateizm yatar.

Bu gelişmeyi anlaşılır kılmaya çalışalım.

Her şeyin yaratıcısı Tanrı fikri bilinç tarafından yaratılır yaratılmaz, başka deyişle Tanrı'yı toplumsal ben fikrinden kozmik ben fikrine yükselttiğimiz anda, düşüncemiz, mükemmelleştirme bahanesi altında Tanrı fikrini anında yık-

* Eski Yunan inanışında, dünyayı yaratan tanrı. (y.n.)

maya koyulur. Tanrı fikrini mükemmelleştirmek! Teolojik dogmayı arındırmak! İnsan soyunun ikinci halüsinasyonu bu oldu.

Analizci ruh, hiç durmadan sorgulayan ve itiraz eden yorulmak bilmez İblis, dinî dogmatizmin kanıtını er ya da geç arayacaktı. İmdi, filozof, Tanrı fikrini ister tanımlasın, isterse de tanımlanamaz ilân etsin; ister bu fikre aklıyla yaklaşsın, isterse de aklını uzak tutsun, ben bu fikrin zarar gördüğünü söylüyorum: Ve tasavvurun bir noktada kesintiye uğraması mümkün olmadığından, uzun vadede Tanrı fikrinin yok olması gerekir. Demek ki, ateist hareket teolojik dramın ikinci perdesidir; ve tıpkı nedenin sonuca yol açması gibi bu ikinci perdeye birincisi sebep olmuştur. İlahî ezgilerde, *gökler Ezelî Tanrı'nın zaferini anlatıyor*, denir. Biz de şunu ekleyelim: Tanrı'yı tahtından indiren de onların tanıklığıdır.

Gerçekten de insan olguları gözlemledikçe doğa ile Tanrı arasında aracılar gördüğüne inanır: Bunlar rakam, figür ve ardışıklık ilişkileridir; organik yasalar, evrimler, analojilerdir; tezahürlerin meydana geldiği ya da hiç sekmeden birbirlerini çağırdıkları belli bir art arda geliştir. İnsan, parçası olduğu bu toplumun gelişimi içinde özel iradelerle ortak kararların bir şey için iç içe girdiğini gözlemler; ve Büyük Tin'in dünya üzerinde asla doğrudan doğruya kendisi aracılığıyla değil, keyfî olarak ya da tesadüfî bir iradeyle de değil, duyarlı içgüçler ya da organlarla, kurallara uygun olarak dolaysızca etkide bulunduğunu düşünür. Ve neden-sonuç zincirini düşünce yoluyla katederek, Tanrı'yı bir kantar kolunun en ucuna yerleştirir.

Tüm göklerin ötesinde oturur göklerin Tanrısı,

demiştir bir şair. Böylece, teori işin içine girer girmez Yüce Varlık motor güç işlevine indirgenir, temel direk olur, yapı taşı olur, hatta, daha kaba bir benzetme yapmama izin verilirse, hüküm süren ama yönetmeyen, yasaya itaat etmeye yemin etmiş ve icracı bakanlar atamış meşrutî hükümdar işlevine indirgenir. Fakat, kendisini büyüleyen serabın etkisi altındaki teist, bu gülünç sistemde kendi putunun yüceli-

ğinin yeni bir kanıtını görür; bu putun kendi yarattığı araçları kendi gücüne hizmet ettirdiğini ve insanların bilgeliğini kendini yüceltmek için kullandığını düşünür.

Bir süre sonra, Ezelî Tanrı'nın hükümranlığını sınırlandırmakla yetinmeyen insan, Tanrı katline giderek yaklaşan bir korkuyla, bu hükümranlığı paylaşmayı talep eder.

Eğer ben bir tinsem, hisseden ve fikir yayan bir ben'sem, diye devam eder teist, o hâlde ben de mutlak varlığın parçasıyım; özgürüm ben, yaratıcıyım, ölümsüzüm, Tanrı'nın dengiyim. *Cogito ergo sum*;* o hâlde ölümsüzüm: İşte doğal sonuç, *Ego sum qui sum*'un** tercümesi: Felsefe İncil'le hemfikirdir. Tanrı'nın varlığı ile ruhun ölümsüzlüğünü bilinç aynı yargı içinde ileri sürmüştür: Birinde insan evren adına konuşur, kendi ben'ini bu evrenin bağrında dolaştırmaktadır; diğerinde, kendi adına konuşur. Bu gidiş geliş içinde ise kendini tekrarlamaktan başka bir şey yapmadığını fark etmez.

Uzun bir aradan sonra ilk kez resmen ilân edildiğinde Antik dogma yandaşlarına bir sapma gibi gelen ve tanrısallıkta gerçek bir bölünme olan ruhun ölümsüzlüğü, yine de ilahî hükümranın tamamlayıcısı olarak görüldü, ezelî iyilik ve adaletin zarurî vekili olarak kabul edildi. Hükümran bir temsili ve ömür boyu azledilemeyen memurları monarşinin temel koşulu kabul eden politik teorisyenlere benzeyen teistler de ruhun ölümsüzlüğü olmadan Tanrı anlaşılamaz derler. Fakat doktrinler birbirine ne kadar benzese de fikirlerin çelişkisi o ölçüde aşikârdır: Keza ruhun ölümsüzlüğü dogması da, daha Pisagor ve Orpheus çağından beri ilahî öznitelikleri insanın özgürlüğüyle, aklı inançla uyumlu kılmaya boş yere çabalayıp durmuş filozof teologların kısa sürede ayak bağı olur. Dinsizlerin zaferi!.. Fakat yanılsama hemen boyun eğmez: Ruhun ölümsüzlüğü dogması Yoktan Var Edilmiş

* Lat., *Düşünüyorum, o hâlde varım.*

** Lat., Tanrı ile Musa arasında geçen konuşmada, Musa'nın Tanrı'ya, beni gönderenin adını sorarlarsa ne diyeyim, diye sorması üzerine Tanrı'nın verdiği yanıt: *Ben ne isem oyum*. Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış, 3:14. (y.n.)

Varlığı sınırlandırdığı için bir ilerlemeydi. İmdi, insan ruhu doğruya kısmen sahip olduğu yanılgısı içinde olsa bile asla gerilemez; yolunda yürüme konusundaki bu sebatı onun şaşmazlığının kanıtıdır. Ama yeni bir kanıtımız daha olacak.

Kendini Tanrı'ya eş kılan insan, Tanrı'yı da kendine eş kılıyordu: Yüzyıllar boyunca iğrenç bulunmuş bu karşılıklı bağ, yeni miti belirleyen görünmez güç oldu. İlk peygamberler döneminde Tanrı insanla ittifak kuruyordu; şimdi, sözleşmenin temellerini sağlamlaştırmak için Tanrı insan olacaktır. Tenimizi, çehremizi, tutkularımızı, sevinçlerimizi ve üzüntülerimizi kendinin kılacaktır; onu da bir kadın doğuracak ve o da bizim gibi ölecektir. O sırada insan, sonsuzluğu bu aşağılamasının ardından bir mantık değişikliği yaparak, o zamana kadar yaratıcı olarak adlandırdığını bir koruyucu, bir kurtarıcı hâline getirerek, böylelikle kendi Tanrı'sının idealini yücelttiğini ileri sürmeye hâlâ devam edecektir. İnsanlık henüz "ben Tanrı'yım" dememektedir; böyle bir yetki gaspı onun dinî sevgisinin kaldırabileceği bir şey değildir. O, şöyle der: "Tanrı benim içimde, EMMANUEL, *nobiscum Deus*.*" Ve, felsefenin kibirle, evrensel bilincin ise dehşetle, hep bir ağızdan, tanrılar gidiyorlar! –*excedere deos!*– diye haykırdığı an, on sekiz yüzyıllık tutkulu tapınma ve insanüstü iman dönemi başlamış oldu.

Fakat kaçınılmaz son yaklaşmaktadır. Sınırlandırılmaya izin veren her egemenliğin sonu demagojidir; kendini tanımlayan her tanrısallığın sonu, kokuşmuşluk ve kuru gürültüdür. İnsan düşüncesinin bu uzun evriminin nihaî sonu, İsa' ya tapmadır. Melekler, azizler, bakireler cennette Tanrı'yla birlikte hüküm sürer, der din kitabı; iblisler ve dışlanmışlar cehennemde ezelî işkence çekerler. Aşırı dünyevî toplumun sağı ve solu vardır: Denklemin tamamlanma zamanı gelmiştir, mistik hiyerarşi yeryüzüne inebilir ve kendi gerçekliği içinde görünebilir.

Milton, ilk kadını pınardaki aksine bakan ve kollarını kendi imgesini kucaklamak ister gibi uzatan biri olarak tas-

* Lat., *Tanrı bizimledir*. Eski Ahit, Yeşaya, 8:10. (y.n.)

vir ettiğinde, insan soyunu tıpatıp resmetmiştir. –Taptığın bu Tanrı, ey insan, bu Tanrı ki sen onu iyi, adil, her şeye kâdir, bilge, ölümsüz ve kutsal yarattın, sensin o: Bu mükemmellik ideali senin imgendir, bilincinin parlak aynasında arınmış imgen. Tanrı, doğa ve insan, tek ve özdeş varlığın üçlü çehresidir; insan, binlerce evrim geçirerek kendinin bilincine varmış Tanrı'dır; İsa'da insan kendini Tanrı hissetmiştir ve Hıristiyanlık gerçekten de insan-Tanrı'nın dinidir. Daha en başta BEN demiş olandan başka Tanrı yoktur; SEN'den başka Tanrı yoktur.

Dinin ve kendinin sırrını gözler önüne sererek son nefesini veren felsefenin son çözümleri bunlardır.

- II -

Bundan böyle her şey bitmiş gözükmektedir; insanlık kendine tapınmaya ve kendini kutsallaştırmaya son verdiğinden, teolojik sorun sonsuza dek bir yana atılmış gözükmektedir. Tanrılar çekip gitmiştir: İnsanın kendi bencilliği içinde sıkılmaktan ve ölmekten başka yapacak bir şeyi yoktur. Etrafımda uzanan ve ruhumun derinliklerinde açılan bu yalnızlık ne korkunç! Kendimi yüceltmem yok oluşa benziyor, kendimi Tanrı kıldığımdan beri gölgeymişim gibi geliyor. Her zaman bir *ben* olmam mümkün, ama kendimi mutlak olarak görmem çok zor; eğer ben mutlak değilsem, bir fikrin yarısıyım demektir ancak.

Felsefenin azı dinden uzaklaştırır, dedi kim olduğunu bilmediğim ironik bir düşünür, felsefenin çoğu ise dine götürür. –Bu gözlemde aşağılayıcı bir hakikât var.

Her bilim üç ardışık evrede gelişir; bunlar, uygarlığın büyük evreleriyle kıyaslanarak dinî evre, sofistik evre, bilimsel evre diye adlandırılabilir. Örneğin simya, sonradan kimya diye adlandırılacak olan ve kesin planına henüz kavuşmamış olan bilimin dinî evresini belirtir; tıpkı astrolojinin bir başka bilimsel yapının, astronominin dinî evresini meydana getirmesi gibi.

İmdi, altmış yıl boyunca felsefe taşıyla alay ettikten sonra, deneyimin yönlendirdiği kimyacılar artık cisimlerin hâl değiştirebilir olduğunu inkâr etmeye cesaret edemiyorlar; astronomlar ise dünyanın mekaniği sayesinde dünyanın organiğinden kuşku duymaya vardılar, yani tam da astroloji gibi bir şey. Biraz önce belirttiğim felsefe örneği gibi, kimyanın azı felsefe taşından vazgeçiriyorsa, kimyanın çoğunun felsefe taşına götürdüğünü söylemenin tam sırası değil mi? Ve benzer bir biçimde, astronominin azı astrologları güldürüyorsa, astronominin çoğunun da astrologlara inanmayı sağladığını söyleyemez miyiz?

Doğaüstüne birçok ateistten daha az meyilli olduğum açıktır, fakat mucize, kehânet, büyü gibi hikâyelerin bazı gizli güçlerin ya da eskilerin deyişiyle, bazı karanlık güçlerin meydana getirdiği olağanüstü etkilerin saptırılmış anlatılarından başka bir şey olmadığını düşünmekten kendimi alamıyorum. Bizim bilimimiz kaba ve kötü niyetle hâlâ öylesine dolu ki! Âlimlerimiz bunca az bilgi kırıntısına rağmen öyle haddini bilmezler ki! Haksız yere çıkar sağladıkları fikirleri korumak amacıyla, kendilerini rahatsız eden olguları öyle fütursuzca inkâr ediyorlar ki! Bâtıl inançlıların eşi olan bu güçlü zekâlardan çekiniyorum. Evet, buna eminim, bizim beş para etmez rasyonalizmimiz, bilimin gücüyle, gerçekten *muhteşem* görünecek bir dönemin açılışıdır; evren, benim gözümde bir büyü laboratuvarından başka bir şey değildir, ondan her şey umulur... Bunları söyledikten sonra konuma geri dönüyorum.

Dinin gelişimine dair yaptığım bu üstünkörü açıklamanın ardından, şu dört kelimede –Tanrı'nın varlığı, ruhun ölümsüzlüğü– ifade bulan ikili muamma üzerine metafiziğin son sözünü söylediğini sanırsak yanılırız. Başka konularda olduğu gibi burada da, aklın en ileri ve en sağlam çözümleri, teolojik sorunu sonsuza dek çözmüş gibi gözükenler, bizi temel bir mistisizme yöneltir ve kaçınılmaz bir felsefenin yeni verilerini içerir. Dinî görüşlerin eleştirisi bugün hem bizi güldürüyor hem de din adamlarını. Yine de bu eleştirinin özü problemin yeniden üretilmesinden başka bir şey değildir. İnsan

soyu, içinde bulunduğumuz bu dönemde, antik dönemin Tanrısallık nosyonuna denk düşecek bir şeyleri kabul etmenin ve olumlamanın arifesindedir; ve bunu da geçmişte olduğu gibi kendiliğinden bir hareketle değil, düşünce yoluyla ve alt edilmez bir mantıkla yapıyor.

Birkaç kelimeyle kendimi ifade etmeye çalışacağım.

Filozofların, istemeden de olsa sonunda hemfikir oldukları bir nokta varsa eğer, bu hiç kuşkusuz, zekâ ile zorunluluğun, düşüncenin öznesiyle nesnesinin, ben ile ben-olmayanın farklılığıdır; kabaca ifade edersek, ruh ile maddenin farklılığıdır. Tüm bu terimlerin gerçek ve doğru olandan başka bir şeyi ifade etmediğini, bunların her birinin tek doğru ve tek gerçek olan mutlaktan ayrılığı belirttiğini ve tek tek ele alınan her bir terimin aynı zamanda çelişkiyi de içerdiğini gayet iyi biliyorum. Fakat bizim mutlağa erişmemizin de tamamen imkânsız olduğu; mutlağı ancak bizim ampirizmimiz alanına girebilen karşıt terimleriyle bilebildiğimiz; ve inancımızın elde edebileceği tek şey birlikse, bilimin ilk koşulunun da düalizm olduğu bir o kadar kesindir.

Örneğin düşünen kimdir, düşünce nedir? Ruh nedir, beden nedir? Bu düalizmden kurtulunamayacağına bahse girerim. Özlerin durumu da böyledir, fikirlerin durumu da: Özler doğa içinde birbirlerinden ayrılmış gözükürler, tıpkı fikirlerin zihinde birbirlerinden ayrılmış gözükmeleri gibi; ve tıpkı Tanrı fikri ile ruhun ölümsüzlüğü fikrinin, özdeşliklerine rağmen, felsefe içinde art arda ve çelişik olarak varlıklarını ortaya koymaları gibi; tıpkı, mutlak içinde birbirleriyle kaynaşmalarına rağmen, ben ile ben-olmayan'ın doğa içinde ayrı ayrı ve çelişik olarak kendilerini ortaya koymaları gibi; düşünen ve düşünmeyen varlıkların varlığı gibi.

Oysa bu konuda düşünme zahmetine katlanan biri bugün artık böyle bir ayrımın, ne kadar gerçekleşmiş olursa olsun, aklın karşılaşabileceği en anlaşılmaz, en çelişik, en saçma şey olduğunu bilir. Varlık artık maddî özelliklerinden yoksun tahayyül edilemeyeceği gibi, tinsel özelliklerinden yoksun da tahayyül edilemez. Öyle ki, zaman, mekân, hareket, dayanıklılık gibi kategorilerin hiçbirine dâhil olmadığı için tini

yadsırsanız, gerçeği oluşturan tüm özniteliklerden de yoksun kalmış hissedersiniz kendinizi; ve ben de bu durumda, üzerinde durulmaya değer olarak yalnızca kendi ataletini sunan, yalnızca biçimleri anlaşılabilen ve hiçbir yerde –iradî ve özgür– neden olarak kendini göstermeyen ve töz olarak tamamen gizlenen maddeyi yadsırım. Ve böylece saf idealizme varırız, yani hiçliğe. [...] Dolayısıyla, terimlerinin yanlış olduğunu gayet iyi bildiğimiz fakat bizim için doğrunun koşulu olduğundan, karşı koyamayacağımız biçimde bizi kendisine mecbur kılan bir düalizmle işe başlamamız kaçınılmazdır; tek kelimeyle ifade edersek, Descartes'la ve insan soyuyla başlamamız, ben'den, yani tin'den yola çıkarak başlamamız zorunludur.

Fakat analizin çözdüğü dinler ve felsefeler, mutlaklık teorisi içinde eridiklerinden beri tinin ne olduğunu tam anlamıyla bilmiyoruz ve bu konuda bizi Antik düşünürlerden ayıran tek şey, etrafımızdaki karanlığı süslediğimiz dilin zenginliğidir. Şu farkla ki, kadim dünyanın insanları için düzen dünya *dışı* bir zekâyı ifade ederken, modernler için daha ziyade dünya *içi* bir zekânın ifadesidir. Oysa, zekâ ister dünya içine isterse de dışına yerleştirilsin, düzen gereği zekâyı olumladığımız andan itibaren, düzenin ortaya çıktığı her yerde zekânın varlığını kabul etmeli ya da bütünüyle reddetmeliyiz. *İlyada*'yı yaratmış insana, sekizgenleri kristalleştiren maddeden daha fazla zekâ atfetmenin gerekçesi olamaz. Buna karşılık, dünyanın sistemini fiziksel yasalara indirgemek, düzenleyici ben'i dikkate almamak, Marengo zaferini, başkonsülü dikkate almadan yalnızca stratejik kombinezonlara atfetmek kadar saçmadır. Yapılabilecek tek ayrım, ikinci durumda, düşünen ben'in yerinin Bonaparte'ın beyni olduğunu saptamaktır, oysa ki evren karşısında ben'in özel bir yeri yoktur ve her yana yayılır.

Materyalistler ise, evreni kendi bedenine benzetmiş olan insanın, yaşamının ve düşüncesinin ilkesi olduğuna inandığı bir ruhu bu evrene vererek kendini kıyaslamayı tamamladığını; böylece, Tanrı'nın varlığına ilişkin tüm argümanların, kıyaslama teriminin kendisi hipotetik olduğu için yanlış olan

bir analojiye indirgendiğini söyleyerek, karşıt kanının üstesinden geldiklerine inanırlar.

"Her düzenleme düzenleyici bir zekâ gerektirir; imdi, dünyada mükemmel bir düzen vardır; o hâlde dünya bir zekânın eseridir" şeklindeki eskimiş tasımı elbette savunacak değilim. Yusuf'tan ve Musa'dan beri yinelenip durulan bu tasım, bırakın bir çözüm olmayı, çözülmesi gereken bilmecenin ifadesidir. Düzenin ne olduğunu gayet iyi biliyoruz; fakat Ruh, Tin ya da Zekâ kelimesiyle ne demek istediğimizi kesinlikle bilmiyoruz. Bu durumda birinin mevcudiyetini nasıl olur da mantıksal olarak diğerinin varlığının sonucu olarak görebiliriz? Dolayısıyla, Tanrı'nın varlığının sözümona kanıtını dünyanın düzeninde gören anlayışı, en ayrıntılı sorgulamaya dayansa da, reddediyorum; bence burada olsa olsa felsefeye sunulmuş bir denklem vardır. Düzen kavrayışı ile tinin teyidi arasında, metafiziğin baş döndürücü uçurumu vardır ki bunun doldurulması gerekir. Sorunu kanıtlamak için ele almaya istekli olmadığımı bir kez daha belirtiyorum.

Fakat şu anda ele aldığımız konu bu değil. İnsan aklının, ben ve ben-olmayan varlık, tin ve madde, ruh ve beden ayrımına kaçınılmaz ve karşı konulmaz bir şekilde vardığını saptamak istemiştim. İmdi, materyalistlerin itirazının, tam da yadsımayı hedefledikleri şeyi kanıtladığını görmemek mümkün mü? Kendi içindeki tinsel ilke ile maddî ilkeyi birbirinden ayırt eden insan, ikili özünü sırayla gösteren ve kendi yasalarına tanıklık eden doğadan başka nedir ki? Materyalizmin tutarsızlığını da saptayalım: İnsanın özgür olduğunu reddeder ve reddetmek zorundadır; oysa, insan ne kadar az özgürse söyledikleri o kadar önem kazanır ve hakikâtin ifadesi olarak görülür. Şu makinenin bana, "Ben ruh ve bedenim" dediğini işittiğimde, böyle bir ifşaat beni şaşırtsa ve kafamı karıştırsa da, o benim gözümde materyalistin otoritesiyle kıyas kabul etmez şekilde büyük bir otorite kazanır, çünkü materyalist, bilinci ve doğayı ıslah ederek, onlara şunu dedirtmek ister: "Ben maddeyim, maddeden başka bir şey değilim, zekâ ise maddî bilme yetisinden başka bir şey değildir."

Sıram geldiğinde ben de saldırıya geçerek, cisimlerin varlığına, başka deyişle, salt cismanî bir doğanın gerçekliğine inancın desteksiz bir kanı olduğunu kanıtlarsam ne olur? Maddenin nüfuz edilemez olduğu söyleniyor. Ne açıdan nüfuz edilemez, diye soruyorum ben de. Kuşkusuz kendisi açısından; çünkü onlar tin açısından demeye cesaret edemezler, böyle demek uzak tutmak istedikleri şeyi kabul etmek olur. Şu iki soruyu buna dayandırıyorum: Madde hakkında ne biliyorsunuz? Madde ne anlama geliyor?

1. Sözümona maddeyi tanımlamak için kullanılan nüfuz edilemezlik, özensiz fizikçilerin bir hipotezinden başka bir şey değildir, yüzeysel bir yargıdan çıkartılmış kaba bir sonuçtur. Deney, maddenin içinde sonsuzca bölünme olduğunu gösterir, madde sonsuzca genişleyebilir, sınırsızca gözeneklidir, ısıyı, elektriği, manyetizmayı geçirir; aynı zamanda bunları kavramayı sağlayacak sonsuz özellik de deneyle ortaya çıkar; yakınlıklar, etkileşimler ve sayısız dönüşümler. Kısacası, nüfuz edilemez bir *şey* hakkındaki temel fikirle pek uyuşmayan özellikler. Maddenin tüm özellikleri arasında, –içgüç ya da direnç fikri aracılığıyla– nüfuz edilemezliğe yöneltebilecek en iyi özellik olan esneklik de binlerce koşula bağlı olarak değişir, tamamen moleküler çekime bağlıdır: Bu çekim kadar nüfuz edilemezlikle bağdaşmayan başka ne vardır? Nihayet, tamı tamına, *maddenin nüfuz edilebilirliğinin bilimi* diye adlandırabileceğimiz bir bilim vardır: Kimya. Gerçekten de, kimyasal bileşim olarak adlandırılan şey bir nüfuz edişten nerede ayrılır?... Kısacası maddenin ancak biçimleri bilinmektedir; tözüne gelince, hiçbir şey bilmiyoruz. O hâlde, görünmeyen, dokunulmayan, engellenemeyen, daima değişen, daima kaçan, tek başına düşüncenin nüfuz edemediği, düşünceye yalnızca değiştirdiği kılıkları gösteren bir varlığın gerçekliği nasıl ileri sürülebilir? Materyalist, lütfen duyumlarının gerçekliğini kanıtla! Bu duyumlara neden olan şeye gelince, söyleyebileceğiniz tek şey şu karşılıklılığı içerir: Bir şey (siz buna madde diyorsunuz) bir başka şeye (ben buna tin diyorum) gelen duyumların vesilesidir.

2. Fakat, maddenin nüfuz edilemez olduğu şeklindeki,

herhangi bir dış gözlemin doğrulamadığı bu varsayım nereden kaynaklanmaktadır, bunun anlamı nedir?

Düalizmin zaferi burada ortaya çıkar. Maddenin nüfuz edilemezliği, materyalistlerin ve avamın kafasında tasarladığı gibi duyuların tanıklığıyla değil, bilinçle kanıtlanır. Kendini özgür, farklı ve kalıcı hisseden *ben*, anlaşılmaz doğa, yine anlaşılmaz olan, hatta farklı olan ve geçirdiği metamorfozlara rağmen kalıcı olan, kendi dışındaki bir başka doğayla karşılaştığında bir yargıda bulunur; bu yargıyı ona salık veren duyumları ve fikirleri gereği ifade eder yargısını: *Ben-olmayan,* kapsamlı ve nüfuz edilemezdir. Nüfuz edilemezlik simgesel bir kelimedir, mutlağın bölünmesi olan düşüncenin yine mutlağın bir diğer bölünmesi olan maddî gerçeklik içinde kendini temsil ettiği bir imgedir: Fakat, yokluğunda maddenin de yok olacağı bu nüfuz edilemezlik, son tahlilde ... içsel duyunun spontan yargısından başka bir şey değildir, bu tinin metafizik bir *a priori*'sidir, doğrulanmamış hipotezidir.

Böylece felsefe, teolojik dogmatizmi yerle bir ettikten sonra, ister maddeyi tinselleştirip düşünceyi maddeleştirsin, ister varlığı idealize edip fikri realize etsin; isterse de *töz* ile *neden*'i özdeşleştirerek, hiçbir şey açıklamayan ya da hiçbir anlama gelmeyen her cümlenin yerine her yerde GÜÇ'ü ikâme etsin; ne yaparsa yapsın bizi her zaman ezelî düalizme götürür ve kendimize inanmayı bize buyurarak, bizi, tinlere değilse de Tanrı'ya inanmaya zorlar. Felsefenin, tini doğadan ayıran Antik düşünürlerden farklı olarak, tini doğanın içine yeniden kattığı ve araştırmalarının aşağı yukarı tüm meyvesini özetleyen şu ünlü çözüme götürdüğü doğrudur: Tin, insanın içinde *kendini bilir*, başka hiçbir yerde ise, muhtemeldir ki, *kendini bilmez*. – "O, insanda uyanık olan, hayvanda düş gören ve taşta uyuklayan şeydir..." demiştir bir filozof.

Son demlerini yaşayan felsefe, demek ki, doğduğunda ne biliyorsa hâlâ o kadar bilmektedir: Sanki dünyaya Sokrates'in sözünü doğrulamak için gelmiş gibidir. Kendi kefenine törenle sarınırken bize şöyle demektedir: Bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir. Demek istediğim şu ki, günümüzde felsefe tüm yargılarının, ikisi de yanlış, ikisi de imkânsız,

buna rağmen ikisi de gerekli ve kaçınılmaz iki hipoteze –maddeye ve tine– dayandığını bilmektedir. Öyle ki, geçmişte karanlığı her tarafa yayan dinî hoşgörüsüzlük ve felsefî sürtüşmeler şüpheyi bağışlar ve şehvetperest bir tasasızlığa davetiye çıkarırken, inkârın her alandaki zaferi artık bu şüpheye bile imkân tanımamaktadır; tüm ayak bağlarından kurtulduğu hâlde kendi başarıları tarafından mağlûp edilen düşünce, açıkça çelişik ve saçma gelen şeyi olumlamak zorundadır. Vahşîler dünyanın ulu Manitu'nun koruduğu muazzam bir fetiş olduğunu söylerler. Otuz asır boyunca şairlerin, yasa koyucuların ve uygarlık bilgelerinin, felsefe ışığını çağlardan çağlara aktarırken yazdıkları şey, bu inanç bildiriminden daha yüce değildir. Ve işte, Tanrı'ya karşı girişilmiş ve kendini felsefe diye adlandıran bu uzun fesat kumpasının sonunda, özgürleşmiş aklın çıkardığı sonuç vahşîninkinin aynıdır: Evren, ben'in nesneleştirdiği ben-olmayan'dır.

Demek ki insanlık Tanrı'nın varlığını kaçınılmaz görür: İnsanlık, günümüzde sona eren bu uzun dönem boyunca kendi hipotezinin gerçekliğine inanmışsa; kavranamaz nesneye tapmışsa; bu bağlılık yeminine dört elle sarıldıktan sonra, kendi düşüncesinin kişileşmesinden başka bir şey olmadığını bildiği hükümran bir varlığa dair bu kanısında –gönüllü olarak değil– kasıtlı olarak ayak diriyorsa eğer; yeniden büyüye başvurmanın arifesindeyse eğer, bu kadar şaşırtıcı bir sanrının kimi sırları gizlediğine ve bu sırların açığa çıkarılması gerektiğine inanmak gerek.

Sanrıdan ve sırdan söz ediyorum, fakat bunu derken, Tanrı fikrinin insanüstü içeriğini inkâr etme iddiasında olmadığım gibi, yeni bir sembolizmin, yani yeni bir dinin gerekliliğini de ileri sürmüyorum. Çünkü insanlığın Tanrı' nın, ya da ben veyahut tin adı altındaki herhangi bir şeyin varlığını ileri sürerken aslında kendi varlığını ileri sürdüğü tartışmasız ise, bu durumda, kendini olduğundan farklı bir şey olarak teyit ettiği de inkâr edilemez; tüm mitolojilerin ve teolojilerin gösterdiği de budur. Ve madem ki bu teyit tartışmasızdır, o hâlde, eğer mümkünse bilimsel olarak belirlenmesi gereken gizli ilişkilere bağlı olduğuna da kuşku yoktur.

Başka bir ifadeyle, bazen hümanizm de denilen, eleştirel ve aksi çehresiyle sahici olan ateizm, insanın doğal hâlinden öteye geçmeseydi, insanlığın Tanrı'nın evladı, yayılışı, imgesi, yansısı ya da kelâmı olduğu şeklindeki ilk kabulü yanlış bir yargı olarak bir kenara itseydi, yani hümanizma kendi geçmişini bu şekilde inkâr etseydi, bir çelişki daha eklenmiş olacaktı. Dolayısıyla hümanizmanın eleştirisine girişmemiz şarttır; yani bütünlüğü ve gelişiminin tüm evreleri içinde ele alınan insanlığın, –Tanrı'nın abartılı ve fantastik sıfatları çıkarıldıktan sonra– ilahî fikre uygun olup olmadığını; varlığın bütünlüğüne uygun olup olmadığını; kendine uygun olup olmadığını saptamak gerekir. Tek kelimeyle, insanlığın, Antik dogmaya uygun olarak, Tanrı'ya *yönelip yönelmediğini* ya da Modernlerin sözünü ettiği gibi, bizzat kendisinin Tanrı *olup olmadığını* araştırmamız gerekmektedir. Belki de sonuçta iki sistemin, görünüşteki karşıtlıklarına rağmen, her ikisinin de doğru olduğunu ve özünde özdeş olduklarını göreceğiz: Bu durumda, insan aklının yanılmazlığı, kolektif tezahürlerinde olduğu kadar, üstünde düşünülmüş tasavvurlarında da önemli ölçüde doğrulanmış olur. Tek kelimeyle, Tanrı hipotezini insan üzerinde doğrulayıncaya kadar, ateist yadsımada hiçbir kesinlik bulamayız.

Demek ki, Tanrı fikrinin bilimsel, yani ampirik bir kanıtlamasına ihtiyacımız vardır: Oysa, bu kanıtlama asla denenmedi. Teoloji kendi mitlerinin otoritesi üzerinden dogmatikleşirken, felsefe kategoriler yardımıyla tasavvurda bulunurken, Tanrı *transandantal* kavrayış durumunda kaldı, yani aklın erişemeyeceği bir şey olarak kaldı ve hipotez varlığını hep korudu.

Bu hipotezin hiç olmadığı kadar canlı, hiç olmadığı kadar merhametsizce varlığını koruduğunu söylüyorum. Şu kaçınılmaz dönemlerden birine geldik: Geçmişini küçümseyen, gelecekten başı dönen toplum, kimi zaman şimdiki zamana kendinden geçerek sarılır ve yeni inancı hazırlama görevini birkaç münzevî düşünüre bırakır; kimi zaman da zevk ve sefanın dipsiz uçurumundan Tanrı'ya seslenir ve bir kurtuluş işareti yollasın ister ya da mukadderatının sırrını bir

kurbanın bağırsaklarında arar gibi kendi devrimlerinin seyrinde arar.

Daha fazla üstünde durmalı mıyım? Tanrı hipotezi meşrudur, çünkü her insana kendini istemese de dayatır: Dolayısıyla kimse bu hipoteze itiraz edemez. Tanrı'ya inanan, Tanrı'nın varlığı varsayımını benim için onaylamaktan başka bir şey yapamaz; inkâr eden de o varsayımı benim için onaylamak zorundadır, çünkü her yadsıma bir ön olumlama içerdiğinden, o da benden önce olumlamış sayılır; şüphe duyana gelince, şüphesinin er ya da geç Tanrı olarak adlandıracağı, ne olduğunu bilmediğim bir şeyi zorunlu olarak varsaydığını anlaması için bir an düşünmesi yeter.

Fakat ben, düşüncem sayesinde, Tanrı'yı *varsayma* hakkına sahipsem eğer, onu *olumlama* hakkına da sahip olmalıyım. Başka deyişle, eğer benim hipotezim çürütülemez olarak kendini gösteriyorsa, şu an için ileri sürebileceğim tek şey bu hipotezdir. Çünkü olumlamak belirlemektir, oysa her belirlenimin, doğru olması için, ampirik olarak verili olması gerekir. Gerçekten de, belirlenimden söz eden, ilişkiden, koşullanmadan, deneyimden söz eder. Dolayısıyla Tanrı kavramının belirlenmesinin bizce ampirik bir kanıtlamadan kaynaklanması gerektiğinden, bu büyük meçhulün araştırılmasında, deneyime dayanmayan, hipotezi aşan her şeyden sakınmamız gerekir, yoksa teolojinin çelişkilerine tekrar düşeriz ve sonuç olarak ateizmin protestolarına yeniden yol açarız.

- III -

Bir siyasal iktisat [ekonomi politik] kitabında niçin tüm felsefenin temel hipotezi olan bir konudan yola çıkmak zorunda kaldığımı açıklamalıyım.

Öncelikle, toplumsal bilimin otoritesini kurmak için Tanrı hipotezine ihtiyacım var. –Astronom, dünyanın sistemini açıklamak için, esas olarak görünüme yaslanarak, gökkubbenin eğimli olduğunu, yeryüzünün düz olduğunu, güneşin

top gibi yuvarlak olduğunu ve havada doğudan batıya giden bir eğri çizdiğini avamla birlikte ileri sürdüğünde duyuların şaşmazlığını varsayar; ama yola çıkmak zorunda kaldığı veriyi, gözlemde ilerledikçe gözden geçirmesi gerektiğini elbette bilir. Aslına bakılırsa astronomi felsefesi, duyuların bizi yanılttığını ve baktığımız şeyi görmediğimizi *a priori* olarak kabul etmez; böyle bir ilke kabul edilse, astronominin kesinliği kalır mı? Fakat, duyular bildirimleriyle bazı durumlarda kendini düzeltebildiğinden ve tamamlayabildiğinden, duyuların otoritesi sarsılmaz kalır ve astronomi de mümkün olur.

Aynı şekilde, toplumsal felsefe de insanlığın edimlerinde yanılabileceğini ve hayâl kırıklığına uğrayacağını *a priori* olarak kabul etmez: Böyle olmasaydı, insan soyunun otoritesi, yani özünde halkın hükümranlığıyla eşanlamlı olan aklın otoritesi kalır mıydı? Fakat, toplumsal felsefe, dile getirildikleri zaman için daima doğru olan insan yargılarının –yeni fikirler edinilmesiyle orantılı olarak, evrensel aklın bireysel tasavvurla her zaman uyumlu olacağı ve kesinlik alanının sonsuzca yayılacağı şekilde– birbirlerini tamamlayabileceğine ve birbirlerini sırayla aydınlatabileceğine inanır: Bu, her zaman için, insan yargılarının otoritesini onaylamaktır.

İmdi, onay ve ilke arayan her siyasî yapının önsözü, aklın birinci yargısı kaçınılmaz olarak şudur: *Bir Tanrı vardır*; bunun anlamı şudur: Toplum tasarımla, önceden düşünülerek ve zekâyla yönetilir. Rastlantıyı dışlayan bu yargı, dolayısıyla, toplumsal bir bilimi mümkün kılan temeldir; ve toplumsal olguları iyileştirme ve ilerleme amacıyla girişilmiş her tarihsel ve pozitif inceleme, Tanrı'nın varlığını –bu yargının hesabını sonradan verme hakkı saklı tutulmak koşuluyla– halkla birlikte varsaymak zorundadır.

Böylece, toplumların tarihi bizim için Tanrı fikrinin uzun uzadıya saptanmasından, insanın yazgısının adım adım açığa çıkmasından başka bir şey değildir. Antikçağ irfanı her şeyi, aklı ve bilinci ezen ve görünmez bir efendinin korkusuyla hareketi engelleyen, keyfî ve fantastik bir Tanrı nosyonuna bağlarken; yeni felsefe, yöntemi altüst ederek, hem

Tanrı'nın hem de insanın otoritesini parçalayarak, olgunun ve gerçekliğinkinden başka boyunduruk kabul etmeyerek, her şeyi, sonuncu probleme doğru yöneltir gibi, teolojik hipoteze doğru yöneltir.

Demek ki, insancıl ateizm, insanın ahlâkî ve entelektüel azadındaki son adımdır, dolayısıyla felsefenin son evresidir, yıkılmış tüm dogmaların bilimsel olarak doğrulamasına ya da yeniden inşaasına geçiş görevi görür.

Tanrı hipotezine, daha önce dediğim gibi, yalnızca tarihe bir anlam vermek için değil, devletin içinde bilim adına gerçekleştirilecek reformları meşrulaştırmak için de ihtiyacım var.

Tanrı'nın toplumun dışında durduğunu, onun hareketlerini yukardan yönettiğini düşünebiliriz –tamamen temelsiz ve büyük ihtimâlle yanlış bir kanı; topluma içkin olarak da düşünebilir ve uygarlığı içgüdüsel olarak ilerleten kişisiz ve bilinçsiz bu akılla –her ne kadar kişisizlik ve kendini bilmeme zekâ fikrinden tiksinse de– özdeş de görebiliriz; nihayet, toplum içinde olup biten her şeyin onun öğelerinin ilişkisinden kaynaklandığını da düşünebiliriz (tek meziyeti aktifi pasife dönüştürmek, zekâyı zorunluluk yapmak ya da –aynı anlama gelmek üzere– yasayı neden yerine koymak olan sistem). Bundan çıkan sonuç her zaman şudur: Toplumsal faaliyetin tezahürleri karşımıza, kaçınılmaz olarak, ya Yüce Varlık'ın iradesinin işaretleri şeklinde, ya genel ve kişisiz aklın bir tür tipik dili şeklinde, ya da zorunluluğun temel noktaları olarak çıkar. Her koşulda, bu tezahürler bizim için mutlak birer otorite olacaktır. Zamana olduğu kadar tine de bağlı olan olmuş bitmiş olgular dizisi, gerçekleşecek olguları belirler ve meşrulaştırır; bilim ve yazgı uyum içindedir. Olup biten her şey kaynağını akıldan aldığından, buna karşılık akıl olup biteni ancak deneyimle yargıladığından, bilimin yönetime katılma hakkı vardır ve danışman olarak onun yeterliliğini oluşturan şey, hükümran olarak müdahalesini de haklı çıkarır.

Herkesin onayıyla kutsal olarak tabir edilen, böyle bilinen ve kabul edilen bilim, dünyanın kraliçesidir. Böylece, Tanrı

hipotezi sayesinde, muhafazakâr ya da gerici her muhalefet, teolojinin, geleneğin ya da bencilliğin her itirazı, kesin ve geri dönüşsüz biçimde uzaklaştırılmış olur.

Uygarlığı doğaya bağlayan bağı göstermek için Tanrı hipotezine ihtiyacım var.

Gerçekten de, doğa yasaları ile akıl yasalarının özdeşliğini içeren, insanı mutlakla özdeşleştiren bu şaşırtıcı hipotez, insanî sanayiyi yaratıcı işlemin tamamlayıcısı olarak görmemizi sağlar, insanı içinde ikâmet ettiği yerküreye bağlar ve Tanrı'nın bizi yerleştirdiği bu toprağı işlerken –ki bu işleme sayesinde kısmen bizim eserimiz hâline gelmiştir bu toprak– bize her şeyin ilkesini ve amacını kavratır. İnsanlık Tanrı değilse eğer, Tanrı'nın devamıdır; ya da, başka bir üslûpla ifade edersek, insanlığın bugün düşünerek yaptığı şey, içgüdüyle yapmaya başladığı şeyle ve doğanın zorunluluk sonucu yerine getirdiğini sandığımız şeyle aynıdır. Tüm bu durumlarda –ve hangi kanıda olursak olalım– bir şey gün gibi ortadadır: Eylem ile yasanın birliği. Zekânın kılavuzluk ettiği bir masalın failleri olan biz zeki varlıklar, kendimizle evren ve ezelîyet arasında hiç çekinmeden bağ kurabiliriz ve emeğin örgütlenmesini kesin olarak tamamladığımızda, gururla şunu söyleyebiliriz: Yaratılış açıklandı.

Böylece felsefenin inceleme alanı belirlenmiş olur: Gelenek, gelecek üzerine tüm tasavvurların çıkış noktasıdır; ütopya sonsuza dek bir kenara atılmıştır; bireysel bilinçten toplumsal iradenin tezahürlerine taşınmış olan ben'in incelenmesi, o döneme kadar yoksun kaldığı nesnellik karakterini edinir; ve, tarih psikoloji hâline geldiğinde, teoloji antropoloji hâline geldiğinde, doğa bilimleri metafizik hâline geldiğinde, akıl teorisi, idrak gücünün boşluğundan değil, geniş ölçüde ve doğrudan doğruya gözlemlenebilen bir doğanın aldığı sayısız biçimden çıkarsanır.

Görüşlerini paylaşmadığım, fakat kinlerinden çekindiğim sayısız mezhep karşısında iyi niyetime kanıt olsun diye Tanrı hipotezine ihtiyacım var: –Teistler; bunların Tanrı davası için kılıçlarını çekmeye hazır olduklarını ve son ateistin yok edilmesi için –bu ateistin kendileri olacağından kuşku bile

duymaksızın– giyotini kullanmaya Robespierre gibi hazır olduklarını biliyorum; –mistikler; Lamennais, Quinet, Leroux ve diğerlerinin bayrağı altında yürüyen ve büyük ölçüde öğrencilerden ve kadınlardan oluşan grubun sloganı, *Böyle efendiye böyle uşak!*'tır, böyle Tanrı'ya böyle halk!; ve bir işçinin ücretini iyileştirmek için dini restore etmekle işe başlarlar; –tinselciler; tinin haklarını bilmezden gelirsem beni maddeye tapınmanın kurucusu olmakla suçlarlar ve ben de bu suçlamayı ruhumun tüm gücüyle protesto ederim; –duyumcular ve materyalistler; tanrısal dogmayı, kısıtlamanın sembolü ve tutkuları köleleştirmenin ilkesi olarak görürler ve tutkular olmadan insan için ne zevk ne erdem ne de deha olur derler; –eklektikler ve kuşkucular; tüm eski felsefelerin yayıncı-editörleridirler, ama kendileri felsefe yapmayıp onların izni olmadan düşünen, inanan ya da fikir ileri sürenlere karşı icazet ve imtiyaz sahibi olarak geniş bir cemiyet hâlinde işbirliği içindedirler; –son olarak da, tutucular; Tanrı sevgisi diye insanın komşusundan nefret etmesini öğütleyen, tufandan bu yana dünyanın başına gelen felâketlerden özgürlüğü sorumlu tutan ve kendi aptallıkları nedeniyle aklı suçlayan gerici, bencil ve ikiyüzlüler.

[...] Ben, her düzen düşüncesinin kaynağı olan hükümran bir zekâ hipotezinden yola çıkarken, nasıl olur da dinî ve politik tutucular beni toplumların düzenini bozmakla suçlayabiliyorlar? Ben Tanrı fikrinin anlamını ve içeriğini ararken, nasıl olur da yarı-Hıristiyan demokratlar beni Tanrı'nın düşmanı olarak lânetler ve cumhuriyete ihanetle suçlarlar? Ben özellikle felsefenin kendi konusu içinde, yani toplumun ve doğanın tezahürleri içinde incelenmesi gerektiğini savunurken, nasıl olur da üniversiteli tacirler kendi felsefî ürünlerinin değersizliğini kanıtlama saygısızlığını bana isnat ederler?...

Kendi üslûbumu doğrulamak için Tanrı hipotezine ihtiyacım var.

Tanrı, dünya, ruh, yazgı hakkındaki her konuda cehalet içinde olan ben; materyalist gibi, yani gözlem ve deneyimle işlem yapmak ve mümin diliyle sonuçlar çıkarmak –çünkü

başka dil yoktur– zorunda olan ben; ben istemesem de teolojik olan ifadelerimin gerçek anlamıyla mı yoksa mecaz anlamıyla mı ele alınacağını bilmeyen ben; Tanrı'yı, insanı ve şeyleri sürekli tahayyül ederken, ne bir yanı ne de diğerini onaylamak isteyerek, üç kategorinin –düşünce, söz ve eylem– içerdiği tüm terimlerin eşanlamlılığına boyun eğmek zorundayım: Mantıksal kesinlik Tanrı denen bu meçhulü varsaymamı gerektirmektedir –ne daha fazla, ne daha az. Tanrısallığa batmış vaziyetteyiz, *Jovis omnia plena**; anıtlarımız, geleneklerimiz, yasalarımız, fikirlerimiz, dillerimiz ve bilimlerimiz, her şey bu yok olmaz bâtıl inanca bulanmıştır, bu olmadan ne konuşabiliriz ne de hareket edebiliriz, düşünemeyiz bile.

Son olarak, bu yeni inceleme yazılarının yayımlanmasını açıklamak için Tanrı hipotezine ihtiyacım var.

Toplumumuz kendini olaylara gebe hissetmekte ve gelecekten endişe etmektedir: Evrensel –buna içkin de diyebilirsiniz– ve sürekli, fakat kişisiz ve sonuç olarak kafasız bir akıldan başka bir şeyin yardımı yokken bu muğlak önseziler nasıl açıklanır? Ya da zorunluluk fikriyle –tabii eğer zorunluluk kendilik bilinci ve dolayısıyla önseziye sahip olmaysa– bunu açıklayabilir miyiz? Dolayısıyla geriye yine topluma baskı yapan ve ona ham hayâller veren bir fail ya da aldatıcı bir şeytan hipotezi kalır.

İmdi, toplum kehânette bulunduğunda, soruları birilerinin ağzına verir, cevapları başkalarının. Dinlemeyi ve anlamayı bilen kişi ise bilgedir, çünkü Tanrı bile konuşmuştur, *quia locutus est Deus.***

Ahlâkî ve Politik Bilimler Akademisi şu soruyu sordu: *Kârlarla ücretler arasındaki ilişkiyi düzenleyen genel olguları belirleyin ve her ikisinde görülen dalgalanmaları açıklayın.*

Birkaç yıl önce, aynı Akademi şunu soruyordu: *Sefaletin nedenleri nelerdir?* Gerçekten de on dokuzuncu yüzyılın

* Lat., *Her şey Jüpiter'den, baştanrıdan mamûldür.* (y.n.)

** Lat., *çünkü Tanrı bana buyurdu...* Yeni Ahit, 1 Kr. 13:17. (y.n.)

düşündüğü tek bir şey vardı: eşitlik ve reform. Fakat rüzgâr nereden isterse oradan eser: Birçok kişi soruyu kafasında evirip çevirdi fakat kimse cevap vermedi. Bunun üzerine, kâhinler koleji talebini yeniledi; fakat daha anlamlı terimlerle. Şunları bilmek istemekteydi: Atölyede düzen hüküm sürüyor mu; ücretler adil mi; özgürlükle imtiyaz birbirini dengeliyor mu; tüm mübadele olgularını yöneten değer nosyonu, ekonomistlerin kabul ettiği biçimler içinde, yeterince adil mi; kredi emeği koruyor mu; dolaşım düzenli mi; toplumsal yükümlülükler herkese eşit olarak mı dağıtılmış, vs. vs.

Gerçekten de, sefaletin dolaysız nedeni gelir yetersizliği olduğundan, işçinin gelirinin –bahtsızlık ve kötü niyetin yol açtığı durumlar hariç– nasıl olup da yetersiz olduğunu bilmek gerekir. Bir yüzyıldır bu kadar gürültü çıkaran şey hep bu servet eşitsizliği sorusudur ve sanki modern zamanların hakikî düğümü bu soruda saklıymış gibi, kaderin tuhaf bir cilvesiyle, akademik programlarda bu soru tekrar tekrar gündeme gelir.

Yani eşitlik; ilkesi, araçları, engelleri, teorisi, ertelenme gerekçeleri, toplumsal ve tanrısal haksızlıkların nedeni: İşte, kuşkucu alaylara rağmen öğrenilmesi gereken şey!

Akademi'nin bakış açısının bu kadar derin olmadığını ve yenilikler karşısında duyduğu korkunun Kilise konsilinin korkusuna denk olduğunu iyi biliyorum; fakat ne kadar çok geçmişe dönerse bize geleceği o kadar yansıtıyor, sonuç olarak onun esinine o denli inanmamız gerekir: Çünkü gerçek kâhinler söyledikleri şeyi kendileri anlamayanlardır. Şunu dinleyin:

Sefaletin dindirilmesi için, dedi Akademi, *gönüllü ve özel işbirliği ilkesiyle yapılabilecek en yararlı uygulamalar hangileridir?*

Şunu da söyledi:

Sigorta sözleşmesinin teorisini ve ilkelerini gözler önüne sermek, bunun tarihini ortaya koymak, doktrinden ve olgulardan yola çıkarak bu sözleşmenin olası gelişmelerini, ticaretimizin ve sanayimizin şu an içinde bulunduğu ilerleme

durumunda yapılabilecek çeşitli, yararlı uygulamaları çıkarsamak.

Siyaset yazarları, ticarî dayanışmanın ilkel biçimi olan sigortanın, şeylerin işbirliği olduğu, *societas in re** olduğu konusunda hemfikirdirler; yani saf iktisadî ilişkilere dayalı koşulları insanın keyfîliğinden kurtulmuş bir toplum. Öyle ki, reel *–in re–* toplumların genel teorisinden çıkarsanacak bir sigorta ya da karşılıklı çıkarların garantisi felsefesi, evrensel birlik formülünü içerecektir –Akademi'nin hiçbir üyesi buna inanmamaktadır. Özneyi ve nesneyi aynı bakış açısının içine yerleştiren Akademi, çıkar birliği teorisinin yanı sıra, gönüllü bir işbirliği teorisi [üzerine çalışma] talep ettiğinde, en kusursuz toplumun nasıl olması gerektiğini bize gösterir ve bunu yaparken de inançlarına en aykırı olan şeyi ileri sürer. Özgürlük, eşitlik, dayanışma, işbirliği! Böylesine tutucu bir cemiyet hangi bilinmez yanılgıyla yurttaşlara bu yeni insan hakları programını önerdi? Tıpkı, İsa'yı inkâr ederek insanlığın kurtulacağı kehânetinde bulunan Caiaphas gibi.

Bu soruların birincisi üzerine Akademi'ye iki yıl içinde kırk beş inceleme gönderildi: Sorunun genel zihniyete mükemmel denk düştüğünün kanıtı. Fakat bunca yarışmacı arasında hiçbiri ödüle lâyık görülmedi, Akademi yarışmacıların yetersizliğini ileri sürerek sorusunu geri çekti. Fakat gerçekte Akademi'nin tek amacı yarışmanın başarısızlığa uğramasıydı; işbirliği yandaşlarının umutlarının temelden yoksun olduğunu bir an önce ilân etmek onun için önemliydi.

Böylece, Akademi'deki beyler bir yerde söyledikleri şeyi diğer yerde inkâr ettiler! Böyle bir çelişki beni şaşırtmıyor; Tanrı beni bu çelişkiyi bir suç olarak adlandırmaktan korusun! Eskiler devrimlerin korkunç işaretlerle kendini gösterdiğine ve çeşitli mucizeler meydana geldiğine, hayvanların konuşmasının da bunlar arasında yer aldığına inanırlardı. Kriz anlarında kitleler arasında aniden dolaşmaya başlayan ve ortak yargı gücünden uzaklaştığı ölçüde insanın tüm mazisinden de yoksun gözüken bu beklenmedik fikirleri ve

* Lat., *gerçek toplum.* (y.n.)

tuhaf sözleri tasvir eden bir figürdü bu. Bizim yaşadığımız dönemde benzer bir şey meydana gelmese olmazdı! Kâhince bir içgüdüyle ve mekanik bir kendiliğindenlikle *–pecudesque locutae–** işbirliğini ilân ettikten sonra, Ahlâkî ve Politik Bilimler Akademisi'ndeki beyler alışılmış ihtiyatlı hâllerine geri döndüler ve gelenek, esini tekzip etti. Demek ki, gökten inen fikirlerle insanların çıkara dayalı yargılarını ayırt etmeyi bilmemiz gerek ve özellikle bilgelerin söylevlerinde bu durumun şaşmaz biçimde böyle olduğunu iyi bilelim, bu söylevlerde düşüncelerinin payı asgarîdir.

Yine de sezgilerinden bu kadar ani bir şekilde kopan Akademi bazı dedikoduları işitmişe benzemektedir. Üzerinde düşününce artık inanmadığını gördüğü bir işbirliği teorisi yerine, *Pestalozzi'nin eğitim ve öğretim sisteminin, yoksul sınıfların mutluluk ve ahlâklılık ilişkisi bakımından eleştirel incelenmesi*'ni talep eder. Kim bilir, belki de eğitim sisteminin özünde kârlarla ücretlerin ilişkisi, işbirliği, emeğin örgütlenmesi yatmaktadır! İnsan yaşamı ilelebet bir öğrenim değil midir? Felsefe ve din insanlığın eğitimi değil midir? Eğitimin örgütlenmesi, dolayısıyla sanayinin örgütlenmesi ve toplum teorisi yapmak anlamına gelir: Akademi, bilincinin berraklaştığı dönemlerde, dönüp dolaşıp bu noktaya gelmektedir.

İlerlemelerin ve maddî refaha duyulan eğilimin bir halkın ahlâkı üzerindeki etkisi nedir? diye sormaktadır Akademi.

En görünür anlamıyla ele alındığında, Akademi'nin bu yeni sorusu bayağı bir sorudur ve olsa olsa parlak sözler eden bir hatibe özgüdür. Fakat, kehânetlerindeki devrimci anlamı sonuna kadar bilmezden gelmiş olan Akademi, yaptığı açıklamayla perdeyi aralar. Bu Epikürcü tezde bunca derin ne görmüştür ki?

"Lükse ve zevke duyulan eğilim," diye anlatır bize, "çoğunluğun bunlara duyduğu tuhaf sevgi; ruhların ve zekâların özellikle bunlarla uğraşma eğilimi; bireylerin ve DEVLETİN tüm projelerinin, tüm çabalarının ve tüm fedakârlıkları-

* *Sığırlar konuştu*; Romalı şair Virgilius'un bir dizesi. (y.n.)

nın saiki ve hedefi olarak bu lüks ve zevk eğilimini görme konusunda uzlaşmış olmaları; başka dönemlerde insanlara egemen olmuş eylem ilkelerinden belki daha güçlü bir hâl almış, yararlı ya da zararlı, genel ya da bireysel duygular doğurmuştur."

Çağa özgü şehvetperestliği, satılık vicdanları ve yönetimin teşvik ettiği çürümeyi suçlamak için ahlâkçıların eline bundan daha iyi bir fırsat asla geçmemiştir: Ahlâk Bilimleri Akademisi bunun yerine ne yapıyor? Stoacıların ve çilecilerin, bu ermişlik üstatlarının uzun süre yasakladıkları lüksün de, sırası geldiğinde, geçmişte din ve felsefe tarafından ileri sürülen tüm kurallar kadar meşru, saf ve önemli bir davranış kuralı olarak ortaya çıktığı bir diziyi, doğal bir sükûnetle oluşturuyor. Bize diyor ki, tarihsel bakımdan kaçınılmaz ardılı ŞEHVET olmuş –şimdi kuşkusuz eskimiş ve yıpranmış olan– davranış dürtülerini belirleyin ve bu dürtülerin sonucuna göre şehvetin etkilerini hesaplayın. Tek sözcükle, Aristippos'un kendi yüzyılının önünde olduğunu ve Zenon'unki ve A Kempis'inki gibi onun ahlâkının da zafer kazanması gerektiğini kanıtlayın.

Demek ki, zenginliğe sahip olmamakla birlikte artık yoksul olmak da istemeyen, geçmişte kendisine aziz ve kutsal gelen her şeyle –özgürlük, din ve mutluluk– alay eden; zenginliği elde etmek için her türlü hakarete maruz kalan, kendini tüm alçaklıkların suç ortağı kılan bir toplumla işimiz var; ve zevk almaya duyulan bu ateşli açlık, uygarlığın yeni evresinin semptomu olan lükse erişmek için duyulan bu dayanılmaz istek, yüce bir emirdir ve bu amaçla, sefaleti kovmak için çalışmamız gerekir: Akademi böyle söylemektedir. Artık kefaret ve perhiz öğütlerine, fedakârlık, tevekkül ve kıt kanaat bir yaşamda mutlu olma ahlâkına ne gerek var? Öteki dünya vaatlerinin getirdiği teselliye bundan büyük güvensizlik olur mu? İncil'in bundan büyük inkârı olur mu? Fakat özellikle, kendi sistemini altın anahtar olarak gören bir yönetimin bundan büyük aklanması görülmüş müdür? Din adamları, Hıristiyanlar, Senecalar nasıl oldu da birden bire bu kadar ahlâksızca özdeyişler vaaz etmeye başladılar?

Akademi, kendi düşüncesini tamamlarken, bize şu cevabı verecektir.

Adlî yargının, şahıslara ve mülkiyete yönelik saldırıları kovuşturma ve cezalandırma konusundaki gelişiminin, vahşet çağından en iyi yönetilen milletlere dek uygarlığın evrelerini nasıl izlediğini ve belirlediğini gösterin.

Ahlâk Bilimleri Akademisi'ndeki ceza hukukçularının açıklamalarının sonucunu öngördüklerini düşünebilir miyiz? Tarihi incelenecek olan ve Akademi'nin *adlî yargının gelişimi* ifadesiyle belirttiği şey, uygarlık özgürlüğü, aydınlanmayı ve zenginliği geliştirdiği ölçüde, ceza muhakemeleri usulünde ya da cezada kendini adım adım gösteren yumuşamadır. Öyle ki, baskıcı kurumların ilkesi toplumların refahını oluşturan tüm kurumlarınkinin tersi olduğundan, ceza sistemini oluşturan tüm parçalar, tüm hukukî teçhizat gibi sürekli elenir ve bu hareketin nihaî sonucu şudur: Düzenin garantisi ne korkudur ne ceza; dolayısıyla ne cehennemdir ne de din.

Basmakalıp fikirler nasıl da altüst oluyor! Ahlâk Bilimleri Akademisi'nin savunmakla kendini görevli kıldığı şeyler nasıl da yadsınıyor! Fakat eğer düzenin garantisi, ister bu yaşamda olsun ister öte yaşamda, bir cezaya maruz kalma endişesi değilse, şahısları ve mülkiyetleri koruyucu garantiler nerede bulunur? Daha doğrusu, baskıcı kurumlar olmadan mülkiyet olur mu? Mülkiyet olmadan ailenin hâli ne olur?

Bu konularda hiçbir şey bilmeyen Akademi sakin sakin cevap veriyor:

Fransa toprağı üzerinde, eski zamanlardan günümüze aile örgütlenmesinin geçirdiği çeşitli evreleri belirtin.

Bunun anlamı şudur: Aile örgütlenmesinin önceki ilerlemelerinden yola çıkarak, servet eşitliğinin, gönüllü ve özgür işbirliğinin, genel dayanışmanın, maddî refah ve lüksün olduğu, hapishanenin, ceza mahkemesinin, polisin ve celladın olmadığı bir durumda ailenin varlık koşullarını belirtin.

Ahlâkî ve Politik Bilimler Akademisi'nin, en cesur yenilikçiler gibi, toplumsal düzenin tüm ilkelerini, dini, aileyi, mülkiyeti, adaleti sorguladıktan sonra, *En iyi yönetim biçimi hangisidir?* sorusunu sormamasına belki şaşıracağız. Nite-

kim, toplum için her inisiyatifin, her garantinin, her reformun kaynağı yönetimdir. Dolayısıyla, anayasada formüle edildiği hâliyle yönetimin, Akademi'nin sorularının pratik çözümüne yeterli olup olmadığını bilmek ilginç olurdu.

Fakat, kehânetlerin tümevarım ve analiz yoluyla işlediklerini hayâl etmek bunları yanlış tanımak olur; ve özellikle politik sorun, istenen kanıtlamaların bir koşulu ya da gerekçesi olduğundan, Akademi bunu yarışmaya katamazdı. Böyle bir sonuç onun gözlerini açmış olmalı ki yarışmacıların incelemelerinin eline geçmesini beklemeden programını tümüyle ortadan kaldırmak için acele etmiştir. Akademi, yukardaki soruyu yeniden ele aldı. Kendi kendine şöyle dedi:

Tanrı'nın eserleri kendi özleri nedeniyle güzeldir, *justificata in semetipsa*;* tek kelimeyle, doğrudurlar, çünkü Tanrı'dan kaynağını alırlar. İnsanın düşünceleri, içinden ince uzun yıldırımların geçtiği kalın buhar tabakalarına benzer. *O hâlde, bize göre hakikât nedir, gerçekliğin karakteri nedir?*

Akademi bize şöyle der gibidir: Varlığınızın hipotezini doğrulayın, sizi sorgulayan Akademi'nin hipotezini, zamanın, uzamın, hareketin, düşüncenin ve düşünce yasalarının hipotezini doğrulayın. Sonra sıra yoksulluk hipotezini, koşulların eşitsizliği hipotezini, genel işbirliği hipotezini, mutluluk hipotezini, monarşi ve cumhuriyet hipotezini, takdir-i ilahî hipotezini doğrulamaya gelecektir!...

Bu, Tanrı'nın ve insan soyunun tümden bir eleştirisidir.

Saygıdeğer kumpanyanın programının doğruluğuna tanıklık ediyorum: Çalışmamın koşullarını belirleyen ben değilim, Ahlâkî ve Politik Bilimler Akademisi'dir. İmdi, eğer ben yanılmaz değilsem, tek kelimeyle ben Tanrı ya da kâhin değilsem, bu koşulları nasıl yerine getirebilirim? Dolayısıyla, Akademi tanrısallıkla insanlığın özdeş olduğunu kabul etmektedir; ya da en azından bunların bağlantılı olduklarını kabul etmektedir; fakat bu bağlantının neden ibaret olduğunu bilmek önemlidir: Gerçeklik sorununun anlamı budur, toplumsal felsefenin hedefi budur.

*Lat., *tamamen adildir*. Eski Ahit, Mezm. 19:9. (y.n.)

Dolayısıyla, Tanrı bir toplum adına esin verirken bir Akademi de soru sormaktadır.

Ben, aynı toplum adına cevap vermeye çalışan kâhinlerden biriyim. Görev büyüktür ve bu görevi yerine getireceğimi vaat etmiyorum: Tanrı beni nereye götürürse oraya kadar gideceğim. Fakat, benim söylevim ne olursa olsun, asla benden kaynaklanmamaktadır: Kalemimi sürükleyen düşünce kişisel olarak benim değildir, yazdığım hiçbir şey bana isnat edilemez. Olguları nasıl görmüşsem öyle aktaracağım; onları, ne söylüyorsam öyle yargılayacağım; her şeyi en güçlü adıyla anacağım ve kimse bunu kendine yönelik bir saldırı olarak göremez. Şu anda bilgelerin belâgatlı ağzıyla ve halkın dile getirilmemiş feryadıyla kendini ifade eden tanrısal meclisin bizden istediği şeyi, öğrendiğim kehanet kurallarına göre ve özgürce arayacağım; anayasamızın onayladığı tüm imtiyazları reddettiğimde de asla bir kumpasçı olmayacağım. Görünmez dürtünün bizi ittiği yeri parmağımla göstereceğim; ve ne eylemim ne de sözlerim rahatsız edici olacaktır. Bulutları karıştıracağım ve yıldırım benim yüzümden düşse bile ben yine masum olacağım. Akademi'nin beni davet ettiği bu tumturaklı soruşturmada hakikâti söyleme hakkından daha fazlasına sahibim, düşündüğüm şeyi söyleme hakkım var: Düşüncem, bunu ifade ediş tarzım ve hakikât daima tek ve aynı şeydir!

Ve siz, okur, çünkü okur olmadan yazar olmaz, siz benim eserimin yarısısınız. Siz olmadan ben yalnızca çınlayan bir çan olurum; sizin dikkatiniz sayesinde olağanüstü şeyler söyleyeceğim. TOPLUM denen şu geçip giden kasırgayı görüyor musunuz? Şimşekler, gökgürültüsü ve sesler korkunç bir patlamayla oradan fışkırıyor. Onu harekete geçiren gizli güçlere parmağınızı dokundurmak istiyorum; fakat bunun için, benim buyruklarım altında saf zekâ kesilmeniz gerekiyor. Sevginin ve zevkin gözleri, bir iskeletin güzelliğini görmekte, dışarı çıkartılmış bağırsaklardaki ahengi, pıhtılaşmış ve kararmış kandaki yaşamı görmekte güçsüz kalır: Tutkuları ve önyargıları beynini gölgeleyen insan için de toplumsal organizmanın sırları kapalı zarftır. Bu tür yüceliklere ancak

sessiz ve soğuk bir seyre dalmayla erişilebilir. Müsaade buyurun, yaşam kitabının sayfalarını önünüze sermeden önce, halkların büyük öğretmenleri olan Sokrates, İsa, Aziz Pavlus, Aziz Remi, Bacon, Descartes, Galileo ve Kant'ın öğrencilerinden her zaman talep ettikleri bu kuşkucu arınmayla sizin de ruhunuzu hazırlayayım.

Kim olursanız olun, ister yırtık pırtık, sefil giysiler içinde olun, ister şatafatlı lüks giysiler içinde, sizi ne büyük servetlerin sarhoşluklarının ne de yoksulluğun baş döndürücü dayanılmazlığının gölge düşürdüğü o ışıltılı çıplaklık hâline kavuşturacağım. Koşullardaki farklılığın bir hesap hatasından kaynaklandığına zengini nasıl ikna edebiliriz? Dilencilik eden yoksul, mülk sahibinin iyi niyetli olduğunu nasıl düşünebilir? Emekçinin çektiklerini sorgulamak aylak biri için eğlencelerin en katlanılmazıdır; aynı şekilde, mesut insana hak vermek sefil biri için zehir içmek gibidir.

[...] Hangi dindensiniz?... İnancınızı unutun ve bilgelik yoluyla ateist olun. –Ne! Ne diyorsunuz, hipotezimize rağmen mi ateist olalım? –Hayır, hipotezimiz sayesinde. İnsanın ötesinde bir şahsîyet, bu yaşamın ötesinde bir yaşam varsayma hakkına sahip olmak için kişinin düşüncesinin tanrısal şeylerin üstüne çoktan çıkmış olması gerekir. Sonrasında, ahiretteki esenliğiniz konusunda da kaygı duymayın. Tanrı, akıl yoluyla kendisini tanımayana hiç öfkelenmez, lafta tapana da aldırmaz, sizin bilinç hâlinizle, sizin için en emin şey, onun hakkında hiçbir şey düşünmemektir. Din konusunda da yönetim konusunda da yapılacak en iyi şeyin ikisini de yadsımak olduğunu görmüyor musunuz? Bu durumda hiçbir politik ya da dinî fantezi ruhunuzu esir alamaz; günümüzde enayi ya da satılmış olmamanın tek yolu budur. [...]

Sizin yargınızı tamamen pekiştirmek için, sevgili okur, ruhunuzu merhamete duyarsız, erdemin üstünde, mutluluğa ilgisiz kılmak istiyorum. Fakat bu, bir çömezden çok şey istemek olur. Yalnızca hatırlayın ve unutmayın ki, merhamet, mutluluk ve erdem, tıpkı vatan, din ve aşk gibi, birer maskedir...

I. BÖLÜM

İKTİSAT BİLİMİ ÜZERİNE

I. Toplumsal iktisatta olgusallık ile hukukîlik karşıtlığı

Bir iktisat biliminin GERÇEKLİĞİNİ kabul ediyorum.

Günümüzde pek az ekonomistin şüphe etmeyi aklından geçirdiği bu önerme belki de bir filozofun bu güne kadar desteklediği en yürekli önermedir; ve insan zekâsının en büyük çabasının günün birinde bunu kanıtlamak olacağının bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkacağını umuyorum.

Ayrıca, bence tüm bilimler içinde en anlaşılır, en saf, olgularca en iyi ifade edilebilir bilim olan iktisat biliminin *mutlak kesinliğini* ve *ilerici* karakterini de kabul ediyorum: Bu bilimi *in concreto** bir mantık ya da bir metafizik hâline getiren ve eski felsefenin temellerini kökten değiştiren yeni bir önerme. Başka deyişle, iktisat bilimi bence metafiziğin nesnel biçimi ve gerçekleşmesidir; eylem hâlinde bir metafiziktir, zamanın yok olan düzlemine yansıtılmış metafiziktir; ve her kim ki emeğin ve mübadelenin yasalarıyla ilgilenir, o gerçekten ve özellikle metafizikçidir.

Öndeyiş'te söylediklerimden sonra bunda şaşırtıcı gelecek hiçbir şey yoktur. İnsan emeği, tüm varlıkları yaratırken aklın ezelî yasalarını dışsal olarak gerçekleştirmekten başka bir şey yapmamış olan Tanrı'nın eserini sürdürür. Demek ki iktisat bilimi kaçınılmaz olarak hem bir fikir teorisi, doğal bir teolojidir, hem de bir psikoloji. Bu genel bakış, iktisadî konuları ele alacak olan benim neden öncelikle Tanrı'nın varlığını ileri sürmem gerektiğini, basit bir ekonomist olan

* Lat., *somut yöntem ile.* (y.n.)

benim, hangi sıfatla kesinlik sorununu çözmeye yeltendiğimi açıklamaya yeter.

Fakat, hemen söylemeliyim, yaklaşık yüz yıldan bu yana resmî olarak *siyasal iktisat* diye adlandırılan ve bu adın etimolojisine rağmen, hâlâ çok eski bir mülkiyet yasasından ya da göreneğinden başka bir şey olamamış tutarsız teoriler bütününü bilim olarak görmüyorum. Bu teoriler bize iktisat biliminin ancak taslağını ya da ilk kesitini sunar; bu nedenle, tıpkı mülkiyet gibi, bu teoriler de kendi aralarında çelişiktir ve çoğu zaman da uygulanamaz niteliktedir. Yarım yüzyıldan beri bildiğimiz –A. Smith, Ricardo, Malthus, J.B. Say'ın bize aktardıkları hâliyle– siyasal iktisadın bir anlamda yadsınması olan bu iddianın kanıtı özellikle bu araştırmadan çıkacaktır.

Siyasal iktisadın yetersizliği düşünen zekâları her zaman etkiledi; bu kişiler, pratiği inceleyemeyecek kadar düşlerini sevdiklerinden ve siyasal iktisadı görünür sonuçları üzerinden değerlendirmekle kendilerini sınırlandırdıklarından, başlangıçtan itibaren *statükoya* karşıt bir taraf oldular, uygarlığın ve geleneklerinin sebatkâr ve sistematik bir yergisine giriştiler. Buna karşılık, tüm toplumsal kurumların temeli olan mülkiyetin ateşli savunucuları hiç eksik olmamıştır; *pratisyen* sıfatından gurur duyan bu kişiler siyasal iktisat aleyhtarlarına savaş açmışlar ve genel önyargılarla bireysel özgürlüğün elbirliğiyle diktiği binayı cesaretli ve çoğu zaman da maharetli bir elle sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Tutucular ile reformcular arasındaki, hâlâ çözüme bağlanmamış tartışmanın felsefe tarihindeki benzeri, gerçekçilerle adcılar arasındaki münakaşadır. Her iki tarafın da eşit ölçüde haklı ve haksız olduğunu ve rekabetin, dar görüşlülüğün ve görüşlerdeki hoşgörüsüzlüğün yanlış anlamanın tek nedeni olduğunu belirtmeye neredeyse hiç gerek yoktur.

Böylece iki güç dünyayı yönetmek için mücadele etmekte ve iki düşman mezhebe mensup olmanın coşkusuyla birbirlerini aforoz etmektedirler: Siyasal iktisat ya da gelenek; sosyalizm ya da ütopya.

O hâlde, daha açık ifadeyle siyasal iktisat nedir? Sosyalizm nedir?

Siyasal iktisat, servetin üretim ve dağılım olguları üzerine, yani emeğin ve mübadelenin en genel, en kendiliğinden, sonuç olarak en sahici biçimleri üzerine bugüne kadar yapılmış gözlemler derlemesidir.

Ekonomistler bu gözlemleri iyi kötü sınıflandırmışlardır; olguları tarif etmişler, bunların araz ve ilişkilerini saptamışlar, birçok durumda, zorunlu bir karakter belirlemişler ve buna *yasa* demişlerdir; toplumun deyim yerindeyse en basit tezahürleri üzerinden kavranan bu bilgiler bütünü siyasal iktisadı oluşturur.

Demek ki, siyasal iktisat, servetin üretimi ve dağılımıyla ilgili her konuda insanlığın en görünür ve en evrensel olarak onayladığı alışkanlıkların, geleneklerin, pratiklerin ve yöntemlerin doğal tarihidir. Bu sıfatla siyasal iktisat kendini *fiilen* ve *hukuken* meşru kabul eder. İncelediği olgular sabit, kendiliğinden ve evrensel olduğundan, fiilîdir; bu olgular olası en büyük otorite olan insan soyunun otoritesine dayandığından, hukukîdir. Böylece siyasal iktisat kendini *bilim* olarak, yani düzenli ve gerekli olguların sistematik ve rasyonel bilgisi olarak niteler.

Sosyalizme gelince, ölüp ölüp dirilen Tanrı Vişnu gibi, yaklaşık yirmi yılda beş ya da altı peygamberin kişiliğinde on bininci enkarnasyonunu yaşayan sosyalizm, toplumun mevcut yapısının, dolayısıyla önceki tüm kurumların anormalliğini ileri sürer. Uygar düzenin sahte, çelişik, uygunsuz olduğunu; baskının, sefaletin ve suçun kaynağı olduğunu kabul eder ve bunu kanıtlar; toplumsal yaşamın tüm geçmişini suçlar –iftira ettiği de söylenemez– ve böylece geleneklerin ve kurumların yeniden oluşturulması için tüm gücüyle çabalar.

Sosyalizm, siyasal iktisadın yanlış bir hipotez olduğunu ilân ederken, çoğunluğun azınlık tarafından sömürülmesini olanaklı kılmak için icat edilmiş bir safsata olduğu sonucuna varır [...].

Fakat eğer siyasal iktisat yanlışsa, her bir ülkede hukukun ve geleneğin bilimi olan hukuk ilmi de yanlıştır, çünkü

seninki ile benimki arasındaki ayrıma dayandığından, siyasal iktisadın tarif ettiği ve sınıfladığı olguların meşruluğunu varsayar. Kamusal ve uluslararası hukuk teorileri de, temsilî yönetimin tüm çeşitleriyle birlikte, yanlıştır, çünkü bunlar bireysel sahiplenme ve iradelerin mutlak hükümranlığı ilkesine dayanır.

Sosyalizm tüm bu sonuçları kabul eder. Ona göre, çoğu kişi tarafından servet fizyolojisi olarak görülen siyasal iktisat hırsızlığın ve sefaletin örgütlenmesinden başka bir şey değildir; tıpkı, hukukçuların yazılı akıl adını verdiği hukuk ilminin, sosyalizmin gözünde yasal ve resmî eşkıyalığın, tek kelimeyle mülkiyetin dalavere usulleri derlemesi olması gibi. Birbiriyle ilişkisi içinde ele alınan bu iki sözümona bilim, yani siyasal iktisat ile hukuk, sosyalizmin dilinde, büyük haksızlıkların ve düzensizliklerin eksiksiz teorisidir. Reddiyenin ardından olumlamaya geçen sosyalizm, mülkiyet ilkesinin karşısına işbirliği ilkesini çıkarır ve toplumsal iktisadı tepeden tırnağa yeniden yaratma, yani yeni bir hukuk, yeni bir politika, eski biçimlere taban tabana zıt kurum ve gelenekler oluşturma iddiasında bulunur.

Böylece sosyalizm ile siyasal iktisat arasındaki ayrım çizgisi çekilmiş olur, düşmanlık aşikârdır.

Siyasal iktisat bencilliği kutsamaya yöneliktir; sosyalizm ortaklığın yüceltilmesi yönünde eğilim gösterir.

Ekonomistler, kendi ilkelerinin bazı ihlâlleri hariç –ki bu konuda yönetimleri suçlamaları gerektiğine inanırlar–, gerçekleşmiş olgular karşısında iyimserdirler; sosyalistler ise gerçekleşecek olgular karşısında iyimserdirler.

Ekonomistler olması gerekenin *olduğunu* ileri sürerler; sosyalistler ise olması gerekenin *olmadığını* ileri sürerler. Sonuç olarak, ekonomistler –yalnızca akla dayalı eleştirileri önyargılarına sık sık saldırsa bile– dinin, otoritenin ve mülkiyetin çağdaşı ve koruyucusu diğer ilkelerin savunucusu olarak davranırlarken, sosyalistler –doktrinlerinin en belirgin niteliği her zaman için olgular karşısındaki tamamen gayri-liberal belli bir dindarlık ve bilimsellik dışı bir küçüm-

seme olsa da– otoriteyi ve imanı reddederler ve özellikle bilime çağrıda bulunurlar.

Bunun ötesinde, her iki taraf da birbirlerini yeteneksizlik ve kısırlıkla suçlar.

Sosyalistler eşitsiz koşulların, tekel ile rekabetin canavarca birleşmesiyle lüksü ve sefaleti ezelî olarak doğurduğu bu ticarî sefihliğin hesabını rakiplerine sorarlar; her zaman geçmişi örnek aldığından geleceğe dair umut bırakmayan iktisat teorilerini suçlarlar; kısacası, mülkiyet sisteminin dehşetli bir halüsinasyon olduğunu ve insanlığın bu sisteme dört bin yıldır karşı çıktığını ve mücadele ettiğini belirtirler.

Ekonomistler ise sosyalistleri mülkiyetten, rekabetten ve siyasal örgütlenmeden muaf bir sistem yaratmakla suçlarlar; ellerindeki belgelerden yola çıkarak, tüm reform projelerinin sosyalizmin karalamaya çalıştığı bu rejimden ödünç alınma parçalar rapsodisinden başka bir şey olmadığını, tek kelimeyle siyasal iktisattan aşırmalar olduğunu, dolayısıyla sosyalizmin bu sistem dışında bir fikir tasarlama ve formüle etme yeteneğinden yoksun olduğunu kanıtlarlar.

Bu önemli davanın kanıtlarının gün be gün biriktiği ve sorunu iyice karmakarışık hâle getirdiği görülür.

Toplum, iktisadî görenekleri izleyerek ilerleyip tökezlerken, ıstırap çekip başarılı olurken, sosyalistler, Pisagor'dan, Orpheus'tan ve anlaşılmaz Hermes'ten bu yana, siyasal iktisadın karşısında kendi dogmalarını geliştirmeye çalışıyorlar. Onların bakış açısına uygun kimi işbirliği çabaları da çeşitli yerlerde görülmüştü: Fakat, mülkiyet okyanusunda kaybolmuş bu ender girişimler şimdiye kadar sonuçsuz kaldı [...]

İşte, davanın şu an geldiği aşama: Sosyalizm uygarlığın suçlarını hiç durmaksızın teşhir ediyor, insanın ahenkli çekiciliğini siyasal iktisadın tatmin etmedeki yetersizliğini gün be gün saptıyor ve dilekçe üstüne dilekçe veriyor; siyasal iktisat, sağduyu tarafından önemsenmeden birbiri ardına geçip giden, ölen sosyalist sistemlerle dosyasını kabartıyor. Kötülüğün inatçılığı sosyalistlerin şikâyetini beslerken, reformist yenilgilerin sürekliliği de ekonomistlerin kötü niyetli ironisini besliyor. Hüküm ne zaman verilecek? Mahkeme

kürsüsü boş; bununla birlikte siyasal iktisat kendi avantajlarından yararlanıyor ve kefalet ödemeden, dünyayı keyfince yönetmeye devam ediyor: *possideo quia possideo.**

Fikir alanından dünyanın gerçekliklerine inersek, uzlaşmazlık bize daha ciddî ve daha tehditkâr gelecektir.

Bu son yıllarda, bitmek bilmez sarsıntıların kışkırttığı sosyalizm, hayâlî biçimde aramızda belirdiğinde, o zamana kadarki tüm tartışmalarda ilgisiz ve uyuşuk kalmış insanlar, büyük korku içerisinde, monarşik ve dinî fikirlere dört elle sarıldılar; nihaî sonuçlarına varmakla suçlanan demokrasi lânetlendi ve geri püskürtüldü. Tutucuların demokratlara yönelik bu suçlaması bir iftiraydı. Demokrasi, doğası gereği, sosyalist düşünceye sevgi göstermediği gibi, krallığın yerini almayı da becerememiştir; krallık karşısındaki yazgısı daima fesat kurmak ama asla başarıya erişememektir. [...]

Diğer yandan, felsefe de sosyalizme politika ya da din kadar yabancı ve düşmandır.

Çünkü, tıpkı siyasette demokrasinin ilkesinin niceliğin hükümranlığı, monarşinin ilkesinin kralın hükümranlığı olması gibi; tıpkı vicdan işlerinde dinin Tanrı adı verilen mistik bir varlığa ve onu temsil eden papaza itaatten başka bir şey olmaması gibi; tıpkı, iktisadî alanda mülkiyetin –yani iş aletleri üzerinde bireyin tekelci denetiminin– her teorinin çıkış noktası olması gibi; aynı şekilde felsefe de, aklın sözümona *a priori*'lerini temel alarak, fikirlerin üremesini ve otokrasisini kaçınılmaz olarak yalnızca ben'e atfetmeye ve deneyimin metafizik değerini inkâr etmeye, yani nesnel yasanın yerine her yerde keyfîliği ve despotizmi ikâme etmeye varır.

Oysa, toplumun kalbinde aniden doğan, önceli ve atası olmayan, bilincin ve toplumun bütün kesimlerinden keyfîyet ilkesini çıkarıp atarak, bunun yerine, biricik hakikât olarak olguların ilişkilerini koymak isteyen bir doktrin; gelenekten kopan ve geçmişten ancak geleceğe doğru yola koyulmayı sağlayacak bir nokta olarak yararlanmayı kabul eden bir doktrin: Böyle bir doktrin mevcut OTORİTELERİ kendisine

* Lat., *sahip olmak için sahip olmak.* (y.n.)

karşı kışkırtmadan edemez; bugün gayet iyi görmekteyiz ki, söz konusu OTORİTELER, iç anlaşmazlıklarına rağmen, birlik hâlindedirler, kendilerini yutmaya hazır canavarla mücadele etme konusunda hemfikirdirler.

Ücretlerin yetersizliğinden ve iş güvencesinin olmamasından şikâyet eden işçilerin karşısına siyasal iktisat ticaret özgürlüğünü çıkarmaktadır; özgürlüğün ve düzenin koşullarını arayan yurttaşlara ideologlar temsilî sistemlerle cevap veriyorlar; eski inançlarını yitirmiş, kendi varlık nedenlerini ve hedeflerini soran müşfik ruhların önüne, din, Tanrı'nın kavranılamayan sırlarını koymaktadır, felsefe ise şüpheyi yedekte tutmaktadır. Hep hile, dalavere! Baştan sona idea; ne kalp ne ruh huzur bulabilir bunlarla, asla! Sosyalizm, anakaraya doğru yelken açma ve limana girme zamanının geldiğini haykırıyor; fakat, diyor anti-sosyalistler, liman diye bir şey yok; insanlık Tanrı'nın himayesinde, papazların, filozofların, hatiplerin ve ekonomistlerin rehberliğinde ilerliyor, devr-i âlemimiz hiç bitmeyecek!

Böylece toplum daha başından itibaren kendini iki büyük kısma bölünmüş bulur: Biri, gelenekseldir, esas olarak hiyerarşiktir ve kabul ettiği hedefe göre, krallık ya da demokrasi, felsefe ya da din, tek kelimeyle mülkiyet olarak adlandırır kendini. Diğeri sosyalizmdir; uygarlığın her krizinde yeniden canlanarak, her şeyden önce kendisinin *anarşik* ve *ateist* olduğunu ileri sürer, yani her türlü tanrısal ve insanî otoriteye karşıttır.

Oysa modern uygarlık kanıtlamıştır ki, bu tür bir çatışmanın içinde hakikât, karşıtlardan birinin dışlanmasında değil, her ikisinin uzlaşmasında ve yalnızca bu uzlaşmada bulunur. İster doğada olsun ister fikirlerde, her uzlaşmazlığın, karşıtların her ikisini de deyim yerindeyse emerek uyumlu kılan daha genel bir olgu içinde, ya da karmaşık bir formül içinde çözüme bağlanması bilimsel bir olgudur. Geleceğin kuşkusuz şekilde getireceği çözümü bekleyen biz sağduyulu insanlar, mücadele içindeki güçleri, olumlu ve olumsuz yanlarıyla beraber analiz ederek kendimizi bu büyük geçişe hazırlayamaz mıyız? Titizlik ve bilinçlilikle

yapılan böyle bir çalışma, bizi hemen çözüme götürmese de, en azından sorunun koşullarını bize göstermek, böylelikle bizi tüm ütopyalara karşı korumak gibi pek değerli bir avantaja sahiptir.

Dolayısıyla, siyasal iktisatta gerekli ve doğru olan nedir? Nereye doğru gitmektedir? Gücü nedir? Arzusu nedir? İşte benim bu eserde saptamak istediğim şeyler bunlardır. Sosyalizmin değeri nedir? Aynı araştırma bu sorunun da cevabını verecektir.

Çünkü, sonuçta sosyalizmin ve siyasal iktisadın hedefi aynı –yani insanlar arasında özgürlük, düzen ve refah– olduğundan, yerine getirilmesi gereken koşulların, başka deyişle, bu hedefe ulaşmak için yenilmesi gereken güçlüklerin her ikisi için de aynı olduğu ve her iki tarafın da denediği ya da önerdiği yöntemleri incelemekten başka yapacak bir şey kalmadığı aşikârdır. Fakat şimdiye dek fikirlerini edime dönüştürme imkânı yalnızca siyasal iktisada verilmiş olduğundan, sosyalizm ise ezelî bir yerginin konusu olmaya boyun eğmekten başka bir şey yapmadığından, iktisadî eserleri hak ettikleri şekilde değerlendirerek, tumturaklı sosyalist lafları da gerçek değerine oturtacağımız açıkça ortadadır. Özgünlüğü ortada olan eleştirimiz bu şekilde mutlak ve kesin sonuçlara varabilir.

Siyasal iktisadın incelenmesine tümüyle dalmadan önce bazı örneklerle bunun daha anlaşılır kılınması zorunluluktur.

II. Teorilerin ve eleştirilerin yetersizliği

Öncelikle önemli bir gözlemi belirtelim. Taraflar, herkesin kendi hesabına kullandığı ortak bir otoriteyi referans almakta hemfikirdir: BİLİM.

Bir ütopyacı olan Platon, ideal cumhuriyetini, mütevazılık ve edeb-i kelâm gereği felsefe dediği bilim adına örgütlüyordu. Bir eylem adamı olan Aristo aynı felsefe adına Platoncu ütopyayı reddediyordu. Platon ve Aristo'dan bu yana toplumsal savaş böyle sürmektedir. Modern sosyalistlerin

hepsi bir ve bölünmez bilim adına hareket ettiklerini ileri sürerler, fakat ne bu bilimin içeriği üzerinde, ne de sınırları ya da yöntemi üzerinde hemfikirdirler; ekonomistler ise, toplumsal bilimin siyasal iktisattan başka bir şey olmadığını ileri sürerler.

Demek ki öncelikle bir toplum biliminin ne olabileceğini bilmek gerekir.

Bilim, genel olarak, OLAN'ın akla uygun ve sistematik bilgisidir.

Bu temel nosyonu topluma uygulayarak şunu söyleyebiliriz: Toplumsal bilim, toplumun ne *olduğunun* ya da ne *olacağının* değil, tüm yaşamı boyunca, yani ardışık tezahürleri içinde ne OLDUĞU'nun akla uygun ve sistematik bilgisidir: Çünkü yalnızca burada akıl ve sistem olabilir. Toplumsal bilim insan düzenini, belli bir zaman diliminde veyahut öğelerinden herhangi birinde değil, tüm ilkeleri ve tüm varlığı içinde kapsamalıdır: Zamana ve mekâna yayılan toplumsal evrim, çağlar dizisini ve olay kesitlerini göstererek, bunların bağlantısını ve birliğini keşfetmemizi sağlayan bir tabloda sanki aniden toplanmış ve sabitlenmiş gibi olmalıdır. Canlı ve ilerici bir gerçekliğin bilimi böyle olmalıdır; toplumsal bilim tartışmasız olarak böyledir.

Siyasal iktisat, bireyci eğilimine ve kendine has savlarına rağmen, toplumsal bilimi oluşturan parçalardan biri olabilir; siyasal iktisadın tarif ettiği olgular, bu bilimin içinde, geniş nirengi noktalarının başlangıcı, organik ve karmaşık bir bütünün öğeleri gibidir. Bu bakış açısında, basitten karmaşığa giden insanlığın ilerleyişi, bilimlerin ilerleyişine tamamen uygun olacaktır; ve günümüzde siyasal iktisadın temelini ve konusunu oluşturan çatışan ve çoğunlukla üzücü olgular, bizim tarafımızdan, insanlığın, yüksek bir hipotezi göz önüne alarak art arda gerçekleştirdiği özel hipotezler olarak kabul edilmelidir; bu yüksek hipotezin gerçekleşmesinin tüm güçlükleri çözeceğine ve siyasal iktisadı yürürlükten kaldırmadan sosyalizmin şartlarını yerine getireceğine inanılır. Çünkü, Öndeyiş'te belirttiğim gibi, insanlığın, kendini ne şekilde ifade ederse etsin, yanılabileceğini düşünemeyiz.

Şimdi bu durumu olgularla aydınlatalım.

Günümüzde en tartışmalı sorun kuşku yok ki *emeğin örgütlenmesi* sorunudur.

Vaftizci Yahya'nın çölde, *Tövbe edin!* diye vaaz etmesi gibi, sosyalistler de dünya kadar eski şu yeniliği her yerde söyleyip duruyorlar: *Emeği örgütleyin!*; fakat bu örgütlenmenin ne olması gerektiği hakkındaki fikirlerini asla söylemiyorlar. Ekonomistler ise bu sosyalist haykırışın kendi teorilerine zarar verdiğini gördüler: Gerçekten de, ilk bilmeleri gereken şeyi –emek– bilmemelerine bir tür azardı bu. Bunun üzerine rakiplerinin saldırısına, öncelikle, emeğin örgütlü olduğunu, emek için –ister kişisel olarak kendi hesabına isterse de başkalarıyla birlikte toplum adına– üretme ve mübadelede bulunma özgürlüğünden başka örgütlenme olmadığını, bu durumda izlenecek yolun da medenî ve ticarî Yasa tarafından belirlendiğini ileri sürerek karşılık verdiler. Sonra, bu argümanlar yalnızca rakiplerini güldürmeye hizmet ettiğinden, saldırıya geçtiler ve sosyalistlerin bir bostan korkuluğu gibi salladıkları bu örgütlenmeden hiçbir şey anlamadığını göstererek, bunun sosyalizmin yeni bir kuruntusu, anlamsız bir laf, bir saçmalık olduğunu söyleyerek tamamladılar sözlerini. Ekonomistlerin en yeni yazıları bu acımasız yargılarla doludur.

Bununla birlikte, *emeğin örgütlenmesi* ifadesi, atölyenin örgütlenmesi, ordunun örgütlenmesi, polisin örgütlenmesi, hayır işlerinin örgütlenmesi, savaşın örgütlenmesi gibi açık ve rasyonel bir anlam taşır. Bu açıdan ekonomistlerin polemiği acınacak bir aptallığın damgasını taşır. Emeğin örgütlenmesinin bir ütopya ve kuruntu olmadığı da bir o kadar kesindir; çünkü, uygarlığın en üstün koşulu olan emek var olduğu andan itibaren zaten bir örgütlenmeye tâbi kılınmıştır, bu örgütlenme ekonomistleri tatmin ederken sosyalistlerce iğrenç bulunmuştur.

Dolayısıyla, sosyalistlerin dile getirdikleri emeğin örgütlenmesi önerisi karşısında, emeğin örgütlü olduğu itirazı kalır geriye. Oysa, bu hiç de savunulacak bir şey değildir, çünkü emeğin içinde hiçbir şeyin –arzın, talebin, işbölümü-

nün, niceliğin, oranların, fiyatın ve güvencenin– kurallara bağlanmadığı açıkça ortadadır; tersine, her şey özgür iradenin, yani tesadüfün kaprislerine bırakılmıştır.

Toplumsal bilimin bizi yetiştirdiği fikrinin rehberliğindeki bizlere gelince, bizler, sosyalistlere ve ekonomistlere karşı, emeği *örgütlemek gerektiğini* değil, *örgütlü olduğunu* da değil, *örgütlenmekte olduğunu* ileri sürüyoruz.

Emek örgütleniyor, diyebiliriz: Yani, emek dünyanın kuruluşundan beri örgütlenmektedir ve dünyanın sonuna kadar da örgütlenmeye devam edecektir. Siyasal iktisat bize bu örgütlenmenin temel öğelerini öğretiyor. Fakat sosyalizm, şu anki biçimiyle örgütlenmenin yetersiz ve geçici olduğunu; ve bilimin tüm görevinin, elde edilmiş sonuçları ve gerçekleşmekte olan olguları göz önüne alarak, ne tür yeniliklerin acilen gerçekleştirilebileceğini derhâl araştırmak olduğunu ileri sürerken haklıdır.

Dolayısıyla, sosyalizmle siyasal iktisat gülünç bir savaşı sürdürürken, özünde aynı fikri, emeğin örgütlenmesi fikrini savunurlar.

Fakat, bir yandan, siyasal iktisat kendi teori kırıntılarını bilim yerine koyarak sonraki tüm gelişme olasılıklarını reddettiğinden, diğer yandan ise, sosyalizm, geleneği bir yana bırakarak, toplumu olmayan temeller üzerinde yeniden inşa etmeye çalıştığından, her ikisi de bilime sadakatsizlik ve karşılıklı iftirada bulunmaktan suçludur.

Bu nedenle sosyalizm, siyasal iktisadın sürekli geliştirilmesinden ve derinlemesine bir eleştirisinden başka bir şey değildir; ve Okul'un *Nihil est in entellectu, quod non prius fuerit in sensu** şeklindeki ünlü aforizmasını buraya uygularsak, sosyalist hipotezlerde hiçbir şey yoktur ki iktisadî pratiklerde kopya edilmemiş olsun. Buna karşılık, siyasal iktisat, Adam Smith'in ve J.-B. Say'in bir araya getirdiği olguları kesinlikle geçerli kabul ettiğinden, saygısız bir rapsodidir.

Önceki kadar tartışmalı bir diğer sorun ise *faiz* ya da tefecilik sorunudur.

* Lat., *Zihinde hiçbir şey yoktur ki daha önce duyularda bulunmasın.* (y.n.)

Faiz ya da kullanım fiyatı denen şey, mülk sahibinin sahip olduğu şeyi borç vererek sağladığı her biçimdeki kazançtır. *Quidquid sorti accedit usura est,** der teologlar. Kredinin temeli olan faiz, toplumsal kendiliğindenliğin örgütlenirken kullandığı ve analizi uygarlığın derin yasalarını ortaya koyan araçlar arasında birinci sırada ortaya çıkar. Burada, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarındaki sosyalizmin temsilcileri olarak görmemiz gereken Antik filozoflar ve Kilise Babaları, tuhaf –fakat kendi dönemlerinin iktisadî nosyonlarının zayıflığından kaynaklanan– bir tutarsızlıkla keseneği kabul ederlerken, paradan kâr sağlamayı mahkûm ediyorlardı, çünkü onlara göre para üretici değildi. Dolayısıyla, kullanım yoluyla tüketilen şeylerin –parayı da bunlar arasında sayıyorlardı– borç verilmesi ile kullanıcısına tükenmeden bir ürün sağlayan şeylerin borç verilmesi arasında ayrım yapıyorlardı.

Ekonomistler ise rant nosyonunu genelleştirerek, toplumun iktisadı içinde sermayenin icraatının ya da üretkenliğinin aynı olduğunu –ya ücret olarak tükendiğini ya da araç rolünü koruduğunu– göstermekte güçlük çekmediler; sonuç olarak, ya toprak rantını yasaklamak gerekiyordu ya da paranın faiz getirmesine izin verilmeliydi, çünkü her ikisi de aynı sıfatla imtiyazın karşılığıydı, borç tazminatıydı. Bu fikrin benimsenmesi ve Katolikliğin faize karşı aforozlarının korkuttuğu vicdanları teskin etmek için on beş yüzyıldan fazla zaman gerekti. Fakat nihayet tefeciler gerçeklik hâlini almış ve genel kabul görmüştü; sosyalizme karşı savaşı kazandılar ve faizin bu şekilde meşrulaştırılmasından toplum için tartışmasız büyük avantajlar ortaya çıktı. Bu koşullarda, Musa'nın yalnızca İsrailoğulları için yaptığı yasayı (*Non foenerabis proximo tuo, sed alieno.*)** genelleştirmeyi denemiş olan sosyalizm, iktisadî gelenekten benimsediği bir

* Lat., *Esas olanı aşan her şey tefeciliktir.* (y.n.)

** *Komşunuza bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız, yabancıdan alabilirsiniz.* Eski Ahit, Tesn. 23:19-20

fikre –sermayenin üretkenliği teorisi düzeyine çıkarılan kesenek fikrine– yenildi.

Fakat ekonomistler de, keseneği onaylamaları ve sermayelerin verimliliği teorisini ortaya koymaları istendiğinde rahatsız oldular. Sosyalizme karşı başta elde etmiş oldukları tüm avantajı bu noktada yitirdikleri söylenebilir.

Kuşkusuz –ve bunu ilk kabul eden benim– toprak rantı, tıpkı paranın ve tüm menkûl ve gayri menkûl değerlerin kiralanması gibi, kendiliğinden ve evrensel bir olgudur, kaynağını doğamızın en derininden alır ve bir süre sonra, normal gelişimi sayesinde, örgütlenmenin en güçlü dayanaklarından biri olacaktır. Sermayenin kârının da, *her emek bir artık bırakmalıdır* aforizmasının maddîleşmesinden başka bir şey olmadığını kanıtlayacağım. Fakat sermayenin üretkenliğine dair bu teori, daha doğrusu bu hayâl karşısında, yine kesin olan ve son zamanlarda en maharetli ekonomistleri etkilemiş olan bir diğer tez yükselir: Bütün değerler emekten doğar ve esasen ücretlerden meydana gelir; başka deyişle, hiçbir servetin kökeninde imtiyaz yoktur, servet yalnızca el emeğiyle değer kazanır; sonuç olarak, insanlar arasında gelirin kaynağı yalnızca emektir. Bu durumda, evrensel pratiğin doğruladığı ve tutucu siyasal iktisadın boyun eğmek zorunda kaldığı fakat kanıtlayamadığı teori olan kesenek ya da sermayenin üretkenliği teorisi ile değerin normalde ücretlerden oluştuğunu ve –kanıtlayacağımız gibi– toplum içinde net hasılayla brüt hasılanın eşitliğine kaçınılmaz olarak vardığını bize gösteren bu diğer teori nasıl uzlaştırılabilir?

Sosyalistler fırsatı kaçırmadılar. Tüm gelirin kaynağının emek olduğu ilkesine sahip çıkarak, sermaye sahiplerinden keseneklerinin ve muazzam kazançlarının hesabını sormaya koyuldular; ve ekonomistler, kesenek ile faizi ortak bir ifadeyle genelleştirerek ilk zaferi kazandıklarından, sosyalistler de sermayenin senyörlük haklarını emeğin daha genel ilkesi altında yok ederek rövanşı aldılar. Mülkiyet baştan sona yıkıldı; ekonomistler susmak zorunda kaldılar, fakat bu yeni yokuşta durmanın güçlüğü karşısında sosyalizm komü-

nist ütopyanın son sınırlarına kadar kaydı; ve pratik bir çözümün yokluğunda, toplum ne kendi geleneğini doğrulayabilir ne de kendini –en ufak hatanın onu binlerce yıl geriletebileceği– denemelere bırakabilir hâle düştü.

Böyle bir durumda bilim ne buyurmaktadır?

Keyfî, kavranılmaz ve imkânsız bir noktada durmak değil elbette; sermaye hayâlini ve mülkiyet mitini açıklayan yüksek bir yasayı, bir olguyu, üçüncü bir ilkeyi keşfetmek ve genelleştirmek ve bunu, tüm servetin kaynağını emek olarak gören teoriyle uzlaştırmak. Sosyalizm, eğer mantıklı davranmak istiyorsa, bu işe girişmelidir. Gerçekten de, emeğin reel üretkenliği teorisi de sermayenin hayâlî üretimi teorisi de esasen iktisadîdir; sosyalizm, deneyime ya da mantığa bakmaksızın, yalnızca aralarındaki bu çelişkiyi göstermeye çabalar; çünkü hem deneyimden hem de mantıktan yoksun görünmektedir. [...]

[...]

Genel kullanım için gerekli görülmemişse ve önceden saptanmış, adil bir tazminat yoksa, kimsenin mülkiyetinden yoksun bırakılamayacağı kamu hukukumuzun ilkesidir.

[...]

Oysa pratikte, tazminat ilkesi her gerekli olduğunda uygulanamadığı gibi, uygulanması da imkânsızdır. Demiryolları döşenmesine dair yasa, rayların geçtiği arazi için tazminatı koşul olarak belirtmiştir; önceki nakliye yöntemleriyle beslenen sayısız endüstri içinse hiçbir şey yapmamıştır, oysa ki bunlara verilen ziyan mülk sahibine topraklarının bedeli olarak ödenen tazminatın çok üstündedir. Aynı şekilde, pancardan şeker imâl edenlere tazminat ödemek söz konusu olduğunda, bu endüstrinin beslediği ve belki de yoksulluğa düşecek sayısız işçi ve emekçiye de tazminat ödemek kimsenin aklına gelmemektedir. Bununla birlikte, sermaye nosyonuna ve üretim teorisine göre, demiryolu yüzünden üretim aracından olan toprak sahibinin tazminat almaya hakkı olduğu gibi, aynı demiryolu nedeniyle sermayesi verimsizleşen sanayicinin de tazminat hakkı vardır. Bu durumda, ona tazminat vermemek nereden kaynaklanmak-

tadır? Ne yazık ki, tazminat vermenin imkânsızlığından kaynaklanmaktadır! Böyle bir adalet ve tarafsızlık sistemiyle toplum genellikle hareket etmekte güçlük çekecek ve Roma hukukunun durağanlığına geri dönecektir. Kurbanların olması gerekir. Sonuç olarak, tazminat ilkesinden vazgeçilmiştir; devlet, bir ya da birkaç yurttaş sınıfı karşısında kaçınılmaz olarak müflistir.

Sosyalistler bu noktada ortaya çıkarlar. Siyasal iktisadın tek amacının kitlelerin çıkarını feda etmek ve imtiyazlar yaratmak olduğunu ileri sürerler. Sonra, kamulaştırma yasasında bir toprak reformunun ana hatlarını görerek, aniden genel kamulaştırma, yani ortak üretim ve ortak tüketim savunucusu kesilirler.

Fakat burada sosyalizmin ütopyası yeniden eleştiriye maruz kalmaktadır ve çelişkileri içinde güçsüzlüğü yeniden ortaya çıkmaktadır. Kamu yararı adına kamulaştırma ilkesi, mantıksal sonuçlarına vardırıldığında, toplumun tümüyle yeniden örgütlenmesine yöneltiyorsa, işe girişmeden önce bu yeni örgütlenmenin niteliğini saptamak gerekir; oysa sosyalizm –tekrarlıyorum– bilim olarak yalnızca fizyoloji ve siyasal iktisat kırıntılarına sahiptir. Üstelik, tazminat ilkesine uygun olarak, yurttaşlara, teslim edecekleri değerlerin karşılığı ödenemese bile, en azından garantisini vermek gerekir; kısacası, değişim ihtimâllerine karşı onlara güvence vermek gerekir. Oysa, sosyalizm, idaresine talip olduğu kamusal servet dışında, bu aynı servet için güvenceyi nereden bulur?

Dürüst ve samimî bir ifadeyle, bu kısır döngüden kurtulmak imkânsızdır. Kararsız ve barışçıl fikirlerin bağnaz yandaşlarından daha açıksözlü olan komünistler meselenin üstesinden gelirler ve iktidara sahip olur olmaz herkesi mülksüzleştireceklerini söylerler, kimseye ne tazminat ne de güvence vaat ederler. Aslında bu ne adaletsizlik ne de dalavere olur. Ne yazık ki, tuhaf Desmoulins'in Robespierre'e dediği gibi, yakmak cevap vermek değildir; ve bu tür tartışmalar her zaman gelip yangın ve giyotine dayanır. Her yerde olduğu gibi burada da iki kutsal hakla karşı karşıyayız: yurttaşın hakkı ve devletin hakkı. Sosyalist ütopyalarla siyasal

iktisadın kuşa çevrilmiş teorilerini uzlaştıracak yüksek bir formül olduğunu ve bunu keşfetmek gerektiğini söylemekten bıktık. Bu durumda şikâyetçi taraflar ne yapmaktadır? Hiç. Yalnızca birbirlerine hakaret etme fırsatı çıksın diye ortaya sorun attıkları bile söylenebilir. Ne diyorum ben? Onlar sorun olduğunu bile anlamış değildir. Halk, toplumun ve insan yazgısının yüce sorunlarından söz ederken, toplumsal bilimin ortodoks ve sapkın profesörleri ilkeler üzerinde anlaşmış değillerdir. Bu araştırmalara vesile olmuş ve ne yazarlarının ne de aleyhtarlarının anlayamadığı şu soru buna kanıttır: *Kârlarla ücretlerin ilişkisi.*

Ne yani, ekonomistlerden oluşan bir akademi, terimlerini anlamadığı bir sorunu mu yarışma konusu etmiş? Bu fikir akıllarına nasıl gelmiş öyleyse?...

Evet, benim iddiam inanılmaz, şaşılacak bir şeydir; ama doğrudur. Metafiziğin sorunlarına yalnızca mitlerle ve alegorilerle cevap veren, bu cevapları da her zaman sorunlara yol açan ve asla bu sorunları çözemeyen teologlar gibi, ekonomistler de kendi ortaya attıkları sorulara, bu soruları sorma noktasına nasıl geldiklerini anlatarak cevap verirler; daha öteye gidilebileceğini tahayyül edebilselerdi ekonomist olmaktan çıkarlardı.

Örneğin, kâr nedir? Girişimcinin tüm masraflarını ödedikten sonra elinde kalandır. Oysa, masraflar yapılan işten ve harcanan malzemeden ya da, uzun sözün kısası, ücretlerden oluşur. Peki, bir işçinin ücreti nedir? Ona verilebileceğin asgarîsi, yani bilemediğimiz bir miktar. Girişimcinin pazara sürdüğü metanın fiyatı ne olmalıdır? Elde edebileceği azamî miktar, yani yine bilinmez bir miktar. Siyasal iktisatta meta ile emeğin *değerleri ölçülebilir* olsa da, bunların *saptanabileceğini* varsaymak yasaktır; bunun nedeni, ekonomistlere göre, değerin saptanmasının, asla kesin ve belirgin bir sonuca varamayacak, esasen keyfî bir işlem olmasıdır. Bu durumda, siyasal iktisada göre hiçbir durumda saptanamayacak iki bilinmeyenin ilişkisi nasıl bulunabilir? Dolayısıyla siyasal iktisat çözümsüz sorunlar ortaya atar. Yine de onun bu sorunları ortaya atmasının ve çağımızın da çözmesinin kaçı-

nılmaz olduğunu ilerde göreceğiz. İşte bu nedenle, Ahlâk Bilimleri Akademisi'nin kârlarla ücretler ilişkisini yarışma konusu ederken bilinçsizce, kâhince konuştuğunu söyledim.

Fakat –denecektir ki– eğer emeğe talep çoksa ve işçi azsa, kâr azalırken ücretler yükselmez mi? Ve eğer rekabetin baskısıyla üretim aşırı artıyorsa, aşırı meta birikimi ve zararına satış, bunun sonucunda da girişimci için kâr kaybı, işçi için de işsizlik tehdidi ortaya çıkmaz mı? Bu durumda işçi boğaz tokluğuna çalışıyor olmaz mı? Bir makine icat edildiğinde önce rakiplerin ocağını söndürmez mi? Sonra da tekel oluşup işçi girişimcinin buyruğuna girdiğinde, kâr ile ücretler ters yönde gitmez mi? Tüm bu nedenler –ve başkaları– incelenebilir, değerlendirilebilir, karşılık verilebilir.

Ah, şu monografiler, tarihçeler! Adam Smith ve J.-B. Say'den beri bunlara doyduk. Bu ikisinin metinleri üstüne varyasyonlardan başka bir şey yapılmıyor. Akademi başka bir anlam vermemiş olsa da, sorunu bu şekilde anlamamak gerek. *Kâr ile ücret ilişkisi* mutlak anlamda ele alınmalı, yoksa ticarî tesadüflerin ve çıkar bölüşümünün çözümsüz bakış açısından değil. Bu ikisine dair yorumlar sonradan gelecek. Açıklayayım.

Üreticiyi ve tüketiciyi, ücreti doğal olarak ürüne eşit olan, aynı kişi olarak kabul edelim; sonra, bu ürün içerisinde iki bölümü ayırt edelim, biri üreticinin masraflarını karşılar, diğeri ise her çalışmanın bir artık bırakması gerektiği aksiyomuna göre kârını simgeler. Bu payların birbirleriyle ilişkisini saptamamız gerekiyor. Bunu yaptıktan sonra, bu iki sınıfın, girişimciler ile ücretlilerin servetten aldıkları payı saptamak ve tüm ticarî salınımları açıklamak kolay olur. Bu, bir dizi mantıksal gerekçeyi kanıtlamaya eklemek olacaktır.

Oysa, böyle bir ilişkinin varolması ve değerlendirilebilmesi için, ücretin ve satış fiyatının oluşumunu yöneten bir iç ya da dış yasanın olması gerekir. Mevcut durumda ücret ve fiyat hiç durmaksızın değiştiği ve dalgalandığı için, değeri *değiştiren* ve *dalgalandıran* nedenlerin, genel olguların neler olduğunu ve bu dalgalanmanın hangi sınırlar içinde gerçekleştiğini sormamız gerekir.

Fakat bu soru bile kabul edilmiş ilkelere aykırıdır: Çünkü *dalgalanmadan* bahsedildiğinde, kaçınılmaz olarak, değerin çekim merkezinin hiç durmaksızın yönelttiği ana bir yön varsayılır; ve Akademi, *kâr ile ücretin dalgalanmalarını saptayın* dediğinde, *değeri saptayın* demek istemektedir. Oysa Akademi'deki beyler bunu istememektedir; değerin, değişebilir olduğundan saptanabilir olduğunu; saptanabilirliğin işaretinin ve koşulunun değişebilirlik olduğunu duymak istememektedirler. Onlar değerin, her zaman değiştiğinden, asla belirlenemeyeceğini ileri sürmektedirler. Bir sarkacın saniyedeki salınım sayısı, salınımların genişliği, deneyin yapıldığı yerin iklimi ve yüksekliği belli olduğunda, sarkacın uzunluğunun ölçülemeyeceğini, çünkü bu sarkacın hareket hâlinde olduğunu ileri sürer gibidirler. Siyasal iktisadın birincil inanç konusu budur.

Sosyalizme gelince, ne sorunu daha iyi anlamış ne de kafasına takmış gözükmektedir. Sosyalizmin sayısız yayın organından bazıları, bölüşümün yerine dağıtımı koyarak, yani toplumsal organizmadan sayıyı ve ölçüyü atarak sorunu açıkça göz ardı etmektedirler; diğerleri ise, genel oy yöntemini ücrete uygulayarak sıkıntıdan kurtuluyorlar. Bu bayağı lafların binlerce ve yüz binlerce enayiye ulaştığını söylemeye gerek yok.

Malthus şu ünlü bölümde siyasal iktisadı mahkûm etmiştir:

"Zaten işgâl edilmiş bir dünyaya doğan insanın, ailesinin onu besleyecek imkânı yoksa ya da toplum onun emeğine ihtiyaç duymuyorsa, herhangi bir miktar yiyecek talep etmeye hakkı hiç yoktur; o gerçekten de yeryüzünde fazlalıktır. Doğanın büyük şöleninde masaya onun için tabak konmamıştır. Doğa ona çekip gitmesini emreder ve bizzat kendisi bu emri yerine getirmekte gecikmeyecektir."

İşte, siyasal iktisadın zorunlu, kaçınılmaz sonucu. Bu sonucu, bu tür araştırmalarda şimdiye kadar görülmemiş bir kesinlikle kanıtlayacağım: Mülkü olmayan ölsün!

Malthus'un düşüncesini daha iyi anlamak için onun süslü

püslü laflarını cilasından soyarak, felsefî önermeler olarak ifade edelim:

"Bireysel özgürlük ve bunun ifadesi olan mülkiyet, iktisadî veridir; eşitlik ve dayanışma veri değildir.

"Bu sistemde herkes kendi başınadır, herkes kendi içindir: Emek de tüm metalar gibi dalgalanmaya tâbidir: Proletaryanın riskleri buradan kaynaklanır.

"Ne geliri ne de ücreti olanın başkalarından bir şey talep etme hakkı yoktur: Onun bahtsızlığı yalnızca kendini ilgilendirir; talihin oyununda şans ona gülmemiştir."

Siyasal iktisadın bakış açısında bu önermeler kesindir; ve bunları tehlikeleri belirtici bir kesinlikle ifade etmiş olan Malthus her türlü eleştiriden muaftır. Toplumsal bilimin koşulları açısından ise bu önermeler kökten yanlıştır, hatta çelişiktir.

Malthus'un hatası, daha doğrusu siyasal iktisadın hatası, yiyecek bir şeyi olmayan bir insanın ölmesi gerektiğini söylemesinde değildir; özel mülkiyet rejiminde ne işi ne de geliri olanın, açlıktan ölmek istemiyorsa intihar ederek yaşamına son vermekten başka bir çaresinin olmadığı ileri sürmek de değildir. Bir yandan, yaşamımızın yasası budur; diğer yandan mülkiyetin sonucudur; ve Bay Rossi, bu noktada Malthus'un iyi niyetini kanıtlamak için çok gayret sarf etti. Yurttaşı Macchiavelli'nin, *Hükümdar*'ında despotizmi herkesin hayran olacağı bir şeymişcesine tavsiye etmesi gibi, Bay Rossi de, Malthus'un savunmasını bu kadar uzun uzun ve bunca aşkla yaparak, siyasal iktisadı aynı biçimde tavsiye etmek istemişti. Sefaleti bize endüstriyel ve ticarî zorbalığın olmazsa olmaz koşulu gösteren Bay Rossi sanki şöyle haykırıyor: İşte sizin hukukunuz, sizin adaletiniz, sizin siyasal iktisadınız; işte mülkiyet!

Fakat Galyalı saflığı bu hileleri anlamaz; Fransa'ya kendi lekesiz dilinde hitap etmekte fayda var: Malthus'un hatası, siyasal iktisadın kökten kusuru, geçici bir durumu –yani, toplumun patrisyenler ve proleterler olarak ayrımını– mutlak hâl olarak onaylamasıdır; özellikle de, örgütlü ve sonuç olarak dayanışma içindeki bir toplumda bazılarının mülk

sahibi, çalışıyor ve tüketiyor durumdayken, diğerlerinin ne mülkleri, ne işleri, ne de ekmekleri olacağını söylemektir. Son olarak da, Malthus ya da siyasal iktisat, insan türünün hayvan ve bitki türlerinden ne daha az ne daha fazla yararlandığı sonsuz üreme yeteneğinde kalıcı bir kıtlık tehdidi gördüğünde, yanlış bir sonuç çıkarır; oysa ki bundan çıkarılması gereken tek sonuç, nüfus ile üretim arasında bir denge yasasının gerekliliği, dolayısıyla varlığıdır.

Kısacası Malthus'un teorisi, tüm siyasal iktisadın bir saçmalığa indirgenmesidir –ve hiçbir meslektaşının ona atfetmeyi düşünmediği büyük yeteneği burada yatar.

Sosyalizme gelince, uzun zaman önce Platon ve Thomas More onu tek kelimeyle ÜTOPYA olarak nitelemişlerdi; yani *olmayan yer*, hayâl mahsulü.

Yine de, insan zekâsına saygı gereği ve adaletin yerini bulması için şunu söylemek gerekir: Ne iktisat ve yasama bilimlerinin başlangıcı farklı olabilirdi ne de toplum başlangıç konumunda kalabilirdi.

Her bilim önce kendi alanının sınırlarını belirlemeli, kendi malzemelerini üretmeli ve bir araya getirmelidir: Sistemden önce olgular gelir; ustalık çağından önce çıraklık gelir. Her bilim gibi zamanın yasasına ve deneyimin koşullarına tâbi olan iktisat bilimi, toplumda şeylerin nasıl *yer alması gerektiğini* araştırmadan önce, nasıl *yer aldığını* bize söylemelidir. Yazarların kendi kitaplarında tumturaklı bir biçimde *yasa*, *ilke*, *teori* diye adlandırdıkları tüm bu süreçler, tutarsızlıklarına ve çelişkilerine rağmen, titiz bir özenle bir araya getirilmeli ve ciddî bir tarafsızlıkla tarif edilmelidir. Bu görevi yerine getirmek için belki de bilimin daha sonraki gelişmelerinin gerektireceğinden daha fazla deha, özellikle daha fazla fedakârlık gerekiyordu.

Toplumsal iktisat, gerçekliğin bilgisinden ziyade geleceğe yönelik bir özlemse hâlâ, bu incelemenin tüm öğelerinin de siyasal iktisat içinde olduğunu kabul etmek gerekir. Bu kanının insanların büyük çoğunluğunun görüşü hâline geldiğini söyleyerek genel duyguyu ifade ettiğimi düşünüyorum. Şimdiki zamanın pek az savunucusu olduğu doğrudur; fakat

ütopyadan duyulan tiksinti de daha az yaygın değildir. Hakikâtin şu iki terimi –MUHAFAZA ve HAREKET– uzlaştıran bir formülde olduğunu herkes anlamaktadır.

A. Smith'lere, J.-B. Say'lere, Ricardo'lara, Malthus'lara ve onlara korkusuzca itiraz edenlere şükran borçluyuz: Servetin sırları *–atria Ditis–** gözler önüne serildi; sermayenin üstünlüğü, emekçinin ezilmesi, tekelin dalavereleri, her açıdan aydınlığa kavuştuğundan, kamuoyunun bakışları karşısında geriliyor. Ekonomistlerin gözlemlediği ve tarif ettiği olgular üzerine akıl yürütüp tahminde bulunuluyor: Yasa suiistimâllerine ve son derece haksız âdetlere, yaşamalarına imkân tanıyan karanlık sürdükçe itaat edilirken, kısmen gün ışığına çıkarıldıklarında genel kınama karşısında can çekişiyorlar. Toplum yönetiminin, *Toplumsal Sözleşme* tarzında içi boş bir ideolojiden değil, Montesquieu'nün az çok sezebildiği gibi, *şeylerin ilişkisi*'nden öğrenilmesi gerektiği sanılmaktadır [...].

Şu hâlde, siyasal iktisadı inşaat malzemeleriyle dolu devasa bir düzlük olarak düşünelim. İşçiler, coşku içinde, bir an önce işe koyulma isteğiyle, işaret bekliyorlar: Fakat mimar, planı vermeden ortadan kaybolmuş. Ekonomistler zihinlerine bir yığın şeyi doldurmuşlar: Ne yazık ki bir tahminin izi bile yok. Her bir parçanın kökenini ve tarihçesini biliyorlar; yapımının kaça mâlolduğunu; en iyi kirişin hangi ağaçtan yapıldığını; en iyi tuğlaların hangi kilden imâl edildiğini; aletlere ve nakliye araçlarına ne kadar harcandığını; doğramacıların ve taş yontucularının ne kadar kazandığını biliyorlar: Ama hiçbir şeyin istikametini ve yerini bilmiyorlar. Ekonomistler, gözleri önünde, bir başyapıtın darmadağınık atılmış parçaları *–disjecti membra poetoe–*** olduğunu inkâr edemezler; fakat genel tabloyu tasarlamaları imkânsız; her karşılaştırma yapmayı denediklerinde yalnızca tutarsızlıklarla karşılaştılar. Sonunda, verimsiz birleştirme girişimle-

* Lat., *zenginlerin atriumlarında*. (y.n.)

** Lat., *şairin dağınık uzuvları*; Romalı şair Horatius'un "Parçalarına ayrılmış halde şairin dağınık uzuvlarını bulacaksın" dizesinden. (y.n.)

rinden umutsuzluğa kapılarak, bilimin mimariye uygun olmadığını ya da kendi deyişleriyle, ilkelerinin *uygunsuzluğunu* dogma hâline getirdiler; tek kelimeyle, bilimi reddettiler.

Örneğin, yokluğunda neredeyse hiç üretim yapılamayan işbölümü binlerce sakınca taşır, bunların en kötüsü de işçinin moral bozukluğudur. Makineler, kolaylıkla, fazla mal ve işsizlik üretmektedir; rekabet baskıya varır; toplumun maddî bağı olan vergi, çoğu zaman, yangın ve dolu gibi korkunç bir felâketten başka bir şey değildir; kredinin zorunlu müttefiki hileli iflâstır; mülkiyet suiistimâl yuvasıdır; ticaret bir talih oyunu hâlini alarak yozlaşır, hatta kimi zaman hile yapmak bile serbesttir: Kısacası, düzensizlik her yerde düzenle eşit oranlarda bulunduğundan, düzenin düzensizliği nasıl ortadan kaldıracağı bilinmediğinden, *taxis ataxian diôkein*,* ekonomistler her şeyin yolunda olduğu sonucunu çıkardılar; her türlü reform önerisine siyasal iktisadın düşmanı gözüyle bakıyorlar.

Dolayısıyla, görkemli toplumsal yapı kaderine terk edildi; şantiyede izdiham yaşandı: Sütunlar, sütun başları ve kaideler, tahta, taş ve metal, rastgele, kurayla dağıtıldı ve olağanüstü bir tapınak inşa etmek için bir araya getirilmiş tüm bu malzemeden, cahil ve barbar mülk sahipleri kulübeler yaptılar. Dolayısıyla, yalnızca bina planını bulmamız değil, kulübelerde oturanları da boşaltmamız gerekiyor. Onlar sitelerinin mükemmel olduğunu düşünüyorlar ve restorasyon kelimesini duyar duymaz kapılarının önünde dövüşe hazırlanıyorlar. Benzer bir karışıklık eskiden Babil'de yaşanmıştı: Neyse ki bizler Fransızca konuşuyoruz ve Nemrud'un yoldaşlarından daha yürekliyiz.

Alegoriyi bir yana bırakalım: Yalnızca durumu incelemek söz konusu olduğunda başarıyla kullanılmış olan tarihsel ve tarif edici yöntem artık bir işe yaramamaktadır: Binlerce monografi ve tablonun ardından, Ksenofon'un ve Hesiodos'un zamanından daha ilerde değiliz. Fenikeliler, Yunanlar, İtal-

* Lat., *düzen düzensizliği kovaladığından.* (y.n.)

yanlar, geçmişte, bizim bugün çalıştığımız gibi çalıştılar: Paralarını yatırıyorlar, işçilerine ücret veriyorlar, işlerini büyütüyorlar, mallarını gönderiyor ve parasını tahsil ediyorlar, defter tutuyorlar, spekülasyonda bulunuyorlar, borsada oynuyorlar, iflâs ediyorlardı. Bütün bunları iktisat sanatının kurallarına göre yapıyorlardı; haksız yere tekeller kurma, tüketiciyi ve işçiyi kazıklama konusunda tıpkı bizim gibi kendi aralarında anlaşabiliyorlardı. Bütün bunlara dair sayısız anlatı vardır. İstatistiklerimizi ve rakamlarımızı tekrar tekrar kontrol ettiğimizde, gözümüzün önünde her zaman kaos olacaktır, kımıltısız ve tekbiçimli kaos.

Mitolojik zamanlardan bizim büyük devrimimizin şu anki 57. yılına kadar genel refahın arttığına inanılmaktadır: Uzun süre bu iyileşmenin belli başlı nedeninin Hıristiyanlık olduğuna inanıldı, bugün ise ekonomistler bu iyileşmenin tüm şerefini kendi ilkelerine bağlıyorlar. Nihayetinde Hıristiyanlığın toplum üzerindeki etkisi nedir ki diye sormaktadırlar. Doğuşunda son derece ütopik olan Hıristiyanlık, ancak tüm iktisadî kategorileri –emek, sermaye, kesenek, faiz, kaçakçılık, mülkiyet– yavaş yavaş benimseyerek, tek kelimeyle, siyasal iktisadın en yüksek ifadesi olan Roma yasasını benimseyerek ayakta durabilir ve yayılabilirdi.

Teolojik yanıyla üretim ve tüketim teorilerine yabancı olan Hıristiyanlığın Avrupa uygarlığı için taşıdığı anlam, daha dün gezgin işçiler için işçi dernekleri ve masonluk neyse oydu: Bir tür güvenlik sözleşmesi ve karşılıklı yardımlaşma. Bu durumda, Hıristiyanlık siyasal iktisada hiçbir şey borçlu değildi ve Hıristiyanlığın siyasal iktisada yaptığı iyilik onu desteklediğinin kanıtı olarak ileri sürülemez. Hayır ve fedakârlık işleri, toplumların mutluluğunu emeğin örgütlenmesi ve adalet yoluyla sağlaması gereken iktisat alanının dışındadır. Geri kalanında, mülkiyet mekanizmasının yararlı etkilerini kabul etmeye hazırım; fakat bu etkilerin, bu mekanizmanın doğası gereği ürettiği sefaletle tamamen dengelendiğini gözlemliyorum: Öyle ki, geçmişte İngiliz parlamentosu önünde ünlü bir bakanın itiraf ettiği ve bizim de birazdan kanıtlayacağımız gibi, günümüz toplumunda sefa-

letin gelişmesi zenginliğin gelişmesine paraleldir ve denktir; bu durum siyasal iktisadın tüm değerini silip atar.

Dolayısıyla, siyasal iktisat ne özdeyişleriyle ne de eserleriyle aklanır; sosyalizme gelince, tüm değeri bu olguyu saptamış olmasıdır. Bu nedenle siyasal iktisadı yeniden incelemek bizim görevimizdir, çünkü, toplumsal bilimin malzemelerini, kısmen de olsa, yalnızca o içermektedir; ve siyasal iktisadın teorilerinin herhangi bir hata gizleyip gizlemediğini saptamak da bizim işimizdir, bu hataların düzeltilmesi olgusallıkla hukukîliği uzlaştırır, insanlığın organik yasasını ortaya çıkarır ve pozitif bir düzen kavrayışı getirir.

II. BÖLÜM

DEĞER ÜZERİNE

I. Kullanım değeri ile değişim değeri karşıtlığı

Değer, iktisadî yapının köşe taşıdır. Bizi, eserini sürdürmekle görevlendiren ilahî sanatçı bu noktada kendini kimseye açıklamamıştır; fakat, bazı işaretlerden yola çıkarak tahminde bulunabiliriz. Gerçekten de, değerin iki yüzü vardır: Biri, ekonomistlerin *kullanım* değeri ya da kendinde değer olarak adlandırdıkları; diğeri, *değişim* değeri ya da kanaat değeri. Temelsiz olduğundan ya da –kendimizi daha felsefî ifade edersek– oluşmamış olduğundan çok düzensiz olan bu iki veçhe altında değerin ürettiği etkiler, bu oluşum sayesinde tümden değişir.

İmdi, *kullanım* değeriyle *değişim* değerinin ilişkisi nedir; *oluşturulmuş* değerden anlamamız gereken nedir ve bu oluşum hangi beklenmedik olgulardan etkilenir? Siyasal iktisadın konusu ve amacı bu sorulara cevap vermektir. Okurdan bundan sonrasına çok dikkat göstermesini rica ediyorum: Bu eserde, okurun az da olsa sabrını gerektiren tek bölüm burasıdır. Ben de mümkün olduğunca anlaşılır ve açık olmak için elimden geleni yapacağım.

Bana hizmet edebilen her şeyin benim için değeri vardır ve yaralı olan şeyler ne kadar bolsa ben de o kadar zenginimdir. Buraya kadar anlaşılmayacak bir şey yok. Süt ve et, meyve ve tahıl, yün, şeker, pamuk, şarap, maden, mermer; velhasılı, toprak, su, hava, ateş ve güneş ışınları, benim açımdan kullanım değeridir, doğası ve işlevi gereği değerdir. Benim yaşamıma hizmet eden her şey bunlardan bazıları kadar, örneğin ışık kadar bol olsaydı; başka deyişle, işe yarar her şeyin miktarı tükenmez olsaydı, ben sonsuza dek refah

içinde olurdum: Çalışmama gerek olmazdı, hatta düşünmezdim bile. Bu durumda, şeyler her zaman *yararlı* olurdu, fakat DEĞERLİ olduklarını söylemek doğru olmazdı; çünkü değer, birazdan göreceğimiz gibi, esas olarak toplumsal bir ilişkiyi belirtir; ve hatta yarar nosyonunu yalnızca mübadele yoluyla, toplumun doğaya bir tür geri dönüşü yoluyla elde etmişizdir. Demek ki, uygarlığın tüm gelişimi insan soyunun yeni değerlerin yaratılmasını hiç durmaksızın teşvik etme zorunluluğu içinde bulunmasına bağlıdır; tıpkı toplumdaki kötülüklerin ana nedeninin kendi ataletimize karşı sürdürdüğümüz sürekli mücadelede yatması gibi. İnsanın elinden düşüncesini cezbeden ve onu tefekküre alıştıran bu arzuyu alın, yaratılışın bu ustabaşısı dört ayaklıların en üst mertebesinden öteye gidemez.

Fakat, kullanım değeri değişim değeri hâline nasıl gelir? Çünkü –kullanım değeri ancak değişim değeri sayesinde fark edildiğinden– bu iki tür değerin, düşüncede bir arada olsalar da, ardışık bir ilişki sürdürmediklerini saptamak gerekir. Tıpkı teologların, Teslis'te Baba'nın, ezelîyet içinde kendini seyrederken Oğul'u yarattığını öğretmeleri gibi, değişim değeri de kullanım değerinin bir tür yansısıdır. Değer fikrinin bu şekilde doğuşuna ekonomistler yeterince titizlik göstermemişlerdir: Bu nokta üzerinde durmakta yarar var.

Ayrıca, benim ihtiyaç duyduğum nesnelerin büyük bölümü doğada ancak pek az miktarda bulunduğundan, hatta hiç bulunmadığından, bende eksik olan şeylerin üretimine yardım etmek zorundayım; ve bu kadar çok şeye el atamayacağımdan, başka insanlara, çeşitli işlerde çalışan ortaklarıma, benim ürettiklerim karşılığında ürünlerinden bir bölümünü bana bırakmalarını önerebilirim. Dolayısıyla, benim önümde de kendi ürünümden her zaman için tükettiğimden daha fazlası olur; aynı şekilde hemcinslerimin önünde de kendi ürünlerinden kullandıklarından daha fazlası vardır. Bu zımnî anlaşma *ticaret* yoluyla gerçekleşir. Bu vesileyle iki değer türünün mantıksal ardışıklığının teoriden çok tarihte daha iyi ortaya çıktığını görüyoruz; insanlar, endüstrileri herhangi bir mübadeleye imkân tanımadan önce, doğal malları ben

alacağım sen alacaksın diyerek binlerce yıl geçirmişlerdir (*ilkel komünizm* denen varoluş budur).

İmdi, ister doğal olsun ister endüstriyel, tüm ürünlerde bulunan insanın geçimine hizmet etme kapasitesi, özellikle kullanım değeri olarak adlandırılır; karşılıklı olarak alınıp verilme kapasiteleri ise değişim değeri olarak adlandırılır. Aslında bu aynı şeydir, çünkü ikinci durum birincisine bir ikâme fikrini eklemekten başka bir şey yapmaz ve tüm bunlar gereksiz ayrıntılar olarak görülebilir: Pratikte ise sonuçlar şaşırtıcıdır ve iyiliğe de kötülüğe de yol açar.

Böylece, değerdeki farklılıklara yol açan şey olgulardır ve bunda keyfî hiçbir şey yoktur: Bu yasaya itaat ederek, bunu kendi refahı ve özgürlüğü için kullanabilecek olan insandır. Emek, bir yazarın, Bay Walras'ın güzel deyişiyle, doğanın cimriliğine açılmış bir savaştır; zenginlik de toplum da emek sayesinde doğar. Emek yalnızca doğanın bize verdiğiyle kıyaslanamaz miktarda zenginlik üretmekle kalmaz –örneğin, yalnızca Fransa'daki kunduracıların, Peru, Brezilya ve Meksika madencilerinin toplamından daha fazla ürettikleri saptanmıştır–; bununla birlikte, emek, doğal değerlerde yarattığı dönüşümler yoluyla haklarını sonsuzca genişletip arttırırken, endüstriyel işlem basamaklarından adım adım geçen tüm zenginliklerin bunları yaratmış olana geri döndüğü ve hammaddeyi elinde bulundurana hiçbir şey ya da hemen hemen hiçbir şey kalmadığı yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır.

İktisadî gelişmenin yolu böyledir: Önce toprağa ve doğal değerlere el konulur; sonra da tam eşitliğe varana dek, emek aracılığıyla işbirliği ve bölüşüm yapılır. Yolumuzun üzerine uçurumlar sıralanmıştır, başımızın üzerinde iki ucu keskin kılıç asılı; fakat, tüm felâketleri başımızdan savacak aklımız var bizim; ve akıl mutlak kudrettir.

Kullanım değeriyle değişim değerinin ilişkisinden şu sonuç çıkar: Mübadele, üreticilerden birine tesadüfen ya da kötü niyetle yasaklandığında ya da ürünü aniden yararlı olmaktan çıktığında, depoları dopdoluyken, hiçbir şeysiz kalır. Ne kadar çok fedakârlıkta bulunur ve ne kadar çok

üretme yürekliliği sergilerse, sefaleti de o kadar derinleşir. –Ürünün kullanım değeri tamamen ortadan kalkmak yerine yalnızca azalmışsa, ki bu sefalet yüzlerce biçimde meydana gelebilir, bu durumda emekçi, düşkünleşmek ve ani bir felâketle çökmek yerine yalnızca yoksullaşır; kendi değerinin büyük bir miktarını başkalarının az miktarda değeri karşısında vermek zorunda kalır, geçim seviyesi satışındaki azalmaya eşit oranda düşer: Bu onu kendine yeterlilik düzeyinden muhtaçlık düzeyine indirir. Nihayet, ürünün kullanım değeri arttığında ya da üretim masrafı düştüğünde, mübadele dengesi üreticiden yana döner, dolayısıyla yaşam koşulları zahmetli vasatlıktan çalışma gerektirmeyen bolluğa yükselebilir. Bu çöküş ve zenginleşme olguları binlerce biçimde ve binlerce bileşim hâlinde ortaya çıkar: Ticaretin ve endüstrinin tutkulu ve entrikalı oyununun özü budur; ekonomistlerin ezelî olarak sürmesi gerektiğine inandıkları şey bu tuzak dolu piyangodur. [...]

Ekonomistler değerin ikili karakterini gayet iyi ortaya koymuşlardır: Fakat aynı netlikle dile getirmedikleri şey, değerin çelişik doğasıdır. Bizim eleştirimiz de burada başlamaktadır.

Yararlılık, mübadelenin gerekli koşuludur; fakat mübadeleyi ortadan kaldırın, yararlılık hiçe iner: Bu iki terim ayrılmazcasına birbirine bağlıdır. O hâlde çelişki nerede ortaya çıkar?

Hepimiz ancak çalışma ve mübadele yoluyla geçindiğimiz ve ancak daha fazla ürettiğimiz ve mübadele ettiğimiz oranda daha da zengin olduğumuz için, çıkarılması gereken sonuç, her bir kişinin mümkün olduğunca çok sayıda kullanım değeri üretmesi, böylelikle yaptığı mübadeleyi, dolayısıyla yararlandığı şeyleri arttırmasıdır. Bu durumda, birinci etki, değerlerin çoğalmasının kaçınılmaz etkisi DEĞERİN DÜŞMESİDİR: Bir meta ne kadar bolsa, mübadelede o kadar kaybeder ve ticarî olarak değer yitirir. Çalışma zorunluluğu ile sonuçları arasında çelişki olduğu doğru değil mi?

Okurdan ricam, açıklamanın ileriki bölümlerine hızla geçmeden önce, dikkatini bu noktaya vermesidir.

Yirmi çuval buğday hasat etmiş bir köylü, bunu ailesiyle birlikte yemeye niyet ettiğinde, kendini on çuval buğdaya sahip olduğundan iki misli daha zengin görür; –aynı şekilde elli karış ip eğirmiş olan ev kadını kendini yirmi beş karış eğirmiş olduğu hâline göre iki misli daha zengin hisseder. Hane içi dikkate alındığında, her ikisi de haklıdır; fakat hane dışına çıkıldığında tamamıyla yanılmış olabilirler. Eğer buğday hasadı tüm ülkede iki misli artmışsa, yirmi çuval, üretimin artmamış olduğu durumda on çuvalın satacağından daha az satacaktır; tıpkı, benzer bir durumda, elli karış ipin yirmi beş karıştan daha az satması gibi. Öyle ki, kullanım için üretim artarken değer düşer, üreticinin elindeki mal artmaya devam ederken kendi yoksullaşabilir. Ve bunun çaresi yok gibidir, çünkü tek kurtuluş yolu endüstriyel ürünlerin, hava ve ışık gibi, sonsuz miktarda olmalarıdır ki bu da saçmadır. [...]

Yukardaki örneklerde, kullanım değeri değişim değerini aşmaktadır: Başka durumlarda kullanım değeri daha düşüktür. Bu durumda da aynı olgu meydana gelir, fakat ters yönde: Denge üreticiden yanadır, güç durumda kalan tüketicidir. Özellikle kıtlık dönemlerinde meydana gelen budur; bu dönemlerde geçimlik malların fiyat artışında her zaman yapay bir şey vardır. Ayrıca tüm ustalığın, vasat, dolayısıyla rahatlıkla vazgeçilebilecek bir kullanım değerine abartılı bir kanaat değeri vermekten ibaret olduğu meslekler vardır: Lüks sanatlar genellikle böyledir. İnsan, estetik tutkusuyla, önemsiz şeylere açlık duyar, bunlara sahip olarak, kibrini, lükse olan doğuştan eğilimini ve daha soylu, daha saygıdeğer olan güzellik sevgisini büyük ölçüde tatmin eder: Bu tür nesnelerin satıcıları böyle vurgun vururlar. Fanteziyi ve zarafeti vergilendirmek, dolaşıma vergi koymaktan ne daha az iğrenç ne de daha az saçmadır: Fakat bu vergi, genel olarak duyulan hayranlığın koruması altında olan ve tüm yeteneği çoğu zaman zevki bozmak ve kararsızlık yaratmaktan ibaret, pek revaçta bazı müteşebbislerce tahsil edilir. Bu yüzden kimse şikâyet etmez; ve kamuoyunun tüm lâneti, keten bezi-

nin ve ekmeğin fiyatını dehaları sayesinde birkaç kuruş arttırmayı başaran tekelcilere yöneliktir...

Ekonomistlerin genellikle en basit şey gözüyle baktıkları bu kullanım ve değişim değerindeki şaşırtıcı karşıtlığı belirtmenin pek önemi yoktur: Bu sözümona basitliğin, içine nüfuz etmemiz gereken derin bir esrar gizlediğini göstermek gerekir.

Dolayısıyla, üretim artarken değerin hangi nedenle düştüğünü; ve tersine, üretim düşerken bu aynı değeri büyütenin ne olduğunu bana söylemelerini tüm ciddî ekonomistlerden rica ediyorum; fakat bunu yaparken ne soruyu ters yüz etsinler ne de tekrarlasınlar. Teknik terimlerle ifade edersek, kullanım değeri ile değişim değeri, hem birbirleri için gereklidir hem de ters orantılıdır: Bu durumda, niçin kullanım değerinin değil de az bulunurluğun pahalılıkla eşanlamlı olduğu sorusunu soruyorum. Çünkü, –şunu iyi saptayalım– metaların fiyatı üretimde harcanan emek miktarından bağımsızdır; ve malîyetinin azlığı ya da çokluğu da fiyat oynamalarını açıklamada hiçbir işe yaramaz. Değer de özgürlük gibi kaprislidir: Ne yararlılığı ne de emeği dikkate alır; tersine, –bazı istisnaî düzensizlikler bir yana– şeylerin olağan akışı içinde en yararlı nesneler sanki her zaman için en düşük fiyatla satılanlardır; başka deyişle, en rahat koşullarda çalışan insanların en iyi ücret alanlar olduğu da sanki doğrudur ve çabalarına alın terlerini, kanlarını katanlar ise en kötü ücret alanlardır. Öyle ki, bu kuralı nihaî sonuçlarına vardırırsak, en mantıklı sonuçları çıkartabiliriz: Kullanımı gerekli olan ve sonsuz miktarda bulunan şeyler karşılıksız olmalıdır; hiçbir işe yaramayan ve son derece az bulunan şeylerin fiyatı aklın almayacağı kadar yüksek olmalıdır. Fakat, bunca güçlük yetmiyormuş gibi, bu aşırılıklar pratikte asla meydana gelmez; bir yandan, hiçbir insan ürünü sonsuz miktarda olamaz; diğer yandan, en az bulunur şeyler bile herhangi bir düzeyde yararlı olmak zorundadır, yoksa hiçbir değerleri olmaz. Demek ki, kullanım değeri ile değişim değeri doğaları gereği birbirini sürekli olarak dışlasa da, kaçınılmaz biçimde birbirine bağlı kalır.

Bu konuyu aydınlatmak için ileri sürülebilecek boş sözleri çürüterek okuru yormayacağım: Değer nosyonuna içkin çelişkinin ne nedeni saptanabilir, ne de bir açıklamaya gerek vardır. Sözünü ettiğim olgu, temel olgulardan biridir; yani diğer olguları açıklamaya yarayanlardandır, fakat bunlar, basit diye adlandırılan cisimler gibi, açıklanamazdır. Ruh ve madde düalizmi böyledir. Ruh ve madde, ayrı ayrı ele alındıklarında, her biri canlılığın özel bir yanını belirten, fakat hiçbir gerçekliğe denk düşmeyen iki terimdir. Aynı şekilde, insan ihtiyaç duyduğu son derece çeşitli ürünü kendi emeğiyle sağlaması gerektiğinden, bunun kaçınılmaz sonucu kullanım değeri ile değişim değeri karşıtlığıdır; ve bu karşıtlıktan da siyasal iktisadın tam eşiğindeki bir çelişki doğar. Hiçbir zekâ, ilahî ya da insanî hiçbir irade bunu engelleyemez.

Böylece, hayâl mahsulü bir açıklama aramak yerine, çelişkinin zorunluluğunu iyi saptamakla yetinelim.

Yaratılan değerler ne kadar bol ve bunların birbiriyle mübadele oranı ne olursa olsun, ürünlerimizi mübadele edebilmemiz için, eğer *talep eden* sizseniz benim ürünümün size uygun olması gerekir; eğer *arz eden* sizseniz sizin ürününüzü benim kabul etmem gerekir. Çünkü kimsenin kendi metasını başkasına dayatmaya hakkı yoktur: Yararlılığın ya da aynı anlama gelen ihtiyacın tek yargıcı satın alandır. Dolayısıyla, birinci durumda, metanın uygunluğuna siz karar verirsiniz, ikinci durumda da ben. Özgürlüğü karşılıklı olarak ortadan kaldırdığınızda, mübadele artık endüstriyel dayanışmanın ifadesi olmaktan çıkar: Bir soygun olur. Bu arada şunu da belirtelim ki, komünizm bu güçlüğün üstesinden asla gelemeyecektir.

Fakat, özgürlüğün olduğu yerde üretim nicelik olarak da nitelik olarak da ister istemez belirsiz kalır; tüketicilerin beğenisi açısından olduğu gibi, iktisadî ilerleme açısından bakıldığında da değer biçme sonsuza dek keyfî kalır, metaların fiyatı her zaman dalgalanacaktır. Bir an için, tüm üreticilerin sabit fiyatla satış yaptıklarını varsayalım: Kimileri ucuza üreterek ya da daha iyi malı üreterek daha çok kaza-

nırken, diğerleri hiçbir şey kazanamayacaktır. Her koşulda denge bozulmuştur. –Ticaretteki durgunluğa çare bulmak amacıyla üretimi tam gerekli oranla sınırlandırmak mı istiyoruz? Bu özgürlüğü çiğnemek olur: çünkü beni seçme gücünden yoksun bırakarak, azamî bir fiyat ödemeye mahkûm edersiniz; ucuzluğun tek garantisi olan rekabeti ortadan kaldırarak kaçakçılığı teşvik edersiniz. Böylece, keyfî ticareti engellemek için idarî keyfîliğin kucağına oturuyorsunuz; eşitlik yaratmak adına özgürlüğü yok edersiniz, ki bu da eşitliğin inkârıdır. –Üreticileri tek bir atölyede toplamak mı istiyorsunuz (bunun sırrına sahip olduğunuzu varsayalım)? Bu da yetmez: Tüketicileri de ortak bir evde toplamanız gerekir; ama bu durumda sorudan kaçmış olursunuz. Değer fikri ortadan kaldırılamaz, bu emeği ortadan kaldırmak kadar imkânsızdır; değeri belirlemek gerekir; kişisel özgürlüğü yok etmek değil, toplumsallaştırmak gerekir. Oysa, kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki karşıtlığa yol açanın insanın özgür iradesi olduğu kanıtlanmıştır: Özgür irade var oldukça bu karşıtlık nasıl çözülecektir? İnsanı feda etmedikçe, özgür irade nasıl feda edilebilir?...

Demek ki, yalnızca özgür satın alıcı özelliğimle ben kendi ihtiyacımın yargıcı olurum, nesnenin uygun olup olmadığını değerlendiririm, ödemek istediğim fiyata karar veririm; diğer yandan, siz de özgür üretici özelliğinizle, üretim araçlarını kontrol edebilirsiniz, dolayısıyla masraflarınızı azaltabilirsiniz, değere zorunlu olarak dâhil olan ve onu kullanım değeri ile kanaat değeri arasında salındıran keyfîliği azaltabilirsiniz.

Fakat, ekonomistlerin gayet anlaşılır şekilde gösterdikleri bu salınım, geniş ölçekte kendini ifade ederek en beklenmedik olguların ortaya çıkmasına yol açan bir çelişkinin sonucundan başka bir şey değildir. Rusya'nın bazı bölgelerinde üç yıl boyunca görülen verimlilik genel bir felâkettir; tıpkı bizim bağlarımızda görülen üç yıllık bolluğun bağcı için bir felâket olması gibi. Ekonomistler –bunu gayet iyi biliyorum– bu felâketi pazar yokluğuna bağlarlar; bu yüzden pazar sorunu onlar için önemlidir. Ne yazık ki, tıpkı Malt-

hus'un karşısına çıkarılan göç teorisi gibi pazar teorileri de bir safsatadır. En geniş pazarlara sahip devletler, en tecrit olmuş devletler gibi, aşırı üretime mahkûmdur: Fiyat düşüş ve yükselişleri Paris ve Londra borsasından daha iyi nerede hissedilir?

Değerin salınımından ve bundan kaynaklanan düzensiz etkilerden sosyalistler ve ekonomistler zıt, fakat her ikisi de yanlış sonuçlar çıkardılar: Sosyalistler siyasal iktisada iftira atmak ve onu toplumsal bilimden dışlamak için bunu bahane olarak kullandılar; ekonomistler ise bunu, terimler arasındaki her türlü uzlaşma imkânını reddetmek ve değerlerin ölçülemezliğini, dolayısıyla servet eşitsizliğini ticaretin mutlak yasası olarak ileri sürmek için kullandılar.

Ben, her iki tarafın da aynı ölçüde hatalı olduğunu söylüyorum.

1. Kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki kaçınılmaz ayrımın gün ışığına gayet iyi çıkardığı çelişik değer fikri, ne yanlış bir zihniyet algısından ne yanlış bir terminolojiden, ne de herhangi bir pratik hatadan kaynaklanır: Bu durum, şeylerin doğasına özgüdür ve düşüncenin genel biçimi olarak, yani kategori olarak kendini akla dayatır. Oysa, tıpkı değer kavramının siyasal iktisadın çıkış noktası olması gibi, bundan şu sonuç çıkar ki, bilimin tüm öğeleri –bilim sözcüğünü peşin peşin kullanıyorum– kendi içlerinde çelişkilidir ve kendi aralarında da karşıttır; öyle ki, ekonomist her soru karşısında, ikisi de çürütülemez olan bir olumlama ile bir olumsuzlama arasında bulur kendini sürekli olarak. Modern felsefenin benimsediği sözcükten yararlanırsam, ÇATIŞKI siyasal iktisadın temel karakteridir, yani hem onun ölüm fermanıdır hem de beraat kararı...

[...]

Örneğin, değerde, yararlı olan her şey değişime girer; bir şey yararlı değilse mübadele de edilemez: Kullanım değeri ile değişim değeri birbirinden ayrılamaz. Fakat endüstrinin gelişimiyle talep değişir ve sonsuzca çoğalırken; manüfaktür, sonuç olarak, şeylerin doğal yararlılığını arttırmaya ve sonunda, tüm kullanım değerini değişim değerine çevirmeye

çabalarken; diğer yandan, üretim araçlarının gücünü hiç durmaksızın arttıran ve malîyetleri sürekli azaltan imâlât da şeylerin parayla satılırlıklarını ilksel yararlılığa dönüştürmeye çabalar: Böylece, kullanım değeri ile değişim değeri sürekli mücadele içinde olur.

Bu mücadelenin sonuçları bilinmektedir: Ticaret ve pazar savaşları, tıkanıklıklar, durgunluklar, yasaklar, rekabetin katliamları, tekel, ücret düşüşleri, azamî fiyat yasaları, servetlerdeki ezici eşitsizlik, sefalet; tüm bunlar değerin çatışkısından kaynaklanır.

Sosyalistler, bu antagonizmanın son bulmasını haklı olarak talep ederlerken, bu çelişkinin kaynağı konusunda hataya düşmüşlerdir ve burada yalnızca zihinsel bir gaflet görerek, yasal bir düzenlemeyle hallolabileceğini düşünürler. Sosyalizmi, olumlu zihinler karşısında bu kadar yavan kılan ve en saçma yanılsamaları yayarak, her gün bunca enayi yaratan bu acınası, yalancı duyarlılık patlaması buradan kaynaklanır. Benim sosyalistlere eleştirim gerekçelerinin olmaması değildir; bu kadar uzun süre ve bu kadar inatla aptal kalmalarıdır.

2. Fakat ekonomistler de her reform fikrini ve umudunu *a priori* reddetmek gibi aynı ölçüde ciddî bir hata işlemektedirler; değerin çelişik, daha doğrusu çatışkılı verisi gereğince böyle davranmaktadırlar. Toplumun en yüksek uzlaşmazlık evresine bu sayede eriştiğini, her reform fikrinde ve umudunda uzlaşmanın ve uyumun eli kulağında olduğunu asla anlamak istemiyorlar. Bu, yine de, siyasal iktisadın yandaşlarının, titizlikle inceleseler ve modern metafiziğin aydınlığına daha çok dikkat etmiş olsalar hissedebilecekleri bir şeydir. Nerede bir çatışkı belirse, orada terimlerinin çözüm vaadini de taşıdığı ve sonuç olarak, bir dönüşümün müjdelendiği, insan aklının en pozitif bilgisi sayesinde gerçekten de kanıtlanmıştır. Başkalarının yanı sıra J.-B. Say'ın da gözler önüne serdiği gibi, değer nosyonu tam da bu duruma denk düşer. Fakat, anlaşılmaz bir yazgıyla felsefî harekete çoğunlukla yabancı kalmış ekonomistler, değerin temel olarak çelişik ya da –onların deyişiyle– değişken karakterinin, aynı

zamanda, onun oluşturulabilirliğinin, yani son derece uyumlu ve belirlenebilir doğasının sahici işareti olduğu varsayımı karşısında ihtiyatı elden bırakmamışlardır. Farklı okullardan ekonomistler için bunun ayıbı ne olursa olsun, sosyalizme karşı çıkışlarının yalnızca kendi ilkelerinin bu yanlış kavranışından kaynaklandığı kesindir; bunu göstermeye, binlerce kanıttan biri yeterli olacaktır.

Bilimler Akademisi (Ahlâk Bilimleri değil, öteki) bir gün yetkilerinin dışına çıkarak, bir inceleme hazırlattı; burada tüm metalar için değer tablolarının, her endüstri dalında kişi başına ve iş günü başına ürün ortalamalarıyla hesaplanması öneriliyordu. *Journal des Economistes* [Ekonomistler Gazetesi] (Ağustos 1845), kendi işine karışmak olarak değerlendirdiği bu bildiriyi kendi tarife projesine karşı çıkış olarak görerek, gerçek ilkeler adını verdiği şeyi saptadı.

"Değerin ölçüsü, standardı yoktur; tıpkı sürekli hareketin olmadığını ve çemberin kareye dönüştürülemeyeceğini, bunların asla bulunamadığını söyleyen matematik bilimi gibi, ekonomi bilimi de bunu söyler bize. Değerin standardı yoksa, değerin ölçüsü metafizik bir yanılsama bile değilse, bu durumda, mübadelelere öncülük eden kesin kural nedir?... Bu, söylediğimiz gibi, genel anlamda *arz* ve *taleptir*; işte, bilimin son sözü budur."

[...]

Aslında, değeri ölçme ve sonuç olarak belirleme fikrinde bilimsel olmayan ne var? Bu belirlemeye herkes inanır, herkes bunu ister, bulmaya çalışır, bunu varsayar; her satış ya da alış önerisi sonuçta iki değer arasında bir karşılaştırmadır, yani az ya da çok doğru olsa da fiilî bir belirlenimdir. İnsan soyunun gerçek değer ile ticarî fiyat arasında farkın varlığı konusunda hemfikir olduğunu söyleyebiliriz. Bu kadar çok çeşitli metanın sabit fiyata satılmasını sağlayan budur; fiyatları değişirken bile her zaman sabit kalan metalar vardır: örneğin ekmek. İki sanayici karşılıklı olarak belli miktar ürünü carî hesapla ve gerçek fiyatla birbirleri için tedarik edebiliyorsa, on, yüz, bin sanayicinin bunu yapabileceği yadsınamaz. Bu, değerin ölçüsü sorununu kesin olarak

çözümlemek olurdu. Her bir şeyin fiyatı pazarlık konusu edilmiş olurdu; bunu kabul ediyorum, çünkü pazarlık bizim için hâlâ fiyatı belirlemenin tek yoludur. Fakat, her kıvılcımın çarpışmadan kaynaklanması gibi, pazarlık da, bir belirsizlik kanıtı olmakla birlikte, değerlerin kendi aralarındaki ilişkiyi keşfetmeyi, yani ölçülerini, yasalarını keşfetmeyi –bu keşfe karışan az ya da çok iyi niyeti bir yana bırakarak– hedef olarak önüne koyar.

Ricardo, rant teorisinde, değerlerin ortak ölçüsünün mükemmel bir örneğini verdi. Ekilebilir toprakların –elde edilen hasat gibi– masraflarının eşit olduğunu gösterdi; genel pratik bu konuda teori ile uyumludur. Oysa, toprakların ve genel olarak yatırılan tüm sermayelerin değerini ölçmenin bu pozitif ve kesin biçiminin ürünlere uygulanamayacağını bize kim söyleyebilir?...

Siyasal iktisadın asla *a priori* argümanlardan etkilenmediği, yalnızca olgulara dayandığı söylenmektedir. Oysa, değerin ölçüsü olmadığını ve olamayacağını bize öğreten ve eğer böyle bir fikir doğal olarak kendini gösterecekse, bunun gerçekleşmesinin tamamen ham hayâl olduğunu kanıtlayan şey deneydir, olgulardır. Arz ve talep; mübadelenin tek kuralı budur.

Deneyin tamamen tersini kanıtladığını; toplumların iktisadî hareketindeki her şeyin, değerin oluşumundaki ve sabitlenmesindeki bir eğilime işaret ettiğini; siyasal iktisadın doruk noktasının –siyasal iktisat bu oluşum yoluyla değişir– ve toplum içindeki düzenin en yüksek işaretinin bu olduğunu tekrarlamayacağım: Kanıt göstermeksizin yinelenen bu genel bakış can sıkıcı bir hâl alacaktır. Şimdilik tartışmanın sınırları içinde kalıyorum ve değerin tek kuralı olduğu varsayılan *arz* ve *talebin*, kullanım değeri ile değişim değerini işin içine katmaya ve onları uzlaşmaya teşvik etmeye yarayan seremonik iki biçimden başka bir şey olmadıklarını söylüyorum. Bunlar iki elektrik kutbudur; bunların birbirine bağlanması MÜBADELE adı verilen iktisadî ilişki olgusunu meydana getirir. Pilin kutupları gibi, arz ve talep de taban tabana zıttır ve hiç durmadan birbirlerini yok etmeye yöne-

lirler; bunlar arasındaki uzlaşmazlık sayesinde şeylerin fiyatı ya abartılı yükselir ya da iyice düşer: Dolayısıyla, her koşulda, şeylerin fiyatının her zaman gerçek değerin ifadesi, adaletin ifadesi olması yönünde bu iki gücü dengelemenin ya da uzlaştırmanın mümkün olup olmadığını öğrenmeye çalışırız. Bunun ardından, arz ve talebin mübadele kuralı olduğunu söylemek, arzın ve talebin kendisinin kuralı olduğunu söylemektir; genel pratik kesinlikle bu şekilde açıklanmaz; bunu söylemek, genel pratiğin saçma olduğunu ilân etmektir ki, ben, pratiğin saçma olduğunu reddediyorum.

[...]

Demek ki, istesek de istemesek de, değerin ölçüsünü bulmaya çalışmalıyız; bu arayışı mantık yönetir ve çıkan sonuçlar ekonomistler için de sosyalistler için de aynıdır. Bu ölçünün varlığını reddeden kanı irrasyoneldir, akıldışıdır. Bir yandan, siyasal iktisadın bir olgular bilimi olduğunu ve olguların değerin belirlenmesi hipotezine karşıt olduğunu; diğer yandan, bu meşakkatli sorunun, tüm uzlaşmazlıkları emmek isteyen evrensel bir işbirliğinde yeri olmadığını dilediğiniz kadar söyleyip durun: Ben sağa da sola da her zaman şu cevabı vereceğim:

1. Tıpkı nedensiz bir olgunun meydana gelmemesi gibi, yasasız bir olgu da meydana gelmez; ve eğer mübadele yasası bulunamamışsa bu olguların değil, bilginlerin hatasıdır;

2. İnsan geçinmek için ve özgürce çalıştığı sürece, kardeşliğin koşulu ve işbirliğinin temeli adalet olacaktır: Oysa, değer belirlenmeden, adalet aksaktır, imkânsızdır.

II. Değerin oluşumu: Zenginliğin tanımı

Değeri iki karşıt biçimi içinde tanıyoruz: onu BÜTÜN'ü içinde tanımıyoruz. Bu yeni fikre erişebilirsek, mutlak değeri elde ederiz; ve Bilimler Akademisi'nde okunan bildirinin talep ettiği şekliyle değerlerin tarifelendirilmesi mümkün olabilir.

Dolayısıyla, zenginliği, kimyasal bir gücün sürekli bileşim

hâlinde tuttuğu bir kütle olarak düşünelim ve hiç durmadan katılan yeni elementlerin, farklı oranlarda, fakat kesin bir yasaya göre bileşime girdiğini varsayalım: Değer, orantılı ilişkidir (ölçü), bu ilişkiye göre bu elementlerin her biri bütünün parçası olur.

Bundan iki sonuç çıkar. Biri, ekonomistlerin buğdayda, parada, rantta, vs. değerin genel ölçüsünü ararlarken tamamen yanıldıklarıdır; bu değer standardına hiçbir yerde rastlanmadığını kanıtladıktan sonra, değerin ne yasasının ne de ölçüsünün olduğu sonucuna vardıklarında da yanılırlar. Diğer sonuç: Değerlerin oranı sürekli olarak değişebilir, ama bir yasaya tâbi olmaya devam eder, istenen çözüm tam da bu yasanın belirlenmesidir.

Bu değer kavramı, göreceğimiz gibi, tüm koşulları yerine getirir: Çünkü hem kullanım değeri içindeki pozitif ve sabit olanı, hem de değişim değeri içindeki değişken olanı kapsar. İkinci olarak, değerin her türlü belirleniminin aşılamaz engeli olarak görülen karşıtlığa son verir. Dahası, bu şekilde anlaşılan değerin, kullanım değeri ve değişim değeri şeklindeki iki fikrin basit biçimde yan yana konulmasından tamamen farklı olduğunu ve yeni özelliklerle donanmış olduğunu göstereceğiz.

Ürünlerin orantısallığı, dünyaya bizim duyurduğumuzu iddia edeceğimiz bir açıklama değildir, bilime getirdiğimiz bir yenilik de değildir; tıpkı Adam Smith işbölümünü çok güzel bir şekilde açıkladığında, bunun işitilmedik bir şey olmaması gibi. Ürünlerin orantısallığı, sayısız alıntıyla kolaylıkla kanıtlayabileceğimiz gibi, siyasal iktisat kitaplarının her tarafında rastlanan sıradan bir fikirdir, fakat bugüne kadar kimse bu fikri hak ettiği yere koymayı düşünmedi: Bugün bunu yapmaya girişeceğiz. [...]

Ekonomistler, değerin ölçüsü olarak, kendi kendine var olan ve tıpkı metrenin tüm büyüklüklere uygulanması gibi tüm metalara uygulanan bir standarttan, bir tür ana birimden başka bir şey olmadığını sanki hiç işitmemişler. Gerçekten de, birçok kişi değerli madenlerin böyle bir rol oynadığını sanmıştır. Fakat para teorisi, paranın değerlerin ölçü-

sü olmaktan uzak olduğunu, yalnızca bir değer aritmetiği, üstelik saymaca bir aritmetik olduğunu kanıtladı. Paranın değer karşısındaki konumu, termometrenin ısı karşısındaki konumudur: Termometre, keyfî olarak derecelendirilmiş ölçeğiyle, ısı kaybını ya da artışını belirtir. Fakat ısının denge yasaları nelerdir, farklı bedenlerdeki ısı oranı nedir, termometrede 10, 15 ya da 20 derece artış meydana gelmesi için ne miktar ısı gerekir; termometre bu konularda bir şey söylemez; ölçeğin, hepsi birbirine eşit derecelerinin eşit ısı toplamlarına denk düştüğü bile kesin değildir.

Demek ki, buraya kadar geliştirdiğimiz değer ölçüsü fikri doğru değildir; bizim aradığımız şey, defalarca dendiği gibi, değer standardı değildir ve bunun bir anlamı yoktur; ürünleri toplumsal zenginlik içinde birbirleriyle orantılandıran yasayı arıyoruz; çünkü, fiyatların normal ve meşru olarak artışı ya da azalışı, bu yasanın bilinmesine bağlıdır. [...]

Dolayısıyla, zenginlik elementlerini kesin oranlar içinde bir araya getiren ve bunlardan homojen bir bütün oluşturan bir gücün varlığını ileri sürüyorum: Oluşturucu elementler istenen oranda olmasa bile bileşim gerçekleşecektir; fakat bu kez tüm maddeyi emmek yerine, bir kısmını yararsız diye dışlayacaktır. Bileşimi meydana getiren ve çeşitli tözlerin yakınlığının belirlediği iç hareket, toplum içindeki bu hareket, mübadeledir; yalnızca temel hâliyle ve insan insana ilişki biçiminde kabul edilen mübadele değil, bir tek ve aynı toplumsal zenginlik içinde özel endüstrilerin ürettiği tüm değerlerin kaynaşması olarak mübadele. Nihayet, her elementin bileşiğe girme oranı ise, bizim değer olarak adlandırdığımız şeydir; bileşimden sonra kalan artık, *değer-olmayandır;* ta ki belli bir miktarda başka elementler eklenip yeni bileşim ve mübadelelere meydan verene dek.

Paranın rolünü daha ilerde açıklayacağız.

Tüm bunlar ortaya konduğunda, belli bir anda bir ülkenin zenginliğini meydana getiren değerler oranının istatistikler ve envanterler sayesinde belirlenebileceğini ya da ampirik olarak tahmin edilebileceğini düşünebiliriz; tıpkı kimyagerlerin, analizin yardım ettiği deney sayesinde suyun oluşumu

için gerekli hidrojen ve oksijen miktarını saptamaları gibi. Değerlerin belirlenmesine uygulanan bu yöntemde karşı çıkılacak bir şey yoktur; sonuçta bu bir hesap işidir. Fakat böyle bir çalışma, ne kadar ilginç olursa olsun, bize pek az şey öğretir. Bir yandan, gerçekten de, oranın sürekli olarak değiştiğini biliyoruz; diğer yandan, değerlerin oranını yalnızca tablonun hazırlandığı yer ve zaman için veren, kamu servetiyle ilgili bir çizelgeden zenginliklerin orantısallığı yasasını çıkartamayacağımız da açıktır. Bunun için bu türden tek bir çalışma yetmez; yöntemin güvenilirliğini kabul etsek bile, binlerce ve milyonlarca benzer çalışma yapmak gerekir.

İmdi, kimyadan çok farklı olan iktisat bilimiyle karşı karşıyayız. Deney sayesinde çok güzel oranlar keşfeden kimyagerler bu oranların ne nasılını ne niçinini bilirler, bunları yöneten gücü de bilmezler. Tersine, hiçbir *a posteriori* araştırmanın değerlerin orantısallığı yasasını doğrudan doğruya ortaya koyamayacağı toplumsal iktisat, bu yasayı, bunu üreten gücün içinde kavrayabilir; şimdi bunu anlatmanın zamanıdır.

A. Smith'in bunca belâgat gücüyle yücelttiği ve ardıllarının bilmezlikten geldikleri –dolayısıyla ona imtiyaz kazandıran– bu güç, İŞ GÜCÜDÜR. İş gücü, üreticiden üreticiye nicelik ve nitelik olarak farklılaşır. Bu açıdan, Smith'e göre, doğanın tüm büyük ilkeleri ve en genel yasalar gibidir: eylemleri ve ifadeleri içinde basit, fakat özel nedenlerin çokluğuna bağlı olarak sonsuzca değişim geçiren ve sayısız biçim çeşitliliği altında beliren bir güç. Zenginliğin tüm elementlerini üreten ve bunları, son moleküllerine varana dek, değişken ama kesin bir orantısallık yasasına göre birleştiren şey iş gücüdür, yalnızca iş gücüdür. Nihayet, zenginliğin maddesini *–molem–**, yaşam ilkesi gibi, harekete geçiren *–mens agitat–*** ve onu orantılayan şey iş gücüdür.

Toplum ya da kolektif insan sonsuz sayıda nesne üretir, bunlardan yararlanarak kendine *refah* sağlar. Bu refah yalnızca ürünlerin *niceliğine* bağlı olarak değil, *çeşitliliklerine*

* - ** Lat., *Bedeni (molem), zihin harekete geçirir (mens agitat).* (y.n.)

(nitelik) ve *oranlarına* bağlı olarak da gelişir. Bu temel veriden çıkan sonuç şudur: Toplum her zaman, yaşamın her anında, ürünleri içinde öyle bir oran aramalıdır ki, üretimin gücüne ve araçlarına bağlı olarak burada en büyük refah toplamıyla karşılaşılsın. Ürünlerde bolluk, çeşitlilik ve oran, ZENGİNLİK'i oluşturan üç terimdir: Toplumsal iktisadın amacı olan zenginlik, sanatın amacı olan güzellikle, ahlâkın amacı olan erdemle, metafiziğin amacı olan doğruyla aynı varlık koşullarına tâbidir.

Fakat, yokluğunda insan emeğinin bir bölümünün ziyan olduğu, yani gereksiz, uyumsuz, yanlış, sonuç olarak da yoksulluğun, hiçliğin eşanlamlısı hâline geldiği bu harikulâde ve pek gerekli oran nasıl oluşur?

Masalda dendiğine göre, Prometheus insan faaliyetinin sembolüdür. Prometheus gökten ateşi çalar ve ilk sanatları icat eder; Prometheus geleceği bilir ve kendini Jüpiter'e denk görür; Prometheus Tanrı'dır. O hâlde toplumu Prometheus olarak adlandıralım.

Prometheus günde ortalama on saat çalışır, yedi saat dinlenmeye, bir o kadar da zevke ayırır. Emeğinin karşılığından en iyi semereyi elde etmek için Prometheus tükettiği her bir nesnenin ona ne kadar çaba ve zamana mâlolduğunu not eder. Deneyden başka hiçbir şey onu eğitemez ve bu deney ömrü boyunca sürecektir. Prometheus, çalışıp üretirken sayısız hüsran yaşar. Fakat, sonuçta, ne kadar çok çalışırsa refahı o kadar rafine bir hâl almakta ve lüksü ideale yaklaşmaktadır; doğayı fethettikçe, yaşam ve zekâ ilkesini de kendi içinde o ölçüde güçlendirir ve yalnızca bu ilkeyi uygulamakla mutlu olur. Emekçi ilk eğitimini aldığında ve uğraşlarına çekidüzen verdiğinde, çalışmak artık onun için zahmet çekmek değil, yaşamak ve zevk almak olur. Fakat çalışmanın çekiciliği, kuralı ortadan kaldırmaz; tersine, çünkü çekiciliği yaratan bu kuraldır. Çalışmanın çekici olması gerektiği bahanesiyle adaleti ve komünizmi yadsımaya karar verenler, bahçeden çiçek topladıktan sonra bunları merdivene bırakan çocuklara benzerler.

Toplumda adalet değerlerin orantısallığından başka bir

şey değildir; bunun garantisi ve müeyyidesi üreticinin sorumluluğudur.

Prometheus bir ürünün bir saatlik çalışma gerektirdiğini, bir diğerinin bir gün, bir hafta, bir yıl çalışma gerektirdiğini bilir; tüm bu ürünlerin, malîyetlerine göre düzenlenerek zenginliğini arttırdığını da bilir. Öncelikle, en az masraflı, dolayısıyla en gerekli şeyleri edinerek hayatını sürdürmeye başlayacaktır. Daha sonra, kendini güvenceye aldıkça, lüks nesnelerin farkına varacaktır, fakat bilge olduğundan, her bir şeyin ona mâlolduğu fiyatın doğal sıralanışına göre davranacaktır. Kimi zaman Prometheus hesaplarında yanılır ya da tutkularının esiri olur, vakitsiz bir zevk karşılığında elindeki bir malı feda eder; ve kan ter içinde kaldıktan sonra aç kalır. Demek ki, yasa, cezasını kendi bağrında taşımaktadır: Yasanın ihlâli, ihlâl edenin de derhâl cezalandırılmasını gerektirir.

Dolayısıyla Say şöyle derken haklıdır: "Geri kalan herkesin oluşturduğu bu sınıfın (tüketiciler sınıfının) mutluluğu, genel refahı, bir ülkenin refah durumunu meydana getirir." Ne var ki, yine bütün geri kalanlardan oluşan üreticiler sınıfının mutluluğunun da genel refahının, bir ülkenin refah durumunu oluşturduğunu eklemek gerekir. –Say, "Her tüketicinin serveti satın aldığı her şeyle sürekli rekabet hâlindedir" derken şunu da eklemelidir: "Her üreticinin serveti, sattığı şeyin sürekli saldırısı altındadır." Açıkça ifade edilmiş bu karşılıklılık olmadan, iktisadî olguların çoğu anlaşılmaz kalır. [...]

Toplumun öncelikle, *en az pahalı ve dolayısıyla en gerekli şeyleri* ürettiğini söyledim biraz önce... Oysa, ürünün içinde, gereklilik ile ucuzluğun bağlantılı olduğu (ve tersi), böylece *gereklilik* ve *ucuzluk* kelimelerinin, tıpkı *pahalılık* ve *gereksizlik* gibi eşanlamlı olduğu doğru mudur?

Eğer tek tek her bir emek ürünü insan varlığına yeterliyse, söz konusu eşanlamlılık anlaşılır; tüm ürünler aynı niteliğe sahip olduğundan, üretmemizde en fazla avantaj olanlar, yani en gerekli olanlar en ucuza mâlolacaktır. Fakat, yararlılık ile ürünlerin fiyatı arasındaki paralellik asla bu teorik

kesinlikle ifade edilmez: İster doğanın öngörüsüyle olsun, isterse de başka nedenle, ihtiyaç ile üretici güç arasındaki denge bir teoriden fazla bir şeydir, günlük pratiğin ve toplumsal ilerlemenin kanıtladığı bir olgudur.

İnsanın doğduğu günün ertesine, uygarlığın başlangıcına gidelim: Başlangıçta en basit olan endüstrilerin, en az hazırlık ve masraf gerektirenlerin *toplayıcılık, hayvancılık, avcılık ve balık avı* olduğu ve ardından, çok sonra tarımın geldiği doğru değil midir? O zamandan bu yana bu dört temel endüstri yetkinleştirildi ve elverişli hâle getirildi: Olguların özünü değiştirmeyen, tersine daha belirgin kılan ikili durum. Gerçekten de mülkiyet, tercihen her zaman en doğrudan kullanılan nesnelere, deyim yerindeyse, *hazır değerlere* bağlıdır: öyle ki, değerler skalası sahiplenmenin gelişimine bağlı olarak saptanabilir.

Bay Dunoyer, *Liberte du travail* [Çalışma Özgürlüğü] üzerine yazdığı kitabında bu ilkeye olumlu anlamda katılır ve dört büyük endüstriyel kategori saptar. Bunları gelişim düzeylerine göre, yani en az emek gerektirenden en çok emek gerektirene doğru sıralar: *Doğal kaynakları kullanan endüstriler* –yukarda belirttiğimiz tüm yarı-barbar faaliyetleri içerir–, *ticarî endüstri, imâlât endüstrisi, tarımsal endüstri.* Âlim yazar, sağlam bir gerekçeyle tarımı en sona yerleştirmiştir. Çünkü bu endüstrinin, antik çağın derinlerinden geliyor olmasına rağmen, diğerleriyle aynı adımları atmadığı ortadadır; ve insanlığı ilgilendiren konuların ardışıklığı asla kökene göre belirlenmek zorunda değildir, bütünsel gelişime göre belirlenir. Tarımsal endüstri diğerlerinden önce doğmuş olabilir, hepsi zamandaş da olabilir; fakat sonradan yetkinleşmiş olanı ileri tarihli olarak değerlendirebiliriz.

Böylece, şeylerin doğası da, tıpkı ihtiyaçları gibi, emekçiye, refahını oluşturan değerlerin üretimine hangi sıra içinde girişmesi gerektiğini belirtiyordu. Demek ki, bizim orantı yasamız hem fizikseldir hem de mantıksal, hem nesneldir hem de öznel; en yüksek kesinlik düzeyindedir. Örneği takip edelim.

Emeğin tüm ürünleri arasında belki de hiçbiri takvim

kadar uzun süreli ve çok çaba isteyen bir iş olmamıştı. Bununla birlikte, bugün ucuza yararlandığımız, yani kendi tanımlarımıza göre, çok daha gerekli hâle gelmiş bu takvimden hiç çabasız yararlanıyoruz. Bu değişimi nasıl açıklarız? Geceyle gündüzün, kışla yazın yer değiştirmesinin yeterli olduğu ilk sürülerin pek az işine yarayan takvim, nasıl oldu da sonunda bunca zarurî, bunca masrafsız, bunca eksiksiz olabildi? Çünkü, olağanüstü bir uyum sayesinde, toplumsal iktisattaki tüm bu sıfatlar birbirinin yerine geçebilir. Kısacası, orantısallık yasamıza uygun olarak, takvimin değerinin değişkenliğini nasıl açıklayabiliriz?

Takvim üretimi için gerekli çalışmanın yerine getirilebilmesi, mümkün olabilmesi için, insanın ilk meşgûliyetleri üzerinden ve bunların doğrudan sonuçları üzerinden zaman kazanmanın bir yolunu bulması gerekiyordu. Başka deyişle, bu endüstrilerin başlangıçta olduğundan daha üretken ya da daha az masraflı olması gerekiyordu: Bunun anlamı, takvim üretimi sorununun doğal kaynakları kullanan endüstriler üzerinden çözülmesinin gerekliliğiydi.

Günün birinde aniden, çabaların sevindirici bir bileşimi sayesinde, işbölümü sayesinde, bazı makinelerin kullanımı sayesinde, doğal kaynakların daha iyi idaresi sayesinde, tek kelimeyle endüstrisi sayesinde Prometheus'un eskiden on günde ürettiği bir nesneyi bir günde üretir hâle geldiğini varsayalım: Ardından neler olur? Zenginlik elementleri tablosunda ürünün yeri değişir; diğer ürünlerle kaynaşma gücü –deyim yerindeyse– artmış olduğundan, görece değeri de bir o kadar azalır ve 100'ken 10'dan fazla etmez. Fakat bu değer yine de kesin olarak belirlenir; ve bu değerin önemini rakam olarak yalnızca emek belirleyecektir. Böylece değer değişir ama değer yasası aynı kalır: Dahası, değer değişmeye yatkınsa, bunun nedeni, esas olarak hareketli bir ilkesi olan, yani iş gücünü zamanla ölçen bir yasaya tâbi olmasıdır.

Aynı akıl yürütme, mümkün olan tüm değerlere olduğu gibi, takvim üretimine de uygulanır. Uygarlığımızın, yani zenginlik artışı şeklindeki toplumsal olgunun, görevlerimizi çoğaltarak, anlarımızı daha da değerli kılarak, tüm yaşamı-

mızın kalıcı ve ayrıntılı kaydını tutmaya bizi zorlayan takvimin herkes için en değerli şeylerden biri hâline nasıl geldiğini açıklamam gerekmiyor. Bu mükemmel keşfin, doğal tamamlayıcısı olarak, en değerli sanayilerimizden birine, saat imâlâtına yol açtığını zaten biliyoruz.

Doğal olarak bu noktada itiraz edilebilir ve değerlerin orantılılığı teorisine karşı yükseltilebilecek tek itiraz budur.

Say ve onu izleyen ekonomistler, iş gücünün, değeri saptanabilir bir nesne olduğundan, diğer metalar gibi bir meta olduğunu gözlemlediler; nihayet, iş gücünü değerin ilkesi ve etkin nedeni olarak ele almanın bir kısır döngü olduğunu saptadılar. Dolayısıyla, kıtlığa ve genel kanaate başvurmak gerektiği sonucunu çıkarttılar.

Bu ekonomistler –şunu söylememe izin versinler– bu konuda olağanüstü bir dikkatsizlik örneği göstermişlerdir. İş gücünün, bir meta olarak değil, potansiyel olarak içinde taşıdığı varsayılan değerler açısından *değeri olduğu* söylenir. *İş gücünün değeri* mecazî bir ifadedir, nedenin sonucu öncelemesidir.

Bu, *sermayenin üretkenliği*'yle aynı sıfatta bir hayâldir. İş gücü üretir, sermayenin değeri vardır; ve anlamı bozmayacak şekilde birkaç kelimeyi çıkartarak iş gücünün değerinden söz edildiğinde, dilin kurallarına karşıt olmayan fakat teorisyenlerin bir gerçeklik gibi ele almaktan kaçınmaları gereken bir şekilde üstünden atlamış oluruz. İş gücü de, özgürlük gibi, aşk, tutku, deha gibi, muğlak ve doğası gereği belirsiz bir şeydir, fakat niteliksel olarak nesnesi tarafından tanımlanır, yani ürünü dolayısıyla bir gerçeklik hâline gelir. Dolayısıyla, bu adamın iş gücü günde beş frank ediyor dendiğinde, bu tıpkı şunu demek gibidir: Bu adamın bir günlük iş gücünün ürünü beş frank değerindedir.

Oysa, iş gücünün etkisi, değeri oluşturucu elementler olan kıtlığı ve kanaati sürekli olarak ortadan kaldırmaya yöneliktir ve zorunlu bir sonuç olarak, doğal ya da sayısız (birilerine tahsis edilmiş veya edilmemiş) yararlılıkları, ölçülebilir ya da toplumsal yararlılıklara dönüştürmektir: Bundan çıkan sonuç, iş gücünün hem doğanın cimriliğine karşı açıkça bir savaş hem de mülkiyete karşı sürekli bir gizli komplo olduğudur.

Bu analize göre, üreticilerin işbölümü ve mübadele yoluyla kendi aralarında doğal olarak oluşturdukları işbirliği açısından düşünülen değer, *zenginliği oluşturan ürünlerin orantısallık ilişkisidir*; ve özellikle bir ürünün değeri olarak adlandırılan şey, genel zenginlik içinde bu ürünün oranını parasal değerlerle belirten bir formüldür. –Yararlılık, değerin temelidir; işgücü değerin ilişkisini saptar; fiyat, inceleyeceğimiz sapmalar hariç, bu ilişkinin ifadesidir.

Kullanım değeri ile değişim değerinin etrafında salındığı merkez budur, içine daldıkları ve yok oldukları nokta budur; iktisadî düzensizliklere, endüstrinin ve ticaretin kararsızlıklarına egemen olan ve ilerlemeyi yöneten değişmez, mutlak yasa budur. Düşünen ve çalışan insanlığın tüm çabası, bireysel ve toplumsal tüm spekülasyon, kolektif zenginliğin ayrılmaz parçası olarak, bu yasaya boyun eğer. Siyasal iktisadın yazgısı, tüm bu çelişik terimleri art arda koyarak, bu yasayı bilinir kılmaktı. Özünde birbirinden ayrılmaması gerekse de, bir an için siyasal iktisattan ayırma iznini talep ettiğim toplumsal iktisadın konusu, bunu resmen açıklamak ve her yerde uygulamak olacaktır.

Değerlerin ölçüsü ya da orantılılığı teorisi, –buna dikkat edelim!– eşitliğin de teorisidir. Gerçekten de, üretici ile tüketicinin tamı tamına özdeş olduğunu gördüğümüz toplumda bir işsize yapılan gelir yardımı Etna'nın alevlerine fırlatılmış bir değer gibidir; aynı şekilde, aşırı bir ücret ödenen emekçi de topladığı her bir başak karşılığında bir ekmek verilen çiftçi gibidir: ve ekonomistlerin *üretken olmayan tüketim* olarak niteledikleri her şey, aslında, orantılılık yasasının çiğnenmesinden başka bir şey değildir.

Bu basit verilerden yola çıkan toplumsal dehanın, iş gücü örgütlenmesi, ücretlerin paylaştırılması, ürün fiyatlarının belirlenmesi ve evrensel dayanışmayla ilgili hâlâ karanlık sistemi yavaş yavaş nasıl belirginleştirdiğini ilerde göreceğiz. Çünkü toplumsal düzen katı bir adalet temelinde kurulur; yoksa asla sayısız dürüst sosyalistin günümüzde halk arasında uyandırmaya çalıştığı kardeşlik, fedakârlık ve sevginin cenneti andıran duyguları üzerinde değil. İsa'nın peşin-

den giderek fedakârlığın gerekliliğini öğütlemeye ve örnek vermeye boş yere çabalıyorlar; bencillik daha güçlüdür ve onu alt edecek olan tek sertlik yasası iktisadî kaderdir. İnsancıl coşku uygarlığın ilerlemesine elverişli sarsıntılar yaratabilir; fakat bu duygu krizlerinin, tıpkı değerin salınımları gibi, adaleti daha güçlü biçimde, daha kesin biçimde yerine getirmekten başka sonucu asla olmayacaktır. Doğa ya da Tanrısallık bizim kalplerimize güvenmez; o, insanın hemcinsine duyduğu sevgiye asla inanmadı; ve toplumların ilerleyişinde takdir-i ilahînin seyrine dair bilimin bize görünür kıldığı tek şey, –insan vicdanından utanarak bunu söylüyorum, fakat bu ikiyüzlülüğümüzle yüzleşmeliyiz– Tanrı'nın son derece insansevmez olduğuna kanıttır. Tanrı bize, iyiliğinden değil, düzen onun özü olduğundan yardım eder; Tanrı insanların iyiliğini, insanları buna lâyık gördüğü için değil, kendi yüksek zekâsının inançları onu buna zorladığından sağlar; ve avam ona sevecen bir ad olan Baba adını verirken, tarihçinin, filozof ekonomistin onun bizi sevdiğine ya da değer verdiğine inanması imkânsızdır.

Tanrı'nın bu yüce ilgisizliğini, bu Stoacı sarsılmazlığını taklit edelim; ve madem ki yardımseverlik buyruğu toplumsal servet üretiminde her zaman başarısız kaldı, o hâlde, uyumun ve erdemin koşullarını saf akılda arayalım.

Ürünlerin orantısallığı olarak anlaşılan değer, başka deyişle OLUŞTURULMUŞ DEĞER, bölünmez ve uyumlu biçimde bir araya getirilmiş *yararlılığı ve para karşılığı satılabilirliği* kaçınılmaz olarak ve eşit ölçüde gerektirir. Yararlılığı gerektirir; çünkü bu koşul olmadan ürün, mübadele edilirliğini sağlayan, dolayısıyla onu zenginliğin bir öğesi kılan bu cazibeden yoksun kalır; –para karşılığı satılabilirliği gerektirir; çünkü eğer ürün her an ve belirli bir fiyat karşılığı mübadeleye uygun değilse, değer-olmayandan başka bir şey değildir, bir hiçtir.

Fakat, oluşturulmuş değerde tüm bu özellikler geçmişte olduğundan daha geniş, daha düzenli ve daha doğru bir anlam edinir. Örneğin yararlılık, şeylerin bizim yararlanmamıza ve keşiflerimize hizmet etmek için sahip oldukları

–deyim yerindeyse– bu âtıl kapasite değildir artık; para karşılığı satılabilirlik de bir ham hayâlin ya da ilkesiz bir kanaatin abartılmış hâli hiç değildir; nihayet, çeşitlilik de arz ile talep arasındaki kötü niyet dolu bir tartışmada ifade bulmaya son vermiştir: Tüm bunlar pozitif, normal ve –olası tüm dönüşümler altında– belirlenebilir bir fikre yer açmak üzere yok olmuştur. Değerlerin oluşumu yoluyla, her ürün –böyle bir analoji yapmaya izin varsa– besin gibidir; beslenme içgüdüsü tarafından keşfedilir, sonra sindirim organı tarafından hazırlanarak genel dolaşıma girer ve orada belirli oranlarda ete, kemiğe, sıvıya, vs. dönüşerek vücuda yaşam, güç ve güzellik verir.

Değişim değeri ile kullanım değeri gibi uzlaşmaz nosyonlardan yola çıkıp, oluşturulmuş değer ya da mutlak değer gibi nosyonlara vardığımızda değer fikrinde nasıl bir değişiklik olur? Deyim yerindeyse, karşılıklı bir nüfuz ediş, bir iç içe geçme görülür; iki temel kavram, her biri Epikür'ün çengelli atomları gibi birbirlerine tutunarak, birbirlerini emer ve yok olurlar; onların tüm olumlu özellikleriyle donanmış ve olumsuz özelliklerinden kurtulmuş olan üst düzeyden bir bileşime yerlerini bırakırlar. Para gibi, öncelikli tercih edilen ticarî kağıtlar, devlet rantı tahvilleri, sağlam bir girişimin hisse senetleri gibi değerler artık ne nedensiz yere abartılır ne de mübadelede kaybeder: Bu değer, özel endüstrilerdeki artışın ve ürünlerdeki çoğalmanın doğal yasasından başka bir şeye tâbi değildir. Dahası, böyle bir değer, karşılıklı anlaşmanın, yani bir eklektikliğin, orta yolcu bir tavrın, bir karışımın sonucu hiç değildir. Bu değer eksiksiz bir kaynaşmanın ürünüdür; tıpkı hidrojen ile oksijenin bileşmesinin ürünü olan suyun, elementlerinden tamamen ayrı bir cisim olması gibi, tamamen yeni ve bileşenlerinden ayrı bir üründür.

İki karşıt fikrin üst düzeyde bir üçüncüsüne dönüşümü, Okul'un *sentez* diye adlandırdığı şeydir. Olumlu ve eksiksiz tek fikri o verir. Gördüğümüz gibi, bu, taban tabana zıt iki kavramın ardışık olarak olumlanması ya da yadsınmasıyla –çünkü ikisi de aynı anlama gelir– elde edilir. Pratikte olduğu kadar teoride de temel önem taşıyan bu doğal sonuç bura-

dan kaynaklanır: Ahlâk, tarih ya da siyasal iktisat alanında bir fikrin çatışık hâli analiz tarafından saptandığında, bu çatışkının, er ya da geç ortaya çıkacak daha yüksek bir fikri sakladığı *a priori* olarak ileri sürülebilir.

Lise mezunu her gencin aşina olduğu nosyonlar üzerinde uzun uzadıya durduğum için üzgünüm; fakat bu ayrıntıları, benim mülkiyet eleştirim karşısında, eğer mülk sahibi değilsem kaçınılmaz olarak komünist olduğumu bana kanıtlamak için karşıma ikilem üstüne ikilem çıkaran bazı ekonomistlere borçluyum; bütün bunlar, *tez*, *antitez* ve *sentez* nedir bilmedikleri içindir.

Sentezleyici değerin toplumsal düzenin ve ilerlemenin temel koşulu olduğu fikrini Adam Smith az da olsa fark edebilmişti. Bay Blanqui'nin ifadelerinden yararlanırsam: "Değerin evrensel ve değişmez ölçüsünün iş gücü olduğunu gösterdi ve her şeyin kendi doğal fiyatı olduğunu kanıtladı; eşyanın parasal değerine yabancı olan *tesadüfî koşulların* yol açtığı carî fiyat dalgalanmaları ortasında değerin hiç durmaksızın bu doğal fiyata doğru yöneldiğini kanıtladı."

Fakat bu değer fikri Adam Smith'te tamamen sezgilere dayalıdır. Oysa toplum sezgilere bakarak alışkanlık değiştirmez; yalnızca olguların otoritesine dayanarak karar verir. Çatışkı daha hissedilir ve daha net biçimde ifade edilmeliydi: Bunun esas yorumcusu da J.-B. Say oldu. Fakat bu ekonomistin hayâl gücüne ve korkutucu kurnazlığına rağmen, Smith'in tanımı ister istemez ona da hâkim olur ve tüm akıl yürütmelerinde izi görülür.

"Bir mala değer biçmek, belirli bir başka mala denk *değerlendirilebilir* olduğunu *ilân etmektir*... Her bir şeyin değeri, BİLİNMEDİĞİ *sürece* muğlak ve keyfîdir..." der Say. Demek ki, şeylerin değerini bilmenin, yani saptamanın tek bir biçimi vardır; ve bu bilme ya da saptama şeylerin kendi aralarında kıyaslanmasıyla yapıldığından, bir şeyin diğerinden daha değerli, daha az değerli ya da eşit değerli olduğunu *ilân edecek* bir yol, ortak bir karakter, bir ilke vardır.

Say önce şunu demişti: "Değerin ölçüsü bir diğer ürünün değeridir." Daha sonra, bu cümlenin bir totoloji olduğunu

fark ederek, şöyle değiştirdi: "Değerin ölçüsü, bir başka ürünün *niceliğidir*." Bu da pek anlaşılır bir şey değildir. Genellikle pek anlaşılır ve kesin olan bu yazar, temelsiz ayrımlarla başına dert açmaktadır: "Şeylerin değeri *tahmin edilebilir*; *ölçülemez*, yani değişmez ve bilinen bir nitelikle *karşılaştırılamaz*, çünkü böyle bir şey yoktur. Yapılabilecek tek şey, şeyleri karşılaştırarak *değer biçmekten* ibarettir." Kimi zaman ise *gerçek* değerleri *görece* değerlerden ayırır: "Gerçek değerlerde şeylerin değeri üretim malîyetleriyle birlikte değişir; görece değerlerde şeylerin değeri diğer metaların değerine göre değişir."

Karşılaştırmak, değer biçmek ve tahmin etmek ölçmektir; asla bir karşılaştırmadan başka bir şey olmayan her ölçme, bu özelliğiyle, eğer karşılaştırma iyi yapılmışsa, doğru bir ilişkiye işaret eder; sonuç olarak, gerçek değer ya da ölçü ile görece değer ya da ölçü tamamen özdeştir; ve güçlük bir ölçü standardı bulmaya değil –çünkü tüm nicelikler birbirleri karşısında bu işe yarar–, karşılaştırma noktasını saptamaya indirgenir. Geometride karşılaştırma noktası uzamdır, ölçü birimi ise kimi zaman çemberin 360 dilime bölünmesidir, kimi zaman yer kürenin çevresidir, kimi zaman da insanın ortalama kulacı, karışı, parmağı ya da adımıdır. İktisat biliminde ise, A. Smith'ten sonra şunu söyleyebiliriz ki, tüm değerlerin karşılaştırıldığı bakış açısı iş gücüdür; ölçü birimine gelince, Fransa'da benimsenmiş olan ölçü FRANK'tır. Sağduyulu bunca insanın kırk yıldan beri bu kadar basit bir fikre karşı çıkmaya çabalıyor olmaları inanılmaz bir şeydir. Fakat, hayır: *Değerler, aralarında hiçbir karşılaştırma noktası ve ölçü birimi olmadan karşılaştırılır;* –işte, devrimci eşitlik teorisini benimsemek yerine, on dokuzuncu yüzyıl ekonomistlerinin her karşılarına çıkan karşısında savunmaya kararlı oldukları şey budur. Gelecek kuşaklar buna ne diyecektir?

Şimdi, teorik açıdan gerekli olan değerlerin ölçüsü ya da orantısı fikrinin pratikte her gün gerçekleştiğini çarpıcı örneklerle göstereceğim.

III. Değerlerin orantısallığı yasasının uygulanması

Her ürün iş gücünü temsil eder.

Her ürün, sonuç olarak, bir diğeriyle değiştirilebilir; evrensel pratik buna tanıktır.

Fakat, iş gücünü ortadan kaldırırsanız, geriye az ya da çok yararlı mallardan başka bir şey kalmayacaktır; bunlar da hiçbir iktisadî karakter, hiçbir insanî iz taşımadıklarından kendi aralarında ölçülemez, yani, mantıken, mübadele edilemezler.

Altın ve gümüş, tüm diğer metalar gibi, iş gücünü temsil ederler: Bu sıfatla, ortak ölçü ve değişim aracı olarak hizmet edebilmişlerdir. Fakat, geleneğin değerli madenlere uygun gördüğü özel işlev olan ticarî aracılık tamamen itibarîdir ve herhangi bir diğer meta, belki daha az kolaylıkla fakat aynı sahicilikle bu görevi yerine getirebilir. Ekonomistler bu durumu kabul ederler ve birden çok örneğini verirler. O hâlde, para olarak hizmet etmesi için madenlere genel olarak tanınan bu önceliğin nedeni nedir? Paranın, siyasal iktisatta benzeri olmayan bu işlevsel özelliği nasıl açıklanır? Çünkü kendi türünde biricik ve kıyassız olan şeyler anlaşılması en güç olanlardır, hatta çoğu zaman hiç anlaşılmazlar. Bu durumda, paranın kaynaklandığı düşünülen diziyi yeniden oluşturmak ve sonuç olarak parayı hakikî ilkesine kavuşturmak mümkün müdür?

Bu soru üzerine ekonomistler, alışkanlıkları gereği, kendi bilim alanlarının dışına çıkmışlardır: Fiziğe, mekaniğe, tarihe, vs. başvurmuşlardır; her telden çalmışlar ama cevap vermemişlerdir. Değerli madenler –demişlerdir– az bulunurlukları, yoğunlukları, bozulmazlıklarıyla, paraya, diğer metalarda aynı düzeyde rastlanamayan kolaylıklar sağlarlar. Kısacası, ekonomistler, kendilerine sorulmuş olan iktisat sorusuna cevap vermek yerine, sanat sorusunu ele almaya çalışmışlardır. Altının ve gümüşün para olarak hizmet etmeye mekanik uygunluklarını çok iyi değerlendirmişlerdir; fakat hiçbirinin görmediği ve anlamadığı şey, değerli madenlerin yararlandığı imtiyazı belirlemiş olan iktisadî nedendir.

Hiç kimsenin fark etmediği şey, tüm metalar içinde, altının ve gümüşün, oluşumundan itibaren değer taşıyan ilk metalar olduklarıdır. İlk peygamberler döneminde bile altın ve gümüş pazarlık konusu edilmekte ve külçeler hâlinde mübadele edilmektedir, fakat daha o dönemde bile belirgin bir üstünlük ve tercih vardır. Yavaş yavaş, hükümranlar bu metalleri ele geçirdi ve kendi mühürlerini bastılar: Ve hükümranın bu şekilde kutsamasından para doğdu; yani en üstün meta, ticaretin tüm sarsıntılarına karşın belirli bir orantı değerini koruyan ve tüm ödemelerde kendini kabul ettiren meta.

Gerçekten de parayı ayırt eden şey hiçbir şekilde madenin dayanıklılığı değildir, paranın dayanıklılığı çelikten daha azdır; yararlılığı da değildir, altının yanında neredeyse beş para etmez görülen buğdayın, demirin, kömürün ve bir yığın başka besin maddesinin yararlılığından çok daha azdır; az bulunurluk ya da yoğunluk da değildir: Her iki açıdan da yeri doldurulabilir; ya başka maddelere harcanan iş gücü ya da günümüzde olduğu gibi geniş demir ve bakır yığınlarını temsil eden değerli kağıtlar. Altının ve gümüşün ayırt edici özelliği, tekrar ediyorum, madenî özellikleri, üretimlerinin güçlüğü ve özellikle kamusal otoritenin müdahalesi nedeniyle, meta olarak değerlerinin erken tarihte belirlenmesi ve onaylanmasıdır.

Dolayısıyla, altının ve gümüşün değerinde, özellikle para imâlâtında kullanılan bölümünde, keyfî hiçbir şey olmadığını söylüyorum; bu değer henüz kesin biçimde hesaplanmış olmasa da bu böyledir. Sürekli olarak değişebilse de, diğer değerler gibi kayba uğramadığını da ekliyorum. Altını ve gümüşü örnek göstererek, değerin özünde tanımlanamaz bir şey olduğunu kanıtlamak için yapılan tüm akıl yürütme ve bilgiçlik çabaları, sorun hakkındaki yanlış bir fikirden kaynaklanan mantık aykırılıklarıdır, *ab ignorantiâ elenchi.**

Fransa Kralı I. Philippe, Charlemagne'ın kraliyet parasına üçte bir alaşım karıştırır; para imâl etme tekeli yalnızca

* Lat., *mantık safsatası.* (y.n.)

kendisinde olduğundan, bir ürünün tekeline sahip her tüccarın yaptığı şeyi yapabileceğini hayâl eder. Gerçekten de, Philippe'e ve ardıllarına bunca eleştiri yöneltilmesine yol açan bu paraya hile katma nedir? Bu, ticarî gelenek açısından çok doğru fakat iktisat bilimi açısından çok yanlış bir akıl yürütmedir. Şöyle ki, arz ve talep değerlerin kuralı olduğundan –denir–, yapay olarak kıtlık üreterek ya da imâlâtı tekelimize alarak, şeylerin tahminî değerini, dolayısıyla değerini yükseltebiliriz; ve bunun buğday, şarap, yağ, tütün için olduğu kadar altın ve gümüş için de geçerli olduğu düşünülür. Bununla birlikte, Philippe'in dalaveresinden kuşkulanılmasa da, parası gerçek değerine indi ve tebaası üzerinden kazandığını sandığı her şeyi kaybetti. Benzer tüm girişimlerin ardından aynı şey meydana geldi. Bu hesap yanlışlığı nereden kaynaklanır?

Hileli sikke basma yoluyla, der ekonomistler, altın ve gümüş miktarı gerçekte ne azalır ne de artar, bu madenlerin diğer metalarla oranı hiç değişmemiştir; sonuç olarak, 2 değerinde olan şeyi 4 değerinde yapmak hükümranın yetkisinde değildir. Şunu da dikkate almak gerekir ki, sikkelerin ayarını düşürmek yerine, para kütlesini iki katına çıkarmak kralın yetkisi dâhilinde olsa bile, yine bu orantılılık ve denge nedeniyle, altının ve gümüşün değişim değeri anında yarı yarıya iner. Demek ki, sikkelerin ayarının düşürülmesi, kral açısından zorunlu bir borçlanma, daha doğrusu, bir hileli iflâs, dolandırıcılıktır.

[...]

Bay Augier gayet iyi ifade etmektedir, "Para, değeri süreklilik idealine yaklaştığı ölçüde, ya geçmiş alışverişler için tahakkuk ölçeği olarak ya da iyi bir mübadele aracı olarak hizmet edebilir; çünkü yalnızca sahip olduğu değeri mübadele edebilir ya da satın alabilir." (*Histoire du Credit public*).

Bu son derece sağlam gözlemi genel bir formülle ifade edelim.

İş gücü, her bir bireyin ürünü kütleyle orantılı ise, refahın ve eşitliğin güvencesi olur; çünkü ancak kendi değerine eşit bir değeri mübadele eder ya da satın alır.

Bir yandan spekülatif ve hakkaniyetten yoksun bir ticaretin savunusunu açık açık üstlenirken, diğer yandan, sonuçta siyasal iktisadın temel kuralını –değerlerin keyfî istikrarsızlığını– paraya uygulamaktan başka bir şey yapmayan kalpazan bir hükümranın teşebbüsüne kızmak garip değil midir? Reji bir kilo yerine 750 gram tütün vermeyi düşündüğünde ekonomistler hırsızlık diye bağırırlar; –aynı reji, tekelinden yararlanarak, kilogram başına fiyatını 2 frank arttırdığında ise bunu pahalı bulurlar ama burada kurallara aykırı hiçbir şey görmezler. Siyasal iktisat nasıl da içinden çıkılması güç bir şey!

Demek ki altının ve gümüşün parasallaştırılmasında ekonomistlerin hesaplamadıkları bir şey vardır; yani değer oluşumunun ilk akdi olan orantılılık yasasının benimsenmesi. İnsanlık her şeyi son derece küçük adımlarla yapar: Emeğin tüm ürünlerinin, eşit olarak değiştirilebilir olmalarını sağlayan bir oran ölçüsüne tâbi kılınması gerektiğini anladıktan sonra, özel bir ürüne bu mutlak değişim unsuru sıfatı vermekle işe başlar. Bu ürün, insanlık için, tüm diğer ürünlerin örneği ve modeli hâlini alır. Tıpkı, insanlığın, mensuplarını özgürlük ve eşitlik mertebesine yükseltmek için krallar yaratmakla işe başlaması gibi. Gördüğü servet düşlerinde ve anlattığı efsanelerde her zaman altından ve krallıktan söz eden halk, bu mukadder ilerleyişi belli belirsiz kavrayabilmiştir; ve filozoflar, sözde ahlâk üzerine bıktırıcı öğütlerinde ve sosyalizm yanlısı ütopyalarında altına da tiranlığa da aynı gümbürtüyle gürlediklerinde, evrensel akla saygılarını belirtmekten başka bir şey yapmazlar. *Auri sacra fames!** Kahrolsun altın! diye haykırır gülünç bir şekilde kimi komünistler. Kahrolsun buğday, kahrolsun bağlar, kahrolsun koyunlar! demekle aynı şeydir bu; çünkü, altın ve gümüş sikke gibi, her ticarî değer kesin ve eksiksiz bir şekilde belirlemeye kavuşmalıdır. İşe başlayalı çok uzun süre olmuştur; artık bugün gözle görülür şekilde ilerlemektedir.

Başka değerlendirmelere geçelim.

* Lat., *Altına duyulan lânetli açlık!*; Romalı şair Virgilius'un bir dizesi. (y.n.)

Ekonomistlerin genel olarak kabul ettikleri bir aksiyom, *her emeğin bir artık bırakması gerektiğidir*.

Bu önerme benim için evrensel ve mutlak bir hakikâttir: Tüm iktisat ilminin özeti olarak görülebilecek orantılılık yasasının mantıkî sonucudur bu. Fakat, ekonomistlerden özür diliyorum, *her emeğin bir artık bırakması gerektiği* ilkesi onların teorisinde anlamsızdır ve hiçbir kanıtlamaya uygun değildir. Arz ve talep değerin tek kuralıysa eğer, neyin *artık*, neyin *yetecek kadar* olduğunu nasıl bilebiliriz? Ne malîyet fiyatı, ne satış fiyatı, ne ücret matematiksel olarak belirlenebildiğinden, bir artı-değeri, bir kârı nasıl tahayyül edebiliriz? Ticarî görenek bize hem kâr sözcüğünü hem de fikrini vermiştir; ve bizler siyasî olarak eşit olduğumuzdan, her yurttaşın, kişisel işletmesinden kâr elde etmeye eşit hakkı olduğu sonucunu çıkarırız. Fakat ticarî işlemler esas olarak usûlsüz; ve ticaret kârlarının üreticinin tüketiciden keyfî ve zorla kapattığı şey olduğu, tek kelimeyle, bir yer değiştirme –daha iyi bir kelime bulamayız– olduğu itiraza yer bırakmayacak şekilde kanıtlandı. Her yılın toplam açığını kârların yekûnu ile karşılaştırmak mümkün olsa, bir süre sonra bu fark edilir. Siyasal iktisat anlamında, *her emeğin bir artık bırakması gerektiği* ilkesi, [Fransız] devrim[i] sayesinde hepimizin sahip olduğu anayasal hakkın kutsanmasından başka bir şey değildir: Komşunun malını çal!

Değerlerin orantısallığı yasası bu sorunun nedenini niçinini açıklayabilecek tek şeydir. Soruyu biraz ilerde ele alacağım: Hak ettiği kapsamda ele almamı gerektirecek kadar ciddî bir sorudur bu.

Filozofların çoğu, filologlar gibi, toplumu zihnin yarattığı bir varlık olarak görürler; daha doğrusu, bir dizi insanı belirtmeye yarayan soyut bir ad olduğunu düşünürler. Ortak adların, genellik ve tür adlarının gerçeklikleri belirtmediği, hepimizin ilk gramer derslerimizle birlikte edindiğimiz bir önyargıdır. Bu konuda söylenebilecek çok şey vardır, ama ben kendi konumla sınırlı kalıyorum. Gerçek ekonomiste göre, toplum canlı bir varlıktır; kendine özgü bir zekâ ve faaliyetle donanmıştır; yalnızca gözlem yoluyla keşfedilebilen ve

varlığı fiziksel bir biçim altında değil, tüm üyelerinin işbirliği ve yakın dayanışması yoluyla beliren, özel yasaların yönetimindedir. Dolayısıyla, biraz önce, bir masal tanrısının simgesi altında toplum alegorisi yaptığımızda, dilimiz zerre kadar metaforik değildi; biz yalnızca toplumsal varlığa, organik ve sentezle oluşmuş birime ad verdik. Emek ve mübadele yasaları üzerinde düşünmüş herkesin gözünde (tüm diğer düşünceleri bir yana bırakıyorum), kolektif insanın gerçekliği, yani kişiliği demek istiyorum, bireysel insanın gerçekliği ve kişiliği kadar kesindir. Tek farklılık, bireysel insanın duyulara parçaları maddî uyum içinde olan bir organizma biçiminde görünmesidir, ki bu toplumda olmayan bir durumdur. Fakat zekâ, kendiliğindenlik, gelişme ve yaşam; yani varlığın gerçekliğini en yüksek derecede oluşturan her şey, insan için olduğu kadar toplum için de temeldir ve toplumları yönetenin *sanat*, yani zevk ve keyfîlik değil, –doğal ilişkilerin incelenmesi olan– *bilim* olması buradan kaynaklanır. Her toplumun, ideologların eline geçer geçmez çökmesi de buradan kaynaklanır.

Her emeğin bir artık bırakması gerektiği ilkesi, siyasal iktisadın, yani mülkiyetle ilgili alışılmış yordamın kanıtlayamadığı bu ilke, kolektif kişinin gerçekliğine en fazla tanıklık eden ilkelerden biridir; çünkü, göreceğimiz gibi, bu ilke yalnızca toplumdan kaynaklandığı için bireyler için doğrudur, toplum kendi yasalarından yararlanma hakkını bireylere bırakmıştır.

Olgulara geri dönelim. Demiryolu işletmelerinin, girişimcilerinden çok devlet için bir zenginlik kaynağı olduğu görülmüştür. Gözlem doğrudur; ve bu yalnızca demiryolları için değil tüm endüstri için de geçerlidir. Fakat esas olarak değerlerin orantılılığı ve üretim ile tüketimin mutlak özdeşliği yasasından türeyen bu olgu, kullanım değeri ile değişim değeri gibi alışıldık nosyonlarla açıklanamaz.

Metaların taşımacılık yoluyla naklinin ortalama bedeli ton ve kilometre başına 18 santimdir; meta bir mağazadan alınır, bir mağazaya teslim edilir. Sıradan bir demiryolu işletmesinin bu fiyattan net % 10 bile kâr elde edemeyeceği

hesaplandı; bu sonuç karayoluyla elde edilen kâra aşağı yukarı eşittir. Fakat, demiryoluyla taşımacılığın hızının, her şey hesaba katıldığında, karayolu taşımacılığının dört katı olduğunu kabul edelim: Toplumda vakit nakit olduğundan, fiyatların eşitliği durumunda, demiryolu % 400 taşımacılık avantajı sağlayacaktır. Bununla birlikte, toplum için çok gerçek olan bu devasa avantaj, taşımacı için asla aynı oranda gerçekleşmez; toplumsal değere % 400'lük bir değer katarken, kendisi % 10 bile elde etmez. Gerçekten de, durumu daha anlaşılır kılmak için, demiryolunun tarifesini 25 santime çıkardığını, karayolu taşımacılığının 18 santimde kaldığını varsayalım; anında tüm işleri duracaktır: Göndericiler, alıcılar, herkes, gerekli olduğunda kullanmak üzere yük arabasına geri dönecektir. Lokomotif terk edilir; % 400'lük toplumsal bir avantaj, % 33'lük kişisel kayba feda edilecektir.

Bunun nedenini anlamak kolaydır: Demiryolunun hızlılığından kaynaklanan avantaj tamamen toplumsaldır ve her bir birey ancak asgarî oranda buna katılır (şu an için yalnızca metaların nakliyesinin söz konusu edildiğini unutmayalım), oysa ki zarar tüketiciyi doğrudan doğruya ve kişisel olarak etkiler. % 400'e eşit bir toplumsal kâr, eğer toplum yalnızca bir milyon kişiden ibaretse, birey için, binde kırkı temsil eder; oysa ki tüketici için % 33'lük bir kayıp, otuz üç milyonluk bir toplumsal zarar demektir. Kişisel çıkar ile kolektif çıkar, ilk bakışta farklı olsa da, demek ki tamamen özdeş ve birbirine uygundur ve bu örnek, iktisat ilminde, tüm çıkarların nasıl uzlaştığını anlatmaya hizmet edebilir.

Sonuç olarak, toplumun yukarda varsayılan kârı gerçekleştirmesi için, demiryolu tarifesinin karayolu taşımacılığının tarifesini aşmaması ya da pek az aşması gerekir.

Fakat bu koşulun yerine getirilmesi için, başka deyişle, demiryolunun ticarî olarak mümkün olması için, taşınacak maddenin en azından yatırılan sermayenin kârını ve demiryolunun bakım masraflarını karşılayacak kadar bol olması gerekir. Dolayısıyla, bir demiryolunun ilk varlık koşulu güçlü bir dolaşımdır; bu da daha güçlü bir üretimi, devasa ölçekte bir mübadeleyi gerektirir.

Fakat üretim, dolaşım, mübadele, asla kendi kendine yaratılan şeyler değildir; keza emeğin çeşitli biçimleri de tecrit edilmiş biçimde ve birbirlerinden bağımsız gelişmez; gelişimleri kaçınılmaz olarak birbirine bağlı, birbirinden ayrılmaz ve birbiriyle orantılıdır. Uzlaşmazlık sanayiciler arasında var olabilir; buna rağmen, toplumsal eylem tektir, ortaktır, uyumludur, tek kelimeyle şahsîdir. [...]

Bu noktalar aydınlatılınca, emeğin her bir üreticiye neden *artık* bırakması gerektiğini açıklamak son derece kolaylaşır.

Öncelikle, toplumla ilgili olarak: Doğanın bağrından çıkan Prometheus cazibe dolu bir atalet içinde yaşama uyanır; ama emeğini kullanmak için bu yaşamdan hemen kurtulmaya çabalamazsa eğer, bir süre sonra yaşam sefalete ve işkenceye dönüşecektir. Başlangıçtaki bu aylaklık hâlinde Prometheus'un ürünü hiç olduğundan, onun refahı vahşî adamınkine birininkine eşittir ve sıfırla temsil edilebilir.

Prometheus çalışmaya başlar; ve ilk gününden itibaren, ikinci yaratılışının ilk gününden itibaren, Prometheus'un ürünü, yani zenginliği, refahı 10'a eşittir.

İkinci gün, Prometheus işini böler ve ürünü artarak 100'e eşit hâle gelir.

Üçüncü gün ve sonraki günlerin her birinde Prometheus makineler icat eder, şeylerin işe yarar yeni yanlarını, doğanın yeni güçlerini keşfeder; varlık alanı duyusal alandan ahlâk ve zekâ alanına uzanır ve onun endüstrisinin attığı her adımda ürününün miktarı artar ve ona fazladan mutluluk sağlar. Sonuçta, onun için tüketmek üretmek anlamına geldiğinden, açıktır ki, yalnızca önceki günün ürününü kullanan her tüketim günü, ertesi çalışma gününde bir ürün fazlası bırakır.

Fakat şunu, özellikle şu temel olguyu da saptayalım ki, insanın refahı emeğin yoğunluğuna ve endüstrilerin çokluğuna doğrudan bağlıdır; öyle ki zenginlik artışı ile emek artışı bağdaşık ve paraleldir.

Şimdi, her bireyin kolektif gelişmenin genel koşullarına katıldığını söylemek, aptalca gelebilecek bir hakikâti dile

getirmek olur. Toplumdaki tüketimin iki genel biçimini belirtsek daha yerinde olur.

Toplumun, tıpkı birey gibi, öncelikle kendi tüketim nesneleri vardır; bunlara olan ihtiyacını zaman içinde hissetmiştir ve esrarengiz içgüdüleri bunları yaratmayı emretmiştir. Örneğin Ortaçağ'da, çok sayıda şehir için, belediye binalarının ve katedrallerin inşaasının, ne pahasına olursa olsun tatmin edilmesi gereken şiddetli bir tutku hâline geldiği önemli bir an vardı; topluluğun varlığı buna bağlıydı. Güvenlik ve güç, kamu düzeni, merkezîleşme, ulusallık, vatan, bağımsızlık; işte toplum yaşamını, toplumun zihniyet yetilerini oluşturan şeyler bunlardır; işte, kendi ifadelerini ve temsillerini bulması gereken duygular bunlardır. Yahudi milletinin gerçek güvencesi olan Kudüs tapınağının yapılış amacı buydu; Roma'daki Jupiter Capitolinus tapınağı böyleydi. Daha sonra, deyim yerindeyse merkezîleşmenin ve ilerlemenin organları olan belediye sarayı ve tapınağın ardından, kamu yararına olan diğer çalışmalara sıra geldi: köprüler, tiyatrolar, okullar, hastaneler, yollar, vs.

Kamu yararına olan anıtlar esasen ortak kullanıma dönük ve dolayısıyla karşılıksız olduğundan, toplum bu büyük eserlerden kaynaklanan ve emeğe güvence, ruhlara ideal vererek endüstriye ve sanatlara yeni bir atılım kazandıran politik ve ahlâkî avantajlar sayesinde ilerler.

Fakat, mübadele kategorisinde yer alan tek tüketim nesneleri olan ev içi tüketim nesnelerinin durumu farklıdır: Bunlar yalnızca tüketimlerini –yani üreticilere doğrudan menfaatle ödenmelerini– sağlayan karşılıklılık koşullarına uygun olarak üretilirler. Bu koşulları, değerlerin karşılıklılığı teorisinde –malîyet fiyatlarının adım adım düşürülmesi teorisi de diyebiliriz– yeterince inceledik.

Her emeğin bir artık bırakması gerektiği ilkesini teori ve olgular yoluyla kanıtladım; fakat bir aritmetik önermesi kadar kesin olan bu ilke, herkes için geçerli olmaktan hâlâ uzaktır. Kolektif endüstri ilerledikçe tek tek her bir iş gününde giderek daha çok ürün elde edilirken ve bunun zorunlu sonucu olarak, aynı ücreti alan emekçinin her gün biraz daha

zengin olması gerekirken, toplumda *kazançlı çıkan* sınıflar da vardır, *yıkıma doğru gidenler* de; iki misli, üç misli, yüz misli fazla ücret ödenen emekçiler de vardır, zararlı çıkanlar da; sonuçta zevk alan insanlar da, ıstırap çekenler de her yerde vardır; endüstriyel imkânların canavarca bölüşümü sonucu tüketen ama üretmeyen bireyler vardır. Refahın dağılımı değerin bütün hareketlerini takip eder ve bu hareketleri korkunç bir ölçekte ve müthiş bir enerjiyle, sefalet ve lüksün içinde yeniden üretir. Fakat zenginliğin gelişimi, yani değerlerin orantılılığı her yerde baskın yasadır; ve ekonomistler sosyalistlerin şikâyetlerinin karşısına kamusal servetin adım adım büyümesini ve en sefil sınıfların koşullarında yapılan iyileştirmeleri çıkardıklarında, kendi teorilerinin mahkûm edilmesi olan bir hakikâti kuşku duymaksızın ilân etmiş olurlar.

Ekonomistler, kafalarını karıştıran önyargılardan uzakta, meşgûl oldukları ya da hedefledikleri işleri, hizmet ettikleri çıkarları, göz koydukları oyları, kibirlerini okşayan rütbeleri bir yana bırakıp, kalplerinin sessizliğinde bir an kendilerini sorgulasınlar, rica ediyorum; her emeğin bir fazlalık bırakması gerektiği ilkesini, bizim ortaya çıkardığımız bu öncül ve sonuç zinciri içinde bugüne kadar düşündüler mi, lütfen söylesinler? Bu kelimeleri, arz ve talebi manipüle ederek değerler üzerinde spekülasyon yapma hakkından başka bir şey olarak düşündüler mi hiç, söylesinler? Bir yandan zenginlikteki ve refahtaki gelişmeleri ve sonuç olarak değerin ölçüsünü; diğer yandan, ticarî anlaşmaların keyfîliğini ve değerlerin ortak ölçüye gelmezliğini, yani en çelişkili olan şeyi onayladıkları doğru değil mi? *HER şeyin fiyatı eğer iki katına çıkarsa...* şeklindeki bu saçma hipotezin derslerde sık sık tekrarlanıyor olduğunu işitmemizin ve siyasal iktisat kitaplarında okumamızın nedeni bu çelişki değil midir? Sanki her şeyin fiyatı şeylerin oranı değilmiş gibi ve sanki bir oran, bir ilişki, bir yasa iki katına çıkarılabilirmiş gibi! Ticarette, endüstride, sanatta ve devlette, herkesin, topluma hizmet ettiği bahanesiyle, kendi önemini hiç durmaksızın abartmaya yönelmesi; sanki her hizmetin karşılığı yaptığı

masraf tutarı tarafından zorunlu olarak belirlenmemiş gibi, ödüller, destekler, büyük miktarda ödenekler, yüksek ücretler talep etmesi, sonuçta, siyasal iktisadın savunduğu mülkiyetçi ve anormal gelenek sayesinde değil midir? Peki eğer, ekonomistlerin inanıyor gözüktükleri gibi, her bir kişinin emeği bir fazlalık bırakmak zorundaysa, ekonomistler şu basit ve parlak hakikâti, her insanın emeğinin ancak içerdiği kadar değer satın alabileceğini ve bu değerin tüm diğer emekçilerin hizmetiyle orantılı olduğunu tüm güçleriyle neden yaymazlar?

Burada, son bir düşüncenin üstünde birkaç kelimeyle duracağım.

Tüm ekonomistler arasında değerin mutlak belirlenemezliği üzerinde en çok durmuş olan ekonomist J.-B. Say, aynı zamanda, bu önermeyi reddetmek için en çok çaba sarf etmiş olandır. Eğer yanılmıyorsam, şu formülün sahibi odur: *Her ürün mâlolduğu değerdedir* ya da, aynı anlama gelmek üzere, *ürünler ürünler karşılığında satın alınır*. Eşitlikçi sonuçlarla dolu bu aforizma, o zamandan bu yana başka ekonomistler tarafından çürütüldü; bu aforizmanın doğrulanışını ve yadsınışını sırayla inceleyelim.

Her ürün mâlolduğu ürünler değerindedir dediğimde, bunun anlamı, her ürünün, çeşitli miktarlarda tüketilen diğer ürünlerin bir miktarını yeni bir biçim altında bir araya getiren kolektif bir birim olduğudur. Bundan çıkan sonuç, insanın imâl ettiği ürünlerin birbirlerinin *türü ve cinsi* oldukları ve her bir ürünü meydana getiren, her biri bir diğeriyle eşdeğerde olan öğelerin sayısına ve oranına bağlı olarak basitten karmaşığa bir dizi meydana getirdikleridir. [...] Demek ki, *her ürün mâlolduğu değerdedir* şeklindeki Say'in ilkesinin, hayvanî ve bitkisel dizilere benzer bir dizi insanî üretimi belirttiğini ve bu dizinin içinde temel birimlere (iş günleri) eşit gözüyle bakıldığını söylüyorum. Öyle ki, siyasal iktisat, Platon'un, Rousseau'nun ya da herhangi bir Antikçağ ya da modern politika yazarının mümkün görmediği bir şekilde, koşulların ve şansların eşit olduğunu daha en baştan, ama çelişik bir şekilde söyler.

Prometheus, sırasıyla, çiftçi, bağcı, fırıncı, dokumacı olur. Hangi mesleği icra ederse etsin, yalnızca kendisi için çalıştığından, tükettiği şeyi (kendi ürünlerini) tek ve aynı parayla (kendi ürünleriyle) satın alır, dolayısıyla bunun ölçü birimi kaçınılmaz olarak kendi iş günüdür. Emeğin değişkenliğe yatkın olduğu doğrudur; Prometheus kendini işine her zaman aynı ölçüde veremez; coşkusu, verimliliği an be an değişir. Fakat değişime tâbi her şey gibi, emeğin de kendi ortalaması vardır; buna bağlı olarak, sonuçta, iş gününün karşılığının iş günü olarak ödendiğini söyleyebiliriz, ne fazla ne eksik. Toplumsal yaşamın belli bir döneminin ürünlerini bir diğer dönemininkilerle kıyasladığımızda, insan soyunun yüz milyonuncu gününün ilk günle kıyaslanamaz biçimde yüksek bir sonuç vereceği çok doğrudur. Fakat aynı zamanda kolektif varlığın yaşamının, tıpkı bireyinki gibi, parçalanamayacağını; günlerin birbirine benzemese bile kopmazcasına bağlı olduğunu ve tüm yaşam boyunca eziyetin ve zevkin ortak olarak dağıldığını söyleyebiliriz. Eğer terzi, bir günlük çalışmasına değer katmak için dokumacının günlük çalışmasını on kez tüketiyorsa, bu tıpkı terzinin yaşamının bir günü için dokumacının kendi yaşamından on günü vermesi gibidir. Bu tıpkı köylünün, bir saatte yazılan bir yazı için notere 12 frank ödemesi gibidir; ve bu eşitsizlik, mübadelelerdeki bu adaletsizlik, sosyalistlerin açığa çıkardıkları, ekonomistlerinse yüksek sesle kabul etmek için efendilerinden bir işaret beklerken alçak sesle itiraf ettikleri sefaletin en güçlü nedenidir.

Hak ve ödevler dengesindeki her hata, bedelini emekçinin ödediği bir fedakârlıktır; bir insanın kanının bir başkasının vücuduna aktarılmasıdır... Korkmayın: Mülkiyete sert bir eleştiri yöneltip sizi sinirlendirecek değilim; ilkelerim gereği, insanlığın asla yanılmadığını da düşünüyorum; öncelikle mülkiyet hakkına dayanarak kendini oluşturan insanlık, gelecekteki örgütlenmesinin ilkelerinden birini ortaya atmıştır yalnızca; dolayısıyla mülkiyetin baskın durumu bir kez yıkıldığında, yapılması gereken tek şey bu ünlü antitezi bir-

liğe kavuşturmak olur. Mülkiyetten yana getirilebilecek tüm itirazlara eleştirmenlerim kadar aşinayım; mantıktan yoksun olduklarında yüreklerini göstermelerini tüm iyi niyetimle diliyorum. Emekle ölçülemeyen zenginlikler nasıl *değerli* olur? Eğer zenginlikleri yaratan ve mülkiyeti meşrulaştıran emek ise, aylağın tüketimi nasıl açıklanmalı? Ürünün malîyetinden kimi zaman az kimi zaman çok değerli olduğu ve bu durumun kişilere göre değiştiği bir paylaşım sistemi nasıl dürüst olur?

[...]

Eğer emek tüm zenginliklerin kaynağı ise, insan kurumlarının yeryüzündeki tarihini araştırmada en emin rehber emek ise, nasıl olur da paylaşım eşitliği, emekle ölçülen eşitlik bir yasa olmaz?

Tersine, çalışmadan kaynaklanmayan zenginlikler varsa, bu zenginliklere sahip çıkılması ne tür bir imtiyazdır? Tekelin meşruluğu nedir? O hâlde, üretken olmayan tüketim hakkı teorisini, bu zevk tüzebilimini, seçilmiş bir kastın kutsal imtiyazı olan bu aylaklık dinini gözler önüne serelim!

[...]

Ahlâk Bilimleri akademisi'nin sorduğu ve kâr ile ücretin dalgalanmalarıyla ilgili sorunun anlamını zor da olsa belirlediğimiz şu anda, esas amacımıza girişmenin tam zamanıdır. Emeğin hiç toplumsallaşmadığı, yani değerin bütünsel olarak belirlenmediği yerde, mübadelelerde düzensizlik ve namussuzluk vardır; kurnazlıklar ve tuzaklarla dolu savaşlar vardır; üretim, dolaşım ve tüketim engellenmiştir, üretici olmayan çalışma vardır; güvence yoktur, soygun vardır, dayanışma yoktur, yoksulluk ve lüks vardır, ama aynı zamanda toplumsal deha adaleti sağlamak için çaba sarf eder, işbirliği ve düzen yönünde kalıcı bir eğilim görülür. Siyasal iktisat bu büyük mücadelenin tarihinden başka bir şey değildir. Gerçekten de, bir yandan değerdeki anormallikleri ve bencilliğin imtiyazlarını kutsayan ve sonsuzlaştıran siyasal iktisat, aslında mutsuzluğun teorisi ve sefaletin örgütlenmesidir; fakat yoksulluğu yenmek için uygarlığın keşfettiği araçları sergilerken, bu araçlar özellikle sürekli tekelin yara-

rına kullanıldıklarından, siyasal iktisat zenginlik örgütlenmesine giriş niteliği taşır.

Dolayısıyla, iktisadî olgu ve pratikleri yeniden incelemek, bunların anlamını keşfetmek ve felsefesini formüle etmek önem taşır. Bunu yapmadan, toplumsal ilerlemeden hiçbir bilgi edinilmez, hiçbir reforma girişilemez. Sosyalizmin yanılgısı, bugüne dek şu olmuştur: Hayâlî geleceği ezen gerçekliği kavramak yerine, bu geleceğin peşine düşerek dinî hayâlleri sürdürmek. Ekonomistlerin hatası ise, her oldu bittiyi tüm değişim hipotezlerine karşı bir hüküm gibi görmektir.

Ben ise iktisat bilimini, gerçek toplumsal bilimi asla böyle tasarlamıyorum. Emeğin örgütlenmesinin ve zenginliklerin dağılımının korkunç sorunlarına *a priori*'lerle cevap vermek yerine, ben, siyasal iktisadı, insanlığın gizli düşüncelerinin emanetçisi olarak sorguluyorum; olguları türeyiş sırasına göre ortaya koymasını sağlayacağım ve kendi tanıklığımı katmadan onlarınkini aktaracağım. Bu hem muzaffer hem de içler acısı bir tarih olacaktır; burada kişiler fikir hâlini alacak, olaylar teori olacak ve tarihler de düstur olacaktır.

III. BÖLÜM

BİRİNCİ EVRE - İŞBÖLÜMÜ

Siyasal iktisadın temel fikri, egemen kategorisi DEĞER' dir.

Değer, *arz* ve *talep* arasında defalarca gidip geldikten sonra pozitif belirlenimine erişir.

Sonuç olarak, değer ardışık üç görünüm altında kendini gösterir: Kullanım değeri, değişim değeri ve hakikî değer olan toplumsal ya da bireşimsel değer. Birinci terim ikincisini zıtlığıyla yaratır; ikisi birlikte, karşılıklı olarak birbirlerine nüfuz edip birbirlerini emerlerken, üçüncüyü üretirler; öyle ki, fikirlerin karşıtlığı ya da uzlaşmazlığı tüm iktisat biliminin çıkış noktası olarak görülür ve Tertullianus'un İncil üzerine *–credo quia absurdum–** sözünün parodisini yaparak şöyle söyleyebiliriz: *credo quia contrarium.*** Toplumsal iktisatta görünür çelişkilerin olduğu yerde gizil hakikât vardır.

Siyasal iktisat açısından toplumun ilerlemesi, değerlerin oluşum sorununu ya da ürünlerin orantılılığı ve dayanışması sorununu sürekli olarak çözmekten ibarettir.

Doğada zıtların sentezi karşıtlıklarıyla zamandaşken, toplumda antitezli öğeler uzun aralıklarla ortaya çıkıyor gibidir; ve bunlar ancak uzun ve gürültülü patırtılı hareketliliklerden sonra çözüme erişir. Dolayısıyla, tepesi olmayan vadi, sağı olmayan sol, güney kutupsuz kuzey kutbu, tek uçlu bir çubuk ya da iki uçlu ama ortası olmayan bir çubuk örneği yoktur (hayâl bile edilemez). Gayet kusursuz antitezli ikiliğiyle insan bedeni tam da gebelik anında bütünüyle oluş-

* Lat., *saçma olduğu için inanıyorum.* (y.n.)
** Lat., *çelişik olduğu için inanıyorum.* (y.n.)

muştur; bu bedene göre kesilip biçilen ve üzerine giydirilen giysi gibi, parça parça birleştirilmeyi ya da düzenlenmeyi reddeder.

Toplumda, tıpkı tinde olduğu gibi fikrin aniden tamamen gerçekleşmesinin tam tersine, –deyim yerindeyse– çatışkılı iki tutumu bir tür uçurum ayırır; bu tutumlar en azından biliniyor olsa bile, nasıl bir sentez olacağını henüz bilmiyoruz. İlkel kavramların, deyim yerindeyse, gürültülü tartışmalarla ve ateşli mücadelelerle zenginleştirilmiş olması gerekir; kanlı mücadeleler barışın hazırlayıcısı olacaktır. Bu dönemde, savaşlardan ve polemiklerden yorgun düşmüş Avrupa uzlaştırıcı bir ilkenin beklentisi içindedir; Ahlâkî ve Siyasî Bilimler Akademisi, bu durumun yarattığı muğlak duyguyla şunu sormaktadır: *Kârların ücretlerle ilişkilerini düzenleyen ve dalgalanmalarını belirleyen genel olgular nelerdir*, başka deyişle, emek ile sermaye arasındaki savaşın en kayda değer evreleri ve göze çarpan olayları nelerdir?

Siyasal iktisadın, tüm çelişik hipotezleri ve anlamı belirsiz sonuçlarıyla birlikte bir imtiyaz ve sefalet örgütlenmesinden başka bir şey olmadığını kanıtlarsam, aynı zamanda, bir emek ve eşitlik örgütlenmesi vaadini de zımnen içerdiğini kanıtlamış olurum; çünkü söylediğimiz gibi, sistemle ilgili tüm çelişkiler bir bileşimin habercisidir. Demek ki, iktisadî çelişkiler sistemini gözler önüne sermek, evrensel işbirliğinin temellerini atmaktır; kolektif eserin ürünlerinin toplumdan nasıl *çıktığını* söylemektir, bunları yeniden *toplumun içine sokmanın* nasıl mümkün olacağını açıklamaktır; üretim ve dağıtım sorunlarının türeyişini göstermektir, çözümü hazırlamaktır. Tüm bu önermeler özdeştir ve aynı ölçüde gerçektir.

I. İşbölümü ilkesinin uzlaşmaz etkileri

İlkel toplulukta tüm insanlar eşittir; çıplaklıkları ve cehaletleriyle eşittir; yeteneklerinin sonsuz gücüyle eşittir. Ekonomistler genellikle bu özelliklerden yalnızca birincisini kabul ederler: İkinciyi tamamen ihmâl ederler ya da görmez-

den gelirler. Bununla birlikte, modern zamanların en verimli filozofları olan La Rochefoucauld, İmtiyazius, Kant, Fichte, Hegel, Jacotot'ya göre, bireylerin zekâsı ancak *niteliksel* belirlenimle birbirinden ayrılır, bu da her bir kişinin özelliğini ya da yeteneğini oluşturur, oysa ki, zekânın özünü oluşturan şey açısından, yani yargı yetisi açısından herkeste *niceliksel olarak* eşittir. Er ya da geç, koşulların uygun olmasına bağlı olarak, genel ilerlemenin, kökensel ve negatif olarak eşit tüm insanları yetenek ve bilgi bakımından pozitif dengeye yönelteceği sonucu buradan kaynaklanır.

Psikolojinin bu değerli verisi üzerinde ısrarla duruyorum; bunun zorunlu sonucu *yetenek hiyerarşisinin* bundan böyle örgütlenme ilke ve yasası olarak kabul edilemeyeceğidir: Bizim tek kuralımız eşitliktir, tıpkı aynı zamanda idealimizin de eşitlik olması gibi. Dolayısıyla, değer teorisiyle kanıtladığımız gibi, sefalette eşitlik adım adım refahta eşitliğe dönüşmelidir; tıpkı, yalnızca boşluğu temsil ettiğinden başlangıçta negatif olan zihinsel eşitliğin, insanlığın eğitimi nihayete erdiğinde pozitif olarak yeniden üretilmesi gibi. Entelektüel hareket iktisadî harekete paralel olarak gerçekleşir: Bunlar birbirlerinin ifadesi, tercümesidir; psikoloji ile toplumsal iktisat hemfikirdir, daha doğrusu, her biri aynı tarihi farklı bir bakış açısından gözler önüne serer. Smith'in önemli yasası olan *işbölümünde* özellikle ortaya çıkan şey budur.

İşbölümü, özü itibarıyla, koşulların ve zekâların eşitliğinin gerçekleşmesidir. Ürünlerin orantılılığına ve mübadelelerde dengeye, işlevlerdeki çeşitlilik sayesinde yol açan, dolayısıyla zenginlik yolunu bize açan odur; sanatın ve doğanın her yerindeki sonsuzluğu bize göstererek, tüm edimlerimizi idealleştirmeye yöneltir ve ruhu yaratıcı kılar, yani tüm emekçilerde içkin ve hissedilir bir tanrısallık yaratır, *mentem diviniorem*.*

İşbölümü, iktisadî evrimin ve entelektüel ilerlemenin birinci evresidir: Bizim çıkış noktamız hem insan hem de şey-

* Lat., *tanrısal akıl.* (y.n.)

ler açısından doğrudur, açıklamamızda keyfî bir bilgelik yoktur.

Fakat, işbölümünün bu vakur döneminde, insanlık üzerinde fırtına rüzgârları esmeye başlar. İlerlemenin, sonunda tüm zeki ve çalışkan yaratıklara erişmesi ve onları değiştirmesi gerekse de, herkes için eşit ve tektip bir ilerleme yoktur. Kitle barbarlıkta direnirken, hatta daha fazla içine gömülürken, ilerlemeye öncelikle ulusların seçkinlerini meydana getiren az sayıda imtiyazlı kişi katılır. Kastları yaratan ve tüm toplumları hiyerarşikleştiren koşullardaki eşitsizliğin doğal ve tanrısal olduğuna uzun süre inandırmış olan şey, ilerlemeden yana olan bu istisnaî kişilerdir. Asla bir yadsımadan başka bir şey olmayan her eşitsizliğin, kendi gayrimeşruluğunun kanıtını ve çöküşünün müjdesini içinde taşıdığı anlaşılmıyordu: Bu aynı eşitsizliğin tesadüfî bir nedenden kaynaklandığı, bu nedenin sonraki etkisinin ise eşitsizliği tamamen ortadan kaldırmak olacağı hayâl bile edilmiyordu.

Böylece, değerin çatışkısı işbölümü içinde ortaya çıktığından, Tanrı'nın ellerimize verdiği bilgi ve zenginliğin bu en güçlü ve ilk aygıtı bizim için bir sefalet ve aptallık aygıtı hâline geldi. İşte, uygarlığın en eski iki hastalığını –aristokrasi ve proletarya– borçlu olduğumuz bu yeni uzlaşmazlık yasasının formülü: *Emek, verimliliğinin ilk koşulu olan, kendine özgü bu yasaya göre bölünerek, sonunda kendi amaçlarını yadsır ve kendi kendini ortadan kaldırır;* başka deyişle: *Yokluğunda hiçbir ilerlemenin, hiçbir zenginliğin, hiçbir eşitliğin olamayacağı işbölümü işçiyi aşağı bir konuma indirger, zekâyı gereksiz kılar, zenginliği zararlı ve eşitliği imkânsız kılar.*

A. Smith'ten bu yana tüm ekonomistler işbölümü yasasının *avantajlarını* ve *sakıncalarını* belirttiler; fakat sakıncalarından ziyade avantajlarının üstünde durdular, çünkü bu onların iyimserliğine daha çok yarıyordu ve içlerinden hiçbiri *bir* yasanın sakıncalarının neler olabileceğini asla sormadı. J.-B. Say, sorunu şöyle özetledi:

"Ömrü boyunca aynı işlemi yapan bir insan, kuşkusuz bu işi bir başkasından daha iyi ve daha çabuk yapmayı başarır; fakat aynı zamanda da, ister fiziksel olsun, ister ahlâkî, tüm

diğer meşgûliyetleri daha güç yerine getirir; diğer yetileri söner ve bunun sonucunda, tek tek insanlar yozlaşır. Bir iğnenin on sekizde birinden başka bir şey hiç yapmamış olmak üzücüdür. Ömrü boyunca eğe ya da çekiç sallamaktan başka bir şey yapmamış işçinin yalnızca kendi doğasını yozlaştırdığını sanmayın: Aklının en mahir yeteneklerini uygulayan insan da aynı durumdadır... Sonuç olarak, işlerin birbirinden ayrılmasının insanî güçlerin ustalıkla kullanımını sağladığı; toplumun ürünlerini şaşılacak derecede arttırdığı; fakat, tek tek ele alınan her bir insanın kapasitesinden bir şeyler götürdüğü söylenebilir." (*Traite d'Economie politique*)

Bu durumda, emeğin ortaya çıkışının ardından, emekçilerin yeteneğini ve servet artışını sağlayan ilk neden hangisidir? İşbölümü.

Entelektüel yozlaşmanın ve –sürekli göstereceğimiz gibi– uygarlaşmış sefaletin ilk nedeni nedir? İşbölümü.

Nasıl oluyor da aynı ilke, sonuçlarını kesin olarak izlediğimizde, taban tabana zıt etkiler yaratabiliyor? Burada aydınlatılması gereken bir sorun olduğunu A. Smith'ten önce de sonra da fark edebilmiş tek bir ekonomist bile çıkmamıştır. Say, işbölümünde, iyiliği yaratan nedenin kötülüğü de doğurduğunu kabul etmeye kadar varır; ardından da, yapılan işlerin birbirinden ayrılmasının kurbanlarına duyduğu merhameti dile getirdikten sonra, yansız ve güvenilir bir açıklamada bulunmuş olmakla yetinerek, bizi yarı yolda bırakır. Şöyle der gibidir: "Biliyorsunuz, işçinin görevleri ne kadar bölünürse emeğin üretici gücü de o ölçüde artar; fakat aynı zamanda, emek mekanik bir işleme adım adım indirgendikçe zekâyı sersemleştirir."

Yeteneklere dayalı bir aristokrasiyi emek yoluyla yaratarak, siyasî eşitsizliğe kaçınılmazcasına yol açan bir teoriye karşı boşuna öfkemizi dile getiriyoruz; gelecekte soylular da, burjuvazi de, paryalar da olmasın diye, demokrasi ve ilerleme adına boş yere karşı çıkıyoruz. Ekonomist, yazgının hissizliğiyle cevap verir: Siz ucuz ve çok üretmeye mahkûmsunuz; yoksa sizin endüstriniz her zaman cılız kalır, ticaretiniz bir işe yaramaz ve siz, komutayı almak yerine, uygarlığın

kuyruğunda sürüklenirsiniz. – O da nesi! Biz cömert insanlar arasında, hayvanlığa mahkûm olanlar mı var? Endüstrimiz mükemmelleştikçe melun kardeşlerimizin sayısı mı artıyor yoksa?... – Heyhat!... İşte ekonomistin son sözü.

Genel bir olgu ve neden olan işbölümünde bir YASA'nın tüm özelliklerini görebiliriz; fakat bu yasa, kökten ters ve birbirini yok eden iki sıra olguyu yönettiğinden, bu yasanın müspet bilimlerce bilinmeyen türden olduğunu ve, işin tuhafı, çelişik bir yasa olduğu, bir *karşı-yasa*, bir çatışkı olduğunu itiraf etmek gerekir. Öngörüde bulunarak şunu da ekleyelim ki, toplumsal iktisadın ve sonuç olarak felsefenin belirleyici vasfı da bu olmalıdır.

İşbölümünün yararlı etkilerini koruyarak sakıncalarını ortadan kaldıracak bir şekilde emek YENİDEN OLUŞTURULMADIKÇA, ilkenin özünde bulunan çelişkinin çaresi yoktur. İsa'nın ölümünü gizlice hazırlayan Yahudi ruhbanların dediği gibi, mülk sahibinin servetini güvence altına almak için yoksulun ölmesi gerek, *expedit unum hominem pro populo mori.** Bu kararın gerekliliğini size kanıtlayacağım; sonuçta, parçalı işte çalışan emekçide bir zekâ parıltısı kalırsa eğer, siyasal iktisadın yasaları gereğince öldüğünü düşünerek teselli bulabilir.

Bilinci canlandırması ve mutluluğa lâyık kılması gereken emek, bölünerek zihni sersemletirken, insanı en soylu bölümünden yoksun bırakır *–minorat capitis–*** ve hayvanlığa geri gönderir. Bu andan itibaren, düşmüş insan hayvan gibi çalışır ve böyle muamele görmelidir. Doğanın ve zorunluluğun bu hükmünü toplum infaz edecektir.

Bölünmüş emeğin ilk etkisi, zihinsel çöküntünün ardından, harcanan toplam zekâ miktarı azaldıkça artan çalışma süresinin uzamasıdır. Çünkü, ürün hem nicelik hem nitelik olarak değer kazandığından, emek herhangi bir endüstriyel evrim sonucu bir yöne doğru eğilim gösterirse, diğer yönde

* Lat., *halkın uğruna bir tek adamın* [İsa'nın] *ölmesi daha uygundur*. Yeni Ahit, Yuh. 18:14. (y.n.)

** Lat., *eksiltilmiş kafa*. (y.n.)

ödünlenmesi gerekir. Fakat çalışma süresi günde on altı, on sekiz saati aşamayacağından, ödünlemenin zaman üzerinden yapılamayacağı anlaşılır; fiyat üzerinden yapıldığında da ücret azalır. Bu azalma, gülünç bir şekilde hayâl edildiği gibi, değer esasen keyfî olduğu için değil, özünde belirlenebilir olduğu için gerçekleşecektir. Arz-talep mücadelesinin kimi zaman efendinin yararına kimi zaman ücretlinin yararına sona ermesi önemli değildir; binlerce kez değerlendirilmiş olan ve iyi bilinen bazı talî durumlara bağlı olarak bu tür salınımların kapsamı değişebilir. Kesin olan –ve şu an belirtebileceğimiz– tek şey, evrensel bilincin bir ustabaşının emeğiyle bir yamağın emeğini aynı değerde görmediğidir. Dolayısıyla, iş günü fiyatında indirim şarttır: Öyle ki emekçi, küçültücü bir işle ruhuna eziyet edildikten sonra, ücretin düşüklüğüyle de bedenine eziyet edilmesinden kurtulamaz. Bu, İncil'deki şu sözlerin kelimesi kelimesine uygulanmasıdır: *Kimin ki az şeyi var, o azı da elinden alacağım.*

İktisadî arazlarda, politik aforizma olarak dine ve hakkaniyete aldırmayan ve insanı, yazgının buyruklarına boyun eğmesine ya da bunlardan kurtulmasına bağlı olarak mutlu ya da mutsuz kılan acımasız bir neden vardır. Kuşkusuz, günümüzde birçok saygın yazara esin kaynağı olan ve burjuvazinin kalbine sızarak, yasanın sertliklerini sayısız dinî kurumla ılımlılaştırmaya çabalayan Hıristiyan yardımseverliğinden uzaktayız. Siyasal iktisat, cimrinin para kesesi gibi ağzı sıkı ve kalıplaşmış olan adaleti tanır yalnızca; ve siyasal iktisat toplumsal kendiliğindenliğin sonucu ve tanrısal iradenin ifadesi olduğu için şunu söyleyebilirim: Tanrı insana rakiptir ve Takdir-i ilahî insan sevmez. Tanrı, aldığımız her bir dersin hesabını bize kan ve gözyaşıyla ödetmektedir; ve kötülük tamamına ersin diye biz de hemcinslerimizle ilişkilerimizde onun gibi yaparız. Bu göksel babanın kendi mahlûklarına duyduğu sevgiye ne oldu? İnsanın kardeşliği nerede kaldı?

Başka türlü olabilir mi, diye sorar teistler. İnsan düşmüş, hayvan kalmıştır: Yaratıcı, insana bakıp da kendi imgesini nasıl görsün? Ona bir yük hayvanı muamelesi yapılmasın-

dan daha açık ne olabilir? Fakat mahkeme ilelebet sürmeyecektir, parçalara bölünmüş olan emek er ya da geç birleştirilecektir.

Takdir-i ilahîyi aklamaya çabalayan, fakat çoğu zaman ateizme yeni silahlar vermekten başka bir şey yapmayanların argümanı genel olarak budur. Bunun anlamı, Tanrı'nın milyonlarca kurbanı kurtarabilecek bir fikri altı bin yıl boyunca bizden kıskandığıdır: Emeğin özel ve bütünleştirici dağılımı! Buna karşılık, hizmetçileri Musa, Buda, Zerdüşt, Muhammed, vs. aracılığıyla bize, aklımızın yüzkarası, bu tatsız tuzsuz yazıları gönderdi; bunlardaki harf sayısından daha fazla insan bunlar adına boğazlandı! Dahası, ilk vahye inanacak olursak, toplumsal iktisat lânetli bilimdi, Tanrı'ya mahsus ağacın meyvesiydi ve insanın ona dokunması yasaktı! İktisat biliminin çoktan keşfetmiş olduğu gibi, emeğin sevginin babası ve mutluluk organı olduğu doğruysa, din emeği neden kıymetsiz gördü? Bizim ilerleyişimiz niçin kıskanıldı? Artık yeterince görüldüğü gibi, ilerlememiz eğer yalnızca bize bağlıysa, tanrı denen bu hortlağa tapınmak neye yarar? Ayinlerinde bizi peşlerinden sürükleyen bu meczup sürüsü aracılığıyla bizden daha ne istiyor? Sizler, hepiniz, Hıristiyanlar, Protestanlar ve Ortodokslar, yeni-vahiyciler, şarlatanlar ve üçkağıtçılar, Tanrı'nın merhameti üzerine insancıl ezginin birinci dizesini dinleyin: "İşbölümü ilkesi tam olarak uygulandıkça, işçi daha zayıf, aklı daha kıt ve daha bağımlı olur! Sanat ilerledi, sanatçı geriledi!" (Tocqueville, *de la Democratie en Amerique*).

[...]

Aynı şekilde, siyasal iktisat da yola çıkış noktasında bize şu gizemli ve kasvetli sözü duyurmuştur: *Kullanım için üretim arttıkça, para karşılığı satılabilirlik azalır.* İlk durağına vardığında ise müthiş bir sesle bizi uyarır: *Sanat ilerleme gösterdikçe, sanatçı geriler.*

Fikirleri daha iyi belirtmek için birkaç örnek verelim.

Tüm maden sanayiinde, en az endüstrileşmiş ücretliler hangileridir? Elbette *makine ustası* olarak adlandırılanlar. Aletlerin hayranlık verici biçimde mükemmelleştirilmesin-

den bu yana makine ustası artık sadece eğe sürtmeyi ya da rende kullanmayı bilen kişidir: Mekanik ise mühendislerin ve ustabaşıların işidir. Bir nalbant, kimi zaman, yalnızca konumunun gereği olarak, çilingirlerin, bıçakçıların, tüfek ustalarının, tamircilerin, arabacıların, veterinerlerin çeşitli yeteneklerini kendi şahsında birleştirir: Alaya her zaman yatkın halkın *demir yakan* lakabını taktığı bu adamın çekicinin altında olup bitene güzel sanatlar ve bilim dünyası şaşırır. Mesleğinin sunabileceği en görkemli ve en değerli şeyi on yıl boyunca görmüş olan bir Creusot* işçisi, işyerinden çıktığında en ufak hizmette bile bulunamayan ve hayatını kazanmayı beceremeyen bir insan olur. Kişinin yetersizliği sanatın mükemmelleşmesiyle doğrudan orantılıdır; ve bu madencilik için olduğu kadar tüm diğer işler için de geçerlidir.

Makine ustalarının ücreti bugüne kadar oran olarak yüksek tutuldu: Emeğin vasat niteliği nedeniyle günün birinde düşmesi kaçınılmazdır.

[...]

Demek ki her yerde, serbest endüstride olduğu kadar kamu hizmetlerinde de, emekçilerin onda dokuzu geri kalan onda birine yük hayvanı olarak hizmet eder: Endüstriyel ilerlemenin kaçınılmaz etkisi ve her servetin zorunlu koşulu budur. Önce bu temel gerçekliğin farkına iyice varmak, sonra da halka eşitlikten, özgürlükten, demokratik kurumlardan ve diğer ütopyalardan söz etmek gerekir; bunların gerçekleşmesi emekçilerin ilişkilerinde eksiksiz bir devrimi kaçınılmaz olarak gerekli kılar.

İşbölümünün en önemli sonucu edebiyatın düşüşüdür.

Ortaçağ'da ve Antikçağ'da, okumuş kişi, bir tür ansiklopedi allamesi, trubadurun** ve ozanın halefi, her şeye kâdir biriydi. Edebiyat, topluma despotça hükmediyordu; krallar yazarların lütfuna mazhar olmaya çalışıyorlar ya da onları ve kitaplarını yakarak küçümseyişlerinden intikam alıyor-

* Zamanında Fransa'da, tren vagonu ve buharlı gemi inşa etmek gibi çok büyük işler yapmış bir şirket. (y.n.)

** Ortaçağ Avrupa'sında saz şairi. (y.n.)

lardı. Edebiyatın hükümranlığını kabul etmenin bir biçimiydi bu da.

Günümüzde sanayici, avukat, doktor, bankacı, tüccar, profesör, mühendis, kütüphaneci, vs. var; edebiyatçımız yok. Daha doğrusu, her kim ki mesleğinde az çok önemli bir mevkiye yükselirse, yalnızca bu nedenle ve zorunlu olarak okur yazardır: Edebiyat, lise bitirme sınavı gibi, her mesleğin temel bir parçası oldu. En basit ifadesine indirgenmiş olan edebiyatçı, *arzuhâlcidir*, herkesin hizmetinde çalışan bir tür cümle-memurudur; en tanınan hâliyle gazetecidir...

[...]

Demek ki toplumun tüm güçleri, parçalı işte çalışan emekçinin durumunu sonuna kadar kötüleştirmekte hemfikirdir; ve, teoriyi her yerde doğrulayan deney, bu işçinin anasının karnından bahtsızlığa mahkûm doğduğunu kanıtlar, hiçbir politik reform, hiçbir çıkar birliği, hiçbir çaba, kamusal hayırseverlik ya da eğitim onu kurtaramaz. Şu son zamanlarda önerilen çeşitli tedaviler bu yaraya merhem olmak bir yana, daha çok tahriş ederek azdırmaya yarıyor; ve bu bakış açısıyla yazılmış olan her şey, siyasal iktisadın kısır döngüsünü ortaya koymaktan başka bir işe yaramaz.

Birkaç kelimeyle kanıtlayacağımız şey budur.

II. Palyatif çözümlerin işe yaramazlığı
Blanqui, Chevalier, Dunoyer, Rossi ve Passy

Parçalı işbölümünün kötü etkilerine karşı önerilen tüm çareler iki bölüme indirgenebilir. Birincisi ikincisinin tersi olan bu çareler aslında tektir: İşçinin refahını ve haysiyetini arttırarak ahlâkını yükseltmek; –ya da gelecekteki özgürlüğünü ve mutluluğunu eğitim yoluyla yavaş yavaş hazırlamak.

Birinin temsilcisi Bay Blanqui, diğerininki de Bay Chevalier olan bu iki sistemi art arda inceleyeceğiz.

Bay Blanqui işbirliğinin ve ilerlemenin insanıdır, demokratik eğilimli bir yazardır, proletaryanın sempatisini ka-

zanmış bir profesördür. 1845 yılı için yaptığı açılış söylevinde, Bay Blanqui, kurtuluş yolu olarak emeğin ve sermayenin işbirliği yapması, endüstriyel dayanışmanın başlangıcı olarak da işçinin kârdan hisse alması gereğini belirtti. "Yüzyılımız," diye haykırdı, "kolektif üreticinin doğuşunu görmelidir". – Bay Blanqui, kolektif üreticinin, tıpkı kolektif tüketici gibi uzun süre önce doğmuş olduğunu ve sorunun kalıtımsal değil tıbbî olduğunu unutmaktadır. Kolektif sindirimin ürünü olan kanın, her şeyi başa, karna ve göğse taşımak yerine, kollara ve bacaklara da inmesini sağlaması gerekir. Ayrıca Bay Blanqui'nin cömert fikrini gerçekleştirmek için hangi araçları kullanmayı önerdiğini de bilmiyorum; ulusal atölyeler mi kurulmalı, komandit devlet şirketi mi, yoksa müteşebbisler mülksüzleştirilmeli ve onların yerine emekçi şirketleri mi konulmalı, yoksa işçilere tasarruf sandığı önermekle mi yetinecektir –ki bu durumda hissedarlık çıkmaz ayın son çarşambasına kalır–, bilmiyorum.

Ne olursa olsun, Bay Blanqui'nin fikri, işçilere bahşettiği ortaklık ya da en azından çıkar ortağı sıfatından kaynaklanan bir ücret artışına bağlanır. Bu durumda, işçinin kâra ortaklığının işçiye getirisi ne olacaktır?

Üç yüz işçi çalıştıran, on beş bin masuralık bir iplik fabrikası bu yıl yirmi bin frank kâr payı dağıtamamıştır. Bilgi sahibi olduğum imâlâtçı Mulhouse'un Alsace'daki dokuma fabrikalarının hisseleri genellikle düşüktür ve bu imâlâthane *emek yoluyla* değil, borsa simsarlığıyla para kazanmanın çoktan aracı olmuştur. Bütün mesele SATMAK, uygun koşullarda satmak, pahalı satmaktır; imâl etmek ise sadece satış için hazırlanmaktır. Dolayısıyla, üç yüz kişilik bir atölye için yirmi bin franklık bir kâr varsaydığımda, benim argümanım genel olduğundan, doğru söylüyor olmam için yirmi bin frank gerekir. Yine de, bu rakamın olduğunu varsayalım. Fabrikanın kârı olan yirmi bin frank'ı üç yüz kişiye ve üç yüz iş gününe böldüğümde her bir kişi için 22 santim ve binde 2'lik bir ücret artışı elde ederim, yani günlük harcama için 18 santimlik bir fazla, tastamam bir parça ekmek parası. Mülkiyet son derece küçük hisselere bölünmüş olduğundan ve kâr

yoluyla artık desteklenmediğinden, işletmelerde yeterince istikrar olmayacak, fırtınalara karşı güvencede olunmayacak. Bu durumda çok daha dayanıksız olacak kurumlar yaratmak adına işletmecileri mülksüzleştirmeye ve kamu servetiyle kumar oynamaya değer mi? Eğer mülksüzleştirme olmayacaksa, yüzlerce yıllık tasarrufun bedeli olarak 18 santimlik bir artış, işçi sınıfına sunulan ne zavallı bir gelecektir! Çünkü, işin dönemsel olarak durdurulması tasarruflarını dönemsel olarak tüketmese bile, gereken sermayeyi biriktirmek için yine aynı şekilde yüzlerce yıllık zamana ihtiyaç olacak!

[...]

Hasılı, bu kadar imrenilen ve çoğu zaman çok belirsiz olan işverenlerin kârı, gerçek ücretler ile talep edilen ücretler arasındaki farkı kapamaktan uzaktır; ayrıca, sonuçları açısından acınası olan ve fikrin sahibi Bay Blanqui tarafından da tekzip edilen bu eski proje manüfaktür sanayisi için bir felâket olur. Diğer yandan, işbölümü artık her tarafta yerleşmiş olduğundan, akıl yürütmeyi genelleştirirsek, *sefaletin*, tembelliğin olduğu kadar *emeğin de bir sonucu* olduğunu görürüz.

Buna cevaben, halk arasında büyük itibar gören şu argüman söylenebilir: Hizmetlerin bedelini yükseltin, ücreti iki, üç katına çıkarın.

İtiraf etmeliyim ki, eğer böyle bir artış mümkün olsaydı, bu noktadaki yanlışı hafifçe düzeltilmesi gereken Bay Chevalier ne derse desin, kusursuz bir başarı olurdu.

Bay Chevalier'ye göre, herhangi bir metanın fiyatı arttırılırsa diğer metaların fiyatı da aynı oranda artacağından kimse bir avantaj sağlayamaz.

Ekonomistlerin yüzyılı aşkın bir süredir tekrarlayıp durdukları bu akıl yürütme eski olduğu kadar yanlıştır da; ve iktisat geleneğini düzeltmek, mühendis sıfatıyla Bay Chevalier'ye düşmüştür. Bir büro şefinin maaşı günlük olarak 10 frank, işçinin ücreti 4 frank ise, gelir her biri için 5 frank attırıldığında, birinci durumda 100'e 40 olan servetlerin oranı, ikinci durumda 100'e 60 olur. Doğal olarak, orantı yoluyla değil, toplama yoluyla hesaplanan ücretlerdeki artış, denkleştirmenin mükemmel bir aracı olur; ve ekonomistler, sos-

yalistlerin yönelttiği, kendilerinin de yerli yersiz kullandığı cehalet eleştirisini hak etmiş olurlar.

Fakat ben böyle bir arttırmanın imkânsız olduğunu, varsayımın saçma olduğunu söylüyorum: Çünkü, Bay Chevalier'nin gayet iyi gördüğü gibi, iş gününün fiyatı gerçeklik üzerinde etkisi olmayan, cebirsel bir üstür yalnızca: Ve dağıtımdaki eşitsizlikleri düzelterek, her şeyden önce arttırmayı düşünmemiz gereken şey, parasal ifade değil, ürünlerin miktarıdır. Şimdiye kadar ücretlerdeki her artışın buğday, şarap, et, şeker, sabun, yağ, vs. fiyatlarındaki bir artıştan başka etkisi olmamıştır; yani bir kıtlık etkisi yaratılmıştır. Çünkü, ücret nedir?

Buğdayın, şarabın, etin, yağın malîyet bedelidir; her şeyi bütünleyen fiyattır. Daha da ileri gidelim: Ücret, zenginliği oluşturan ve emekçiler kitlesi tarafından yeniden-üretebilmek için her gün tüketilen öğelerin orantısallığıdır. Bu durumda, halkın anladığı anlamda ücreti iki katına çıkarmak, üreticilerin her birine kendi ürününden daha büyük bir pay ayırmaktır, ki bu çelişiktir; eğer artış az sayıda endüstri kolunda görülürse, bu, mübadelelerde genel bir karışıklığa, tek kelimeyle, kıtlığa yol açar. Tanrı beni kehanetlerden korusun! Fakat, işçi sınıfının kaderinin düzeltilmesine duyduğum tüm sempatiye rağmen, açıkça söylüyorum, grevlerin ardından gelen ücret artışları, fiyat artışlarından başka bir şeye varmaz: Bu, iki kere ikinin dört etmesi kadar kesindir. İşçiler bu tür çarelerle zenginliğe ve zenginlikten bin kez daha değerli olan özgürlüğe erişemezler. İhtiyatsız bir basının lütfuyla desteklenen işçiler, ücret artışı talep ederken, kendi hakikî çıkarlarından çok tekele hizmet ettiler: Durum onlar için iyice yürekler acısı bir hâl aldığında, deneyimsizliklerinin acı meyvesini tanıyabilecekler mi?

Ücret artışlarının yararsızlığına, daha doğrusu, ölümcül etkilerine ikna olmuş olan, sorunun tamamen organik olduğunu ve asla ticarî olmadığını hisseden Bay Chevalier sorunu tersinden ele alır. İşçi sınıfı için, öncelikle, eğitim talep eder ve bu yönde geniş reformlar önerir.

[...]

Zekânın bu denli güçlü atılımının eşitliğin gelişimini hızlandırdığı kesindir ve Bay Chevalier'nin gizli arzusunun bu olduğundan da kuşkum yok. Fakat beni kaygılandıran şey tam da budur: Ne yetenekli insan eksiktir ne de nüfus; ve sorun, ilkine iş, diğerine ekmek bulmaktadır. [...] Herkesin elinde seçmenlik diploması olduğunda, mebuslar daha mı nitelikli olacaktır, proletarya daha mı ilerlemiş olacaktır? Bay Chevalier'ye soruyorum: Her eğitim yılı size yüz bin yetenekli kişi getirdiğinde, onları ne yapacaksınız?

Bu ilginç gençliği yaratmak için hiyerarşinin en alt basamağına kadar ineceksiniz. Genç adamı, on beş yıllık muazzam bir eğitimden sonra, bugün olduğu gibi mühendis adayı, topçu teğmeni, deniz teğmeni, savcı yardımcısı, kontrolör, genel muhafız, vs. kademesinden değil; istihkâm eri, nakliye eri, mayın tarama eri, muço, çöpçü ve mahzen ışıkçısı gibi iğrenç işlerle hayata başlatacaksınız. Burada, ölene dek, bir adım daha ilerleyebilmek için sırada bekleyenlerin azalmasını beklemekten başka bir şey elinden gelmez. Politeknik yüksek okulundan çıkmış ve Vauban* olabilecek biri, talî bir yol bakım işçisi ya da bir alayda onbaşı olarak ölebilir.

Oysa Katoliklik ne kadar da temkinli gözükmüştü; ve sizleri, Saint-Simoncuları, cumhuriyetçileri, akademisyenleri, ekonomistleri, hepinizi, insanı ve toplumu kavramakta nasıl da geride bırakmıştı! Papaz, hayatımızın bir yolculuktan başka bir şey olmadığını ve yetkinliğe bu dünyada erişemeyeceğimizi bilir; ve gökyüzünde tamamlanacak olan bir eğitimi yeryüzünde başlatmakla yetinir. Yeryüzündeki kaderine neyin yeterli olduğunu bilmekten, bunu yapmaktan ve elde etmekten mutlu olan, dinin biçimlendirdiği insan, yönetim için asla bir baş belâsı olmaz: O bir şehittir. Ey pek sevgili din, sana bu kadar ihtiyaç duyan bir burjuvazi seni reddedebilir mi?

Kibrin ve sefaletin hangi korkunç kavgasında bu evrensel eğitim takıntısı üstümüze çullanıyor? Öğrencilerinizin ne işi

* Avrupa'nın en etkili kalelerini tasarlamış olan Fransız mimar Sebastien Le Prestre Vauban. (y.n.)

ne sermayesi varsa, meslek eğitimi neye yarar, tarım ve ticaret okulları neye yarar? [...]

[...]

Collège de France'da siyasal iktisat profesörü olan Bay Chevalier'nin tersine, Enstitü'de ekonomist olan Bay Dunoyer, eğitimin örgütlenmesinden yana değildir. Eğitimin örgütlenmesi emeğin örgütlenmesinin bir çeşididir; o hâlde, örgütlenme yoktur. Eğitim, diye saptar Bay Dunoyer, bir meslektir, devletin bir görevi değildir; tüm meslekler gibi özgürdür ve özgür kalmalıdır. Tüm faaliyetlerin devlet elinde toplanması ve merkezîleşme şeklindeki bu ölümcül fikirlerin tohumlarını aramıza serpmiş olan, belli başlı failleri Robespierre, Napoleon, XVIII. Louis ve Bay Guizot olan devrimci eğilimdir, sosyalizmdir, komünizmdir. Basın özgürdür, gazetecilerin kalemi bir metadır; din de özgürdür ve ister uzun olsun ister kısa, cüppeli olan herkes kamunun merakını cezbedebilir ve etrafında dinleyici bir kitle oluşturabilir. [...] Bu durumda eğitim niçin özgür olmasın? Eğer eğitim görenin hakkı, tıpkı alıcınınki gibi, ortadan kaldırılamaz ise; bir tür satıcı olan eğitmeninki de böyledir: Özgürlüklerin en değerlisine, vicdan özgürlüğüne şiddet uygulamadan eğitim özgürlüğüne dokunulamaz. Dahası, diye devam eder Bay Dunoyer, eğer devlet herkesi eğitmek zorundaysa, ardından çalışmayı, konutu, beslenmeyi de sağlaması gerektiği söylenecektir... Bunun sonu nereye varır?

Bay Dunoyer'nin argümanları çürütülemez: Eğitimi örgütlemek, her bir yurttaşa serbest bir meslek ve tatminkâr bir ücret vaat etmektir; bu iki terim atardamar ve toplardamar dolaşımı kadar sıkıca birbirine bağlıdır. Fakat Bay Dunoyer'nin teorisi, ilerlemenin insanlığın yalnızca seçkin bir kesimi için doğru olduğunu ve insan soyunun onda dokuzu için daimî koşulun barbarlık olduğunu da içerir. Bay Dunoyer'ye göre, toplumların özünü oluşturan da budur ve şu üç zeminde kendini gösterir: Din, hiyerarşi ve dilencilik. Öyle ki Destutt de Tracy'nin, Montesquieu'nün ve Platon'un bu sisteminde, işbölümünün çatışkısı, değerinki gibi çözümsüzdür.

[...]

Bu noktada teoriyle uyum içinde olan evrensel tecrübeye göre ücret işbölümü nedeniyle düştüğünden, parçalı işin köleliğine boyun eğerek zenginliğe erişemeyeceğimiz de açıktır; insanların yerine makineleri koyduk yalnızca: İki dünyanın işçi nüfusu da buna tanıktır. Diğer yandan, işbölümü olmasa toplum yeniden barbarlığa düşeceğinden, zenginliği feda ederek özgürlüğe varamayacağımız da açıktır; Asya'daki ve Afrika'daki göçebe kabileler buna tanıktır. Dolayısıyla iktisat ilmi ve ahlâkın mutlak buyruğu olarak, işbölümü sorununu çözmek gerekiyor.

[...]

Diğer sorunlar arasında, nihaî bir yargı olarak hazırlanmış gözüken bir diğer sorun ise yoksulluktur. Günümüzde yoksulluk, uygar dünyanın tüm arazları içinde, en iyi bilinenidir: Nereden kaynaklandığı, nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı, bedelinin ne olduğu aşağı yukarı bilinmektedir; uygarlığın çeşitli düzeylerinde yoksulluk oranının ne olduğu bilinmektedir ve bu güne kadar yoksullukla mücadelede kullanılan tüm çarelerin güçsüz kaldığına da ikna olmuş durumdayız. Yoksulluk, türlere, cinslere ve çeşitlere bölünmüştür: Eksiksiz bir doğal tarihtir, antropolojinin en önemli dallarından biridir. Eldeki tüm olgulardan kesin bir şekilde kaynaklanan, fakat görülemeyen, görülmek istenmeyen şey, ekonomistlerin sessiz kalarak örtbas etmekte inat ettikleri şey, emek ile sermaye uzlaşmazlığı sürdükçe yoksulluğun toplumlarda yapısal ve kronik bir şey olduğudur; ve bu uzlaşmazlık ancak siyasal iktisadın mutlak inkârıyla sona erebilir. Ekonomistler bu labirentte hangi çıkışı keşfettiler?

Bu son noktanın üstünde durmak gerek.

İlkel komünizmde sefalet, önceki paragrafta gösterdiğim gibi, genel bir durumdur.

Emek, bu sefalete açılan savaştır.

Emek, önce işbölümüyle, sonra makinelerle, sonra da rekabetle, vs. örgütlenir.

Bilmemiz gereken şey, bu örgütlenmenin özünün, –siyasal iktisadın bize öğrettiği gibi– bazılarının sefaletine son verirken, diğerlerinin sefaletini kaçınılmaz ve önlenemez

biçimde arttırmak olup olmadığıdır. İşte, yoksulluk sorunu bu terimler içinde ortaya atılmalıdır ve biz de bu şekilde çözümlemeye çalışacağız.

İşçilerin basiretsizliği, tembellikleri, onursuzlukları, cahillikleri, sefih hâlleri, erken evlilikleri vs. üzerine ekonomistlerin bitmek tükenmek bilmeyen gevezelikleri ne anlama gelmektedir? Tüm bu ahlâk bozuklukları, tüm bu rezalet yalnızca yoksulluğun örtüsüdür. Peki ama insan soyunun beşte dördünü kaçınılmaz bir yüzkarası içinde tutan neden, ilk neden nedir, nerededir? Doğa bütün insanları aynı ölçüde kaba, çalışmaya karşı isyankâr, şehvetperest ve vahşî yaratmadı mı? Patrisyen ve proleter aynı balçıktan çıkmadı mı? O hâlde, bunca yüzyıldan sonra ve endüstrinin, bilimlerin ve sanatların yarattığı bunca olağanüstü şeye rağmen, refah ve kültür nasıl oldu da herkesin mirası olamadı? Nasıl oluyor da Paris'te ve Londra'da, toplumsal zenginliğin bu merkezlerinde, Sezar ve Agricola dönemindeki kadar berbat bir sefalet olabiliyor? Nasıl oluyor da bu incelikli aristokrasinin yanında kitleler bu kadar eğitimsiz kalabiliyor? Halk ahlâk düşüklüğüyle suçlanıyor: Fakat yüksek sınıfların ahlâk düşüklüğü hiç de yabana atılır değildir; hatta belki de daha fazladır. İlk günah herkes için eşittir: Uygarlığın vaftizi nasıl oluyor da herkeste aynı etkiyi göstermiyor? Bu, ilerlemenin bir imtiyaz olduğunu, at arabası da binek hayvanı da olmayan insanın sonsuza dek çamur içinde bata çıka yürümeye mahkûm olduğunu göstermiyor mu? Ne diyorum ben? Tamamen düşkün insan asla ıslah olma arzusu duymaz: Öyle aşağı düşmüştür ki, kalbindeki özlem bile sönmüştür.

"Tüm özel erdemlerin," diye saptar Bay Dunoyer son derece haklı olarak, "en gereklisi, tüm diğerlerini bize art arda vereni, refaha duyulan ihtirastır; sefaletten ve bayağılıktan çıkma isteği şiddetli bir istektir; insanın aşağı bir konumla yetinmemesini sağlayan şey, bu olumlu rekabet ve bu onurdur... Fakat bu kadar doğal gözüken bu duygu, ne yazık ki, sanıldığından daha az yaygındır. İnsanların çok büyük çoğunluğunun, çileci ahlâkçıların yönelttiği, rahatlarına çok düşkün olma eleştirisini hak etmedikleri reddedilemez:

Onları tersi yönde eleştirmek ise daha adil olur... Hatta insanların doğasında şu çok daha önemlidir: Maddî ve manevi imkânları ne kadar azsa, bunları elde etme isteğini de o kadar az duyarlar. En sefil vahşîler ve insanların en az aydınlanmış olanları en az şeye ihtiyaç duyarlar, durumlarını değiştirme arzusu en zor bunlarda uyandırılır; dolayısıyla, insanın çalışma yoluyla belli bir refahı önceden sağlamış olması gerekir ki, ancak bundan sonra, refah sevgisi diye adlandırdığım, durumunu iyileştirme ve yaşamını mükemmelleştirme ihtiyacını belli bir canlılıkla hisseder." (*De la Liberte du travail*, c. II, s. 80).

Böylece, emekçi sınıfların sefaleti genel olarak gönülsüzlükten ve akıl noksanlığından kaynaklanmış olur ya da Bay Passy'nin bir yerlerde söylediği gibi, ahlâkî ve entelektüel yetilerinin zayıflığından, ataletinden kaynaklanır. Bu atalet, hâlâ yarı vahşî durumdaki söz konusu emekçi sınıfların, koşullarını iyileştirme arzusunu yeterince canlı bir şekilde hissetmemelerine bağlıdır: Bay Dunoyer'nin saptadığı budur. Fakat bu arzu yokluğunun kendisi sefaletin sonucu olduğundan, bundan çıkan sonuç, sefaletin ve ataletin birbirlerinin nedeni ve sonucu olduğu ve proletaryanın kısır döngü içinde kaldığıdır.

Bu dipsiz kuyudan çıkmak için ya refah –yani düzenli bir ücret artışı– gerekir ya da zekâ ve cesaret –yani yetilerin adım adım geliştirilmesi. Bu iki şey, işbölümünün doğal soncu olan ruhun ve bedenin değersizleşmesinin taban tabana zıddıdır. Demek ki proletaryanın bahtsızlığı sanki tanrının hikmetidir ve siyasal iktisadın mevcut durumunda bunu ortadan kaldırmaya teşebbüs etmek devrimci kasırgayı kışkırtmak olur.

Çünkü zenginlerin bencilliği ile proletaryanın ataletinde ifadesini bulan evrensel bilincin, yalnızca kaldıraç ve sıçrama tahtası işlevi gören insanın emeğinin karşılığını almasını reddetmesinde, ahlâkın en yüksek mülahazalarından çıkarılmış pek derin bir neden vardır. Eğer, bazı imkânsızlıklar bir yana, parçalı işte çalışan emekçinin talihine maddî refah düşerse, korkunç bir şeyin meydana geldiğini görürüz: En

iğrenç işlerde çalışan işçiler, dünyanın zenginliklerine batmış ve sersemleşmiş zekâlarıyla zevki bile keşfedemeyen o Romalılara benzerler. Eğitimsiz refah halkı serseme çevirir ve küstahlaştırır: Bu gözlem Antikçağ'ın en eski dönemlerinde yapılmıştır. *Incrassatus est, et recalcitravit,** der Tesniye. Zaten, parçalı işte çalışan işçi kendi hükmünü vermiştir: O memnundur, yeter ki ekmeği olsun, çul üstünde uyusun, pazarları da sarhoş olsun! Başka herhangi bir koşul ona zarar verir ve kamu düzenini tehlikeye atar.

Lyon'da, belediyenin yararlandırdığı tekel sayesinde fakülte profesörlerinden ve bakanlık daire şeflerinden bile daha fazla kazanan bir grup insan vardır: Bunlar hamallardır. Lyon'un bazı limanlarında yükleme ve indirme fiyatları, işletme tarifelerine ya da hamal ocağının tarifelerine göre, 100 kiloda 30 santimdir. Bu orana göre bir insanın günde 12, 15, hatta 20 frank kazanması ender bir durum değildir: Bunun için bir dükkândan bir gemiye kırk ya da elli çuval taşımak yeter. Bu da birkaç saatlik iştir. Eğer zenginlik kendi başına ve sağladığı boş vakitle ahlâklılaştırıcı bir ilke olsaydı, bu, hem çocuklar için hem de babaları için zekâ geliştirici olurdu. Fakat hiç de böyle değildir: Lyon hamalları vaktiyle nasılsalar bugün de öyledirler; sarhoş, sefih, kaba, küstah, bencil, ve hain. Şunu söylemek güç fakat belirtmeyi bir görev biliyorum, çünkü bir hakikâti içeriyor: Emekçi sınıflar arasında gerçekleştirilmesi gereken ilk reform, bazılarının ücretlerini azaltırken diğerlerininkini yükseltmek olmalıdır. Halkın alt tabakalarına mensup olanlar tekele saygınlık kazandırmaz; özellikle en kaba bireyciliğe yol açtığında. Dokuma işçilerinin ayaklanması hamallar arasında, genel olarak nehir kıyısındaki insanlar arasında hiçbir sempati görmedi, daha ziyade düşmanlıkla karşılandı. Despotizmin yetiştirdiği koşum hayvanları olan bu insanlar, imtiyazlarına dokunulmadığı sürece asla politikaya karışmayacaktır. Yine de onların lehine şunu söylemeliyim ki, bir süredir, rekabetin gerekleri ücretlerinde düşüşe yol açtığından, onla-

* Lat., *...semirdi ve sahibini tepti.* Eski Ahit, Tesn. 32:15. (y.n.)

rın kaba mizaçlarında da daha toplumsal duyarlılıklar uyanmaya başladı: Sefaletle çeşnilendirilmiş bir iki ücret indirimi daha olursa, Bastille'lere saldırı gerektiğinde, seçkin birliği Lyon işletmeleri oluşturabilir.

Özet olarak, toplumların bugünkü sisteminde proletaryanın eğitim yoluyla refaha erişmesi de, refah yoluyla eğitime kavuşması da imkânsızdır, çelişiktir. Çünkü, proleterin, makineleşmiş insanın refahı olduğu kadar eğitimi de kaldırmakta yetersiz olduğu dikkate alınmasa da; bir yandan, ücretinin her zaman yükselmekten çok düşme eğiliminde olacağı; diğer yandan, zekâ gelişiminin, bu mümkün olsa bile, onun için gereksiz olacağı kanıtlanmıştır: Öyle ki, o daima barbarlığa ve sefalete doğru bir eğilim içindedir. Yoksul sınıfların kaderini iyileştirmek amacıyla bu son yıllarda Fransa'da ve İngiltere'de çocukların ve kadınların çalıştırılması ve ilköğretimle ilgili meselelerde iyileştirme maksadıyla denenmiş olan her şey, radikal bir art niyetin ürünü olmamak koşuluyla, iktisadî verilerin tersine ve kurulu düzenin zararına olmuştur. Emekçi kitleler için ilerleme, her zaman yedi mühürle mühürlenmiş kitaptır; ve bu merhametsiz muamma, yasamanın yanlış anlamalarıyla açıklanacak türden değildir.

[...]

[Komünistler ve diğerleri] işbölümünün çatışkısını çözmeye pek az niyetlidirler; hepsi de, çalışmanın hiyerarşisini, yani işçilerin parça başı çalışanlar ve bu parçaları birleştirenler olarak sınıflandırılmasını örgütlenmenin temel koşulu olarak kabul ederler. Mallardaki eşitsizliğin ezelî bahanesi ya da temeli olan yetenek farklılıkları her ütopyanın temel unsuru kabul edilir. [...]

Peki ya sizin, eleştirmen bey, diye soracaktır kuşkusuz okur, sizin çözümünüz nedir? Emekçinin sorumluluğunu, kişiliğini, tek kelimeyle özgünlüğünü koruyarak, aşırı bölünmeler ile en büyük çeşitliliği, karmaşık ve uyumlu bir bütün içinde birleştirecek sentezi gösterin bize.

Cevabım hazır: Olguları sorgulayalım, insanlığı gözleyelim; bundan daha iyi bir rehber bulamayız. Başta değer dal-

galanmaları olmak üzere kârlar ve ücretler üstündeki etkisi en hissedilir olan iktisadî olgu işbölümüdür. Takdir-i ilahînin endüstri toprağına diktiği ilk işaret kazığı odur; her bir kişinin ve herkesin hakkını ve görevini belirleyecek devasa nirengi noktasının başlangıcı odur. O hâlde, kendi rehberimizi izleyelim, yoksa yolumuzu şaşırır ve kayboluruz:

*Tu longe sequere, et vestigia semper adora.**

* Lat., *Geriye iyi bak, onun izlerine daima tapın;* Yunan şair Kolophonlu Antimakhos'un *Elejiler ve Theba* adlı destanından. (y.n.)

IV. BÖLÜM

İKİNCİ EVRE - MAKİNELER

"Ülkenin imâlâtçı çevrelerinde SIKINTILARIN SÜRDÜĞÜNÜ görmek bana derin bir üzüntü verdi."

Kraliçe Victoria'nın parlamentoya girerkenki sözleri.

Eğer bir şeyler hükümranları düşündürüyorsa, bunun nedeni, insanın başına gelen felâketlerin az çok soğukkanlı seyircisi olan onların, toplumun yapısı ve güçlerinin doğası gereği, halkın ıstıraplarını gidermede mutlak imkânsızlık içinde oldukları içindir: Bununla ilgilenmeleri bile yasaklanmıştır. Tüm çalışma ve ücret sorunları –der ekonomist ve temsilci teorisyenler hep bir ağızdan– iktidarın yetkilerinin dışında kalmalıdır. Tahtlar, tahakkümler, hükümdarlıklar, kuvvetler ve tüm göksel milis, dinin onları yerleştirdiği görkemli kürenin tepesinde, fırtınalardan uzakta, toplumların sıkıntılarını seyrederler; fakat onların gücü, rüzgârları ve dalgaları aşıp gelmez. Krallar, fanîlerin kurtuluşu için hiçbir şey yapamaz. Hakikâten de bu teorisyenler haklıdır: Hükümdar, devrim yapmak için değil, düzeni sürdürmek için; ütopya oluşturmak için değil, gerçeği korumak için vardır. Hükümdar, uzlaşmaz ilkelerden birini temsil eder: Uyumu yaratırken kendi kendini ortadan kaldıracaktır; bu, onun açısından, meşrutî yapısına son derece aykırı ve saçma olur.

[...]

İsyan kuvvetinin bastırıldığı her toplum, ilerleme için ölü bir toplumdur: Tarihte bundan daha iyi kanıtlanmış hakikât yoktur.

Meşrutî monarşiler için söylediklerim temsilî demokrasiler için de geçerlidir: Toplumsal bütünün birleşik bir iktidara sahip olduğu ve yaşama karşı komplo kurduğu her yerde, yasa koyucu ne kendi hedefine karşı çalıştığını görebilir ne de başka türlü davranabilir.

Parlamenter komedilerin iğrenç aktörleri, hükümdarlar ve temsilciler, işte siz busunuz: Geleceğe karşı muska! Her gelen yıl size halkın şikâyetlerini getirir; ve sizden çare istendiğinde, hikmetinizden sual olunmaz! [...] Anında, başınızın en ufak bir işaretiyle, kalabalık bir milis harekete geçer, silaha sarılır ve savaş düzenine geçer. Ve halk, çalışmasına rağmen, ve özellikle çalıştığı için sefaletin kendisini yiyip bitirdiğinden şikâyet ettiğinde, toplum sizden yaşaması için gerekenleri istediğinde, siz hayır işlerinizi sayıp dökersiniz! Tüm enerjiniz var olanı korumak içindir, tüm erdeminiz düşler içinde uçup gider! Sahte bir sofu gibi, babanızı beslemek yerine, onun için dua edersiniz! Söylüyorum size, sizin misyonunuzun sırrını biliyoruz biz: Siz, bizim yaşamamızı engellemek için varsınız. *Nolite ergo imperare*,* defolun!...

İktidarın misyonunu tamamen başka bir açıdan tasarlayan bizler için; yönetimin özel görevinin geleceği keşfetmek, ilerleme peşinde koşmak, herkese özgürlük, eşitlik, sağlık ve zenginlik sağlamak olmasını isteyen bizler için, eleştiri işimize cesaretle devam ediyoruz; toplumdaki kötülüğün nedenini, ateş nöbetlerinin ilkesini, huzursuzluklarının altındaki güdüyü açığa çıkardığımızda, çareyi hayata geçirme gücünü elbette bulacağız.

I. Özgürlükle ilişkisi içinde makinelerin rolü üzerine

Makineler endüstriye, işbölümü yasasına karşıt olarak ve bu yasanın derinlemesine tehlikeye attığı dengeyi yeniden kurmak için girer. Bu hareketin kapsamını doğru kavramak ve ruhunu yakalamak için bazı genel mülahazalar gerekli hâle gelmektedir.

Modern filozoflar, vakayinamelerini derleyip toparladıktan ve sınıflandırdıktan sonra, çalışmalarının doğası gereği tarihle de ilgilenmeye yöneldiler: Ve böylece, şaşkınlıkla fark ettiler ki, *felsefe tarihi* özünde *tarih felsefesi*'yle aynıydı; da-

* Lat., *Öyleyse yönetmeyin.* (y.n.)

ması, görünüşte oldukça farklı olan bu iki spekülasyon dalı –felsefe tarihi ve tarih felsefesi–, metafizik düşüncelerin sahnelenmesinden başka bir şey değildi, bu metafizik de tüm felsefeydi.

Evrensel tarihin malzemesi, matematik, doğal bilimler, toplumsal iktisat gibi bazı çerçevelere bölünürse, bu bölümlerin her birinin de metafiziği içerdiği görülecektir. Ve bütün tarihin en alt bölümüne dek hep böyle olacaktır: Öyle ki her türlü doğal ya da endüstriyel tezahürün altında tüm felsefe yatar; ne büyüklükler ne de nitelikler arasında ayrım yapar; felsefenin en yüce düşüncelerine yükselmek için tüm paradigmalar da aynı şekilde kullanılabilir; son olarak, en mütevazı endüstride olduğu kadar en genel bilimlerde de aklın tüm postulatları bir araya geldiğinden, her zanaatkârı bir filozof yapmak için, yani genelleyici ve son derece sentezleyici bir zihin hâline getirmek için ona mesleğini öğretmek yeter.

Şu ana dek, felsefenin, tıpkı zenginlik gibi, bazı sınıfların imtiyazı olarak kaldığı doğrudur: Tarih felsefesi vardır, hukuk felsefesi vardır, birkaç felsefe daha vardır; bu, soylu kökenden gelme birçok şey gibi, kaybolması gereken bir tür ayrımdır. Fakat, bu engin denklemi tamamına erdirmek için çalışma felsefesinden başlamak gerekir; bunun ardından her bir emekçi kendi durumunun felsefesini yapmaya girişebilir.

Her sanat ve endüstri ürünü, politik ve dinî her oluşum, tıpkı örgütlü ya da örgütsüz her mahlûk gibi, felsefenin gerçekleştirilmesi, doğal ya da pratik bir uygulaması olduğundan, doğanın ve aklın, varlığın ve fikrin yasalarının özdeşliği kanıtlanmıştır; ve biz de, iktisadî fenomenlerin düşüncenin katışıksız yasalarıyla kalıcı uyumunu, insanî olgulardaki gerçek ile idealin denkliğini ortaya koyduğumuzda, bu ezelî kanıtlamayı bir örnekle tekrarlamış oluruz.

Aslında nedir söylediğimiz?

Değeri belirlemek için, başka deyişle, zenginliklerin üretimini ve dağılımını kendi içinde örgütlemek için, toplum, tıpatıp, kavramları doğuran akıl gibi davranır. Öncelikle, bir ilk olgu ortaya koyar; ilk hipotez olan işbölümü üzerinde etkide

bulunur; yani tıpkı sonuçların akıldan çıkarsanabilmesi gibi, uzlaşmaz sonuçları da toplumsal iktisadın içinde ortaya çıkan hakikî çatışkıdır bu. Fikirlerin çıkarsanmasını her açıdan izleyen endüstriyel hareket iki akıma bölünür: biri gerekli etkiler, diğeri yıkıcı sonuçlar. Bunların hepsi de eşit ölçüde gereklidir ve aynı yasanın meşru ürünleridir. İki yanlı bu ilkeyi uyumlu kılmak ve bu çatışkıyı çözümlemek için, toplum ikinci bir çatışkı ortaya çıkarır, bunu bir süre sonra bir üçüncüsü izler. Toplumsal hususiyetin ilerleyişi bu şekilde olacaktır; ta ki sonunda tüm çelişkilerini tüketecek –insanlıkta çelişkinin bir sonu olduğunu sanıyorum; fakat bu henüz kanıtlanmamıştır– ve bir sıçrayışta önceki tüm konumlarını kapsayarak, tek bir formül içinde tüm sorunlarını çözümleyecektir.

İncelememizde, gerçekliğin ve fikrin bu paralel gelişme yöntemini izleyerek ikili bir avantajla karşılaşırız: Öncelikle, olguları yalnızca olgu oldukları için ve maddî olgu oldukları için hakikât diye kabul eden ekonomistlere sıklıkla yöneltilen materyalizm eleştirilerinden kurtulma avantajı. Bize göre, tersine, olgular asla madde değildir –çünkü bu madde sözcüğünün ne anlama geldiğini bilmiyoruz–, görünmez fikirlerin görünür tezahürleridir. Dolayısıyla, olguların değeri yalnızca temsil ettikleri fikirle ölçülür; işte bu nedenle, kullanım değeri ile değişim değerini, bir süre sonra da işbölümünü gayrimeşru ve kesin değil diye reddettik, ekonomistler için ise tüm bunlar mutlak birer otorite oldular.

Diğer yandan, bizi tinselcilikle, idealizmle ya da mistisizmle de suçlayamazlar; çünkü, çıkış noktası olarak yalnızca fikrin dış tezahürünü kabul ediyoruz –tıpkı Güneş sonsuz bir boşlukta tek başına var olsaydı bir hiç olacak olan ışık gibi, hiç yansımadığında bilemeyeceğimiz, var olmayacak fikrin dış tezahürünü kabul ediyoruz; tanrıdoğumsal ve evrendoğumsal her şeyi, töz üzerine, neden üzerine, ben ve ben-olmayan üzerine her şeyi *a priori* bir kenara bırakarak, varlığın yasalarını araştırmakla ve varlığın görünüm sistemini aklın erdiği kadar uzağa giderek takip etmekle kendimizi sınırlandırıyoruz.

Kuşkusuz, aslında, her bilgi bir sırrın karşısına çıkar: Örneğin madde ve ruh böyledir; biz bunların her ikisini de iki meçhul öz olarak, tüm fenomenlerin dayanağı olarak kabul ediyoruz. Fakat bu, bilginin çıkış noktasının sır ya da mantığın zorunlu koşulunun mistisizm olduğunu söylemek değildir; tersine, aklımızın kendiliğindenliği mistisizmi kalıcı olarak bastırmaya yöneliktir; her türlü sırrı *a priori* olarak reddeder, çünkü sır ancak inkâr edilmek için vardır ve mistisizmin inkârı aklın deneye ihtiyaç duymadığı tek şeydir.

Kısacası, insanî olgular insanî fikirlerin somutlaşmasıdır; dolayısıyla, toplumsal iktisadın yasalarını incelemek, aklın yasalarının teorisini yapmak ve felsefeyi yaratmaktır. Araştırmalarımızın akışına artık devam edebiliriz.

Önceki bölümün sonunda, emekçiyi işbölümü yasasına karşı savaşırken bıraktık; bu yorulmak bilmez Oidipus bu muammayı çözmek için nasıl davranacaktır?

Toplumda, makinelerin hiç durmaksızın ortaya çıkışı, işbölümünün antitezi, karşı formülüdür; endüstriyel dehanın, parçalı işe ve insan-katline yönelik protestosudur. Gerçekte, bir makine nedir? İşbölümünün ayırmış olduğu çeşitli emek parçacıklarını bir araya getirmenin bir biçimidir. Her makine, birçok işlemin özeti, güçlerin basitleştirilmesi, çalışmanın yoğunlaştırılması, masrafların azaltılması olarak tanımlanabilir. Tüm bu ilişkiler altında, makine, işbölümünün karşıtıdır. Dolayısıyla, makine sayesinde, parça parça çalışan emekçi canlanır, işçinin harcadığı çaba azalır, ürün fiyatı düşer, değerler ilişkisinde hareket, yeni keşiflere doğru ilerleme, genel refahta artış görülür.

[...]

Siyasal iktisadın içinde işbölümüne karşıt olarak ortaya çıkan makineler, insan zihninde analize karşıt olan sentezi temsil eder; ve, bir süre sonra göreceğimiz gibi, işbölümünde ve makinelerde tüm siyasal iktisat zaten verili olduğundan, analiz ve sentezle birlikte de mantık vardır, felsefe vardır. Çalışan insan, zorunlu olarak ve sırayla, işbölümüyle ve aletlerin yardımıyla hareket eder; aynı şekilde, akıl yürüten kişi zorunlu olarak ve sırayla analiz ve sentez yapar, bundan

fazla hiçbir şey, kesinlikle hiçbir şey yoktur. Emek ve akıl asla daha öteye gitmeyecektir: Neptün gibi, Prometheus da dünyanın sınırlarına üç adımda erişir.

Aksiyomlar kadar basit, anlaşılır bu ilkelerden engin sonuçlar çıkar.

Zihnin işleminde analiz ile sentezin esasen ayrılmaz olması ve diğer yandan, teorinin ancak deneyimi adım adım izleme koşuluyla meşru olması gibi, şu sonuç çıkar ki, analizi ve sentezi, teoriyi ve deneyimi sürekli bir eylemde birleştiren emek –mantığın dışsal biçimi, sonuç olarak gerçekliğin ve fikrin özeti olan emek– evrensel eğitim yöntemi olarak kendini yeniden gösterir. *Fit fabricando faber*:* Tüm eğitim sistemleri içinde en saçması, zekâ ile faaliyeti birbirinden ayıranı ve insanı –teorileştirici ve otomat olarak– imkânsız iki varlığa bölenidir. İşte bu nedenle Bay Chevalier'nin, Bay Dunoyer'nin ve üniversite eğitiminde reform isteyen herkesin şikâyetlerini doğru kabul ederek alkışlıyoruz; işte bu nedenle, böyle bir reformun vaat edilmiş sonuçlarına umut bağlıyoruz. Eğer eğitim her şeyden önce deneysel ve pratikse, söylemi yalnızca çalışmayı açıklamak, özetlemek ve koordine etmek için kullanıyorsa; imgelem ve bellek yoluyla öğrenemeyenin gözlerle ve ellerle öğrenmesini sağlıyorsa, bir süre sonra, emek biçimleriyle birlikte yeteneklerin de çoğaldığı görülecektir; herhangi bir şeyin teorisini bilen herkes, felsefî dili de bilmiş olur; bu vesileyle, yaşamında bir kere bile olsa yaratma, dönüştürme, mükemmelleştirme, zekâ ve kavrayış gösterisinde bulunma, kendi başyapıtını yaratma fırsatı eline geçer, tek kelimeyle kendini insan olarak görür. Hafızaya kaydedilenlerin eşitsizliği, yetilerin denkliğini hiç değiştirmez ve deha bize gerçekte neyse öyle gözükecektir: Ruh sağlığı.

On sekizinci yüzyılın kültürlü insanları *deha*yı neyin oluşturduğunu, *yetenek*ten onu ayıranın ne olduğunu, *tin* derken ne anlamamız gerektiğini, vs. uzun uzun tartıştılar. Toplum içinde kişileri birbirinden ayıran farklılıkları ente-

* Lat., *Pratik mükemmelleştirir*. (y.n.)

lektüel alana taşıdılar. Onlara göre, kral ve hükümran dâhiler, prens dâhiler, bakan dâhiler vardı; sonra, soylu ruhlar ve burjuva ruhlar vardı, şehirli yetenekler ve köylü yetenekler vardı. Merdivenin en dibinde sanayi çalışanlarının kaba saba yığını, Tanrı'nın sevgili kulu olmaktan dışlanmış, tasarımı kusurlu kişiler vardı. Bütün retorikler hâlâ, ulusların daimî köleliği ve mevcut düzen sürsün diye, monarşist çıkarın, okumuşların kendini gösterme isteğinin ve sosyalist ikiyüzlülüğün benimsetilmeye çalışıldığı bu densizliklerle doludur.

Fakat, zihnin tüm işlemlerinin ikiye, analize ve senteze indirgenebileceği, bunların da birbirlerinden farklı olsalar bile kesinlikle ayrılmaz oldukları kanıtlanmış olsa da; görevlerin ve incelemelerin sonsuz çeşitliliğine rağmen, zorunlu bir sonuç olarak, zihin hep aynı resmi yapmaya girişmekten fazlasını yapamasa da; dâhi kişi, yalnızca çok çalışmış, çok düşünmüş, çok analiz etmiş, karşılaştırmış, sınıflandırmış, özetlemiş ve sonuç çıkarmış, sağlam yapılı bir insandır; yeteneklerini geliştirmek yerine belli bir çevrenin rutini içinde kokuşmuş bir yaşam süren aklı kıt insan ise atalet ve otomatizmle kendi zekâsını öldürür. Gerçekte yalnızca yaşla birbirinden ayrılan şeyi doğal olarak birbirinden farklıymış gibi ayırmak, sonra da, emek ve eğitim yoluyla günden güne silinebilecek olan bir kendiliğindenliğin kısmetlerini ya da farklı gelişme derecelerini imtiyaz ve dışlama hâline getirmek saçmalıktır.

İnsanları hanedanlar, soylu ırklar, burjuva aileler ve proletarya olarak sınıflandırmış olan psikolog hatipler, bununla birlikte dâhi kişinin evrensel olmadığını ve kendine özgü olduğunu gözlemlemişlerdir; sonuç olarak, Homeros, Platon, Phidias, Arşimedes, Sezar, vs., yani kendi türünün en önde geleni görünen herkes, onlar tarafından, farklı alanların birbirine denk hükümranları ilân edilmiştir. Ne basiretsizlik! Sanki dehanın özgünlüğü zekâların eşitliği yasasından kaynaklanmıyormuş gibi! Diğer yandan, sanki dâhinin eserinin başarısındaki kalıcılık, sadakat ve kesinlikle uyduğunda eserinin mükemmelliğinin teminatı olan dış ilkelere göre davrandığının kanıtı değilmiş gibi! Boş gevezelerin her zaman

uyanıkken gördükleri bir düş olan dehânın bu kutsanması, çoğu fanînin yetkinleşebileceğinin parlak kanıtı değilse eğer, doğuştan aptallıklarına kanıttır.

Böylece emek, yetenekleri farklılaştırdıktan ve endüstrilerin bölünmesiyle yeteneklerin dengesini kurduktan sonra, –deyim yerindeyse– zekânın makinelerle silahlanmasını tamamlar. Analizin olduğu kadar tarihin de tanıklığına göre –iktisadî ilkelerdeki uzlaşmazlığın neden olduğu anormallikler bir yana–, insan zekâsı, güç, netlik ya da kapsam yoluyla değil; öncelikle, uzmanlık yoluyla ya da –okulların diliyle– niteliksel belirlenme yoluyla; ikinci olarak da, uygulama ve eğitim yoluyla farklılaşır. Demek ki, kolektif insanda olduğu gibi bireyde de zekâ, öğrenmeden önce tamamen oluşmuş olarak var olan bir zatiyet, tamamlanmış bir hâl değildir; *quae fit,** gelen, oluşan ve gelişen bir yetidir. Akıl ya da –ne ad verilirse verilsin– deha, yetenek, endüstri, başlangıçta, çıplak ve devinimsiz bir potansiyeldir, yavaş yavaş büyür, güçlenir, renk ve şekil edinir, sonsuzca ayrıntılanır. Kazanımlarının önemi dolayısıyla, tek kelimeyle sermayesiyle, zekâ bir bireyden diğerine farklılaşır ve her zaman da farklılaşacaktır; fakat zekâ başlangıçta herkeste eşit bulunan bir kuvvet olduğundan, araçlarını hiç durmaksızın mükemmelleştiren toplumsal ilerleme, sonuçta bu zekâyı herkeste yine eşit kılmalıdır. Yoksa emek birileri için ayrıcalık, diğerleri için eziyet olarak kalır.

Fakat, öncüllerini işbölümünde gördüğümüz yetenek dengesi, makinelerin kullanılış amacını tümüyle yerine getirmez ve Takdir-i ilahî'nin bakışları çok daha öteye uzanır. Makinelerin ekonomiye dâhil edilmesiyle birlikte, ÖZGÜRLÜK atılım kazanmış olur.

Makine, insan özgürlüğünün sembolüdür, doğa üzerindeki hâkimiyetimizin işaretidir, gücümüzün özniteliğidir, hakkımızın ifadesidir, kişiliğimizin amblemidir. Özgürlük ve zekâ; insanın bütününü bunlar oluşturur: Çünkü, tözün (ruh ya da madde) bakış açısıyla ele alınan insan varlığı üzerine

* Lat., *verilen.* (y.n.)

tüm spekülasyonu mistik ve anlaşılmaz bularak bir yana koyarsak, bize iki tezahür kategorisinden başka bir şey kalmaz. Bunlardan birincisi, duyum, istem, tutku, çekim, içgüdü, duygu olarak adlandırdığımız her şeyi içerir. Diğeri ise dikkat, algı, bellek, imgelem, karşılaştırma, yargı, akıl yürütme, vs. adı altında sınıflandırdığımız tüm fenomenleri içerir. Bu iki yetenek düzeninin temeli ya da ilkesi olmaktan çok uzak olan organik aygıta gelince, bunların sentezleyici ve pozitif gerçekleşmesi olarak, canlı ve uyumlu ifadesi olarak kabul edilmelidir. Çünkü, insanlığın uzlaşmaz ilkelerinden yüzyıllardır yaydığı şeyin günün birinde toplumsal örgütlenmeye gelip varması gibi, insan da bu iki potansiyel dizisinin sonucu olarak kavranmalıdır.

Böylece, toplumsal iktisat, kendini mantık olarak ortaya koyduktan sonra, kendi eserini sürdürerek, psikoloji olarak da kendini ortaya koyar. Zekânın ve özgürlüğün eğitimi, tek kelimeyle insanın refahı, bütün bu ifadeler tamamen eşanlamlıdır; işte, siyasal iktisadın ve felsefenin ortak hedefi. Zenginliklerin üretim ve dağılım yasalarını belirlemek, nesnel ve somut bir açıklamayla, aklın ve özgürlüğün yasalarını belirlemek olacaktır; felsefeyi ve hukuku *a posteriori** oluşturmak olacaktır: Hangi yana dönersek dönelim, metafiziğin ortasındayız.

Şimdi de, psikolojinin ve siyasal iktisadın ortak verileriyle özgürlüğü tanımlamaya çalışalım.

İnsan aklını, başlangıçta, bilinçli ve düşünen bir atom olarak; günün birinde evreni temsil edebilecek, fakat ilk anda, her türlü imgeden yoksun bir atom olarak tasavvur edebilirsek; özgürlüğü de, bilincin başlangıcında, canlı bir nokta, *punctum saliens*** olarak, boş, kör bir kendiliğindenlik olarak, daha doğrusu, olası tüm izlenimleri, tüm yetenek ve eğilimleri algılayabilecek, ilgisiz bir kendiliğindenlik olarak tasavvur edebiliriz. Özgürlük, eyleme geçip geçmeme yetisidir; bu yeti, herhangi bir tercih ya da belirlenimle (belirlenim

* Lat., *algı ve deneyim sonucu elde edilen bilgiyle*. (y.n.)

** Lat., *çıkış noktası*. (y.n.)

kelimesini burada hem aktif hem pasif olarak kullanıyorum) ilgisizliğini terk edip *irade* olur.

Dolayısıyla, özgürlüğün, tıpkı zekâ gibi, doğası gereği tanımlanamaz, biçimsiz bir yeti olduğunu, değerini ve karakterini dış izlenimlerden aldığını söylüyorum; sonuç olarak, başlangıçta negatif bir yetidir, fakat yavaş yavaş idman yoluyla, yani eğitim yoluyla kendini tanımlar ve sınırlarını çizer.

[...]

İnsan aklının belirlenimleri nasıl *idea* (soyut, varsayımsal *a priori* idealar ya da prensipler, düşünceler, kategoriler; ve ikincil idealar ya da daha özel olarak edinilmiş ve ampirik idealar) adını almışsa; özgürlüğün belirlenimleri de *istem*, duygu, alışkanlık, görenek adını almıştır. Sonra, doğası gereği simgesel olan dil, birincil psikolojinin elemanlarını sağlamaya devam ederken, alışkanlık da idealara, barınma yeri ya da kapasite olarak *zekâ*yı, istem ve duygulara ise *bilinci* vermiştir. Tüm bu soyutlamalar uzun süre boyunca filozoflar tarafından gerçeklik olarak kabul edildi; ruhun yetilerinin tüm dağılımının kaçınılmaz olarak tesadüfî olduğunu ve psikolojilerinin ise hayâl ürününden başka bir şey olmadığını hiçbiri fark etmiyordu.

Ne olursa olsun, şimdi bu iki belirlenim düzenini, yani akıl ile özgürlüğü, yaşayan, akıllı ve özgür bir kişide bir araya gelmiş ve örgütlenerek iç içe girmiş kabul ettiğimizde, bunların birbirlerine karşılıklı yardım etmeleri ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeleri gerektiğini hemen fark ederiz. Doğası gereği kör olan özgürlük, bir yanlışlık sonucu ya da aklın bir gafletiyle, yanlış ve kötü bir alışkanlık edinirse eğer, akıl bunu hissetmekte gecikmeyecektir; olayların doğal ilişkisine uygun, doğru idealar yerine yalnızca önyargılar edindiğinde, bunları zihinden söküp atmak daha zor olacak, yaş ilerledikçe bilinç en çok bunlardan hoşlanacaktır. Bu durumda akıl ve özgürlük zayıflar; birincisinin gelişimi bozulur, ikincisi kendi kapsamı içinde sıkışıp kalır ve insan yoldan sapar, yani hem kötü hem de bedbaht olur.

Örneğin, çelişik bir algının ve eksik bir deneyimin ardın-

dan, akıl, ekonomistlerin ağzından, değeri düzenleyen kural olmadığını ve ticaretin yasasının arz ve talep olduğunu telaffuz ettiğinde, özgürlük, ihtiras tutkusunun, bencilliğin ve kumarın coşkusuna teslim eder kendini; ticaret artık bazı polisiye kurallara tâbi bir bahisten başka bir şey değildir; sefalet zenginliğin kaynaklarından doğmuştur; göreneklerin kölesi olan sosyalizm de, nedenlere karşı çıkmak yerine sonuçları protesto etmekle yetinir; ve bunca kötülüğü seyreden akıl, yanlış yolda ilerlediğini kabul etmek durumundadır.

İnsanın refaha varabilmesi için yalnızca aklının ve özgürlüğünün uyum içinde olması yetmez; bu ikisinin, gelişimleri içinde asla duraklamaması gerekir. Tıpkı aklın ilerleyişi gibi özgürlüğün ilerleyişi de sonsuzdur ve bu iki güç birbirine son derece bağlı ve dayanışma içinde olduğundan, bundan çıkarılması gereken sonuç şudur: Özgürlük, kendini, aynı zamanda şeylerin de yasası olan aklın yasalarına ne kadar uygun tanımlarsa, o kadar eksiksiz olur; ve bu akıl sonsuz olduğundan özgürlük de sonsuz olacaktır. Başka deyişle, özgürlüğün eksiksizliği aklın da eksiksizliğidir: *summa lex, summa libertas*.*

Makinelerin rolünü değerlendirmek ve iktisadî evrimlerin ardışık gelişini açıkça anlatabilmek için bu öncüller kaçınılmazdı. Bu konuda, okura, zaman sırasına göre değil, idealarn art arda gelişine göre bir tarih inşa ettiğimi hatırlatacağım. İktisadî evreler ya da kategoriler kimi zaman birbirlerinin çağdaşı olarak, kimi zaman da devrik bir sıra içinde ortaya çıkar; ekonomistlerin fikirlerini sistemleştirmekte her zaman karşılaştıkları aşırı güçlük buradan kaynaklanır; Adam Smith, Ricardo ve J.-B. Say gibi en bilinenlerin bile eserlerinde görülen kaos buradan kaynaklanır. Fakat iktisat teorilerinin mantıksal ardışıklıkları vardır ve dizileri de zihinde yer alır; biz bu düzeni keşfetmeyi umuyoruz ve bu eseri hem bir felsefe hem de bir tarih yapacak olan şey de bu düzendir.

* Lat., *yasanın eksiksizliği özgürlüğün de eksiksizliğidir*. (y.n.)

II. Makinelerin çelişkisi - Sermayenin ve ücretin kökeni

Makineler, işçinin zahmetini azalttığından, iş gücü kullanımı süresini ve miktarını da düşürürler; böylece, iş gücü her geçen gün daha çok arz ve daha az talep edilir hâl alır. Fiyatlardaki düşüşün yavaş yavaş tüketimi arttırdığı doğrudur, oran yeniden oluşur ve emekçi yeniden hatırlanır; fakat endüstriyel iyileştirmeler ara vermeden birbirini izlediğinden ve mekanik işlem sürekli olarak insan iş gücünün yerine ikâme edilmeye çalışıldığından, hizmetin bir bölümünü koparıp almaya, böylece emekçileri üretimden tasfiye etmeye yönelik sürekli bir eğilimin var olduğu sonucu ortaya çıkar. Bu eğilim iktisadî düzende olduğu kadar tinsel düzende de görülür; Kilise dışında kurtuluş yoktur, çalışma dışında geçim imkânı yoktur. Toplum ve doğa, her ikisi de acımasızdır, bu yeni buyruğu gerçekleştirmede hemfikirdir.

J.-B. Say şöyle der: "Yeni bir makine ya da genel olarak süreci hızlandıran herhangi bir yöntem, istihdam edilen insan emeğinin yerini aldığında, hizmetlerinin yeri zorunlu olarak doldurulan bir kısım el emeği işsiz kalır. Demek ki, yeni bir makine emekçilerin bir bölümünün emeğini ikâme eder, fakat üretilen şeylerin miktarını azaltmaz; yoksa bu yenilik benimsenmezdi; *gelir, başka yöne kayar*. Fakat nihaî fayda, tamamen makineleri destekler niteliktedir: Çünkü ürün bolluğu ve malîyet fiyatının azlığı parasal değeri düşürdüğünde, tüketici, yani herkes, bundan yararlanacaktır."

Say'in iyimserliği mantığa ve olgulara aykırıdır. Burada söz konusu olan şey, otuz yüzyıl boyunca bir, iki ya da üç makinenin girmesi şeklindeki arızî bir durum değildir; düzenli, sürekli ve genel bir fenomen söz konusudur. Say'in dediği gibi, bir makine tarafından gelir *başka yöne kaydırıldığında*, ardından bir diğeri, ardından bir diğeri gelir; ta ki emek tamamen sonlanana ve gerçekleştirilecek mübadele kalmayana dek. İşte, bu olgu böyle sunulmalı ve böyle düşünülmelidir. Gelirin başka yöne kaydırılması, iş gücünün ve ücretin ortadan kaldırılması, kronik, sürekli ve zamanın silemeyeceği bir felâkettir; kimi zaman Gutenberg'in kişiliğinde,

kimi zaman Arkwright'ın kişiliğinde beliren bir tür koleradır; bir yerde bunun adı Jacquard'dır, başka yerde James Watt ya da Joufroy Markisi. Canavar, bir biçim altında daha uzun ya da daha kısa süre ortalığı kasıp kavurduktan sonra başka bir biçim alır; canavarın gittiğini sanan ekonomistler ise haykırır: Bu bir şey değildi! Sakindirler ve durumdan hoşnutturlar, diyalektiklerinin tüm gücüyle sorunun olumlu yanına yaslanmak onlara yeter, sorunun yıkıcı yanına ise gözlerini kaparlar; onlara sefaletten söz edildiğinde, emekçilerin basiretsizliği ve ayyaşlığı üzerine vaazlarına yeniden başlarlar.

[...]

Muazzam müşteri kitlesinin taleplerine boyun eğen İngiliz ticareti işçilere her yandan çağrı yapar ve onları evlenmeye teşvik eder; iş gücü bol olduğu sürece, evlilik mükemmel bir şeydir, makineleşmeye duyulan ilgide bunun etkilerini saymaktan hoşlanırlar; fakat, müşteri kitlesinde dalgalanma görüldüğünde, iş gücü ve ücret yetersiz kaldığında, evliliğin kötüye kullanıldığı haykırışları işitilir, işçiler basiretsizlikle suçlanır. Siyasal iktisat, yani mülk sahibi despotizmi asla haksız olamaz: Haksız olan proletarya olmalıdır.

Matbaa örneği, her zaman iyimser bir düşünceyi desteklemek amacıyla, defalarca tekrarlanmıştı. Günümüzde kitap imâlâtıyla yaşayan insan sayısı, belki de, Gutenberg öncesi müstensih ve tezhipçilerin sayısından bin kez daha çoktur; dolayısıyla, memnun bir ifadeyle, matbaadan kimsenin zarar görmediği sonucuna varılır. Sayısız benzer olgu örnek gösterilebilir, bunların bir teki bile inkâr edilemez, fakat sorunun çözümünde de tek bir adım atılmış olmaz. Makinelerin genel refaha katkıda bulunduğunu kimsenin inkâr etmediğini bir kez daha yineleyeyim: Fakat, bu olgunun reddolunamazlığı bir yana, *işlemlerin basitleştirilmesinin herhangi bir endüstride kullanılan kol gücü miktarını hiçbir yerde azaltmadığını* ekonomistler kesin olarak ileri sürdüklerinde, bence, hakikâtten uzaklaşmaktadırlar. Ekonomistlerin söylemeleri gereken şey, makinelerin de, tıpkı işbölümü gibi, toplumsal

iktisadın mevcut sisteminde hem bir zenginlik kaynağı, hem de sürekli ve kaçınılmaz bir sefalet nedeni olduğudur.

[...]

Bir İngiliz imâlâtçısı şöyle diyordu: "İşçilerimizin itaatsizliği karşısında *onlardan vazgeçmeyi* düşündük. İnsanların gördüğü hizmetin yerine daha uysal aletleri geçirmek için, zihnimizi zorlayarak, hayâl edilebilecek her çabayı gösterdik ve teşvik ettik, artık çabalarımızın sonuna geldik. Makineleşme sermayeyi iş gücünün baskısından kurtardı. Hâlâ insan çalıştırıyor olduğumuz yerlerde, bu durum geçicidir, o kişinin yaptığı işi o olmadan yerine getirmenin yolunu er geç keşfedeceğiz."

Bir iş adamını, toplumun bir süre sonra insanlardan vazgeçebileceğini zevkle düşünmeye yönelten sistem nasıl bir sistemdir? Makineleşme, sermayeyi iş gücünün baskısından kurtardı! Bakanlığın bütçeyi vergi mükelleflerinin baskısından kurtarmak istemesi gibi! Saçma! İşçilerin sizin için bir bedeli varsa, bu, onlar sizin alıcınız olduğu içindir: Siz onları kovduğunuzda ve onlar artık sizin ürünlerinizi tüketemediklerinde, o ürünleri ne yapacaksınız? Makineler, işçileri ezdikten sonra, işverenlere de darbe indirmekte gecikmeyecektir; çünkü eğer üretim tüketimi dışlıyorsa, bir süre sonra, kendisi de durmak zorunda kalır.

[...]

Günümüzde, işçilerin birlik olmaları ve grevleri İngiltere'nin her noktasında son bulmuş gibidir ve ekonomistler, haklı olarak, düzenin ve hatta sağduyunun yeniden tesisi karşısında sevinç duyuyorlar. Fakat, bundan böyle işçiler, makinelerin onlara dayattığı sefaleti kendi gönüllü aylaklık dönemlerinin sefaletinden sayamıyorlarsa –en azından bunu ummak hoşuma gider–, durum değişmiş midir? Peki eğer durumda hiçbir değişiklik olmamışsa, gelecek, her zaman için geçmişin hüzünlü bir kopyası olmaz mı?

[...]

"Yüzyılın başından beri ortalama ömür iki ya da üç yıl arttı: Daha büyük bir rahatlığın ya da deyim yerindeyse,

sefalette sağlanan azalmanın inkâr edilemez işareti." (Theodore Fix. *Revue mensuelle d'economie politique,* Aralık 1844).

[...]

Ortalama ömrün uzamasıyla ilgili bu olgunun gerçekliğini kabul ediyorum: Fakat aynı zamanda gözlemin yanlış olduğunu da ilân ediyorum. Bunu açıklayalım. On milyon kişiden oluşan bir nüfus varsayalım: Hangi nedenle olursa olsun, ortalama ömür bir milyon kişi için beş yıl artmışsa, ölüm oranı geri kalan dokuz milyon için eskiden olduğu gibi ortalığı kasıp kavurmaya devam ettiğinden, bu artış bütüne paylaştırıldığında, ortalama ömrün her bir kişi için altı ay arttığı sonucuna varılacaktır. Sözümona refah işareti kabul edilen ortalama ömür için olduğu gibi, ortalama eğitim için de durum böyledir: Bilgilerin düzeyi artmaya devam ediyor, fakat bu durum, I. François döneminde olduğu kadar çok barbarın günümüz Fransası'nda da olmasını engellemiyor. Demiryollarını işletmeye niyet etmiş şarlatanlar, fikirlerin dolaşımında lokomotiflerin taşıdığı önem konusunda büyük gürültü patırtı kopardılar; ve uygar budalalıkların her zaman peşinde koşan ekonomistler de bu zırvaları tekrarlamaktan geri kalmadı. –Sanki fikirler yayılmak için lokomotiflere ihtiyaç duyarmış gibi! Fikirlerin Enstitü'den Saint-Antoine ve Saint-Marceau kenar mahallelerine, Cité ve Marais'nin dar ve sefil sokaklarına, kısacası fikir yoksunluğu ekmek yoksunluğundan daha fazla olan bu çoğunluğun oturduğu her yere yayılmasını engelleyen kimdir? Posta trenlerine ve postaya rağmen bir Parisli'yle diğer Parisli arasındaki mesafenin on dokuzuncu yüzyıldaki mesafeden üç kat daha büyük olmasının nedeni nedir?

Makinelerin toplumsal iktisat üzerindeki yıkıcı etkisi ve emekçilerin durumu, hepsi birbirine bağlı olan ve karşılıklı olarak birbirlerini yaftalayan binlerce biçimde ortaya çıkar: İş bırakma, ücret indirimi, aşırı üretim, mal yığılması, ürünlerin bozulması ve hile katılması, iflâslar, işçilerin sınıflarını yitirmesi, türde yozlaşma ve son olarak da hastalıklar ve ölüm.

[...]

Bunca refah ile bunca sefaletin aynı andaki varlığını açıklayamayan Bay Blanqui, bir yerlerde şöyle haykırmaktadır: “Üretimdeki büyüme zenginliğin artışı değildir... Tersine, endüstri yoğunlaştıkça sefalet daha fazla yayılmaktadır. Ne sermayeye ne de emeğe herhangi bir güvence veren, üreticilerin dertlerini çoğaltırken onları aynı zamanda ürünlerini çoğaltmaya da zorlayan bir sistemde köklü bir kusur olmalıdır.”

Burada köklü kusur diye bir şey yoktur. Bay Blanqui’yi şaşırtan şey, onun da dâhil olduğu Akademi’nin belirlenmesini istediği şeydir: Evrensel denklik saati çalıncaya kadar, sırayla ve aynı biçimde bir iyiye bir kötüye giden iktisadî sarkacın salınımları, DEĞER. Bir benzetme yapmama izin verirseniz, insanlığın yürüyüşü tek sıra dizilmiş askerlerinkine benzer; davulun ölçülü vuruşlarıyla, aynı anda ve aynı adımlarla yürümeye başlarlar, aralarına konulmuş mesafe giderek bozulur. Hepsi ilerler; fakat baştakiyle sondakinin arası sürekli açılır; yolunu şaşıranların ve nal toplayanların olması, hareketin kaçınılmaz sonucudur.

Fakat, çatışkının daha derinlerine nüfuz etmek gerekir. Makineler bize bir zenginlik artışı vaat ediyordu; sözlerini tuttular, fakat aynı zamanda bize sefalet artışını da getirdiler. –Bize özgürlük vaat ediyorlardı; kölelik getirdiklerini size kanıtlayacağım.

Değerin ve onunla birlikte toplumun sıkıntılarının belirlenmesinin endüstrilerin bölünmesiyle başladığını söyledim; bu bölünme olmadan ne mübadele olabilir, ne zenginlik, ne ilerleme. Şu anda içinde bulunduğumuz makineleşme döneminin özel bir niteliği vardır: ÜCRETLİLİK.

Ücretlilik, makine kullanımının doğrudan sonucudur, yani, düşüncemi çok genel bir ifadeyle dile getirirsem, sermayeyi bir üretim amili olarak kabul eden iktisadî hayâlden kaynaklanır. İşbölümünden ve mübadeleden sonra gelen ücretlilik, sonuç olarak, masrafların azaltılması teorisine –bu azalma hangi biçimde elde edilirse edilsin– zorunlu olarak bağlıdır. Bu soykütük, üstüne birkaç şey söylemeyi gerektirecek kadar ilginçtir.

Makinelerin ilki, en basiti, en güçlüsü *atölyedir*.

İşbölümü, yalnızca çalışmanın çeşitli bölümlerini birbirinden ayırmıştır, herkes en çok hoşuna giden özelliğe kendini adar: Atölye, her bölümün bütünle ilişkisine göre emekçileri gruplandırır. Bu, ekonomistlere göre mevcut olmayan değer dengelenmesinin en temel biçimidir. Atölyeyle birlikte üretim artarken, açık da artar.

Üretimi ve çeşitli bölümlerini parçalayan ve bunların her birini ayrı bir işçiye yaptırtan kişi, bir kuvvet artışı elde edeceğinin farkındadır; elde edilecek ürün de, aynı sayıda işçinin, iş bölünmediği zaman harcayacağı emek miktarına oranla çok daha yüksek olur.

Bu fikri sürdüren kişi, kendi saptadığı özel hedefe uygun düşen kalıcı bir emekçiler grubu oluşturarak daha düzenli, daha bol ve daha az masraflı bir üretim elde edeceğini düşünür. Aslında, işçilerin aynı yerde toplanmış olmaları gerekli değildir: Atölyenin varlığı, esasen bu temasa bağlı değildir. Farklı işlerin ilişki ve oranından, ve bunları yöneten ortak düşünceden kaynaklanır: Fakat atölyeyi oluşturan bu değildir.

Spekülatör, işbirliği yapmak istediği kişilere şunu önerir: Eğer beni alıcı ya da aracı olarak kabul ederseniz, ürünlerinizin satışını sürekli olarak size garanti ederim. Teklif elbette pek avantajlıdır ve öneri hemen kabul edilir. İşçi pazarda çalışma sürekliliği, sabit fiyat ve güvence bulur; diğer yandan, işveren de satışta daha büyük kolaylık sağlayacaktır, çünkü, ucuza üreterek fiyatı belirler; nihayet, yatırım kütlesi nedeniyle kârları da daha büyük olacaktır.

[...]

Girişimciyi, endüstrinin başlangıç aşamasında, daha sonra *işçileri* olacak olan ortaklarına eşit muamelesi yaparken gösterdim. Gerçekten de, efendinin avantajlı durumu ve ücretlilerin bağımlılığı nedeniyle, bu ilk eşitliğin hızla yok olmak zorunda olduğu bellidir. Yasanın herkese girişim hakkı tanıması boşunadır; tıpkı tek başına çalışma ve ürünlerini doğrudan doğruya satabilme imkânının da boşuna olması gibi. Hipoteze göre, atölyenin amacı tek başına çalış-

mayı ortadan kaldırmak olduğundan, bu sonuncu çareye başvurulamaz. [...] Bir işletmenin, gelişme, temellerini yaygınlaştırma, sermayeyi kendine çekme, müşterisini sağlama alma fırsatı varsa, kollarından başka bir şeyi olmayan işçi bu kadar yüksek bir güç karşısında ne yapabilir? Örneğin, Ortaçağ'da loncalar ve kalfalıklar, ne egemen gücün keyfî bir tavrıyla, ne de rastlantıya bağlı ve kaba bir gasp yoluyla ortaya çıkmışlardı: Kral fermanları onlara yasal onayı vermeden çok önce, onlar kaçınılmaz olarak mevcuttu; ve 1789 reformuna rağmen, bunların gözümüzün önünde yüz kez daha ürkütücü bir enerjiyle oluştuğunu görmekteyiz. Emeği kendi doğal eğilimlerine bırakın, insan soyunun dörtte üçünün köleliği sağlanmış olur.

Hepsi de bu değil. Makine ya da atölye, emekçinin başına bir efendi vererek onu alt kademeye indirdikten sonra, zanaatkâr düzeyinden kol emekçisi düzeyine de düşürerek iyice değersizleştirir.

[...]

Makineleri çoğaltın, en güç ve en iğrenç işi de çoğaltmış olursunuz: Bu büyük söz, tufandan bu yana edilmiş sözlerden hiçbirinin olmadığı kadar kesindir. Beni, çağımızın en güzel buluşu karşısında kötü niyetli olmakla suçlayabilirsiniz: Demiryollarının yol açtığı sonuçlar arasında en önemlisinin, küçük sanayinin köleleştirilmesinden başka, yol bakıcısı, çöpçü, yükleyici, hamal, kamyoncu, bekçi, kapıcı, tartıcı, yağlayıcı, temizlikçi, şoför, itfaiyeci, vs. gibi aşağılanmış bir emekçiler topluluğu yaratmak olduğunu söylememi hiçbir şey engelleyemez. Dört bin kilometrelik demiryolu Fransa'ya, ilâve olarak, elli bin serf verecektir: Bay Chevalier meslek okullarını kuşkusuz bu insanlar için istememektedir.

[...]

Emekçilerin köleliğine yol açan şey, özellikle durumun bu genelliğidir. Endüstrideki birinci rol makinelerindir, insan ikincildir: Emeğin sergilediği tüm deha proletaryanın aptallaştırılmasına hizmet eder. [...]

Makine ve atölye ile birlikte, tanrısal hak, yani otorite ilkesi de siyasal iktisada girmiştir. İktidar, Otorite, Hüküm-

ranlık, Yazılı Yasa, Vahiy, Din ve Tanrı olarak adlandırılan, tüm sefaletimizin ve tüm suçlarımızın nedeni ve ilkesi olarak gördüğümüz ve tanımlamaya çalıştıkça elimizden kaçan şeyin iktisat dilindeki çeşitli adları, Sermaye, Kalfalık, İmtiyaz, Tekel, Komandit Ortaklık, Kredi, Mülkiyet, vs.dir.

Şu hâlde, toplumun mevcut durumunda, hiyerarşik örgütlenmesi ve makineleriyle birlikte atölyenin, en az çalışan, en zengin ve sayıca en az sınıfın çıkarlarına özel olarak hizmet etmek yerine, herkesin iyiliğine hizmet etmesi imkânsız mıdır?

Şimdi bunu inceleyeceğiz.

III. Makinelerin felâket getirici etkilerine karşı önlemler

El emeğinde azaltmaya gitmek, fiyatların düşürülmesiyle eşanlamlıdır, sonuç olarak mübadelenin artışı demektir; çünkü eğer tüketici daha az öderse, daha çok satın alır.

Fakat el emeğinde indirime gitmek, aynı zamanda, pazarın daraltılmasıyla da eşanlamlıdır; çünkü eğer üretici daha az kazanırsa, daha az satın alacaktır. Ve olaylar da bu şekilde cereyan eder. Güçlerin atölyede yoğunlaşması ve sermayenin makineler adı altında üretime müdahalesi hem aşırı üretime hem de yoksulluğa yol açar; yangından ve vebadan daha korkunç bu iki felâketin günümüzde çok geniş bir ölçekte ve doymak bilmez bir yoğunlukta geliştiğini herkes gördü. Bununla birlikte geri çekilmemiz imkânsızdır: Üretmek gerek, hep üretmek, ucuza üretmek; bu olmadan toplumun varlığı tehlikededir. İşbölümü ilkesinin yönelttiği değersizleşme tehdidinden kaçmak için bunca olağanüstü makineyi yaratmış olan emekçi, kendi eserleri sayesinde ya işten el çektirilmiştir ya da boyunduruk altına girmiştir. Bunun karşısında hangi çareler önerilmektedir?

Bay de Sismondi, patriarkal fikirli tüm insanlar gibi, işbölümünün, makineler ve manüfaktürlerle birlikte terk edilmesini ve her ailenin bölünmez ilkel sisteme, yani kelimenin tam anlamıyla *herkes kendi evinde, herkes kendi için* siste-

mine dönülmesini istemektedir. –Bu gerilemektir ve imkânsızdır.

Bay Blanqui, tüm endüstrinin kolektif emekçi yararına komanditleştirilmesini ve işçi katılımı projesini yinelemektedir. –Bu projenin emekçilerin yazgısını bir nebze olsun iyileştirmeksizin kamu servetini tehlikeye attığını göstermiştim; Bay Blanqui de bu kanıya katılıyor gözükmektedir. [...] Ayrıca, çok saygı değer bir fikir olan, işçileri işverenlere ortak yapma fikri, öncülleri yanlış olan şu komünist çözüme yönelmektedir: Makinelerin son sözü, insanı çalışmak zorunda kalmadan zengin ve mutlu yapmaktır. Sonra da doğal amiller bizim için her şeyi yapacağından, makineler devlete ait olmalıdır ve ilerlemenin hedefi komünizmdir.

Komünist teoriyi yeri geldiğinde inceleyeceğim.

Fakat bu ütopyanın yandaşlarını şimdiden uyarmam gerektiği kanısındayım: Makineler konusunda besledikleri umut, ekonomistlerin bir yanılsamasından başka bir şey değildir; tıpkı veremeyecek olandan istendiği için hep peşinde koşulan ve erişilemeyen bir tür daimî hareket gibidir. Makineler tek başlarına hareket etmezler: Onların hareketini sürdürmeleri için etraflarında devasa bir hizmet ağı örgütlemek gerekir; öyle ki, sonunda, insan ne kadar çok aletle çevriliyse kendine o kadar çok iş yaratmış olur, makinelerle yapılan en büyük iş, onların ürünlerini paylaşmaktan çok onların beslenmesini sağlamak olur, yani motoru hiç durmadan yenilemek gerekir. Oysa ki bu motor hava, su, buhar, ya da elektrik değildir; emektir, yani pazardır.

[...]

Böylece çelişki üstüne çelişki eklenir: Makine sayesinde insan yalnızca emekten mahrum kalmaz; sayısal zayıflığı ve tüketim yetersizliğiyle, makineden de mahrum kalır; öyle ki, dengenin oluşması beklenirken, hem emek hem de kol gücü noksan olur, hem ürün hem de pazar noksan olur. Demiryolları için söylediklerimiz, tüm endüstriler için de geçerlidir: İnsan ve makine her zaman birbirini izler, ne insan huzura erebilir, ne de makinenin açlığı giderilebilir.

Dolayısıyla, mekanik ilerleme ne olursa olsun; otomatik

dokuma makinelerinden, silindirli baskı makinelerinden yüz kez daha olağanüstü makineler de icat edilse; buhar kuvvetinden yüz kez daha güçlü kuvvetler de keşfedilse; tüm bunlar insanlığı özgürleştirmekten, ona boş vakit yaratmaktan ve her şeyin üretimini karşılıksız kılmaktan çok uzaktır; emek daha da artacaktır, nüfus artışı kışkırtılacaktır, kölelik ağırlaşacaktır, hayat daha da pahalanacaktır ve böylece, emreden ve zevk alan sınıf ile itaat eden ve acı çeken sınıf arasında baş döndürücü bir uçurum açılacaktır.

[...]

[...] İnsanlığın evriminin ancak ikinci evresine eriştik ve şimdiden, yolumuzun üzerinde, aşılamaz görünen baş döndürücü iki uçurumla karşı karşıyayız: İşbölümü ve makineler. Parçalanmış işte çalışan işçinin, eğer zeki bir insansa, aptallaşmamasını nasıl sağlarız; zaten aptallaşmışsa, entelektüel yaşama geri dönmesini nasıl sağlarız? İkinci olarak, emekçiler, emek, ücret, zekâ ve özgürlük tarafından, yani bencillik tarafından derinlemesine bölünmüşken, aralarında bu çıkar birliğini –ki bu birlik olmadan endüstriyel ilerleme adım adım felâkete götürür– nasıl yaratabiliriz? İlerlemenin uzlaşmaz kıldığı bu durumu nasıl uzlaşır kılarız? Komünizme ve kardeşliğe çağrı yapmak, tarihleri öncelemek olur; işbölümünün ve makinelere hizmetin yarattığı yaratıklar arasında kardeşlik olamaz, ortak bir şey yoktur. Çözümü aramamız gereken yer, en azından şimdilik, burası değildir.

O hâlde, madem ki kötülük henüz sistemden çok zihniyettedir, denecektir, eğitime geri dönelim, halkı eğitmeye çalışalım.

Eğitimin bir işe yaraması için, hatta eğitim görebilmek için, her şeyden önce öğrencinin özgür olması gerekir; tıpkı bir toprağa tohum ekmeden önce sabanla toprağı kabartmamız, dikenlerden ve ayrıkotlarından temizlememiz gibi. Ayrıca, en iyi eğitim sistemi, felsefe ve ahlâkla ilgili bile olsa, meslekî eğitimdir; peki bu eğitim parçalanmış işle ve makinelere hizmetle nasıl uyuşur? Çalışmasının sonucu olarak köle olmuş insan, yani bir eşya, bir şey olmuş insan, nasıl olur da bu aynı çalışma sonucu ya da aynı egzersize devam

ederek şahıs hâline gelebilir? Bu fikirlerin birbirini defedici olduğu nasıl görülmez? Ve eğer, olur ya, proleter belli bir zekâ düzeyine erişirse, öncelikle toplumda devrim yapmak için ve tüm sivil ve endüstriyel ilişkileri değiştirmek için zekâsından yararlanacağı nasıl görülmez? Söylediklerim boş bir abartı değildir. Paris'teki ve büyük şehirlerdeki işçi sınıfı, fikir bakımından yirmi beş yıl öncekinden çok daha ilerdedir; söyleyin bana, bu sınıf daha kararlı ve daha enerjik olarak devrimci değil midir? Adalet ve düzen fikirlerini edindikçe, özellikle mülkiyetin mekanizmasını anladıkça daha da devrimcileşecektir.

[...]

Çalışma, özgürlüğümüzün eğitimidir. Antik düşünürler, köle sanatları serbest sanatlardan ayırdıklarında, bu hakikâti derinden hissetmişlerdir. Çünkü, meslek neyse, fikirler de öyledir; fikirler neyse, gelenek görenekler de öyledir. Kölelikteki her şey, alışkanlıklar, zevkler, eğilimler, duygular, hazlar, aşağılık karakterdedir; onda evrensel bir yıkıcılık vardır. Yoksul sınıfların eğitimiyle uğraşmak! Fakat bu, dejenere olmuş bu insanlarda en acımasız uzlaşmazlığı yaratır: Bu onlara, çalışmanın katlanılmaz kılacağı fikirler dayatmaktır; durumlarının kabalığıyla bağdaşmayacak etkiler, duyguları körelmiş zevkler dayatmaktır. Eğer böyle bir proje başarılı olursa, emekçiyi bir insan yapmak yerine bir iblis yapmış oluruz. Hapishaneleri ve zindanları dolduran şu çehreleri inceleyin ve söyleyin bana, bunların çoğu, güzellik, zarafet, zenginlik, refah, onur ve bilim esininin, insanın haysiyetli kılan her şeyin çok zaaflı bulduğu, bu yüzden de yıldırdığı, öldürdüğü kimselere ait değil midir?[...]

İnsan soyu yeryüzünde sıkıntı çektiği günden bu yana başka bir iş yapmamıştır; tasası hep aynıdır: Geçimini sağlarken keşif yolunda ilerlemek. Sözünü ettiğimiz yol açmanın felâkete götüren bir hayâl, bir sefalet nedeni olmaması için, başka deyişle, mümkün olması için, demek ki, sermayelerimizi ve makinelerimizi çoğaltmamız, yeni yöntemler keşfetmemiz, işi sayısızca bölmemiz gerekir. Oysa, yönetimin inisiyatifi ele almasını istemek, fırtınanın yaklaştığını görünce

Tanrı'ya yalvarmaya koyulan ve azizlerini yardıma çağıran köylüler gibi yapmaktır. Yönetimler, –bugün bunu çok tekrarlıyoruz– Tanrısallığın temsilcileridir, hatta göksel intikamın icracıları olduklarını bile söyledim: Onlar bizim için hiçbir şey yapamazlar. Örneğin, İngiliz hükümeti *workhouse*'lara* sığınan bedbahtlara iş verebiliyor mu? Diyelim bunu yapabilir, peki buna cesaret edebilir mi? *Sen kendine yardım et, Tanrı da sana yardım eder!* Tanrısallık karşısında halkın gösterdiği bu güvensiz tavır, aynı zamanda bizim iktidardan ne beklememiz gerektiğini de bize söylemektedir: Hiçbir şey.

Cehennem azabımızın ikinci durağına varmış olan bizler, kendimizi kısır düşüncelere teslim etmek yerine, kaderin öğretileri karşısında daha dikkatli olalım. Özgürlüğümüzün güvencesi, azabımızın gelişiminde yatmaktadır.

* İngiltere'de 17. yy. ile 19. yy. arasında çok yoksul insanların yemek karşılığında en berbat işleri yaparak kalabildiği düşkünler evi. (y.n.)

V. BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ EVRE - REKABET

Yüz başlı ejderha olan işbölümü ile yırtıcı canavarı makine arasında kalan insanlığın hâli ne olacaktır? Bir peygamber iki bin yılı aşkın bir süre önce şöyle demiştir: Şeytan kurbanına bakar ve savaş ateşi tutuşturulur, *Aspexit gentes, et dissolvit.** İki felâketten, açlıktan ve vebadan, kendimizi korumak için Tanrı bize nifak gönderiyor.

Aklın çatışkılarının kısmî kavranışı sofistin sanatını yarattığından, yanlışın ve doğrunun özelliklerinin birbirine karıştığı ve doktrinler yerine yalnızca zekânın yanıltıcı çekişmelerinin var olduğu bu felsefe çağını temsil eder rekabet. Böylece endüstriyel hareket metafizik hareketi sadakatle yeniden üretir; toplumsal iktisadın tarihi, filozofların yazılarında tümüyle bulunabilir. En çarpıcı özelliği, inananların da karşı çıkanların da muhakeme yetisini elinden almak olan bu ilginç evreyi inceleyelim.

I. Rekabetin gerekliliği

[...]

Rekabetten yana olursanız haksız olursunuz; rekabete karşı olursanız yine haksız olursunuz: Bu, sizin her zaman haklı olduğunuz anlamına gelir. [...] İmtiyaz ya da özgürlük; hangi tarafı seçerseniz seçin, imkânsıza, saçmaya varırsınız.

Kuşkusuz uzlaştırıcı bir ilke vardır; fakat tamamen despotik olmadıkça, bu ilke, özgürlükten daha yüksek bir yasadan kaynaklanmalıdır: Oysa, bu yasayı henüz kimse tanım-

* Lat., *Titretti ulusları bakışıyla*. Eski Ahit, Habakkuk 3:6. (y.n.)

lamamıştır ve ben ekonomistlere, gerçekten bu yasanın bilimine hâkim olup olmadıklarını soruyorum. [...]

REKABETİN REKABETİ KIRDIĞI açık değil midir, dolaysız ve sezgisel bir gerçeklik değil midir? Geometride bundan daha kesin, tartışmaya yer vermeyen bir teorem var mıdır? Bu durumda, kendi kendini yadsıyan bir ilke nasıl, hangi koşullarda, hangi anlamda bilim olabilir? Toplumun organik bir yasası hâline nasıl gelebilir? Rekabet eğer gerekliyse; okulda dendiği gibi, üretimin bir ön şartıysa, bu kadar yakıp yıkıcı nasıl olabilmektedir? Ve eğer en kesin ilkesi, peşinden sürüklediği kişilerin sefaleti ise, nasıl yararlı olabilir? Çünkü, peşi sıra gelen *sakıncalar*, tıpkı sağladığı yarar gibi, insandan kaynaklı arazlar değildir: Mantıksal olarak bunların her biri ilkeden kaynaklanır ve aynı sıfatla, varlıklarını karşı karşıya sürdürürler.

Öncelikle, çalışma için rekabet işbölümü kadar temeldir, çünkü işbölümünün bir başka biçimde geri gelmiş, daha doğrusu ikinci kuvvetine yükselmiş hâlidir; kastettiğim işbölümü, iktisadî evrimin ilk döneminde olduğu gibi, kolektif güce uygun olan, sonuçta, emekçinin kişiliğini atölyede emen işbölümü değildir; özgürlüğü doğuran, çalışmanın her bir alt bölümünü, insanın tüm güç ve bağımsızlığıyla ortaya çıktığı bir hükümranlık hâline getiren işbölümüdür. Rekabet, tek kelimeyle, işbölümündeki ve tüm bölünmüş parçalardaki özgürlüktür: En fazla kavrayış gerektiren işlevlerden başlayarak, parçalı çalışmanın en aşağı işlemlerine kadar uzanır. [...]

Olumlu yarışmanın rekabet olmadığı söylenir. Öncelikle, bu sözümona ayrımın, ilkenin birbirinden ayrı etkilerine yönelik olduğunu gözlemliyorum; bu durum, birbiriyle karıştırılan iki ilkenin var olduğuna inandırır. Olumlu yarışma rekabetten başka bir şey değildir. [...] Amaçsız olumlu yarışma yoktur, tıpkı hedefsiz tutku olmaması gibi; ve her tutkunun hedefi ister istemez tutkunun kendisine benzer –âşık için bir kadın, ihtiras sahibi için iktidar, cimri için altın, şair için ödül–, endüstriyel olumlu yarışın hedefi de ister istemez kârdır.

Hayır, diye karşılık verir komünist, emekçinin olumlu yarışının hedefi, kamu yararı, kardeşlik ve sevgi olmalıdır.

Fakat toplumun kendisi, şu an için söz konusu olan bireysel insanda durmak yerine, yalnızca kolektif insana erişmeye çabalar; yani toplum yalnızca zenginlik amacıyla çalışmaktadır; refah, mutluluk onun biricik hedefidir. Madem ki sonuçta toplum insandır, madem ki tüm insanlık her bir insanda yaşamaktadır, toplum için doğru olan şey birey için nasıl doğru olmaz? Endüstride, kişisel refahı hedefleyen olumlu yarışın bu hedefinin yerine, genel refah denilen bu uzak ve neredeyse metafizik motif –özellikle de kişilerin refahı olmadan genel refah bir hiçse ve her ikisi birbirine yol açıyorsa– nasıl konulabilir?

Genel olarak komünistler tuhaf bir yanılsama içindedirler: İktidar fanatiği olan komünistler, bu zenginliği yaratmış olan emekçinin refahını, bir tür geri dönüşle, merkezî güçten, ve söz konusu durumda, kolektif zenginlikten türetirler: Sanki toplum bireyden sonra değil, birey toplumdan sonra varmış gibi. Aslında bu durum, sosyalistlerin karşı çıktıkları rejimin geleneklerinin tahakkümüne farkında olmadan girdikleri tek durum değildir.

Fakat, ısrar etmek neye yarar? Komünist, şeylerin adını, *vera rerum vocabula** değiştirdiğinde, kendi güçsüzlüğünü zımnî olarak itiraf eder ve kendini tartışma dışı bırakır. Bu nedenle ona şu cevabı veririm: Rekabeti reddederek tezi terk ediyorsunuz; bundan böyle artık tartışmada size yer yok. Bir dahaki sefere insanın ortak yarar için hangi noktaya kadar fedakârlık yapması gerektiğini araştıracağız: Şimdilik rekabet sorununu çözmek söz konusu, yani bencilliğin azamî tatmini ile toplumsal gereklilikleri uzlaştırmak; ahlâkınızdan bize de lütfedin.

Rekabet değerin oluşumu için gereklidir, yani bölüşümün ilkesi için gereklidir ve sonuç olarak eşitliğin gelişimi için gereklidir. Bir ürün tek ve aynı imâlâtçı tarafından üretildiğinde, bu ürünün gerçek değeri bir sır olarak kalır, ya üreti-

* Lat., *şeylerin hakikî adını.* (y.n.)

ci tarafından gizlenir ya da üretici malîyet fiyatını uç sınırına kadar indirmeyi beceremez, veyahut ihmâl eder. Böylece, üretim imtiyazı toplum için gerçek bir kayıptır; ve emekçilerin rekabeti gibi, endüstrinin reklamı da bir ihtiyaçtır. Hayâl edilmiş ve edilebilir hiçbir ütopya bu yasadan kaçamaz.

Kuşkusuz, çalışma ile ücretin garanti edilebileceğini ve edilmesi gerektiğini inkâr etmiyorum; hatta bu garantinin uzak olmadığını bile ümit ediyorum: Fakat değer tam olarak bilinmeden ücret garantisinin imkânsız olduğunu ve bu değerin –komünist kurumlar ya da halkın bir kararnamesiyle değil– ancak rekabet sonucu keşfedilebileceğini savunuyorum. Çünkü, burada yasa yapıcıların ve yurttaşların iradesinden daha güçlü bir şey vardır: İnsan, kendisine karşı tüm sorumluluklardan kurtulduğunda, ödevlerini yerine getirmesi mutlak anlamda imkânsız olur; oysa, kendine karşı sorumluluk, çalışma konusunda, diğer insanlar karşısında rekabeti zorunlu olarak gerektirir. 1 Ocak 1847'den itibaren, çalışmanın ve ücretin herkes için garanti olmasını emredin: Endüstride şu an görülen şiddetli gerilimin ardından, anında yaygın bir iş bırakma görülecektir; gerçek değer nominal değerin altına hızla düşecektir; metal para, üstündeki resme ve damgaya rağmen, Devrim'in çıkardığı kağıt paraların kaderini paylaşacaktır; tüccar daha az mal teslim edecek ama daha çok talepte bulunacaktır; ve rekabet henüz üçüncü turunu yaparken biz kendimizi sefalet cehenneminin daha aşağılarında buluruz.

Çalışmanın çekiciliğinin, günün birinde, hiçbir gizli kâr düşüncesi olmaksızın, olumlu yarışmayı besleyeceğini –bazı sosyalistlerle birlikte– kabul etsem bile, incelediğimiz evrede bu ütopya neye yarar? Biz henüz iktisadî evrimin üçüncü dönemindeyiz, çalışmanın oluşumunun üçüncü evresinde, yani çalışmanın çekici olmasının imkânsız olduğu bir aşamadayız. Çünkü, çalışmanın cazibesi ancak emekçinin fiziksel, ahlâki ve entelektüel olarak yüksek gelişiminin sonucu olabilir. Bu gelişme, insanlığın endüstri yoluyla bu eğitimi, toplumsal iktisadın çelişkileri arasında, peşinden koştuğumuz hedeftir. Bu durumda, çalışmanın cazibesi bizim için bir

hedef ve amaçsa, nasıl olur da bize ilke ve dayanak noktası olarak hizmet edebilir?

Fakat, yaşamın, zekânın ve özgürlüğün en yüksek tezahürü olarak çalışmanın, kendisiyle birlikte kendi cazibesini de taşıdığı doğruysa, bu cazibenin, yararlılık güdüsünden, dolayısıyla bencilliğe geri dönüşten tamamen ayrılabileceğini kesinlikle reddediyorum; çalışma için çalışmayı reddediyorum, tıpkı üslûp için üslûbu, aşk için aşkı, sanat için sanatı reddetmem gibi. Üslûp için üslûp günümüzde baştan savma edebiyatı ve fikirsiz doğaçlamayı yarattı; aşk için aşk, oğlancılığa, istimnaya ve fahişeliğe yol açtı; sanat için sanat anlaşılmazlıklara, kötü taklide, çirkinliğe tapınmaya vardı. İnsan çalışmada, yaptığı şeyin zevkinden başka bir şey aramadığında, bir süre sonra artık çalışmaz olur, oyun oynar. Tarih, bu değer yitimine tanıklık eden olgularla doludur. [...] Çalışma, gerçek çalışma, zenginliği üreten ve bilimi yaratan çalışma, doğası gereği kaçak, kararsız ve düzensiz olan tutkunun uzun süre dostu olmak için, kurala, sebata ve fedakârlığa çok ihtiyaç duyar; çalışma, yalnızca zevk ve haz, yani mistiklik ve duygu olamayacak kadar yüksek, çok ideal, çok felsefî bir şeydir. İnsanı hayvandan ayıran çalışma yetisinin kaynağı aklın en yüce derinlikleridir: Bu yeti nasıl olur da bizim içimizde yaşamın basit bir tezahürü, duyarlılığımızın şehvetli bir edimi olabilir?

[...]

Olgular dünyasında kalmaya devam edelim, çünkü yalnızca olguların bir anlamı vardır ve yalnızca onlar bize hizmet edebilir. Fransız Devrimi, siyasî özgürlük için olduğu kadar endüstriyel özgürlük için de yapılmıştır; ve Fransa, 1789'da gerçekleşmesini talep ettiği ilkenin tüm sonuçlarını görmemiş olsa da, ne dileklerinde ne de beklentisinde yanıldığını yüksek sesle söyleyebiliriz. Bunu inkâr etmeye çalışan kimse, benim gözümde, eleştiri hakkını kaybeder: Yirmi beş milyon insanın doğal olarak yanıldığını öne süren bir rakiple asla tartışmam.

On sekizinci yüzyılın sonunda, imtiyazlardan bıkmış Fransa, loncaların uyuşukluğunu ne pahasına olursa olsun

sarsmak ve işçiye özgürlük vererek itibarını iade etmek istedi. Her yerde çalışmayı özgürleştirmek, dehayı kışkırtmak ve sanayiciyi, binlerce rakibi karşısına dikerek ve gevşekliğinin, cehaletinin ve kötü niyetinin sonuçlarını yalnızca onun üstüne yıkarak sorumlu kılmak gerekiyordu. 1789'dan önce Fransa geçişe hazırdı; ilk geçişi gerçekleştirme onuru Turgot'nundu.

Eğer rekabet toplumsal iktisadın bir ilkesiyse, kaderin bir hükmüyse, insan ruhunun bir gerekliliğiyse, loncaları, kalfalıkları *ortadan kaldırmak* yerine, hepsinde *onarım yapmak* niçin düşünülmedi? Niçin devrim yerine bir reformla yetinilmedi? Eğer bir değişim yeterli idiyse, bu yadsımaya niçin gidildi? [...]

Olayın teoriyi doğruladığını da ekleyelim. Turgot'nun bakanlığından itibaren, ulus içinde bir faaliyet ve refah artışı kendini göstermeye başladı. Sınav çok önemli gözüktüğünden, tüm yasama erkinin rızasını alır; endüstri ve ticaret özgürlüğü bizim anayasalarımızda siyasî özgürlükle aynı seviyede yer alır. Nihayetinde, son altmış yıldır görülen servet gelişimini Fransa bu özgürlüğe borçludur...

[...] Rekabetin endüstri üzerindeki etkisi tam olarak budur. İnsan, ancak ihtiyaçları tedirginlik yarattığında tembellikten çıkar; insanın dehasını söndürmenin en kesin yolu, onu tüm kaygılardan kurtarmak, kârın ve kârdan kaynaklanan toplumsal farklılığın çekiciliğini ondan uzak tutmak, çevresinde *her yerde barış, her zaman barış* yaratmak ve ataletinin sorumluluğunu devlete yüklemektir.

Evet, modern dinginciliğe rağmen şunu söylemek gerekir: İnsan yaşamı sürekli bir mücadeledir; ihtiyaçla mücadele, doğayla mücadele, hemcinslerle mücadele, sonuç olarak kendiyle mücadele. Kardeşlik ve fedakârlık üzerinde temellenen barışçıl bir eşitlik teorisi, bu dünyanın mallarından ve zevklerinden el etek çekme şeklindeki Katolik doktrinin, dilenciliğin, sefalete övgünün taklidinden başka bir şey değildir. İnsan, hemcinsini onun için ölecek kadar sevebilir; onun için çalışacak kadar sevemez.

[...]

Kural olarak, çalışmaya teşvik eden tek şey –bilim de bunu kabul eder– kârdır. Çünkü, eğer çalışma mükâfatını kendi ürününde göremezse, teşvik edilmesi bir yana, er ya da geç terk edilir ve eğer bu aynı çalışma net bir hasıla yaratıyorsa, bu net hasılaya karşılıksız bir bağış eklemek ve böylece hizmet değerini yükseltmek saçma olur.

[...]

İnsanda kendinden daha değerli bir şey yoktur, sonuç olarak, kendi sorumluluğundan başka da yasa yoktur. Fedakârlık teorisi, tıpkı ödüllendirme teorileri gibi, dolandırıcıların teorisidir, toplumu ve ahlâkı yıkıcıdır; ve bu nedenle, düzeni sürdürmek için tek beklediğiniz şey fedakârlık ya da imtiyaz da olsa, toplum içinde yeni bir uzlaşmazlık yaratırsınız. Kişilerin özgür faaliyetinin uyumunu yaratmak yerine, birey ile devleti birbirine yabancı kılarsınız; birlik emrederken, uyumsuzluk aşılarsınız.

Özetlersek, rekabetin dışında, şu alternatif kalır: Ya bir mistifikasyon olan teşvik ya da ikiyüzlülük olan fedakârlık.

Demek ki, kendi ilkesi içinde analiz edilen rekabet bir adalet esinidir; yine de, rekabetin, sonuçları bakımından adaletsiz olduğunu göreceğiz.

II. Rekabetin yıkıcı etkileri ve özgürlüğün rekabet tarafından yok edilmesi

Göklerin krallığı kuvvet yoluyla kazanılır, der Kutsal Kitap, *ve yalnızca kuvvet kullananlar onu memnun eder*. Bu sözler toplumun alegorisidir. Çalışmanın düzenlediği bir toplumda, saygınlık, zenginlik ve şeref rekabet altındadır; bunlar güçlülerin ödülüdür ve rekabet, güç rejimi olarak tanımlanabilir. Eski ekonomistler bu çelişkiyi önceleri fark etmemişlerdi; modernler ise bunu kabul etmek zorunda kaldılar.

"Barbarlığın en düşük hâlinden en yüksek bolluk düzeyine devleti yükseltmek için," diye yazıyordu A. Smith, "üç şey gerekir: Barış, ılımlı vergiler ve hoşgörülü bir adalet uygulaması. Geri kalan her şey *olayların doğal akışıyla gelişir*."

Bunun üzerine, Smith'in son çevirmeni Blanqui şu kasvetli şerhi düşer: "Olayların doğal akışının felâket sonuçlar yarattığını ve üretimde anarşi doğurduğunu, pazar savaşlarına ve rekabette korsanlığa yol açtığını gördük. İnsan türünün büyük işçi ailesinin haysiyeti adına biraz boş vakit elde etmesini sağlaması gereken işbölümü ve makinelerin yetkinleştirilmesi, birçok noktada sersemleşmeden ve sefaletten başka bir şey yaratamadı... A. Smith'in yazdığı dönemde özgürlük, tasaları ve suiistimâlleriyle gelmiş değildi henüz. Glascowlu profesör yalnızca tatlı yanlarını öngörebilmişti... Smith eğer yaşadığımız dönemdeki İrlanda'nın ve İngiltere' nin manüfaktür çevrelerinin üzüntü verici durumuna tanık olsaydı, M. de Sismondi gibi yazardı..."

Haydi bakalım, sözde edebiyatçılar, devlet adamları, gündelik gazetelerin politika yazarları, inançlılar ve yarı inançlılar; insanların beynini yıkama görevi verilmiş olan siz hepiniz; Yeremya Kitabı'ndan çevrildiği sanılacak şu sözleri işittiniz mi? Uygarlığı nereye doğru götürme iddiasında olduğunuzu nihayet bize söyleyecek misiniz? Alarma geçmiş topluma ve vatana öğüdünüz nedir?

Kime laf anlatıyorum ki ben? Bakanlar, gazeteciler, ayin eşyası bakıcısı rahipler ve ukalâlar! Onların dünyası toplumsal iktisadın sorunlarını dert ediyor mu ki? Rekabetten söz edildiğini işitmiş midir onlar?

Bir Lyonlu, merkantil savaşta sertleşmiş biri, Toscana'ya gidiyordu. Bu ülkede yılda beş, altı yüz bin hasır şapka üretildiğini, bunun da toplam dört, beş milyonluk bir değer oluşturduğunu gözlemler. Bu sanayi, sıradan halkın neredeyse tek geçim kaynağıdır. "Bu kadar kolay bir üretim ve sanayi, iklimi Toscana'yla aynı olan Provence'a ve Languedoc'a neden taşınmaz ki?" diye düşünür. Ama Toscana köylülerinin elinden sanayileri alınırsa nasıl yaşayacaklardır diye gözlemde bulunur bir ekonomist.

Siyah ipek kumaş imâlâtı Floransa'nın uzmanlığı olmuştu ve bunun sırrını titizlikle saklıyordu. "Maharetli bir Lyonlu imâlâtçı gelip Floransa'ya yerleşti ve sonunda boyama ve dokuma yöntemlerini kavradı. Muhtemelen bu keşif Floran-

sa'nın ihracatını *azaltacaktır,"* diye memnuniyetle gözlemler turist. (*Voyage en Italie,* M. Fulchiron)

Vaktiyle ipekböceği yetiştiriciliği Toscana köylülerine bırakılmıştı ve bu da onların geçimini sağlıyordu. "Tarım şirketleri geldiler; köylünün yatak odasındaki ipekböceğinin yeterince hava alamadığını, eşit ısı bulamadığını, bunları yetiştiren işçilerin tek işi olduğunda görebileceği özeni de göremediğini ortaya koydular. Sonuç olarak, zengin, zeki, cömert yurttaşlar, kamunun alkışları altında, *bigattiere* (ipekböceği anlamına gelen *bigatti*'den) denilen yerler inşa ettiler." (M. de Sismondi)

Bu ipekböceği yetiştiricilerinin, bu siyah ipek ve şapka imâlâtçılarının işlerini kaybedip kaybetmeyeceğini sorun bakalım? Bu durumun onların çıkarına olduğu, aynı ürünleri kendi imâl ettiklerinden daha az masrafla satın alabilecekleri kanıtlanacaktır. İşte, rekabet budur!

Rekabet, insan öldüren içgüdüsüyle birlikte, emekçi sınıfın tümünün elinden ekmeği alır ve bunu bir iyileştirme, bir tasarruf olarak görür: –bir sırrı alçakça gizler; ve bir şey *keşfetmiş* gibi kendine alkış tutar; –doğal üretim bölgelerini tüm bir halkın zararına değiştirirken, iklimin avantajlarını kullanmaktan başka bir şey yapmadığını ileri sürer. Rekabet, tüm hakkaniyet ve adalet nosyonlarını altüst eder; yatırılmış tüm sermayeleri gereksiz yere çoğaltarak üretimin gerçek malîyetini arttırır, ürünlerde pahalılığa yol açar ve ürünlerin değer yitirmesi, hakkın yerine şansı koyarak kamu vicdanını yozlaştırır, terörü ve güvensizliği peşinden her yere sürükler.

Fakat o da ne! Bu acımasız karakter olmadığında rekabet en üstün etkilerini yitiriyor; mübadeledeki keyfîlik ve pazardaki panik olmadığında, çalışma, fabrikaları hiç durmaksızın birbiri karşısına dikemeyecektir ve tık nefes kalan üretim hiçbir mucizesini gerçekleştiremeyecektir. Rekabet kendi ilkesinin yararından kötülüğü ortaya çıkardıktan sonra, kötülükten yeniden iyilik çıkarmayı da bilir; yıkım yararı doğurur, denge hareketlilik aracılığıyla gerçekleşir ve rekabet hakkında, Şimşon'un yendiği aslana dair söylediği şey

söylenebilir: *De comedente cibus exivit, et de forti dulcedo.** Tüm insan bilgisinde siyasal iktisattan daha şaşırtıcı hiçbir şey yok mudur?

Bununla birlikte, alaycı bir itkiye boyun eğmemeye özen gösterelim; bu bizim açımızdan yalnızca haksz bir sövgü olur. Kendi kesinliğini kendi çelişkilerinde bulmak iktisat biliminin özüdür ve ekonomistlerin tüm kabahati bunu anlamamış olmaktır. Şu rekabet sorununa temas ettiklerinde onların eleştirilerinden daha zavallı, bulanık düşüncelerinden daha iç karartıcı bir şey yoktur: Vicdanlarının söylemek istemediği şeyi işkence yoluyla itiraf etmeye mecbur kalmış tanıklar gibidirler. Okur, deyim yerindeyse, ekonomistlerin fesatçılığına onu tanık ederek, "bırakınız geçsinler"in argümanlarını gözleri önüne serdiğim için bana minnettar kalacaktır.

[...]

"Rekabet eğer hatalı bir kuralsa," der Bay Dunoyer, "bu demektir ki insanlık iki bin yıldan bu yana yanlış yoldadır".

Hayır, bundan sizin dediğiniz sonuç çıkmaz; ve sizin asıl sorunun önüne çıkardığınız saptamanız ilerleme teorisinin kendisi tarafından çürütülmektedir. İnsanlık kendi ilkelerini sırasıyla ve kimi zaman da uzun aralıklarla ortaya koymaktadır: İnsanlık, bu ilkelerin ifadesini ya da formülünü art arda imha etse de, bunların içeriğinden asla vazgeçmez. Bu imhanın adı *yadsımadır*, çünkü daima ilerleyen genel akıl, önceki fikirlerinin eksiksizliğini ve yeterliliğini hiç durmaksızın yadsır. Böyle olduğundan, rekabet değerin oluşum dönemlerinden biri, toplumsal sentezin öğelerinden biridir; rekabetin kendi ilkesi içinde ortadan kaldırılamaz olduğunu, bununla birlikte şu anki biçimi içinde ortadan kaldırılması, yadsınması gerektiğini söylemek de doğrudur. Dolayısıyla, burada tarihle karşıtlık içerisinde olan biri varsa bu sizsiniz.

[...]

* Lat., *Yiyenden yiyecek, güçlüden tatlı çıktı*; Filistili Şimşon'un, öldürmüş olduğu aslanın leşinin arılar tarafından kovana çevrilip, içinde bal üretildiğini gördükten sonra, bundan yola çıkarak Filistili gençlere sorduğu bilmece. Eski Ahit, Hâkimler 14:14. (y.n.)

Bay Dunoyer şöyle der: "Günümüzde zenginliğin hiç olmadığı kadar iyi dağıtılmış olduğu açıkça ortadadır."

Bay Reybaud hemen sözü alır: "Sevinçlerin ve acıların dengesi dünyada her zaman yeniden kurulma eğilimindedir."

Ne bu! Ne diyorsunuz siz? *Daha iyi dağıtılan zenginlik, yeniden kurulan denge!* Bu daha iyi dağılımla ne demek istediğinizi açıklayın lütfen! Eşitlik mi geliyor, yoksa eşitsizlik mi gidiyor? Dayanışma yakınlaşıyor ya da rekabet azalıyor mu? Siz bana yanıt vermedikçe peşinizi bırakmayacağım, *non missura cutem* ...* Çünkü, belirttiğiniz dengenin yeniden kurulmasının ya da daha iyi dağıtımın nedeni ne olursa olsun, bunu coşkuyla benimsiyorum ve nihaî sonuçlarına dek bunu takip edeceğim. 1830'dan önce –bu tarihi rastgele alıyorum–, zenginlik bu kadar iyi dağılmamış mıydı; nasıl oluyor bu? Bugün size göre daha iyi: Niçin? Nereye gelmek istediğimi anladınız mı: Paylaşım henüz tam olarak adil olmadığından, denge kesinlikle mükemmel olmadığından, bir yandan, dengeyi bozan engelin ne olduğunu soruyorum; diğer yandan, hangi ilke adına insanlık hiç durmaksızın berbattan daha az kötüye, iyiden daha iyiye geçiyor? Çünkü, sonuçta, bu gizli iyileşme ilkesi ne rekabet olabilir, ne makineler, ne işbölümü, ne de arz ve talep: Tüm bu ilkeler, Ahlâk Bilimleri Akademisi'nin gayet iyi anladığı gibi, değerin salınımını sırayla sağlayan kaldıraçlardır. O hâlde, refahın hükümran yasası hangisidir? Bu ilerleme yasası, ölçüsü, kriteri hangisidir ki, bunun ihlâli kalıcı bir sefalet nedeni olabiliyor? Konuşun, palavralarınızdan vazgeçin!

[...]

Sizin şu sözümona altı milyon işletme sahibinin yarısını alalım; on iki milyonluk, oldukça şaibeli gerçek mülk sahibine bunu ekleyelim. Sonuçta, eğitimleri, sanayileri, sermayeleri, kredileri, mülkiyetleriyle rekabet edebilecek durumda olan toplam on beş milyon Fransız olur elimizde. Nüfusun geri kalanı için, yani on dokuz milyon kişi için rekabet, tıpkı

* Lat., *cildi bırakmaz* ...; Romalı şair Horatius'un "Cildi bırakmaz sülük, kanla tıka basa doyana dek" sözünden. (y.n.)

IV. Henri'nin bolluğu gibi, karşılığını ödeyebilecek sınıf için ürettikleri ama kendilerinin asla dokunmadıkları bir yemektir.

Bir diğer güçlük de şudur: Rekabetin yanına yaklaşamayan bu on dokuz milyon insan, rekabet edenlerin paralı askerleridir. Tıpkı eskiden senyörler için mücadele ederken ne derebeylik bayrağını taşıyabilen ne de tepeden tırnağa silahlı olan serfleri gibi. Eğer rekabet doğallığında ortak bir koşul değilse, rekabetin yalnızca bir tehlike oluşturduğu kişiler, nasıl olur da hizmet ettikleri baronlardan güvence istemezler? Ve eğer bu güvence onlara verilirse, bu durumda da, tıpkı piskoposların icadı olan dinî bayramlardaki ateşkesin feodal savaşların bir engeli olması gibi, rekabetin ayak bağı olmaktan kurtulabilirler mi? Toplumun yapısı gereği rekabetin istisnaî bir şey, bir imtiyaz olduğunu biraz önce söylemiştim; şimdi, hak eşitliğiyle birlikte bu imtiyazın nasıl hâlâ mümkün olduğunu sormaktayım?

Ben tüketiciler ve ücretliler için rekabete karşı güvenceler talep ettiğimde bunun sosyalist bir düş olduğunu mu düşünüyorsunuz? Melunca bir iş yapmakla suçlayamayacağınız en ünlü meslektaşlarınızdan ikisine kulak verin.

Bay Rossi, [...] *tehlike çok büyük olduğunda ve güvenceler yetersiz kaldığında*, yani her zaman, çalışmayı kurallara bağlama hakkının devlete ait olduğunu kabul etmektedir. Çünkü yasa koyucu kamu düzenini *kurallarla* ve *yasalarla* sağlamalıdır: Yasayla değil de takdirî bir biçimde bastırmak üzere öngörülemeyen olayların meydana gelmesini beklememektedir. Ayrıca, [...] aynı profesör, abartılı bir rekabetin sonucu olarak, para ve toprak sahibi aristokrasinin hiç durmaksızın büyümesine, küçük mülkiyetin eli kulağında yıkımına işaret etmekte ve tehlike çanları çalmaktadır. [...]

Fakat, denecektir, Bay Rossi ve Bay Blanqui yalnızca rekabetin *suiistimâlleriyle* ilgilenmektedirler; *rekabet ilkesini* yasaklamaktan sakınıyorlar ve tüm bunlarda [meslektaşlarıyla] tamamen hemfikirdirler.

Ben, bu iki profesörün şöhreti adına, bu ayrıma karşı çıkıyorum.

Aslında, suiistimâl her şeyi ele geçirdi ve istisna kural oldu. [...] Günümüzde her şeyin, –karadan, denizden ve demiryoluyla– ulaşımın, buğday ve unun, şarap ve rakının, odunun, maden kömürünün, yağın, demirin, dokumanın, tuzun, kimyasal ürünlerin vs. rekabet tarafından kesinlikle tekelleştirildiğini görmek için en muhafazakâr hukukçunun bile başını pencereden uzatması yeter. Siyasal iktisadın ikiz kardeşi olan hukukun ciddî öngörülerinin beş yıldan az süre içinde yalanlandığını görmek üzücüdür: Fakat büyük bir ulusun bunca zavallı dehanın peşinden sürükleniyor olması ve onların karmakarışık yazıları arasında, yaşamasını sağlayacak fikir kırıntıları devşirmeye çalışması daha da üzücüdür.

Teoride, yararlı yanıyla rekabetin evrensel olması gerektiğini ve azamî yoğunluğuna erişmesi gerektiğini; fakat, olumsuz yanıyla da, son kalıntısına varana dek her yerde yok edilmesi gerektiğini kanıtladık. Ekonomistler rekabetin bu yanını ortadan kaldırabilecek durumda mıdırlar? Bunun sonuçlarını görmüş, güçlüklerini hesaplamış mıdırlar? Olumlu cevap veriyorlarsa, onlara şu duruma çözüm bulmalarını önerebilirim.

Loire havzasındaki tüm kömür yatakları bir ortaklık, daha doğrusu işbirliği anlaşmasıyla tek bir şirket altında bir araya getirildi. Lyon ve Saint-Etienne belediyelerinin şikâyeti üzerine, bakan, bu ürkütücü işletmenin niteliğini ve eğilimlerini incelemekle görevli bir komisyon atadı. Bu durumda, soruyorum, medenî hukukun ve siyasal iktisadın desteğini alan iktidarın müdahalesi burada ne işe yarayabilir?

Ortaklık karşısında imdat çığlıkları atılıyor. Fakat, maden ocağı sahiplerinin birleşmesi, genel masraflarını ve işletme masraflarını azaltmaları, daha makul bir çalışmayla madenlerinden daha fazla yarar sağlamaları engellenebilir mi? Eski savaşlarına yeniden başlamaları, harcamalarını arttırarak, savurganlıkla, mallarla tıkabasa dolarak, istikrarsızlık ve fiyat kırma yoluyla iflâs etmeleri onlara emredilebilir mi? Tüm bunlar saçmadır.

Sermayeleri yeniden kâr ederken, fiyatlarını yükseltmelerini engelleyebilir miyiz? Kendilerini işçilerden gelen ücret

artışı taleplerine karşı savunurlarken, komandit şirketler üzerine yasa yeniden yapılsa, tahvil ticareti yasaklansa bile; tüm bu önlemler alındığında, havzanın sahibi kapitalistler yatırdıkları sermayelerini farklı bir rejim altında kaybetmeye adilce zorlanamayacaklarından, zararlarını tazmin etmek gerekir.

Onlara bir tarife mi dayatacaksınız? Bu azamî tarife yasasıdır. Dolayısıyla devlet işletmecilerin yerine geçmeli, onların sermaye, kâr, büro masraflarını hesaplamalı; madencilerin ücretlerini, mühendislerin ve yöneticilerin aylıklarını, maden çıkarmak için kullanılan odunların fiyatını, malzeme harcamalarını düzenlemeli ve nihayet, normal ve meşru kâr rakamını saptamalıdır. Tüm bunlar bakanlık emriyle yapılamaz: Bir yasa gerekir. [...]

Loire madenlerinin ortaklığı, toplumsal sorunu kaçılamayacak terimlerle ortaya attı. Ya rekabet, yani tekel ve bunun sonuçları; ya da devlet tarafından sömürülme, yani emeğin pahalılığı ve sürekli yoksullaşma; ya da, nihayet, eşitlikçi bir çözüm, başka deyişle, çalışmanın örgütlenmesi, bunun sonucu da siyasal iktisadın yadsınması ve mülkiyetin sonu.

[...]

Ya *engellemek* ya da *bırakınız yapsınlar*, işte ekonomistlerin ezelî alternatifi: Dehaları daha öteye gidemiyor. Ne herhangi bir şeyi *engellemenin* ne de her şeye *izin vermenin* gerekli olduğunu onlara boş yere söyleyip duruyoruz. Onlardan istenen tek şey, toplumun beklediği tek şey, bir *uzlaşmadır*; bu ikili fikir kafalarına girmiyor.

[...]

III. Rekabete karşı çareler

Çalışmadaki rekabet ortadan kaldırılabilir mi?

Bu, kişiliğin, özgürlüğün, bireysel sorumluluğun ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağını sormaya benzer.

Gerçekten de, rekabet kolektif faaliyetin ifadesidir; tıpkı en yüksek anlamında ele alınan ücretin, hak edilen şeyle hak edilmeyen şeyi, tek kelimeyle emekçinin sorumluluğunu ifa-

desi etmesi gibi. Çalışma içindeki özgürlüğün ve disiplinin bu iki temel biçimine karşı isyan edip verip veriştirmek boşunadır. Bir ücret teorisi olmadan, hiç paylaşım olmaz, hiç adalet olmaz; rekabetin örgütlenmesi olmadan toplumsal güvence hiç olmaz, dolayısıyla dayanışma hiç olmaz.

Sosyalistler, aile ocağının birliğini endüstriyel rekabetin karşısına çıkardıklarında, esas olarak birbirinden ayrı iki şeyi karıştırdılar; toplumun, her bir kişinin kendi çıkarlarının yasasıyla bağlandığı bir tür ortaklık olarak değil, özellikle tüm üyeleri kan bağıyla birbirine bağlı büyük bir aile gibi örgütlenip örgütlenemeyeceğini kendilerine sordular.

Aile, eğer deyim yerindeyse, toplumun tipik hâli, organik molekülü değildir. Ailede, Bay de Bonald'ın çok iyi gözlemlemiş olduğu gibi, tek bir ahlâki varlık, tek bir ruh, tek bir can, Kutsal Kitap'ın deyişiyle, tek bir ten vardır. Aile, monarşinin ve ataerkilliğin tipik hâli ve beşiğidir; otorite ve hükümranlık fikri ailede barınır ve korunur, devlet içinde ise giderek silinir. Tüm antik ve feodal toplumlar aile modelinde örgütlenmiştir; modern demokrasi özellikle bu eski ataerkil oluşuma karşı çıkar ve isyan eder.

Toplumu oluşturan birim atölyedir.

Oysa, atölye zorunlu olarak bir gövdenin ve özel çıkarların çıkarını gerektirir; kolektif bir kişiyi ve bireyleri gerektirir. *Efendi*'nin temsil ettiği kolektif irade ile *ücretliler*'in temsil ettiği bireysel iradelerin ön safta yer aldığı ve aile içinde bilinmeyen bir ilişkiler sistemi buradan kaynaklanır. Ardından, atölyeler ve sermayeler arası ilişkiler gelir; başka deyişle, rekabet ve işbirliği. Çünkü rekabet ve işbirliği birbirine dayanır; biri olmadan diğeri de olamaz. Bunlar birbirlerini dışlamak bir yana, birbirlerinden ayrı bile değildir. Kim ki rekabetten söz eder, ortak hedefi zaten varsayar; rekabet bencillik değildir, sosyalizmin en acınası hatası rekabete toplumun altüst oluşu olarak bakmasıdır.

Dolayısıyla burada rekabeti ortadan kaldırmak söz konusu olamaz; bu, özgürlüğü ortadan kaldırmak kadar imkânsız bir şeydir. Rekabette istikrarı bulmak önemlidir, burada polis kelimesini seve seve kullanabilirim. Çünkü her güç, her

kendiliğindenlik, ister bireysel olsun ister kolektif, kendi belirlenimini kabul etmek zorundadır; zekâ ve özgürlük için olduğu gibi, rekabet için de durum böyledir. Bu durumda, rekabeti toplumda uyumlu bir şekilde nasıl belirleyebiliriz?

[...] Ekonomistlere göre, rekabetin aksaklıklarının çaresi yine rekabettir; ve siyasal iktisat mülkiyetin teorisi olduğundan, mutlak bir hak olarak kullanmanın ve suiistimâlin teorisi olduğundan, siyasal iktisadın bu soruya vereceği başka cevabının olmadığı açıktır. Oysa bu tıpkı özgürlük eğitiminin özgürlükle, ruhun eğitilmesinin ruhla, değerin belirlenmesinin değerle yapılabileceğini ileri sürmek gibidir; elbette tüm bu önermeler totolojik ve saçmadır.

Gerçekten de, ele aldığımız konunun içinde kalırsak, kendi için uygulanan ve muğlak, uyumsuz bir bağımsızlığı sürdürmekten başka amacı olmayan rekabetin hiçbir yere varamayacağı ve salınımlarının ezelî ve ebedî olduğu açıkça belli olur. Rekabette mücadele içinde olan şeyler, sermayelerdir, makinelerdir, işlemlerdir, yetenek ve deneyimdir; en büyük taburların zaferi kesindir. Eğer rekabet ancak özel çıkarlar yararına işliyorsa, ve toplumsal etkileri ne bilim ne de devlet tarafından belirlenmişse, tıpkı demokraside olduğu gibi, rekabet de iç savaştan oligarşiye, oligarşiden despotizme, ardından dağılmaya ve iç savaşa geri dönüşe doğru sonsuz ve aralıksız, sürekli bir eğilim gösterecektir. İşte bu nedenle, kendi başına bırakılmış rekabet asla kendi yapısını oluşturamaz; tıpkı değerin, toplumsallaştırıcı ve tanımlayıcı yüksek bir ilkeye ihtiyaç duyması gibi. [...]

Geriye, sosyalizmin nasıl bir çözüm düşündüğünü öğrenmek kalıyor. Tek bir örnek, sosyalizmin araçlarının ne yapabileceğini gösterecek ve sosyalizm açısından genel sonuçları çıkarmamızı sağlayacaktır.

Bay Louis Blanc, dikkate değer yeteneğiyle, belki de tüm modern sosyalistler arasında yazılarına kamunun dikkatini en fazla çekebilmiş kişidir. *Çalışmanın Örgütlenmesi* adlı eserinde, işbirliği sorununu tek bir noktaya, rekabete indirdikten sonra, hiç tereddüt etmeden, rekabetin ortadan kaldırılmasından söz eder. [...]

Bay Blanc'a göre, rekabetin çaresi, daha doğrusu onu ortadan kaldırmanın yolu otoritenin müdahalesinden geçer, bireysel özgürlüğün yerine devletin konmasından geçer: Bu, ekonomistlerin sisteminin tersidir.

[...]

Bay Blanc sürekli olarak otoriteye çağrı yapmaktadır, sosyalizm ise açıkça anarşik olduğunu ilân etmektedir. Bay Blanc iktidarı toplumun üstüne yerleştirmektedir, sosyalizm ise iktidarı toplumun altına koymaya çabalamaktadır. Bay Blanc toplumsal yaşamı yukardan aşağıya oluşturmaktadır, sosyalizm ise toplumsal yaşamın aşağıdan filizlenmesini ve büyümesini istemektedir. Bay Blanc politikanın peşinden koşmaktadır, sosyalizm bilimi aramaktadır. İkiyüzlülük yeter artık, diyorum Bay Blanc'a: Siz ne Katolikliği istiyorsunuz, ne monarşiyi, ne soyluluğu; fakat size bir Tanrı gerekiyor, bir din, bir diktatör, bir sansür, bir hiyerarşi, ayrımlar ve rütbeler. Ben ise sizin Tanrı'nızı reddediyorum, sizin otoritenizi, hükümranlığınızı, hukuk devletinizi ve tüm o temsilî mistifikasyonlarınızı reddediyorum; ne Robespierre'in buhurdanlığını ne de Marat'nın değneğini istiyorum ve sizin erdişi demokrasinize boyun eğmektense *statüko*yu destekliyorum. On altı yıldır sizin partiniz ilerlemeye direniyor ve kamuyu durduruyor; on altı yıldır, merkez solun ucundan iktidara kuyruk sallayarak despotik kökenini gösteriyor; artık feragat etmenin ya da dönüşüm geçirmenin zamanı. Siz, otoritenin zalim teorisyenleri, savaş açtığınız hükümetin sizden daha iyi gerçekleştiremeyeceği ne öneriyorsunuz ki?

Bay Blanc'ın sistemi üç noktada özetlenir:

1. *İktidara büyük bir inisiyatif gücü vermek*, yani, Fransızca'ya tercüme edersek, bir ütopya gerçekleştirmek adına keyfîliği her şeye kâdir kılmak;

2. *Kamusal atölyeler yaratmak ve bunların masraflarını devlete karşılatmak;*

3. *Ulusal endüstrinin rekabeti karşısında özel endüstriyi yok etmek.*

Hepsi bu.

Bay Blanc, tek başına tüm diğer sorunları kapsayan değer

sorununu ele almış mıdır? Kuşkusuz bundan haberi bile yoktur. –Bir paylaşım teorisi getirmiş midir? Hayır. –İşçinin cehaletinin, ahlâksızlığının ve sefaletinin ezelî nedeni olan işbölümü çatışkısını çözmüş müdür? Hayır. –Makinelerle ücretli emeğin karşıtlığını ortadan kaldırmış ve işbirliği haklarını özgürlük haklarıyla uzlaştırmış mıdır? Tam tersine, Bay Blanc bu çelişkiyi onaylamaktadır. Devletin despotik himayesi altında, zümrelerin ve ücretlerin eşitsizliğini kural olarak kabul etmektedir, ve buna da, denge olsun diye, seçme hakkını ilâve etmektedir. Yönetmelikleri için oy kullanan ve şeflerini seçen işçiler özgür değil midir? Oy kullanan bu işçiler kendi aralarında ne yönetici ne de ücret farkı kabul ediyor olabilirler; bu durumda, sınaî kapasiteleri tatmin etmek için hiçbir şey öngörülmüş olmayacağından, politik eşitliği sürdürürken, dağılma atölyeye nüfuz edecek ve herkes kendi içine dönecektir. Bu kaygılar Bay Blanc'a ne ciddî ne de sağlam temelli gelmektedir: Toplumun onu yalanlamak için kendine rahatsızlık vermeyeceğinden emin olduğundan, sınavı sakin sakin beklemektedir.

Peki ya gayet karmaşık, iç içe geçmiş sorunlar olan vergi, kredi, uluslararası ticaret, mülkiyet, miras sorunları; Bay Blanc bunları derinleştirmiş midir? Ya nüfus sorunu, onu çözmüş müdür? Hayır, hayır, hayır, bin kez hayır: Bay Blanc bir güçlüğü çözmediğinde onu ortadan kaldırır. Nüfus hakkında şöyle der: "Sefalet tez yayılır olduğundan ve toplumsal atölye sefaleti ortadan kaldıracağından, bunu dert etmemek gerekir."

Evrensel deneyime dayanan M. de Sismondi boşuna ona haykırıyor: "Vekâlet aldıkları yetkileri uygulayanlara hiç güvenimiz yok. İşbirliğiyle hareket edenlerin, bireysel bir çıkarın harekete geçirdiklerinden daha kötü iş yaptığına inanıyoruz; yöneticilerin ihmâlkâr davranacağına, debdebeye, müsrifliğe, adam kayırmacılığa, kendini tehlikeye atma kaygısına, kısacası, özel servetin tersine, kamusal servetin idaresinde görülen bütün kusurlara kapılacağına inanıyoruz. Dahası, bir hissedarlar birliğinde dikkatsizliğin, kaprisin, ihmâlin olacağına ve merkantil bir girişimin sürekli tehdit

altında olacağına ve eğer bir tüccara değil de müzakere hâlinde olan bir birliğe bağlı olursa bir süre sonra iflâsa gideceğine inanıyoruz." Bay Blanc hiçbir şey işitmiyor; kendi cümlelerinin tınısıyla sersemleşmiş: Özel çıkarın yerine kamuya bağlılığı geçiriyor; rekabetin yerine yarışmayı ve ödülleri koyuyor. Tanrı'ya, otoriteye ve dehaya inancının zorunlu sonucu olan sınaî hiyerarşiyi prensip olarak ortaya koyduktan sonra, kalbinin ve hayâl gücünün idolleri olan mistik güçlere kendini teslim ediyor.

Böylece, Bay Blanc bir hükümet darbesiyle işe başlamaktadır. Daha doğrusu, kendi orijinal ifadesine göre, iktidarda yarattığı *inisiyatif gücü*'nü uygulayarak işe başlamakta ve proletaryayı finanse edebilmek amacıyla zenginlerden olağanüstü bir katkı almaktadır. Bay Blanc'ın mantığı çok basittir. Bu, Cumhuriyet'in mantığıdır: İktidar halkın istediği şeyi yapabilir ve halkın istediği şey doğrudur. Toplumun en kendiliğinden eğilimlerini bastırarak, en özgün tezahürlerini inkâr ederek toplumda reform yapmanın tuhaf biçimi, ve geleneklerin düzenli geliştirilmesi yoluyla refahı genelleştirmek yerine, çalışma ve gelirin yerlerini değiştirmek! Fakat, aslında, tüm bu kılık değiştirmeler neye yarar? Niçin bin dereden su getiriliyor? Tarım yasasını hemen benimsemek daha basit değil mi? İktidar, inisiyatif elinde olduğuna göre, –geçici önlem olarak mülk sahiplerine verilebilir tazminatı ayırıp– tüm sermayelerin ve çalışma araçlarının devlet mülkiyetinde olduğunu hemen ilân edemez mi? Bu kesin fakat dürüst ve samimî önlem sayesinde, iktisadî alan hâle yola konulmuştu; ütopyaya bunun bedeli daha fazla olamaz ve Bay Blanc bu durumda, hiç engelsiz olmasa da, toplumun örgütlenmesine rahatlıkla girişebilirdi, öyle değil mi?

[...]

Bay Blanc, devlet aracılığıyla yürüttüğü örgütlenmesiyle, her zaman için, başlaması gereken yerde nokta koymak zorunda kalmaktadır. *İktisat Biliminin İncelenmesi* adlı kitabını yazma çabasına böylece gerek kalmazdı. [...] Hükümeti zorlamayı denedi ama parlamenter ve kafa ütüleyici demokrasiyle sosyalizmin uyuşmazlığını daha iyi kanıtlamayı

başardı yalnızca. Sürükleyici sayfalarla dolu, yergi edebiyatının yüz akıdır o; kitabın felsefî değerine gelince, yazar her sayfanın üzerine, büyük puntolarla, bir tek şu ibareyi yazmakla yetinseydi kesinlikle yine aynı olacaktı: PROTESTO EDİYORUM.

Özetleyelim:

Rekabet, iktisadî durum ya da evre olarak, kökeni içinde ele alındığında, makinelerin müdahalesinin, atölyenin oluşumunun ve genel masrafları azaltma teorisinin zorunlu sonucudur. Rekabet, kendi öz anlamı ve eğilimi içinde ele alındığında, kolektif faaliyetin, toplumsal kendiliğindenlik ifadesinin, demokrasi ve eşitlik simgesinin, değer oluşumuna dair en faal aracın, birliğin desteklenmesinin kendini gösterme ve uygulanma tarzıdır. Bireysel güçlerin atılımı olan rekabet, onların özgürlüklerinin bedelidir, uyumlarının ilk anıdır, tüm bunları birleştiren ve dayanışma içinde kılan sorumluluk biçimidir.

Fakat kendi başına bırakılan, yüksek ve etkin bir ilkenin yönetiminden yoksun rekabet, muğlak bir hareketten, her ikisi de ölümcül şu iki uç arasında ezelî biçimde kararsız kalan endüstriyel gücün amaçsız salınımından başka bir şey değildir: Bir yanda, atölyenin yarattığını gördüğümüz korporasyonlar ve himaye, diğer yanda, bir sonraki bölümde tartışma konusu edilecek olan tekel.

Sosyalizm, bu anarşik rekabete haklı olarak karşı çıkarken, onun düzenlenmesi için tatmin edici bir şey henüz önerebilmiş değildir. Bunun kanıtı, keyfiyete terk edilmiş değerin toplumsallaştırılmasına ya da belirlenmesine her yerde, gün yüzüne çıkmış ütopyalarda rastlandığıdır ve bütün reformlar, kimi zaman hiyerarşik korporasyona kimi zaman devlet tekeline ya da topluluk despotizmine varmaktadır.

VI. BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ EVRE - TEKEL

Tekel: Bir şeyden tek başına yararlanma, bir şeyin tek başına ticareti ya da işletilmesi.

Tekel, rekabetin doğal karşıtıdır. Bu basit gözlem, bizim saptadığımız gibi, sanki işbirliği ve kardeşliğin karşıtıymış gibi rekabeti yıkma düşüncesinde olan ütopyaları alaşağı etmeye yeter. Rekabet, kolektif varlığı harekete geçiren yaşamsal güçtür; onu ortadan kaldırmak, eğer böyle bir varsayım mümkünse, toplumu öldürmek olur.

Fakat, rekabet gerekli olduğunu kabul ettiğimiz andan itibaren, tekel fikrini de içerir; çünkü rekabet hâlindeki her bireyselliğin yeri sanki tekeldir. Ve ekonomistler, tekelin toplumsal mülk edinme biçimi olduğunu kanıtlamıştır –Bay Rossi de bunu biçimsel olarak kabul etmiştir–, tekel dışında çalışma yoktur, ürün yoktur, mübadele yoktur, zenginlik yoktur. Her türlü toprak mülkiyeti bir tekeldir; her sanayi ütopyası tekel hâline gelmek zorundadır ve bu iki kategoriye dâhil olmayan diğer işlevler için de aynı şeyi söylemek gerekir.

Demek ki, tekel, kendi içinde, adaletsizlik fikrini barındırmaz; dahası, tekelin bazı özellikleri, hem topluma hem de insana ait olduğundan, tekeli meşrulaştırır: İnceleyeceğimiz ilkenin *pozitif* yanı buradadır.

Fakat tekel, tıpkı rekabet gibi, toplumsallık-karşıtı ve öldürücü bir hâl de alır: Bu nasıl olur? *Suiistimâl* yoluyla, diye cevap verir ekonomistler. Yargıçlar tekelin yol açtığı suiistimâlleri tanımlamaya ve ortadan kaldırmaya özenle çalışırlar; yeni ekonomistler okulu bunu ortaya çıkarmayı kendine övünç payı yapar.

Biz şunu göstereceğiz: Tekelin sözümona suiistimâlleri

yasal tekelin *negatif* anlamdaki gelişiminin sonucudur. Bu suiistimâller tekel kuralından –elbette bu kural yıkıma uğramadıkça– ayrılamaz. Sonuç olarak, yasa bu suiistimâllere dokunamaz ve bu açıdan bakıldığında her baskı keyfî ve haksızdır. Öyle ki, toplumun kurucu ilkesi ve zenginlik koşulu olan tekel, aynı zamanda ve aynı düzeyde, soygun ve yoksulluk ilkesidir. Tekel ne kadar çok mal üretirse, o kadar çok kötülüğe maruz kalınır. Tekel olmadan ilerleme durur, tekelle birlikte de, çalışma hareketsizleşir ve uygarlık çöker.

I. Tekelin gerekliliği

Dolayısıyla tekel rekabetin kaçınılmaz sonudur; kendini hiç durmaksızın yadsıyan bu rekabet tekeli yaratır: Tekelin ortaya çıkışı bunun kanıtıdır. Tıpkı hareketin canlı varlıklara içkin olması gibi, madem ki rekabet de topluma içkin, o hâlde, ardından gelen ve rekabetin hem hedefi hem de amacı olan ve yokluğunda rekabetin asla kabul göremeyeceği tekel de rekabet kadar meşrudur ve meşru kalacaktır. Mekanik usûller ve sanayi kombinezonları gereklilik ve yasa olarak var oldukça tekel de meşru kalacaktır. Nihayet, işbölümü ve değer oluşumu, gereklilik ve yasa olarak var oldukça tekel de meşrudur ve meşru kalacaktır.

[...]

Tekel, özünde, insanın insan üzerindeki otokrasisidir: Her üreticinin olanaklarından dilediğince yararlanması; düşüncesini, arzu ettiği herhangi bir yöne doğrultması; tercih ettiği herhangi bir uzmanlık alanında olanaklarının tüm gücüyle teoriler geliştirmesi; keşfin meyvesinden ve maceranın getirilerinden tek başına yararlanabilme koşuluyla, risk almaktan hoşlandığı herhangi bir girişimde kendine yarattığı araçlara ve kendi tasarrufuyla biriktirdiği sermayelere başına buyruk bir şekilde sahip olması için doğanın her üreticiye bahşettiği diktatörce yasadır.

Bu hak tam da özgürlüğün özüdür; bu hak inkâr edildiğinde insan, bedeni, ruhu ve yeteneklerini kullanışı bakı-

mından sakatlanır ve ancak bireylerin özgür atılımıyla ilerleyebilen toplum, kâşiflerinden yoksun kaldığında, ilerleyemez olur.

[...]

Herkes hemcinslerine bir icat armağan etmeyi ya da yol göstermeyi beceremez: Bunu yapan kişi, genellikle, sağlığını ve malını mülkünü tükettikten sonra ödül bekleyen mucittir. Arkwright'ı, Watt'ı, Jacquart'ı alaya almaya devam ederek, keşiflerinin karşılığını onlara vermezseniz; çalışmak için odalarına kapanıp, belki de sırlarını mezara götürürlerdi. Tarıma elverişli hâle getirdiği toprağın mülkiyetini çiftçiye vermeyi reddederseniz, kimse toprakları tarıma açmaz.

Fakat, denecektir ki, hakikî hak bu mudur, toplumsal hak, kardeşlik hakkı bu mudur? İlkel topluluktan çıkışta zorunlu görülerek bağışlanan şey, insanlar ve toplumlar hak ve ödevlerini daha eksiksiz kavradıkça kaybolması gereken geçici bir durumdur.

Hiçbir hipotez karşısında geri çekilmem: Bakalım, derinleştirelim. Rakiplerimizin de itiraz ettiği gibi, uygarlığın ilk evresinde olayların başka türlü olamayacağı, önemli bir noktadır. Geriye şunu bilmek kalır: Bu dönemin kurumları, söylendiği gibi, geçici bir şey midir, yoksa topluma içkin ve ezelî yasaların sonucu mudur? Oysa, şu an benim savunduğum tez, genel eğilimin tam anlamıyla karşıtı olduğundan ve ben de biraz önce onu kendi karşıtıyla çürütmek zorunda kaldığımdan, çok güç bir tezdir.

Fakat, toplumun kendisi her türlü dayanışma ve kardeşlik anlaşmasını reddederken, toplumsallık, kardeşlik ve dayanışma ilkelerine çağrı yapmanın nasıl mümkün olduğunu lütfen bana söyleyin. Her zanaat ilk ortaya çıkarken, bir keşfin ilk ışıkları görüldüğünde, keşfeden insan tecrit edilmiştir; toplum onu bırakıp geride kalır. Daha doğrusu, bu insan, tasarladığı ve gerçekleştirmeye çalıştığı fikre bağlı olarak, kendi başına tüm toplum olur. Onun işbirliği yaptığı kimse yoktur, iş ortağı yoktur, hamisi yoktur; herkes ondan kaçar; sorumluluk yalnızca ondadır, teoriler üretmenin avantajları yalnızca ona aittir.

Israrla şu söylenir: Bu, toplum açısından düşüncesizliktir, en kutsal hak ve çıkarlarından, gelecek kuşakların refahından vazgeçmektir; ve çok daha bilgili ya da mutlu olan spekülatör, evrensel cehaletin kendisine teslim ettiği tekelden dalaverelere başvurmadan yararlanamaz.

Toplumun bu davranışının, mevcut durumda çok ihtiyatlı bir tutum olduğunu ileri sürüyorum; dolayısıyla bunu gelecekte de kaybetmeyeceğini göstereceğim. [...]

Toplumsal yaşamın ikili biçimde tezahür ettiği kanısındayım –*koruma ve geliştirme*.

Geliştirme, bireysel enerjilerin atılımıyla gerçekleşir; kitle, olgunlaşmamış doğasıyla, edilgendir ve her yeniliğe karşı gelir. Şu karşılaştırmayı yapmama izin verirseniz, gelişme, kendi başına kısır olan, fakat bu erdişi toplumda gerçekten de eril organ işlevi gören özel faaliyetlerin yarattığı tohumların gelip yerleştiği döl yatağıdır.

Fakat toplum, özel teorik tahayyüllerle dayanışmaktan kaçtığı ve kesinlikle her yeniliği bireylerin üstleneceği risk ve tehlikelere terk ettiği ölçüde kendini korur. Yararlı yeniliklerin listesi birkaç sayfada çıkartılabilir. Başarıyla sonuçlanmış girişimler sayılıdır; insan beyninde her gün tomurcuklanan yanlış düşüncelerin ve ihtiyatsız denemelerin sayısız çokluğunu ise hiçbir rakam ifade edemez. Sağlam ve doğru tek bir düşünce için binlerce ham fikir üretmemiş tek bir mucit, tek bir işçi yoktur; tek bir zekâ parıltısı için kendini baş döndürücü fırtınaların ortasına atmamış tek bir dâhi yoktur.[...]

[...] Newton'un öncülleri Copernicus, Kepler ve Galileo, o dönemde Kilise'nin temsil ettiği Hıristiyan topluma, "İncil yanıldı; Dünya dönüyor, Güneş ise hareketsizdir," dediklerinde, onlar, topluma karşı haklıydılar, toplum ise duyulara ve geleneklere inanarak onları inkâr ediyordu. Toplum Copernicus sisteminin tutarlılığını kabul edebilir mi? Bu sistem onun inancını yalanladığı için bunu pek az yapabilir; ve akıl ile vahyin uyumunu beklerken, sorumlu mucitlerden biri olan Galileo, yeni fikre tanıklık ettiğinden işkence görüyordu. Bizler daha hoşgörülüyüz, buna eminim; fakat bu hoşgö-

rü bile, dehâya daha fazla özgürlük bahşederken, bizlerin atalarımızdan daha kibar olmadığımızı kanıtlamaktadır. İcat bröveleri yağıyor, fakat *hükümet güvence vermiyor.* İcatların mülkiyet hakkı yurttaşların koruması altına verilmiştir; fakat ne mahiyet katalogları ne de yasa bunun değerini garanti eder: Onu değerlendirecek olan çalışmadır. Bilimsel görevlere ve hükümetin kimi zaman parasız mucitlere emanet etmeye hazır ve kararlı olduğu diğer görevlere gelince, bunlar tam bir vurgun ve yozlaşmadır.

Aslında, toplum, bir fikrin denenmesi için gerekli sermayeyi kimseye garanti edemez: onaylamadığı bir girişimin sonucunu hukuksal olarak talep edemez; dolayısıyla tekel ortadan kaldırılamaz bir şeydir. Zaten dayanışma hiçbir işe yaramaz; çünkü, herkes kendi hevesi için herkesin dayanışmasını talep edebileceğinden ve hükümetten tam yetki elde edebileceğinden, bir süre sonra evrensel bir keyfiyete, yani doğrudan doğruya *statükoya* varılır.

[...] Tüm vicdanımla söylüyorum: Ne yazık ki Kutsal Kitap'ın soyutlamalarından esinlenmiş bazı sosyalistler, şu güzel, özlü sözlerle güçlüğün üstesinden gelebileceklerini sandılar: –Yeteneklerdeki eşitsizlik görev eşitsizliğinin kanıtıdır; –Siz doğadan fazlasını aldınız, kardeşlerinize fazlasını verin! Boş zekâlar üzerinde kesinlikle etkili olan, fakat daha yalın bir şeyi hayâl etmeyi imkânsız kılan dokunaklı ve tumturaklı bir yığın cümle... Bu harikulâde özlü sözlerden çıkarılan pratik formül, her emekçinin tüm zamanını topluma borçlu olduğu ve bunun karşılığında toplumun emekçiye borcunun ise, ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan şeyleri, sahip olduğu kaynaklar ölçüsünde, vermek olduğudur.

Komünist dostlarım beni bağışlasın! Komünizmin, cumhuriyetçiliğin ve olguları küçümseyip eleştiren tüm toplumsal, siyasal ve dinî ütopyaların, ilerlemenin şu anda yenmesi gereken en büyük engel olduğuna aklımla ve kalbimle kesinlikle inanmasaydım eğer, onların fikirlerine karşı daha az sert olurdum. Kardeşliğin yalnızca adalet yoluyla oluşabileceğini; ve yalnızca adaletin, yani özgürlüğün ve kardeşliğin koşulu, aracı ve yasası olan adaletin, bizim incelememizin

konusu olması gerektiğini ve hiç durmaksızın, en ufak ayrıntısına kadar, bunun belirlenmesine ve formüle edilmesine çalışılması gerektiğini nasıl olur da hiç anlamak istemezler? İktisat diline aşina yazarlar, yeteneklerdeki üstünlükle ihtiyaçlardaki üstünlüğün eşanlamlı olduğunu nasıl anlamazlar? Kanlı canlı şahsîyetlerden kabalıktan başka bir şey beklemeyen toplumun, bu şahsîyetlerin topluma verdiklerinden daha fazlasını almamalarına sürekli göz kulak olması gerektiğini, oysa ki kitlenin aldıklarını geri vermekte şimdiden sayısız güçlükle karşılaştığını nasıl olur da unutabilirler? Ne yana bakarsak bakalım, sonuçta kasa defterine, tahsilat ve masraf hesabına geri dönmek gerekir. Büyük tüketicilere ve küçük üreticilere karşı tek güvence budur. İşçi, üretiminden her zaman *avans alır*; her zaman *kredi* alma, *borçları* akdetme ve *iflâs* bildirme eğilimindedir; Say'in aforizmasının ona hatırlatılmasına her zaman ihtiyacı vardır: *Ürünler ancak ürünlerle satın alınır.*

Yüksek kapasiteli bir emekçinin, küçükler yararına, kendi ücretinin yarısıyla yetinebileceğini, karşılıksız hizmet görebileceğini ve, halkın dediği gibi, *Prusya kralı için*, yani toplum denen, hükümran ya da kardeşlerim denen bu soyutlama için üretebileceğini varsayalım. Bu, toplumu –insanın erişemeyeceği demeyeceğim ama– genel olarak sistematik bir şekilde hazırlanmış sahte bir erdem, tehlikeli bir ikiyüzlülük şeklindeki bir duygu üzerinde temellendirmek olur. Yardımseverlik bize, hemcinslerimizin kazaen maruz kaldığı rahatsızlıkların telafisi olarak emredilmiştir ve yardımseverliğin bu bakış açısıyla örgütlenebileceği kanısındayım; dayanışmadan kaynaklanan yardımseverliğin basitçe adalet hâline geldiğini tahayyül ediyorum. Fakat eşitlik aracı ve denge yasası olarak ele alınan yardımseverlik toplumun sonu olur. İnsanlar arasında eşitlik, çalışmanın kesin ve esnemez yasasıyla, değerlerin orantılılığıyla, mübadelelerde samimîyetle ve işlevlerin denkliğiyle; tek kelimeyle, tüm antagonizmaların matematik çözümüyle ortaya çıkar.

[...]

İşçinin normal ücretini iki misline çıkarırsanız onu tem-

belliğe teşvik edersiniz, onurunu zedelersiniz ve vicdanen ahlâksızlaştırırsınız; harcadığı çabanın meşru bedelini elinden aldığınızda da onu öfkelendirir, gururunu tahrik edersiniz. Her iki durumda da onun kardeşçe duygularıyla oynamış olursunuz. Tersine, insanları mutlu ve mesut kılarak onları birleştirmek için doğanın öngördüğü tek biçim olan çalışma koşulunu zevkle birleştirirseniz iktisadî paylaşım yasasına erişirsiniz, *ürünler ürünlerle satın alınır*. Komünizm –bundan her zaman şikâyet etmişimdir– işlevlerin ve yeteneklerin gelişen denkliği olan toplumun temelden inkârıdır. Her sosyalizmin yöneldiği komünizm, ne doğal olarak eşitliğe ne de eğitime inanmaktadır; bunların yerine egemen kararnameleri geçirirler, fakat ne yaparlarsa yapsınlar, bunlar yerine getirilemez. Olguların ilişkisinde adalet aramak yerine, adaleti kendi hissiyatlarında bulurlar; kişinin yakınını sevmesi olarak gördükleri şeyi adalet diye adlandırırlar ve akla ait şeyleri duygusal şeylerle sürekli karıştırırlar.

İktisatla ilgili sorunlara niçin hiç durmadan kardeşlik, yardımseverlik, fedakârlık ve Tanrı sorunları karıştırılmaktadır? Toplumsal tezahürleri ciddî olarak incelemek yerine bu büyük laflarla söylev çekmek ütopistlere kolay geldiği için olmasın?

[...]

Tekel doğada ve insanda vardır: Tekelin kaynağı hem bilincimizin en derinlerinde hem de bireyleşmemizin dışsal olgularındadır. Tıpkı bedenimizdeki ve zekâmızdaki her şeyin özgün ve özel olması gibi; tıpkı çalışmamızın özel ve özgül bir karakterle meydana gelmesi, niteliği ve değeri oluşturanın da bu olması gibi. Çalışma nasıl ki uygulanacağı bir madde ya da nesne olmadan, bir nesneye zorunlu olarak başvuran kişi olmadan tezahür edemiyorsa, tekel de, tıpkı sürenin geçmişten geleceğe uzanması gibi şaşmaz bir şekilde özneden nesneye doğru meydana gelir. Arılar, karıncalar ve toplum hâlinde yaşayan diğer canlı hayvanlar, tek tek ele alındıklarında yalnızca otomatizmle donanmış gözükürler: Onlarda ruh ve içgüdü neredeyse yalnızca kolektiftir. İşte bu nedenle bu hayvanlar arasında imtiyaza ve tekele yer ola-

maz; işte bu nedenle, en iradî işlemlerinde bile karar veremezler, düşünüp taşınamazlar. Fakat, insanlık çoğulluk içinde bireyselleştiğinden, insan kaçınılmaz olarak tekelcidir, çünkü, tekelci olmadığında bir hiçtir; ve toplumsal sorun, tüm tekellerin nasıl yıkılacağını değil, nasıl uzlaştırılacağını bilmekten ibarettir.

Tekelin en kayda değer ve en doğrudan sonuçları şunlardır:

1. Politik düzlemde, insanlığın aileler, kabileler, siteler, uluslar, devletler olarak sınıflandırılması: Bu insanlığın, ırkları, dilleri, gelenekleri ve ortamlarıyla birbirinden ayrılan emekçi gruplarına ve alt gruplara ilksel olarak bölünmesidir. İnsan soyu tekel yoluyla yerküreye sahip olmuştur, tıpkı işbirliği yoluyla yerkürenin tamamen hâkimi olacağı gibi.

[...]

2. İktisadî düzlemde tekel, öncelikle, araçların mükemmelleştirilmesi yoluyla genel zenginliği artırarak refahın büyümesine katkıda bulundu. Sonra, işbölümü, makineler ve rekabet yoluyla emek üzerinde elde edilmiş kazanımları SERMAYELEŞTİRDİ, yani konsolide etti. Tekelin bu etkisinden iktisadî bir kurgu doğdu: Buna göre kapitalist, üretici kabul edilir, sermaye de üretim aracı. Sonra da bu kurgunun sonucu olarak *net hasıla* ve *brüt hasıla* teorisi doğdu.

[...]

İnsanlık, Tanrı gibi, her şeyi hiçten üretir *–de nihilo nilum–**; tıpkı kendisinin de bir hiç ürünü olması, tıpkı düşüncesinin hiçlikten kaynaklanması gibi. [...] Siyasal iktisat çalışmayla başlar; çalışmayla gelişir; ve çalışmadan kaynaklanmayan, fakat katışıksız yararlılık taşıyan, yani insan eylemine tâbi şeyler kategorisinde yer alan fakat çalışmanın henüz mübadele edilebilir kılmadığı her şey siyasal iktisada kökten yabancı kalır. Tekel de, kolektif iradenin katışıksız edimiyle oluşmuş olmakla birlikte, bu ilişkileri hiçbir şekilde değiştirmeyecektir; çünkü, tarihe göre, yazılı yasaya göre ve iktisadî teoriye göre tekel ancak çalışmanın ardından gelir ya da böyle gözükür.

* Lat., *hiçlikten hiç çıkar*; Romalı filozof şair Lucretius'un bir sözü. (y.n.)

Herkes bilir ki bir işveren, üretim masraflarını hesapladığında, bunları genellikle üç kategoriye böler: 1. Tüketilen değerler ve ücretli hizmetlere ödenenler; 2. Personel maaşları; 3. Sermayelerinin amortismanı ve faizi. İşveren ile kapitalist arasındaki ayrım –bu iki sıfat her zaman aynı yeteneği, tekeli ifade etse de– bu sonuncu masraf kategorisinden doğar.

Böylece, yalnızca sermayeye önem veren ve net hasılaya hiç önem vermeyen bir sınaî işletme, servete hiçbir şey katmayan, yalnızca değerleri dönüştürmeye varan önemsiz bir işletmedir; sonuçta, hiçbir varlık nedeni olmayan ve daha ilk gününden terk edilmiş bir işletmedir. Bu durumda, bu sermaye faizine asla net hasıla bakımından yeterli bir ilâve gözüyle bakılmaması nereden kaynaklanır? Bu, nasıl olur da net hasıla değildir?

Burada da ekonomistlerin felsefesi kusurludur. Faizi savunmak için, sermayenin üretken olduğunu ileri sürdüler ve bir metaforu gerçeklikle değiştirdiler. Mülkiyet karşıtı sosyalistler onların safsatalarını tersine çevirmekte zorlanmadılar: Ve bu polemiğin sonucunda sermaye teorisi öyle gözden düştü ki, günümüzde, halkın zihniyetinde *kapitalist* ile *aylak* eşanlamlıdır. Kuşkusuz, başkalarının ardından benim de savunduğum şeyi burada yadsıyacak değilim; keza görevlerini bunca tuhaf bir şekilde bilmezden gelen bir yurttaş sınıfına itibarını iade edecek de değilim. Fakat bilimin ve proletaryanın önemi, ilk savlarımı tamamlamaya ve doğru ilkeler savunmaya beni mecbur etmektedir.

1. Her üretim, tüketim amacıyla, yani yararlanma amacıyla gerçekleştirilir. Toplumda, üretim ve tüketimin bağdaşık kelimeleri, tıpkı net hasıla ve brüt hasıla kelimeleri gibi, tamamen özdeş bir şeyi belirtir. Emekçi bir net hasıla meydana getirdikten sonra, bundan kendi refahını yükseltmek için yararlanmak yerine kendi ücretiyle yetiniyorsa ve yalnızca satın almak için kazanan sayısız insanın yaptığı gibi, eline geçen fazlayı her zaman yeni bir üretime uyguluyorsa, üretim son derece büyür; oysa refah ve toplum açısından bakıldığında nüfus *statüko* içinde kalır. [...] Hayat kısadır

ama başarı ağır adımlarla gelir; bir yanda çalışmanın buyrukları, diğer yanda hayatın tadını çıkarma isteği. Tüm bu gereklilikleri uyumlu kılmak için net hasıla üretime uygun olmalıdır; fakat bu arada (*inter-ea, inter-esse*), yani yeni ürünü beklerken, kapitalist, hayatın tadını çıkarır.

Böylece, net hasıla rakamı zenginlikteki gelişmeyi belirlediğinden; yokluğunda net hasılanın yararsız olacağı, hatta var olamayacağı sermayenin çıkarı, refahtaki gelişmeyi belirler. İnsanlar arasında oluşan yönetim biçimi ne olursa olsun, ister tekel koşullarında yaşasınlar ister komünizm; ister her emekçinin kredi ve borç karşılığı açılmış bir hesabı olsun, ister komünote ona çalışma ve zevki taksim edip versin, ortaya çıkardığımız yasa daima gerçekleşecektir. Çıkar hesaplarımız bunu kanıtlamaktadır.

2. Net hasılanın yarattığı değerler biriktirilir ve en yüksek derecede mübadele edilebilir biçimde, en az değer kaybedecek ve en özgür biçimde, tek kelimeyle, oluşturulmuş tek değer olan sayısal biçim altında sermayeleşir. [...] İnsanlık tarihi, zekânın yarattığı kavramların sürekli olarak ayrışmasından başka bir şey değildir.

3. Sermayelerin kârı yalnızca emekçiyi eserlerinden yararlandırmakla kalmaz, onun tasarrufunu da sağlar; fakat –bu kârın olağanüstü etkisi de budur– üreticiyi ödüllendirirken, onu sürekli çalışmaya ve hiç durmamaya mecbur eder. [...] Üreticinin kapitaliste sağladığı kâr, uyuklayan kölenin kafasında şaklayan sömürgecinin kamçısı gibidir; "Yürü, yürü!", "çalış, çalış!" diye haykıran ilerlemenin sesidir. İnsanın kaderi onu mutluluğa doğru iter, bu nedenle durmak yasaktır.

4. Son olarak, paranın getirdiği kâr, sermayelerin dolaşım koşuludur ve endüstriyel dayanışmanın esas amilidir. [...]

Şunları, şimdiye kadar yapılandan daha iyi kanıtladığım kanısındayım:

Tekel gereklidir, çünkü rekabetin antagonizmasıdır:

Toplum için temel önemdedir, çünkü tekel olmadan toplum ilkel ormanlardan asla çıkamaz ve hızla gerilerdi;

Son olarak da, tekel üreticinin tacıdır, çünkü, net hasıla

sayesinde, ya da üretime teslim ettiği sermayelerin kârı sayesinde, tekelciye, öngörüsünün ve çabalarının hakkı olan refah artışını getirir.

O hâlde, ekonomistlerle birlikte tekeli yüceltecek ve tuzu kuru tutucular yararına kutsayacak mıyız? Bunu çok isterim, yeter ki benim onlara hak verdiğim gibi onlar da, aşağıda söyleyeceklerim konusunda bana hak versinler.

II. Tekellerin neden olduğu çalışma felâketleri ve fikir sapmaları

Tıpkı rekabet gibi tekel de terim ve tanım olarak çelişkiler taşır. Gerçekten de, madem ki tüketim ve üretim toplum içinde özdeş şeyler ve satmak satın almayla eşanlamlı, o hâlde, satma ya da işletme imtiyazından söz eden kimse, kaçınılmaz olarak, tüketim ve satın alma imtiyazından da söz eder; bu da her ikisinin birden inkârına varır. Tekelin ücretliliğe karşı telaffuz ettiği tüketme ve üretme yasağı buradan kaynaklanır. Rekabet iç savaştı, tekel ise mahkûmların katledilmesidir.

[...]

İktisadi ilişkileri içinde ele alınan her toplum doğal olarak kapitalistlere ve emekçilere, işverenlere ve ücretlilere ayrılır. Bunların bulunduğu merdiven basamağı her birinin gelirini belirler ve bu gelirin ücretlerden mi, kârlardan mı, çıkarlardan, faiz oranlarından ya da rantlardan mı oluştuğunu saptar.

Kişilerin ve gelirlerin bu hiyerarşik dağılımından, Say'in, "*Bir ulusun net hasılası brüt hasılasına eşittir*" şeklindeki ilkesinin doğru olmadığı, çünkü, tekel etkisiyle, *satış fiyatı* rakamının *malîyet fiyatı* rakamından çok daha yüksek olduğu sonucu çıkar. Oysa, yine de satış fiyatını karşılaması gereken şey malîyet fiyatı olduğundan, –çünkü bir ulusun gerçekte kendinden başka pazarı yoktur– bundan çıkan sonuç, mübadelenin, dolayısıyla dolaşımın ve yaşamın olanaksız olduğudur.

"Fransa'da, bilimin, sanatın ve sanayinin tüm dallarına

dağılmış yirmi milyon emekçi insan yaşamı için gerekli olan her şeyi üretmektedir. Toplam ücretlerinin tutarı, hipotez olarak, yirmi milyardır; fakat tekelcilere uygun düşen kâr (net hasıla ve kazanç payı) nedeniyle, ürünlerin toplamı yirmi beş milyar olarak ödenmek zorundadır. Oysa, ulusun kendi ücretlilerinden ve ücret verenlerinden başka alıcısı olmadığına göre, bunlar başkaları için ödeme yapmadıklarından ve metaların satış fiyatı herkes için eşit olduğundan, dolaşımın mümkün olması için, emekçinin aldığı dört şey için beş ödemesi gerektiği açıktır." (*Mülkiyet Nedir?*, bölüm IV).

İşte, zenginliğin ve yoksulluğun yalnızca fikirde değil, olgu düzeyinde de birbiriyle bağlantılı, ayrılmaz olmasını sağlayan şey budur. İşte bunları birbiriyle rekabet içinde var kılan ve zenginin yoksuldan daha fazla hiçbir şeye sahip olmadığını, onun mahrum kaldığı hiçbir şeye zenginin sahip olmadığını ücretlinin varsaymasına yol açan şey budur. Tekel kendi masraf, çıkar ve kâr hesabını yaptıktan sonra ücretli-tüketici de kendininkini yapar ve sözleşmede yüzle temsil edilen bir ücret vaat edilmişken gerçekte yetmiş beş verildiğini görür. Demek ki tekel ücretliye karşı yükümlülüğünü yerine getirmemektedir ve onun ganimetleriyle yaşadığı kesinlikle doğrudur.

Altı yıldır bu korkunç çelişkiyi ortaya koyuyorum: Bu çelişki niçin basında ses getirmedi? Şöhretli ustalar niçin kamuoyunu uyarmadılar? İşçiye politik haklar talep edenler onun soyulduğunu niçin söylemediler? Ekonomistler niçin sustu? Niçin?

Devrimci demokrasimiz devrimlerden korktuğu için bunca gürültü yapıyor. Fakat, yüz yüze gelmeye korktuğu tehlikeyi saklayarak onu büyütmeyi başarıyor yalnızca. [...] Tekelin kurbanları, teselli bulun! Cellatlarınız sizi işitmek istemiyorsa, Tanrı onları cezalandırmaya kararlı olduğundandır: *Non audierunt quia Deus volebat occidere eos*,* der Kutsal Kitap.

* Lat., *Ne var ki, ... dinlemediler, çünkü Rab onları öldürmek istiyordu*. Eski Ahit, 1 Sam. 2:25. (y.n.)

Satış, tekelin koşullarını yerine getiremediğinden, meta bolluğu vardır; emek bir yıl içinde ücretin ancak on beş ayda tüketebileceği şeyi üretti; dolayısıyla, yılın dörtte birinde işsiz kalabilir. Fakat, eğer işsiz kalırsa hiçbir şey kazanamaz: Hiç satın almadan durabilir mi? Tekelci de ürünlerini elinden çıkaramazsa, işletmesi nasıl ayakta kalabilir? Atölyenin etrafı mantıksal imkânsızlıklarla dolmaktadır; bu imkânsızlığın ifadesi olan olgular her yerdedir.

"İngiltere'nin tuhafiyecileri ancak iki günde bir yemek yiyecek hâle geldiler. Bu durum on sekiz ay sürdü," demektedir Eugène Buret. Ve sayısız benzer durum aktarır.

Fakat, tekel etkilerinin seyri içinde üzüntü veren şey, bedbaht işçilerin kendi sefaletleri nedeniyle karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaları ve bir araya gelerek ve birbirlerine yaslanarak ücretlerin düşürülmesini önleyebileceklerini hayâl etmeleridir. Bir gözlemci şöyle der: "İrlandalılar İngiltere emekçi sınıflarına kötü bir ders verdiler... Bizim emekçilerimize, yalnızca bir hayvan gibi yaşamı sürdürmek üzere ihtiyaçlarını sınırlandırmanın ve vahşîler gibi yaşamı sürdürmeye yetecek asgarî geçim araçlarıyla yetinmenin ölümcül sırrını öğrettiler... Bu ölümcül örnekten ders çıkaran, zorunluluğa kısmen boyun eğen emekçi sınıflar evlerini temizce döşemeye ve mutluluğa katkıda bulunan münasip rahatlıkları etraflarında çoğaltmaya onları sevk eden, övgüye değer bu gururu yitirdiler."

Bundan daha üzüntü verici ve daha aptalca bir şey okumadım hiç. Bu işçilerin ne yapmalarını istiyordunuz? İrlandalılar geldiler: Onları katletmeli miydiler? Ücret düştü: Bu ücreti reddetmek ve ölmek mi gerekiyordu? Zorunluluk emrediyordu. Siz de bunu söylüyorsunuz. Ardından da, bitmek tükenmek bilmeyen çalışma süreleri, hastalık, sakatlanma, yozlaşma, alıklaşma ve sanayi köleliğinin tüm işaretleri geldi; tüm bu musibetler tekelden ve onun üzücü evveliyatından, rekabetten, makinelerden ve işbölümünden doğdu; siz de kalkıp İrlandalıları suçluyorsunuz!

Başka zaman işçiler kötü talihi suçlarlar ve birbirlerini

sabra davet ederler; iş bol olduğunda ve ücretler yeterli olduğunda Tanrı'ya şükretmelerinin karşılığıdır bu.

Bay Leon Faucher'nin *Journal des Economistes*'te (Eylül 1845) yayımladığı bir makalede, bir süreden beri İngiliz işçilerin birlik olma alışkanlıklarını yitirdiklerini –ki bu, kesinlikle onları kutlayabileceğimiz bir ilerlemedir– okudum; fakat işçilerin ahlâkındaki bu iyileşmenin özellikle iktisadî eğitimlerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bir dokuma işçisi Bolton mitinginde şöyle haykırır: "Ücret, imâlâthane sahiplerine hiç bağlı değildir. Bunalım dönemlerinde, ustalar, deyim yerindeyse, zorunluluğun silahlandırdığı kamçıdan başka bir şey değillerdir; isteseler de istemeseler de, şaklamaları gerekir. Düzenleyici ilke, arzın taleple ilişkisidir; ve ustaların bu gücü yoktur... Dolayısıyla temkinli davranalım; kötü talihe boyun eğmeyi ve talih yüzümüze güldüğünde de bundan yararlanmayı bilelim; sanayimizin ilerlemesine yardım ederek, yalnızca kendimize değil, tüm ülkeye yararlı oluruz." (*Alkışlar*)

Hele şükür: İşte iyi yetiştirilmiş işçiler, örnek işçiler! Ücretin düzenleyici ilkesi *arz ve talep* olduğu için *zorunluluğun kırbacına* şikâyet etmeden boyun eğen bu dokumacılar kimlerdir? Bay Leon Faucher, hoş bir saflıkla ilâve eder: "İngiliz işçileri yılmaz ukalâlardır. Onlara *yanlış bir kural* verin, bir an bile duraklamadan, ürkmeden, sanki hakikâtin zaferine doğru ilerliyorlarmış gibi, matematiksel olarak onu abese vardıracaklardır." Bense, ekonomist propagandanın tüm çabalarına rağmen, Fransız işçilerin asla bu güçte ukalâlar hâline gelmeyeceklerini umuyorum. *Arz ve talep*, tıpkı *zorunluluğun kırbacı* gibi, onların ruhları üzerinde etkisizdir. Bu İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu bir sefaletti; kanaldan bu yana geçemeyecektir.

İşbölümünün, makinelerin, net ürünün ve kârın bileşik etkisi sonucunda, tekel, kazanımlarını büyüyen bir ilerleme içerisinde yayar; onun gelişmeleri ticareti ve sanayiyi olduğu kadar tarımı ve her türlü ürünü kapsar. [...] Roma kırlarını yoksullaştıran ve oturulmaz kılan, İngiltere'nin içinde çırpındığı kısır döngüyü yaratan bu [toprak] tekelidir; bir ırk

savaşının ardından şiddetle oluşan bu tekel, İrlanda'nın tüm musibetlerinin sorumlusudur. [...]

Tekelin ticareti ve sanayiyi istilâsı gayet iyi bilindiğinden bunun kanıtlarını bir araya getirebilirim. Zaten, sonuçlar bu kadar yüksek sesle kendini duyuruyorsa bunca kanıta ne gerek var? E. Buret'nin işçi sınıfının sefaletini tarif edişinde insanı ezen ve hayrette bırakan fantastik bir şey vardır. Bunlar, belgelere ve tutanaklara rağmen, hayâl gücünün inanmak istemediği sahnelerdir. Çırılçıplak çocuklarıyla birlikte bomboş bir yüklüğün dibine gizlenmiş çırılçıplak karı kocalar; çıplak oldukları için pazarları kiliseye gitmeyen insan toplulukları; sekiz gün boyunca gömülmeden kalmış cesetler, çünkü merhumdan geriye ne kefen parası, ne de tabuta ve ölü gömücüye verecek para kalmıştır (ve piskopos 4, 5 bin franklık ranttan yararlanır); –kanalizasyonlara yığılmış aileler, canlı canlı çürüyen ve domuzlarla bir odada yaşayanlar ya da albinolar gibi deliklerde yaşayanlar; çıplak zeminde çıplak yatan seksenlikler; ve aynı çıplaklık içinde soluk alıp veren bakire ve fahişe; her yerde umutsuzluk, tükenme, açlık, açlık!... Ve efendilerinin suçlarının kefaretini ödeyen bu halk isyan etmez! Hayır, Nemesis alevleri adına! Halkın intikamı yoksa İlahî Adalet de yoktur.

Tekelin kitlesel katliamlarının şairleri yok henüz. Yüreğinde proletaryayı hissetmeyen, bu dünyanın işlerine yabancı olan manzumecilerimiz, melankolik *şehvetleriyle* aya bakıp iç geçirmeye devam ediyorlar. Oysa, tekelin yarattığı sefiller ne büyük bir *meditasyon* konusudur!

[...]

Biraz önce, bize adalet bakımından çok sağlam temellere dayanıyor gibi gelen tekel öyle adaletsizdir ki, yalnızca ücreti yanıltıcı kılmakla kalmaz, işçi karşısında sahte bir sıfat, hatalı bir nitelik edinerek bu ücretin değerlendirilmesinde işçiyi de yanıltır.

Bay Sismondi, *Etudes d'Economie sociale* adlı eserinde, bankacının, senetleri karşılığında bir tüccara para verdiğinde, aslında tüccara kredi vermeyip, tersine ondan kredi aldığını saptar. Şöyle devam eder Bay Sismondi: "Bu kredi ger-

çekte öyle kısa sürelidir ki, tüccar, kredi vermek yerine krediyi ilk talep eden olduğu hâlde, bankerin buna lâyık olup olmadığını değerlendirecek zamanı ancak bulur."

Böylece, Bay Sismondi'ye göre, banknot basımında tüccar rolü ile banker rolü altüst olmuştur; birincisi kredi verendir, ikincisi ise kredi alandır.

Benzer bir şey tekelci ile ücretli arasında da cereyan eder. Aslında, tıpkı bankadan talepte bulunan tüccar gibi, işgüçlerini iskonto etmeyi talep eden de işçilerdir. Onlara teminat akçesi ve güvence sağlaması gereken kişi ise hukuken işverendir. Açıklayayım.

Ne tür olursa olsun her işletmede işveren, kendi kişisel emeğinin yanı sıra başka, meşru olarak, FİKİR'den başka bir şey için hak iddia edemez. Çok sayıda emekçinin çalışmasının sonucu olan İCRA'ya gelince, bu, kolektif bir gücün sonucudur ve eylemlerinde şef kadar özgür olan bu gücün yaratıcıları, işverene karşılıksız olarak gelir getiren hiçbir şey üretmezler. Bu durumda, işverenin ödediği bireysel ücretler toplamının sözünü ettiğim kolektif etkiye denk olup olmadığını bilmek gerekir; çünkü eğer başka türlüyse, Say'in, *Her ürünün değeri malîyeti kadardır*, özlüsözü ihlâl edilmiş olur.

"Kapitalistin işçilerin işgünlerini üstünde anlaşılmış fiyattan ödediği söylenmektedir; sonuç olarak, onlara hiçbir şey borçlu değildir. Kesin olarak ifade edersek, kapitalistin işçi kullandığı her *işgünü* için ödeme yaptığını söylemek gerekir, ki bu hiç de aynı şey değildir. Çünkü o, emekçilerin birliğinin, çabalarının ortaklığının ve uyumunun sonucu olan bu devasa güç için; işçilerin atölyede eğitilmesiyle elde edilen bu masraf tasarrufu için; –haklı olarak söyleneceği gibi– işveren tarafından öngörülmüş, fakat özgür güçler tarafından gerçekleştirilmiş bu ürün artışı için onlara hiç bir şey ödememiştir. Bir mühendisin yönetiminde iş yapan iki yüz kumbaracı askeri birkaç saat içinde dikilitaşı temelinin üzerinde doğrultmuşlardı. Tek bir insanın iki yüz gün içinde bunu tamamlayabileceğini düşünebilir miyiz? Bununla birlikte, işveren açısından ücretlerin toplamı her iki durumda da aynıdır, çünkü kolektif gücün kârını kendine ayırır. Dola-

yısıyla ya bu onun bir gaspıdır ya da bir hata." (*Mülkiyet Nedir?*, bölüm III).

Dokuma makinesini gerektiği gibi çalıştırmak için tamirciler, yapı ustaları, çıraklar, her türden kadın ve erkek işçiden oluşan sürüyle insan gerekti. Bu işçiler, kendi özgürlükleri, güvenlikleri, kendilerinin ve çocuklarının geleceği adına, iplik fabrikasında iş bularak, bir kenara para ayırmak zorundaydılar. İşverenlere teslim ettikleri akreditifler nerede peki? Elde ettikleri güvenceler nerede? Ne yani! Milyonlarca insan yaptıkları sözleşmenin kapsamını bilmeden kol emeklerini sattı ve özgürlüklerini devretti; kalıcı bir iş ve yeterli bir ücret güvencesiyle işe koşuldular; efendilerin tasarladığı şeyi kendi elleriyle gerçekleştirdiler; bu işbirliği sayesinde işletmeye ortak oldular; ve tekel, artık mübadelede bulunamayarak ve bulunmak istemeyerek üretimine ara verdiğinde ve bu milyonlarca emekçiyi ekmeksiz bıraktığında, onlara söylenen şey, *tevekkül göstermeleri* oldu. Yeni yöntemler sayesinde on işgününden dokuzunu kaybettiler; ve karşılık olarak, onlara, *zorunluluğun kamçısının* üzerlerine kalktığı gösterildi! Bu durumda, düşük ücretle çalışmayı reddederlerse kendi kendilerini cezalandırdıkları onlara kanıtlanmış olur. Kendilerine sunulan fiyatı kabul ederlerse, *bu soylu gururu* kaybederler; işçinin mutluluk ve haysiyetini oluşturan, zenginin ona sempati duymasını sağlayan *uygun rahat koşulları* kaybederler. Ücretlerini arttırmak için bir araya gelirlerse hapse atılırlar! Mahkemeye sömürücülerini çıkarmaları gerekirken, ticaret özgürlüğüne saldırmalarının intikamını mahkeme onlardan alacaktır! Tekelin kurbanı olan onlar, tekelcilerden şikâyetlerini iletecekler! Ey insanların adaleti, parıltılı sahte tanrıça giysileri içindeki sersem kibar fahişe, boğazlanmış proletaryanın kanını ne zamana kadar içeceksin?

Tekel her şeyi ele geçirdi, toprağı, çalışmayı ve çalışma araçlarını, ürünleri ve ürünlerin dağıtımını.

[...]

Gerçekten de toplum mümkün olan en fazla brüt hasılanın ve dolayısıyla en büyük nüfusun peşindedir; çünkü ona

göre brüt hasılayla net hasıla özdeştir. Tekel ise, tersine, sürekli olarak en büyük net hasılayı hedefler; insan soyunun yok edilmesi pahasına bile olsa...

[...]

Tarihin ve toplumsal iktisadın en otantik biçimde sundukları şeylerden ortaya çıkmıştır ki, insanlık işlettiği toprağın üzerine çırılçıplak ve sermayesiz fırlatılmıştır. Sonuç olarak, tüm zenginlikleri yaratmış olan ve her gün yaratan da odur. Tekel, belli yararlanma koşulları içinde, emekçinin rütbesini belirlemeye hizmet eden görece bir bakış açısıdır ve tüm ilerleme, ürünleri sonsuzca çoğaltarak, bunun oranını belirlemekten, yani işbölümü, makineler, atölye, eğitim ve rekabet yoluyla çalışmayı ve refahı örgütlemekten ibarettir. Fenomenlerin en derin incelemesi bundan öteye gitmez. Diğer yandan, insanlığın tüm eğilimlerinin, politikasıyla da sivil yasalarıyla da evrenselleşmeye, yani yasalarımızın belirlediği hâliyle toplum fikrinin tam bir dönüşümüne yönelik olduğu açıktır.

Bundan şu sonucu çıkarıyorum: Ortakların katkı payını değil –çünkü, iktisat teorisine göre, her bir ortak, topluma girişinde kesinlikle hiçbir şeye sahip değilmiş gibi davranır–, çalışmanın ve mübadelenin koşullarını düzenleyen ve hazır bulunan herkesin dâhil olmasını sağlayan toplumsal bir senet yalnızca rasyonel ve bilimseldir; çünkü ilerlemenin ifadesidir, çalışmanın organik formülüdür, çünkü insanlığa kendi oluşum taslağını sunarak kendi kendisini gösterir.

[...]

İstisnasız tüm sosyalist mezhepler aynı önyargının esiridir. İktisadî çelişkiden esinlenen tüm bu mezhepler, ister istemez, sermayenin gerekliliği karşısındaki güçsüzlüklerini itiraf etmişlerdir; hepsi de, fikirlerini gerçekleştirmek için ellerinde iktidar ve para olmasını bekliyorlar. Sosyalizmin işbirliği ütopyaları, başta söylediğimiz hakikâti ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmadı: *Sosyalizmde, siyasal iktisatta olmayan hiçbir şey yoktur;* ve birbirlerinden sürekli çalıyor olmaları her ikisini de kesin olarak mahkûm etmektedir. [...] Endüstriyle endüstrinin, emekçiyle emekçinin, bir bölgeyle

diğerinin, bir halkla diğerinin ilişkilerini saptamak yerine, sosyalistler, emekçilerin dayanışması sorununu her zaman yeni bir tekel kuruluyormuş gibi düşündüklerinden, sermaye sahibi olmaktan başka bir hayâl kurmamaktadırlar. Dünya, insanlık, sermaye, endüstri, ticarî pratik... Bunlar vardır. Bunların felsefesini aramak, başka deyişle, bunları örgütlemek söz konusuyken, sosyalistler sermaye arıyor! Gerçekliğin daima dışında olduklarına göre, gerçekliğin onlarda eksik olmasında şaşırtıcı bir şey yoktur!

Örneğin, Bay Blanqui devlet komanditi ve ulusal atölyelerin kurulmasını talep etmektedir; örneğin Fourier altı milyon frank talep etmektedir ve okulu hâlâ bugün bile bu miktarı toparlamakla uğraşmaktadır; örneğin komünistler kendilerine otorite ve hazine verecek bir devrim beklemekte, işe yaramaz yardımlar beklerken tükenmektedirler. Sermaye ve iktidar, toplumdaki bu ikincil organlar, her zaman için sosyalizmin taptığı tanrılardır; eğer sermaye ve iktidar olmasaydı onları icat ederlerdi. İktidar ve sermaye kaygısıyla sosyalizm kendi karşı çıkışlarının anlamını tamamen unuttu. Dahası, iktisadî geleneğe dâhil olduğu için karşı çıkma hakkından bile mahrum kaldığını fark etmedi. Toplumu antagonizmalar var diye suçlamakta, oysa aynı antagonizmalarla reformun peşinden gitmektedir. Sanki emekçilerin sefaleti, emek ile sermayenin yapay karşıtlığından olduğu kadar, sermayelerin kendi aralarındaki rekabetinden de kaynaklanmıyormuş gibi, yoksul emekçiler için sermaye talep etmektedir. [...]

Eleştiriyi terk ederek tumturaklı sözlere ve ütopyaya teslim olan, politik ve dinî entrikalara karışan sosyalizm, misyonuna ihanet etti ve yüzyılın karakterini anlayamadı. 1830 devrimi bizim moralimizi yıktı, sosyalizm bizi yumuşattı. Çelişkilerini yineleyip durduğu siyasal iktisat gibi, sosyalizm de zekâ hareketlerini tatmin etmekte güçsüzdür. Büyülediği insanlar açısından, o, ortadan kaldırılması gereken yeni bir önyargıdan başka bir şey değildir; yayıcıları açısından ise maskesinin düşürülmesi gereken bir şarlatanlıktır; neredeyse her zaman iyi niyetli olduğu ölçüde de tehlikelidir.

VII. BÖLÜM

BEŞİNCİ EVRE - POLİS YA DA VERGİ

İnsanlık, ilkelerini kendi koyduğu bir tutumla, sanki kendi hükümranlığındaki bir düzene itaat ediyormuş gibi, asla gerilemez. Tıpkı derin bir vadinin dibinden dolambaçlı yollarla dağın zirvesine tırmanan yolcu gibi kendi zikzaklı yolunu yılmadan izler ve pişmanlık duymadan, hiç durmaksızın, kararlı adımlarla hedefine doğru ilerler. Tekelin köşesine vardığında, toplumsal deha geriye melankolik bir bakış yöneltir ve derin derin düşünerek kendi kendine şöyle der:

"Tekel, zavallı ücretlinin elinden her şeyi aldı: ekmeği, giysiyi, evi, eğitimi, özgürlüğü ve güvenliği. Ben tekelden yararlanacağım; onun imtiyazını ancak bu bedelle korurum.

"Toprak ve madenler, ormanlar ve sular, insanın ilk yuvası, proletere yasaktır. Ben bunların işletilmesine müdahale edeceğim, ürünlerde benim de payım olacak ve toprak tekeline saygı gösterilecek.

"Sanayi feodaliteye düştü; fakat derebeyin peşinden giden benim. Senyörler bana vergi ödeyecek ve sermayelerinin kârını koruyacaklar.

"Ticaret tüketiciden tefecilik kârı alıyor. Ben onun yoluna ayakbastı parası serpeceğim, onun havalelerine pul yapıştıracağım ve seferleriyle ilgileneceğim ve o da geçip gidecek.

"Sermaye emeği zekâ yoluyla yendi. Ben okullar açacağım; ve zeki emekçiler de sırası geldiğinde kapitalist olabilecek.

"Ürünler dolaşıma sokulamıyor ve toplum sıkışmış durumda. Ben yollar, köprüler, kanallar, pazarlar, tiyatrolar ve tapınaklar inşa edeceğim, bunlar hem birer iş, hem bir zenginlik ve hem de iş alanı olacak.

"Zengin kişi, bolluk içinde yaşarken, işçi açlıktan ağlıyor. Ekmekten, şaraptan, etten, tuzdan ve baldan, ihtiyaç mad-

delerinden ve pahalı şeylerden vergiler alacağım ve bu benim yoksullarım için bir sadaka olacak.

"Ve sulara, ormanlara, kırlara, maden ocaklarına ve yollara muhafızlar yerleştirilmesini önereceğim; vergileri toplatacak, çocuklar için eğitimciler göndereceğim; muhaliflere karşı ordum, onları yargılayacak yargıçlarım, cezalandıracak hapishanelerim ve lânetleyecek papazlarım olacak. Tüm bu işler proletaryaya teslim edilmiş olacak ve bedelini tekelin adamları ödeyecek.

"Benim kesin ve etkili iradem budur."

Toplumun bundan daha iyi düşünemeyeceğini, daha kötü de davranamayacağını kanıtlamalıyız. Bunun, toplumsal sorunu yeni bir ışık altında aydınlatacak olan bir gözden geçirmenin konusu olacağını umuyorum.

Genel olarak polisin tüm önlemleri, tüm idarî ve ticarî yönetmelikler, tıpkı tüm vergi yasaları gibi, özünde, patriarka ile proletarya arasındaki, her zaman ihlâl edilen ve her zaman yeniden ele alınan bu antik sözleşmenin sayısız maddelerinden biridir. Partiler ve onların temsilcileri bu konuda hiçbir şey bilmese de; kendi politik oluşumlarını sık sık başka bir bakış açısından düşünmüş olsalar da; edimlerinin anlamını insana, yasa koyucu ya da hükümdar insana değil, edimlerin kendisine soruyoruz.

I. Sentezleyici vergi fikri
Bu fikrin çıkış noktası ve gelişimi

[...]

Vergi, özünde ve pozitif yöneliminde –Adam Smith'in, toplum içindeki çalışmalarının yarar ve gerekliliğine herkesten daha fazla ikna olmasına rağmen, *üretici olmayanlar* adı altında belirttiği– memur türünün paylaşım biçimidir. Dehasıyla her şeyi sezinlemiş ama yapılacak her şeyi bize bırakmış olan Adam Smith bu *üretici olmayan* nitelemesiyle, bu emekçilerin ürününün *negatif* olduğunu anlatmaktadır. Bu *negatiflik*, *hiç*'ten çok farklıdır ve sonuç olarak paylaşım onlar açısından mübadeleden farklı bir tarz izler.

Gerçekten de, olup biteni, paylaşım açısından, kolektif çalışmanın dört büyük bölümü içinde ele alalım: *Maden çıkarma, sanayi, ticaret, tarım.* Her üretici pazara, miktarı ölçülebilen, niteliği değerlendirilebilen, fiyatı tartışılabilen ve nihayet değeri, ya diğer hizmet veya metalar karşısında ya da para olarak tahmin edilebilen gerçek bir ürün getirir. Tüm bu imâlâtlar için, paylaşım, demek ki, değerlerin orantısallık yasasına göre ürünlerin karşılıklı mübadelesinden başka bir şey değildir.

Kamu görevlileri denen kişilerin durumu ise buna hiç benzemez. Onlar, geçinmek için sahip oldukları hakları, gerçek yararlı nesnelerin üretimiyle değil, kendi suçları olmasa da içinde bulundukları üretken olmama durumundan sağlarlar. Onlar için orantısallık yasası terstir; niceliğin, çeşitliliğin ve dört büyük imâlât kategorisinin sağladığı fiilî ürün oranının doğrudan sonucu olarak toplumsal zenginlik oluşup büyürken; yine bu zenginliğin gelişimi, toplumsal düzenin mükemmelleşmesi, tersine, polis personelinden ötürü, adım adım ve sınırsız bir azalmayı gerektirir. Devlet görevlileri gerçekten de üretken değillerdir. [...] Tek kelimeyle, idarî memurların ücreti toplum için bir *açık* oluşturur; sanayi örgütlenmesinin sürekli azaltmayı hedeflediği *kayıplar* hesabına dâhil edilmelidir. İktidardaki insanlara Adam Smith'in nitelemesinden başka hangi unvanı verebiliriz?

İşte, gerçek ürünler yaratmadığından, asla alışılmış sonuçları vermeyen bir hizmet kategorisi; mübadele yasası altına girmeyen, özel bir spekülasyonun, rekabetin, komandit bir ortaklığın, ya da herhangi bir tür ticaretin konusu olamayan hizmetler; özünde herkesin karşılıksız olarak yerine getirdiği düşünülen, fakat işbölümü yasası gereği özel olarak bu işle uğraşan az sayıda özel insana ayrılmış hizmetler, sonuç olarak bunlar da ücretlendirilmek zorundadır. Tarih, bu genel veriyi onaylar. Her sorun karşısında tüm çözümleri deneyen insan zekâsı kamusal hizmetleri de mübadeleye tâbi kılmaya girişti. Uzun süre boyunca Fransa'daki yargıçlar, tıpkı noterler, vs. gibi, yalnızca kendi yağlarıyla kavruldular. Fakat üretken olmayan kişilerle birlikte kullanılan bu pay-

laşım tarzının çok masraflı olduğu, çok fazla sakıncası bulunduğu ve bundan vazgeçmek gerektiği deneyimle kanıtlandı.

Üretken olmayan hizmetlerin düzenlenmesi, genel refaha çok çeşitli biçimde katkıda bulunur: Öncelikle, herkesin katılması gereken ve sonuç olarak herkesin az çok kölesi olduğu kamusal işlerin sorumluluğunu üreticilere bırakır; ikincisi, toplum içinde, imâlâtların gelecekteki dayanışmasının imgesi ve prelüdü olan yapay bir merkezîleşme yaratır; son olarak da, dengeleme ve disiplinde ilk deneyimi kazandırır.

Böylece, J.-B. Say ile hemfikir olarak, yargıçların ve diğer kamu otoritesi görevlilerinin yararlılığını kabul ediyoruz. Fakat bu yararlılığın tamamen olumsuz olduğu kanısındayız ve sonuç olarak, A. Smith'in onlara verdiği üretken olmayan sıfatını, husumet duygusuyla değil, gerçekten de üreticiler kategorisine dâhil edilemeyecekleri için sahiplerine bırakıyoruz. [...]

Kelimeler üzerinde tartışmaya hâlâ devam edeceksek, bana daha az tartışmalı gelen bu tanım üzerinde ısrar ediyorum, bu konuda herkes hemfikirdir; çünkü dünyada gerçekleştirilmesi gereken en büyük devrimin tohumunu içermektedir: Üretken olmayan işlevlerin üretken işlevlere tâbi kılınmasından, tek kelimeyle, hep talep edilen ama asla elde edilemeyen şey olan, otoritenin yurttaşlara fiilen boyun eğmesinden söz etmek istiyorum.

Toplumdaki düzenin öncelikle tersinden kendini göstermesi; yukarda olması gerekenin aşağıya yerleştirilmiş olması; belirgin olması gerekenin geride kalması ve aydınlık olması gerekenin karanlığa atılması, iktisadî çelişkilerin gelişiminin bir sonucudur. Böylece, tıpkı sermaye gibi, özü gereği emeğin yardımcısı ve ona tâbi olan iktidar, toplumun antagonizmaları sonucunda, muhbir, yargıç ve üretken faaliyetlerin tiranı hâline gelir; kökensel aşağılık duygusunun itaati buyurduğu iktidar, hükümdar ve hükümrandır.

Emekçi sınıflar resmî kasta karşı her dönem bu çatışkının çözüm yoluna gittiler. Bu çözümün anahtarına yalnızca iktisat bilimi sahipti. Salınımlar, yani iktidara karşı emeğin bu mücadelesinden kaynaklanan politik ajitasyonlar, kimi

zaman, toplumun varlığını bile tehdit eden, merkezî güçteki bir depresyona yol açar; kimi zaman da, bu aynı gücü son derece abartarak, despotizmi doğurur. Sonra, komutanın imtiyazları, tutkuya ve gurura yüklediği sonsuz keyif, üretken olmayan görevlileri genel açgözlülüğün hedefi hâline getirdiğinden, yeni bir anlaşmazlık tohumu topluma nüfuz eder ve zaten bir yandan kapitalistler ve ücretliler, diğer yandan da üreticiler ve üretici olmayanlar olarak bölünmüş olan toplum, yeniden, iktidar için, monarşistlere ve demokratlara bölünür. Krallığın ve cumhuriyetin çatışmaları, bize, anlatılarımızın en olağanüstü ve en ilginç malzemesini sağlayacaktır. [...]

İşte, sentezleyici vergi teorisi, yani, şu bildik karşılaştırmayı yapmama izin varsa, çok gürültü patırtı çıkaran ve yönetim üslûbu içinde devlet olarak adlandırılan, insanlık arabasının bu beşinci tekerleği, en özlü ifadesiyle budur. –Devlet, polis ya da onların var olma aracı olarak vergi, tekrar ediyorum, siyasal iktisatta üretken olmayanlar adı altında tarif edilen sınıfın, tek kelimeyle toplumsal hizmetçiliğin resmî adıdır.

[...]

Bu evrim içinde toplumun çıkış noktası nedir? Hangi dolambaçlı yollardan geçerek politik reforma, yani israf ekonomisine, vergi paylaşımında eşitliğe, iktidarın endüstriye tâbi olmasına varılmıştır? Birkaç kelimeyle bunu açıklayacağız, ayrıntıları sonraya bırakıyorum.

Vergi fikrinin kökeninde KURTARMALIK vardır.

Musa yasasına göre yeni doğan her bebek Yahova'ya aittir ve bir sungu karşılığında ondan geri alınır. Bunun gibi, vergi de, her yerde, yalnızca hükümrana aitmiş gibi gözüken sömürü kârını mülk sahibinin hükümrandan her yıl yeniden satın aldığı bir aşar biçimindedir ya da krala ait intifa hakkının yeniden satın alınması biçimindedir. Dahası, bu vergi teorisi, toplumsal sözleşme diye adlandırılan şeyin özel maddelerinden biridir.

Antik düşünürler ve modernler, hepsi, az ya da çok açık terimlerle, toplumların hukuksal durumunu güce karşı zayıf-

lığın bir tepkisi olarak gösterirler. Platon'un tüm eserlerinde, özellikle *Gorgias*'ta bu fikir hâkimdir. Platon, mantıktan çok kurnazlıkla, şiddete karşı yasaların davasını savunur; yani aristokratik ve savaşçı zorbalığa karşı yasaların zorbalığını savunur. Her iki tarafın da nedenlerinin aşikâr olduğu bu nazik tartışmada Platon, tüm Antikçağ'ın duygusunu ifade eder. Ondan çok önce, Musa, toprakları paylaştırırken, başkasına devredilemeyen miras hakkını ilân ederken ve her elli yılda bir bütün ipoteklerin genel olarak ve ödeme yapılmadan rehinden kurtarılmasını emrederken, gücün istilâlarının karşısına engel çıkarmıştı. Tüm Kutsal Kitap ADALET'e övgüdür; yani, güçlünün zayıf karşısındaki merhametine, hoşgörüsüne, gücün imtiyazından gönüllü feragate İbrani üslûbunda bir övgüdür. Tüm borçları genel olarak kaldırarak yasama görevine başlayan, haklar ve ihtiyat kayıtları koyan, yani hakların geri alınmasını engelleyen bariyerler kuran Solon da aynı ölçüde tepkiciydi. Lykurguos daha ileriye gitti: Bireysel mülkiyeti yasakladı ve dengeyi daha iyi koruyabilmek için özgürlüğü ortadan kaldırarak insanı devlet içinde eritmeye çabaladı. Çok haklı olarak yasamayı savaş durumundan türeten Hobbes, başka bir yoldan ilerleyerek, eşitliği bir istisnaya, despotizme dayandırmaya vardı. Bunca iftiraya uğrayan kitabı, bu ünlü antitezin geliştirilmesinden başka bir şey değildir. Esnaf takımının soylulara karşı 1789'daki isyanına adanmış olan ve yürürlükteki toplumsal sistemin hakikî özünü oluşturan güç ve yeteneklerin gerçek eşitsizliğine rağmen, kişilerin yasa karşısındaki soyut eşitliğini kararnameye bağlayan 1830 Belgesi, yoksulun zengine karşı, küçüğün büyüğe karşı tepkisini ifade eden toplumun bir protestosundan başka bir şey değildir. İnsanlık soyunun satış, alış, kiralama, mülkiyet, borç, ipotek, zamanaşımı, miras, bağış, vasiyet, kadınların drahoması, ergin olmayış, vesayet, vs. üzerine tüm yasaları, hukuksal zorbalığın gücün zorbalığına karşı yükselttiği gerçek engellerdir. Sözleşmelere saygı, söze sadakat, yemine bağlılık, toplumun güçlüleri oyuna getirip boyunduruk altına aldığı hayâllerdir; ünlü Lysandros'un çok güzel ifade ettiği gibi, aşık kemikleridir.

Vergi, A. Smith'in polis türsel adı altında belirttiği, önleyici, kısıtlayıcı, bastırıcı kurumların bu büyük ailesine mensuptur ve söylediğim gibi, ilk başta kavrandığı biçimiyle, güçsüzlüğün güce karşı tepkisinden başka bir şey değildir. [...]

Tüm vergiler iki büyük kategoriye ayrılır: 1. *Bölüşüm* ya da imtiyaz vergileri: Bunlar en eski vergilerdir; 2. Tüketim ya da *tasarruf nisabı* vergileri, bunun yönelimi, birincileri kendi içine alarak, kamu yükümlülüklerini herkes arasında eşitlemektir.

Birinci tür vergiler –bunlar bizde toprak vergileri, kapı ve pencere vergileri, kelle vergisi, kişisel mülkiyet vergileri, patent ve lisanslar, ferağ ve intikal harçları, yüzde birlik faizler, doğal mükellefiyetler ve teminatlardır– hükümranın bahşettiği ya da izin verdiği tüm tekellerden kendine ayırdığı vergi ödentisidir. Bu, söylediğimiz gibi, yoksulun tazminatıdır, mülkiyete tanınan geçiş iznidir. Tüm eski monarşilerde verginin biçimi ve ruhu böyleydi: Bunun en güzel ideali feodaliteydi. Bu rejimde vergi, zilyetin mülk sahibine ya da genel komandit ortak olan krala ödediği *haraç*'tan başka bir şey değildir.

Daha sonra, hükümranlığın patriarkal biçimi olan krallık, kamu hukukunun gelişimiyle, demokratik bir ruh edinmeye başladığında, vergi, her vergi mükellefinin KAMU İŞLERİ'ne borçlu olduğu ve hükümdarın eline geçmek yerine devlet hazinesine giren bir masraf payı hâline gelir. Bu evrim içerisinde verginin kuralı değişmez: dönüşüme uğrayan henüz kurum değildir; gerçek hükümran mecazî hükümranın yerine geçmiştir. Verginin hükümdarın cebine girmesi yerine ortak bir borcu ödemekte kullanılması, toplumun imtiyaza karşı taleplerinden biridir: Bu olmadan, verginin niçin servetlerle orantılı olarak oluştuğunu söylemek imkânsızdır.

[...]

İki kelimeyle, verginin pratik ve itiraf edilen hedefi, halk yararına, zenginlerden sermayelerine orantılı bir miktarı geri almaktır.

Oysa, analiz ve olgular şunu kanıtlamaktadır:

Paylaşım vergisi, tekel vergisi, mülk sahibi olanlar tarafından ödenmek yerine, neredeyse tamamen mülk sahibi olmayanlar tarafından ödenmektedir;

Üreticiyi tüketiciden ayıran tasarruf nisabı vergisi yalnızca tüketiciye yöneliktir; bu da, servetler mutlak anlamda eşit olsaydı, kapitaliste, yalnızca ödemesi gereken payı bırakırdı;

Nihayet, ordu, mahkemeler, polis, okullar, hastaneler, güçsüzler yurdu, sığınma ve ıslah evleri, kamu görevleri ve din; toplumun proletaryanın savunulması, özgürleşmesi ve rahatlatılması için yarattığı tüm bu şeylerin bedelini öncelikle proletarya ödemekte, bakımını o üstlenmektedir, daha sonra da bunlar proletaryaya karşı yöneltilmekte ya da proletarya bunlardan yararlanamamaktadır; öyle ki, öncelikle kanını emen kast için, yani kapitalistler kastı için çalışan proletarya, kamçıyla döven kast için de, yani üretken olmayanlar için de çalışmak zorundadır.

[...] Benim gün ışığına çıkarmaya çalıştığım şey –ve sanıyorum ekonomistler bunu yeterince anlamamıştır–, toplumsal iktisadın bu yeni evresinde emekçinin durumunun hiçbir iyileştirmeye uygun olmamasıdır. Sanayi örgütlenmesinin ve ardından politik reformun beraberinde getirdiği servet eşitliği bir yana, polis kurumlarının doğmasına yol açmış olan merhamet düşüncesi gibi kötülük de bu kurumların özünde yer alır. Son olarak da, DEVLET, kendini hangi biçimde gösterirse göstersin, aristokratik ya da teokratik, monarşik ya da cumhuriyetçi, eşitler toplumuna tâbi ve itaat eden bir organ olmadığı sürece, halk için kaçınılmaz bir cehennem olacaktır, hatta meşru bir lânet olduğunu bile söyleyebilirim.

II. Verginin çatışkısı

Statüko yandaşlarının, içinde bulunduğumuz koşullarda yeterince özgürlükten yararlandığımızı ve mevcut duruma karşı tumturaklı sözlere rağmen, kurumlarımızın bizden ilerde olduklarını öne sürdüklerini zaman zaman işitiyorum. En azından vergi konusunda bu iyimserlerle tamamen hemfikirim.

Görmüş olduğumuz teoriye göre, vergi toplumun tekele karşı tepkisidir. Bu konuda herkes hemfikirdir: Halk ve yasa koyucular, ekonomistler, gazeteciler ve vodvil yazarları, toplumsal düşünceyi her biri kendi diline tercüme ederek, verginin zenginlere yönelik olmasını, gereksiz şeyleri ve lüks nesneleri hedef almasını ve temel ihtiyaç maddelerini vergiden muaf bırakması gerektiğini birbirleriyle yarışırcasına tekrarlayıp duruyorlar. Kısacası vergi, imtiyazlılar için bir tür imtiyaz hâline getirildi. Kötü bir düşünce! Çünkü hangi biçimde görünürse görünsün, hiçbir durumda değeri olmayan imtiyazın meşruiyetini kabul etmek artık sıradan bir olgudur. Halk, bu bencil tutarsızlıktan dolayı cezalandırılmalıydı: Tanrı görevini ihmâl etmedi.

Demek ki, vergi bir talep olarak düşünüldüğü andan itibaren, olanaklarla orantılı olmalıydı; ya sermayeye yönelmeli ya da özellikle geliri etkilemeliydi. Oysa, verginin özellikle borç oranında dağılımı, matrah ve tahsilat farklılıkları hariç, tüm servetlerin eşit olduğu bir ülkede benimsenmesi gereken şey olduğundan, vergi dairesi bizim toplumumuzun en liberal kurumudur ve bu noktada geleneklerimiz gerçekten de kurumlarımızın gerisindedir. Fakat kötülerin yanında iyiler de yandığından, halk asla vergi verecek düzeye erişemediğinden, eşit verginin halkı ezdiğini göreceğiz.

Fransa'nın brüt gelirinin, dört kişilik her bir aile için, bin frank olduğunu varsayıyorum. Bu, kişi başına günde 63 kuruş, yani aile başına 919 frank 80 kuruş rakamını elde etmiş olan Bay Chevalier'ninkinden biraz daha fazladır. Günümüzde vergi bir milyardan fazla olduğundan, yani yaklaşık olarak toplam gelirin sekizde biri olduğundan, yılda bin frank kazanan her aile 125 frank vergi ödemek zorundadır.

Buna göre, iki bin franklık bir gelir 250 frank vergi öder; üç bin frank 375 frank öder; dört bin franklık bir gelir 500 frank öder, vs. Oran kesindir ve matematik olarak kusursuzdur; vergi dairesi, aritmetik gereği, hiçbir şey kaybetmediğine emindir.

Fakat vergi mükellefleri açısından olayın çehresi tamamen farklıdır. Yasa koyucunun düşüncesinde servetle orantı-

lı olması gereken vergi, tersine, sefalete doğru yöneldikçe adım adım artmaktadır, öyle ki, yurttaş ne kadar yoksulsa o kadar çok vergi ödemektedir.

[...]

Tekelin etkisiyle, toplumsal zenginlik kapitalist sınıfın elinde toplanmak üzere emekçi sınıfı terk ettiğinden, verginin hedefi, her bir imtiyazlı kişiden orantılı bir miktarı geri alarak, bu el değiştirmeyi ılımlı kılmak ve gaspa karşı tepki göstermekti. Fakat bu geri alma neye orantılı olacaktır? İmtiyazlı kişinin fazladan tahsil ettiği şeyle kuşkusuz; yoksa onun gelirinin temsil ettiği toplumsal sermaye payıyla değil. Oysa, vergi hedefini ıskalamıştır ve vergi dairesi, sekizde birlik payını bu sekizde birin olduğu yerden almak yerine, tam da bunu geri vermesi gerekenlerden talep ettiğinde, yasa gülünç duruma düşmüştür.

[...]

J.-B. Say'in, "Orantısal vergi adil değildir" derken, başka terimlerle ifade ettiği şey budur. Adam Smith ondan da önce şöyle demişti: "Zenginin kamu harcamalarına yapacağı katkının, gelirine oranla değil, daha fazla olmasında akla aykırı hiçbir şey yoktur." – Say ekler: "Ben daha ileri gideceğim, müterakki verginin* tek adil vergi olduğunu söylemekten çekinmeyeceğim." [...]

Böylece, genel kanıya ve ekonomistlerin tanıklığına göre, iki şey ortaya çıkmıştır: Birincisi, vergi, ilke olarak, tekele tepkidir ve zengine karşı yönelmiştir; diğeri, pratikte bu vergi kendi hedefine sadık değildir; tercihen yoksula yönelerek adaletsizlik işlemektedir ve yasa koyucu vergiyi daha adil bir şekilde paylaştırmaya yönelmelidir.

[...] Benim eleştirim şimdi başlıyor.

Ekonomistler, kendilerinden önce gelenlerden miras aldıkları ve bugün hâlâ onlara yönelik övgünün nedeni olan şu namuslu insan saflığıyla, verginin müterakkiliği teorisinin, hükümetlere bilgeliğin *nec plus ultra*'sı** ve liberal bir

* Matrahı arttıkça oranı yükselen vergi, artan oranlı vergi. (y.n.)

** Lat., *mükemmel noktası*. (y.n.)

idare olarak gösterdikleri bu teorinin, kendi terimleri içinde çelişik olduğunu ve bir sürü imkânsızlığa gebe olduğunu fark etmekten kaçınmaktadırlar. [...] Müterakki vergi olarak önerdikleri şeyin, tüm iktisadî nosyonların altüst edilmesi olduğunu bir an bile düşünmüyorlar.

[...]

Eklektizm, ortayol, Tanrı'yla ya da ahlâkla uzlaşma: Demek ki hep aynı felsefe! Gerçek bilim bu tür anlaşmalardan tiksinir. Yatırılan her sermaye üreticiye kâr biçiminde geri dönmelidir, her işgücü bir artık bırakmalıdır, her ücret ürüne eşit olmalıdır. Bu yasaların himayesindeki toplum, son derece çeşitli üretim yoluyla mümkün olan en fazla miktarda refahı hiç durmaksızın gerçekleştirir. Bu yasalar mutlaktır: Bunları ihlâl etmek toplumu yaralamak, sakatlamaktır. Böylece, sonuçta birikmiş işgücünden başka bir şey olmayan sermaye, dokunulmazdır. Fakat, diğer yandan, eşitlik eğilimi de bir o kadar kaçınılmazdır: Bu eğilim, her iktisadî evrede büyüyen bir enerjiyle ve yıkılmaz bir otoriteyle kendini gösterir. Dolayısıyla, hem emeği hem de adaleti tatmin etmeniz gerekir: Emeğe, giderek daha gerçek güvenceler vermelisiniz; adaleti ise ödünsüz ve bulanıklığa düşmeden sağlamalısınız.

Bunları yapmak yerine, sizin bildiğiniz tek şey, teorilerinizin yerine hükümdarın arzularını ikâme etmek, keyfî bir iktidar aracılığıyla iktisadî yasaların akışını durdurmak ve hakkaniyet bahanesiyle hem ücretliye hem de tekelciye yalan söylemektir! Sizin özgürlüğünüz ancak yarım özgürlüktür ve tüm bilgeliğiniz vasat terimlerden ibarettir, yaptığınız haksızlık da her zaman iki misli büyüktür, çünkü ne bir tarafın ne de diğer tarafın iddialarına hak veriyorsunuz! Sizin bize vaat ettiğiniz bilim böyle olamaz; zenginliklerin üretim ve tüketiminin sırlarını ortaya çıkararak toplumsal çatışkıları dosdoğru çözmesi gereken bilim böyle olamaz. Sizin yarı-liberal doktrininiz despotizmin yasasıdır ve sizin ilerleme karşısındaki güçsüzlüğünüzü olduğu kadar, gerilemeden duyduğunuz utancı da gözler önüne sermektedir.

[...]

Yatırılan tüm sermayenin kâr biçiminde işverene sürekli olarak geri dönmesi gerektiği, toplumsal iktisadın yasasıdır. Müterakki vergi ile birlikte bu yasa kökten ihlâl edilmiştir, çünkü, orantılı olarak büyümenin etkisiyle sermayenin kârı öyle azalır ki sanayi söz konusu sermayenin bir bölümünü ya da bütününü kaybeder. Başka türlü olabilmesi için, sermayelerin kârının da vergi gibi orantılı olarak büyümesi gerekirdi ki bu saçmadır. Dolayısıyla, müterakki vergi sermayelerin oluşumunu durdurur; dahası, sermaye dolaşımını engeller. Gerçekten de, işletecek bir malzemeye ya da bir toprak parçasına sahip olmak isteyen kimse, orantılı vergi rejimi koşullarında, bu malzemenin ya da bu toprağın gerçek değerini değil, ödemesi gerekecek vergiyi dikkate almak zorundadır: Öyle ki, eğer gerçek gelir % 4 ise ve verginin etkisiyle ya da iktisap sahipliği koşuluyla bu gelir % 3'e düşecekse, iktisap gerçekleşmez. Müterakki vergi, tüm kârları ezdikten ve kategorileri aracılığıyla pazarı karışıklık içinde bıraktıktan sonra, zenginliğin gelişimini durdurur ve parasal değeri gerçek değerin altına düşürür; toplumu küçültür, dondurur. Ne büyük zorbalık! Ne acı alay!

Demek ki, müterakki vergi, ne yapılırsa yapılsın, bir adaletsizliğe, üretme yasağına, müsadereye varır. Bu, çalışma yoluyla, tasarruf yoluyla, imkânların mükemmelleştirilmesi yoluyla kamu zenginliğine katkıda bulunan her şey karşısında iktidara verilmiş sınırsız ve frensiz bir keyfiyettir.

Fakat, doğru olan şeye temas ediyorsak eğer, hayâlî hipotezler arasında yolumuzu kaybetmenin ne gereği var? Vergi, bu kadar şaşırtıcı bir eşitsizlikle toplumun çeşitli sınıflarını etkiliyorsa, bu durum, orantısallık kuralının hatası değildir; hata, bizim önyargılarımızda ve alışkanlıklarımızdadır. Vergi, insanî işlemlere uygulandığı ölçüde, hakkaniyetle, kesinlikle işler. Toplumsal iktisat verginin ürüne hitap etmesini emreder; ürüne hitap eder. Eğer ürün vergiden kaçırılıyorsa, sermayeyi vurur: Bundan daha doğal ne vardır? Uygarlıktan önce gelen vergi, emekçilerin ve kapitalistlerin eşit olduğunu öne sürer: Zorunluluğun acımasız ifadesi olan vergi, göründüğü kadarıyla, eğitim ve çalışma yoluyla, ve işlevlerimizin

dengesi ve çıkarlarımızın işbirliği yoluyla bizi eşit kılmaya, bizi kendisiyle hemfikir olmaya davet etmektedir. Vergi bir insanla bir diğeri arasında ayrım yapmayı reddeder: ve biz servetlerimiz arasındaki uyumsuzluktan onun matematik kesinliğini suçlarız! Adaletsizliğimize boyun eğmekte bile eşitlik isteriz! Vergiyle ilgili olarak, kurumlarımızın gerisinde kaldığımızı başta söylerken haklı değil miydim?

[...]

Nihaî amacı, gösterdiğimiz gibi, *üretici olmayanların* ödüllendirilmesi olan, fakat kaynağındaki düşünce emekçinin durumunun iyileştirilmesi olan vergi, tekel rejimi koşullarında, dosdoğru bir protestoya indirgenir; tüm etkisi, tekelciyi mülkü dâhilinde taciz ederek ücretlinin durumunu ağırlaştırmak olan bir tür hukuk dışı tavra indirgenir. [...]

Fakat bundan böyle tehdit, imtiyaz üzerinde dolaşmaktadır. Artan oranlı vergide düzenleme yapma imkânıyla birlikte, hükümetin elinin altında, istediğinde sermaye sahiplerini mülksüzleştirmekte kullanacağı kesin ve süratli bir araç vardır; toplumun temeli olan, sayısız tartışmanın, sayısız yasanın, sayısız yaltaklanmanın ve sayısız suçun konusu olan bu büyük kurumu, MÜLKİYETİ, ağız beş karış açık bakan proletaryanın tepesinde bir ipin ucuna asılı olarak her yerde görmek korkutucu bir şeydir.

III. Verginin yıkıcı ve kaçınılmaz sonuçları (Geçim araçları, israfı önleme yasaları, kırsal ve endüstriyel polis, keşif beratları, alâmet-i farika, vs.)

[...]

Alınan tüm vergiler, rant, sermaye kârları, vs. tüketim üzerinden işlem görür, genel masraflar hesabına dâhildir ve satış fiyatının parçasıdır; öyle ki, vergiyi ödeyen kişi aşağı yukarı her zaman tüketicidir: Bunu biliyoruz. Ve daha çok tükenen besin maddeleri aynı zamanda en fazla gelir getirenler olduğundan, en yoksullar kaçınılmaz olarak en fazla vergi öderler: Bu sonuç, birincisi gibi, kaçınılmazdır. Sizin

vergi ayrımlarınız bizi ne ilgilendirir? Vergilendirilebilir maddeler nasıl sınıflandırılırsa sınıflandırılsın, sermayeyi getirdiği gelirin ötesinde vergiye tâbi kılmak imkânsız olduğundan, proletarya ahlâksızlıktan, baskıdan eziyet çekerken kapitalist her zaman destek görmüş olur. Kötü olan şey verginin dağılımı değil, malların dağılımıdır. [...]

Örneğin geçim maddeleri üzerindeki vergi, yoksul proleteri sayısız biçimde huzursuz eder ve ona ıstırap verir: Tuzun pahalılığı sürü hayvanlarının üretimine zarar verir; etten alınan vergiler işçinin tayınını azaltır. Emekçi sınıfın ihtiyaç duyduğu mayalı içecek ihtiyacını karşılamak ve vergiyi zamanında ödemek için, ona bira imâlâtçısının da, bağcının da, kimyagerin de bilmediği karışımlar sunulur. Kilisenin perhiz reçetelerine hâlâ ihtiyacımız var mı? Vergi sayesinde, emekçi tüm yıl boyunca oruç tutar; onun Paskalya'da yediği yemek Monsenyörün Kutsal Cuma'da yediği hafif yemek kadar bile etmez. Halkı bitap düşüren ve aç bırakan tüketim vergisini her yerde acilen ortadan kaldırmak gerekir; radikaller kadar ekonomistler de bu düşüncededir.

[...]

"Lüks maddelere dokunmak istiyorsunuz: Uygarlığı geriletiyorsunuz." Ben, lüks nesnelerin vergiden muaf olmasını destekliyorum. iktisat dilinde lüks ürünler hangileridir? Toplam zenginlik içindeki oranları en düşük olanlar, sanayi ürünleri dizisinin en sonunda yer alanlar ve yaratılmak için tüm diğer ürünlerin önceden varolmasını gerektirenler. Bu bakış açısından, insan çalışmasının tüm ürünleri lüks ürünlerdir ve sırayla lüks olmaktan çıkmışlardır; çünkü lüksten anladığımız şey, zenginlik unsurları içinde ya kronolojik olarak ya da ticarî olarak sonralık ilişkisinden başka bir şey değildir. Lüks, tek kelimeyle, ilerlemenin eşanlamlısıdır. Bu, toplumsal yaşamın her anında, çalışmanın yarattığı azamî refahın ifadesidir. Herkesin ulaşmak istediği bu hedef aynı zamanda bir haktır da. Verginin yeni inşa edilmiş evi ve yeni tarıma açılmış toprağı kısa bir süre için gözetmesi gibi, yeni ürünleri ve değerli nesneleri de muaf kabul etmesi gerekir; çünkü kimilerinin az bulunurluğuyla sürekli mücadele et-

mek gerekir, kimilerindeyse, her türlü yeniliği teşvik etmek gerekir. Ne o hâlde! Lükse mazeret göstererek yeni yurttaş kategorileri mi oluşturmak istiyorsunuz? [...]

Madem konu bizi buraya getirdi, ahlâktan da söz edelim. Her yüzyılın kendi Seneca'sının ağzına sakız ettiği şey olan, lüksün ahlâkî alışkanlıkları *yozlaştırdığı* ve *güçsüz düşürdüğü* şeklindeki bu hakikâti kuşkusuz inkâr etmeyeceksiniz: Bunun anlamı, lüksün alışkanlıkları insanîleştirdiği, yücelttiği ve soylulaştırdığıdır; halk için en öncelikli ve en etkili eğitim, çoğu insanın ideale yönelmesini sağlayan şey, lükstür. Antik çağ düşünürlerine göre Venüs'ün arkadaşı üç tanrıça çıplaktı; bunların yoksul oldukları nerede görülmüştür? Günümüzde, dinî kuralların yokluğunda, toplumsal hareketi sürükleyen ve aşağı sınıflara kendi saygınlıklarını gösteren şey lüks isteğidir. Ahlâkî ve Siyasî Bilimler Akademisi, lüksü söylevlerinden birinin konusu olarak aldığında bunu gayet iyi anlamıştı. Akademi'nin bilgeliğini tüm kalbimle alkışlıyorum. Gerçekten de, lüks bizim toplumumuzda haktan daha fazla şeydir, bir ihtiyaçtır. Kendine birazcık bile lüksü çok gören kişi gerçekten acınacak durumdadır. Ve evrensel çaba sonucu lüks şeyler halk arasında giderek yaygınlaştığında, zorunlu nesneler olarak nitelemekten hoşlandığınız bu nesnelerden halkın yararlanmasını kısıtlamak istiyorsunuz! Lükste ortaklık sayesinde toplumsal katmanlar birbirine yaklaştığında ve iç içe girdiğinde, siz sınır çizgilerini derinleştiriyor, aradaki basamakları biraz daha yükseltiyorsunuz! İşçi, nişanlısına bir takı, küçük kızına bir kolye, oğluna bir kol saati almak için ter döküyor, yoksunluklara katlanıyor, iliği emiliyor: Siz ise, sizin verginizi, yani para cezanızı ödemedikçe onu bu mutluluktan mahrum bırakıyorsunuz!

Fakat, lüks nesneleri vergiye tâbi kılmanın lüks sanatları yasaklamak olduğunun farkında mısınız? Ortalama ücretleri iki frank bile etmeyen ipek işçilerinin; 50 kuruşa çalışan kadın şapkacılarının; bitmek tükenmek bilmeyen işsizlikleriyle, mücevheratçıların, kuyumcuların, saatçilerin; 10 para kazanan uşakların çok kazandıklarını mı düşünüyorsunuz?

[...]

Fakat, şu söylenecektir, eğer tuzdan, tütünden, postadan, şekerden, şaraptan, etten, vs. vergi alınmayıp malîyet fiyatına bırakılırsa tüketim kuşkusuz artar ve büyük bir iyileşme görülür, ama bu durumda devlet harcamaları neyle karşılanır? Dolaylı vergilerin toplamı yaklaşık 600 milyondur; devletin bu vergiyi nereden almasını istersiniz? Vergi dairesi postadan hiçbir şey kazanmazsa tuzun fiyatını arttırmak gerekir; tuz vergisi düşürülürse, tüm vergiyi besin maddelerine yöneltmek gerekir; bunun sonu yoktur. Demek ki, ürünlerin malîyet fiyatına bırakılmasına ne devlet ne de özel sanayi izin verebilir.

Ben ise şu karşılığı vereceğim: Demek ki, nasıl savurganlığı önleme yasası imkânsızsa, artan oranlı vergi nasıl imkânsızsa, devletin bedbaht sınıfları teselli etmesi de imkânsız. Bu durumda, sizin vergi üzerine tüm saçmalamalarınız dava vekillerinin mızıkçılığından başka bir şey değildir. Nüfus artışının, yükümlülükleri bölerek her bir kişinin yükünü hafifleteceğini bile umut etmiyorsunuz; çünkü nüfusla birlikte sefalet artar ve sefaletle birlikte de devletin görev ve personeli artar.

[...]

Yapılması gereken onca işe rağmen hiçbir şey yapmamakla kim övünebilir! Bütçenin şişkinliğine verip veriştirdikten ve sertçe karşı çıktıktan sonra, gerçeği söylemek gerekirse, geçimlerini sağlayacak hiçbir şeyleri olmayan memurlar ordusunun maaşlarında artış talep ediliyor! Bu şekilde şikâyetlerini duyuranlar, kimi zaman, yüksek ve aşağı seviyedeki eğitmenlerdir, kimi zaman, köy rahipleridir. Öyle mütevazı ücret alırlar ki, sürekli bir skandal ve suiistimâl kaynağı olan beklenmedik kazançlarını korumaya mecburdurlar. Ardından, ne barındırılan, ne giydirilen, ne ısıtılan, ne beslenen, tüm bir idarî ulus gelir: Bu, aileleriyle birlikte bir milyon insan demektir; yani nüfusun sekizde biri, bunların yoksulluğu Fransa'yı utandırır ve bunlar için, ilk elde, bütçeyi 500 milyon arttırmak gerekir. Bu devasa personel içinde tek bir kişinin bile fazlalık olmadığına dikkat edin; tersine, eğer nüfus artarsa, bu personel de buna bağlı olarak

artacaktır. Tüm ulustan iki milyar vergi alacak güçte misiniz? Devletin diğer masraflarıyla birlikte, üretici olmayanların maaşlarını ödemek için, dört kişi için ortalama 920 franklık bir gelirden 236 frank, yani dörtte birinden fazlasını alabilir misiniz? Eğer bunu yapamazsanız, eğer ne harcamalarınızı karşılayabiliyor ne de azaltabiliyorsanız, ne talep ediyorsunuz? Neden şikâyet ediyorsunuz?

Halk şunu bir kez daha bilsin: İktidardakilerin söylevleri ve politikacıların sert eleştirileriyle oyalanan vergide indirim ve hakkaniyet umutları birer aldatmacadır; tekel rejimi altında ne vergi indirilebilir, ne de dağılım hakkaniyetli olabilir. Tersine, yurttaşın durumu ne kadar kötüleşirse, ödemesi gereken vergi o kadar ağırlaşır; yasa koyucunun itiraf ettiği niyete ve vergi dairesinin tekrar tekrar giriştiği çabalara rağmen bu kaçınılmazdır, karşı konulmazdır. Kim ki zenginlik içinde yüzemiyorsa ya da kendini bu şekilde koruyamıyorsa, kim ki bahtsızlık mağarasına girmişse, sefaleti oranında vergi ödemeye katlanmalıdır: *Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate.**

Demek ki vergi, polis –artık bu iki fikri birbirinden ayırt edemiyoruz– yeni bir yoksulluk kaynağıdır: Vergi, önceki çatışkıların, işbölümünün, makinelerin, rekabetin ve tekelin yıkıcı etkilerini şiddetlendirir. Salık verdiği asalaklıkla, aşağılanmalarla, dalaverelerle ve bunları izleyen cezayla, emekçinin özgürlüğüne ve bilincine, bedenine ve ruhuna saldırır.

[...]

[Bir süre önce], [Loire havzasındaki] maden ocağı işletmecileri birleştiler; yakıtın fiyatını yükseltmek gibi gizli bir niyetin ürünü olarak görülen bu birleşme tüketicilerde belli bir endişe yarattı. Bu konuda çok sayıda şikâyet almış olan iktidar rekabeti geri getirmek ve tekeli önlemek için müdahale edecek midir? Bunu yapamaz. Ortaklık hakkı yasada biraraya gelme hakkına özdeştir; tekel toplumumuzun temelidir; tıpkı rekabetin toplumun kazanımı olması gibi. İsyan

* İtal., *Buradan içeri giren, umudu geride bıraksın*; Dante'nin *İlahî Komedya*'sından. (y.n.)

edilmediği sürece, iktidar olup bitene izin verecek ve seyredecektir. Başka türlü nasıl davranabilirdi ki? Yasal olarak oluşmuş bir ticarî şirketi yasaklayabilir mi? Komşuları birbirlerini yok etmeye zorlayabilir mi? Masraflarını azaltmalarını yasaklayabilir mi? Azamî bir sınır saptayabilir mi? Eğer iktidar bunlardan birini yapabilirse, kurulu düzeni altüst eder. Dolayısıyla iktidar hiçbir inisiyatif alamaz; patentler, lisanslar, toprak vergileri ve mülkiyet üzerinde oluşturduğu diğer köleliklerle birlikte, hem tekeli hem de rekabeti savunmak ve korumak için vardır o. Bu haklar bir yana, iktidarın toplum adına ileri süreceği hiçbir hakkı yoktur. Toplumsal hak tanımlı değildir; zaten bu hak hem tekelin hem de rekabetin inkârı olur. O hâlde iktidar nasıl olur da yasanın öngörmediği, tanımlamadığı şeyi, yasa koyucunun tanımladığı hakların tersi olan bir hakkı savunabilir?

[1844] olayları sırasında, maden ocağı işletmecilerine karşı toplumun gerçek temsilcisi olarak kabul etmemiz gereken Rive-de-Gier maden işçisi, ücretini savunarak tekelcilerin artışına direnmeyi ve ortaklığın karşısına ortaklıkla çıkmayı düşündüğünde, iktidar madenciyi kurşunlattı. Siyasal yaygaracılar da otoriteyi suçladılar, taraflı dediler, vahşî, tekele satılmış, vs. dediler. Bana gelince, otoritenin eylemlerini bu tür yargılama biçimi bana pek felsefî gelmemektedir, bu tarzı tüm gücümle reddediyorum. Daha az insan da öldürülmüş olabilirdi, daha fazlası da. Burada dikkat edilmesi gereken olgu, ölü ve yaralı sayısı değil, işçiler üzerindeki baskıdır. Otoriteyi eleştirenler de aynısını yaparlardı; belki piyadeleri daha sabırlı davranır ve daha adil ateş ederdi; onlar da işçileri bastırırdı, başka türlü davranamazlardı. Bunun nedeni, –boşuna kabul etmek istemeseler de– rekabetin yasal bir şey olmasıdır; komandit şirket yasal bir şeydir; arz ve talep yasal bir şeydir ve rekabetten, komanditten ve serbest ticaretten doğrudan doğruya kaynaklanan tüm sonuçlar yasaldır: Oysa ki işçilerin grevi YASADIŞIDIR. Ve bunu söyleyen yalnızca ceza yasası değildir, iktisadî sistem bunu söyler, kurulu düzenin gerekliliği bunu söyler. Emek hükümran olmadıkça köle olmak zorundadır: toplum bu bedel pahasına

ayakta durur. Her işçinin bireysel olarak kendi kişiliğine ve kol gücüne özgürce sahip olmasına hoşgörü gösterilebilir; fakat işçilerin, işbirlikleri yoluyla tekele şiddet uygulamaya girişmelerine toplum izin veremez. Tekeli yok edin, rekabeti de ortadan kaldırırsınız, atölyenin düzenini bozarsınız ve her yere yıkım tohumları ekersiniz. Maden işçilerini kurşunlayan otorite, kendini baba sevgisiyle konsüllük görevleri arasına sıkışmış Brutus gibi buldu: Ya evlatlarını feda etmek ya da cumhuriyeti kurtarmak gerekiyordu. Alternatif dehşet vericiydi, olsun; fakat toplumsal sözleşmenin ruhu ve lafzı böyledir, yasanın kapsamı böyledir, Tanrı'nın düzeni böyledir.

Böylece, proletaryanın korunması için oluşturulmuş polis, tamamen proletaryaya karşı yönelmiştir. Proleter, ormanlardan, ırmaklardan, dağlardan kovulmuştur: en kestirme yollar dâhil, her şey ona yasaktır; yakında yalnızca hapse götüren yolu bilecektir.

Tarımdaki ilerlemeler genel olarak yapay çayırların avantajını ve bir işe yaramayan otlakları ortadan kaldırma gereğini hissettirdi. Komünal topraklar her yerde tarıma açılıyor, kiralanıyor, çevresi çitlerle çevriliyor: Yeni ilerlemeler, yeni zenginlik. Fakat komünal topraktan başka bir malvarlığı olmayan, tek bir inek ve birkaç koyun besleyen zavallı gündelikçi, yol boylarında, çalılıklarda ve ekini sıyrılıp alınmış alanlarda onları otlatarak, tek ve son kaynağını da kaybedecektir. Toprak sahibi, komünal mülklerin iktisap hakkının ya da çiftliğin sahibi, bundan böyle, buğday ve sebzelerle birlikte, süt ve peynir de satacaktır. Antik tekeli zayıflatmak yerine bir yenisi yaratılmaktadır. [...] Bunun ardından ne gelecek? Gündelikçi, ineğinden vazgeçmeden önce, yasaya aykırı davranarak otlattığında hırsız kabul edilir, sayısız suç işlemiş olur, para cezasına ve hapse mahkûm edilir: Polis ve tarımsal gelişmeler onun ne işine yarar? Geçen yıl, Mulhouse belediye başkanı, üzüm hırsızlığını engellemek için, bağ sahibi olmayan kişilerin bağlardan geçen ya da onunla kesişen yollarda gündüz ve gece dolaşmasını yasakladı: Merhametli bir önlem, çünkü arzu duymalarının ve imrenmelerinin önü-

ne geçilmişti! Fakat eğer kamu yolu mülkün bir eklentisinden başka bir şey değilse; eğer komün toprakları mülkiyete dönüştürülmüşse; sonuç olarak, kamu alanı mülkle bir tutulmuş, mülk olarak korunmuş, işletilmiş, kiraya verilmiş, satılmışsa, proletere ne kalır? Toplumun savaş hâlinden çıkarak, polis rejimine girmiş olması onun ne işine yarar?

[...]

Uygarlığın girdiği yolda, hangi tarafa dönersek dönelim, her zaman ya tekelin despotizmine, dolayısıyla tüketicilerin ezilmesine varırız; ya da polis eliyle imtiyazın ortadan kaldırılmasına, ki bu da ekonomide gerilemek ve özgürlüğü ortadan kaldırarak toplumu yok etmek demek olur. Harika bir şey! Bu serbest endüstri sisteminde suiistimâller, haşerat gibi, kendilerine karşı kullanılan ilaçlardan yeniden doğduğundan, yasa koyucu tüm suçları cezalandırmak istediğinde, tüm kaçakçıları kovuşturmak, kişileri, mülkleri ve kamusal malları her türlü saldırıya karşı korumak istediğinde, reform üstüne reform yaparak, üretken olmayan görevleri öylesine çoğaltır ki, tüm ulus bu tür faaliyetlere geçer ve sonunda üretim yapacak kimse kalmaz. Herkes polis olur: Sanayi sınıfı bir mit hâline gelir. Tekel koşullarında düzen belki ancak bu durumda hâkim olur.

[...]

Tekel ile toplum arasındaki, yani bu bölümün ilk paragrafında açıkladığımız gibi, sermaye ile emek arasındaki, patriarka ile proletarya arasındaki bu hayâlî karşılıklı anlaşma sistemi derinleştikçe; despotizmin teorisyenleri olan Hobbes'un da Machiavel'in de hiç bilmedikleri şu cehennemlik özdeyişe göre her şeyin öngörüldüğü, düzenlendiği ve yerine getirildiği keşfedilir: HER ŞEY HALK TARAFINDAN, HER ŞEY HALKA KARŞI. Emek üretirken, sahte bir verimlilik maskesi altındaki sermaye ondan yararlanır ve onu suiistimâl eder: Yasa koyucu, arabuluculuk ederek, imtiyaz sahibi kişiye kardeşlik duygularını hatırlatmak ve emekçiye güvence vermek istedi; şimdi de, çıkarların kaçınılmaz çelişkisi nedeniyle, bu güvencelerden her biri birer işkence aracı hâline gelmiştir. Devletin yoksul karşısında işlediği suçlar ve yaptığı işkence-

lerin çeşitlerini bu bakış açısından anlatmak için yüzlerce cilt, on insan yaşamı ve demirden bir yürek gerekir. Polisin belli başlı kategorilerine kısaca bir göz atmamız, bu işkencenin özünü ve düzenini değerlendirmemizi sağlar.

Medenî, ticarî, idarî yasaların kargaşasında ruhlara nifak soktuktan sonra ve çelişkiler arttırılarak doğruluk nosyonu daha da karanlık kılındıktan ve bu sistemi açıklamak için yorumculardan oluşan geniş bir kast gerekli kılındıktan sonra, suçların bastırılmasını örgütlemek ve cezalandırılmasını sağlamak kaldı geriye. Kriminal adalet, masrafları her yıl Fransa'ya otuz milyondan fazlaya mâlolan üretken olmayanların bu devasa ailesinin çok zengin sınıfı, tıpkı ekmeğin insan yaşamı için vazgeçilmez olması gibi, toplum için vazgeçilmez bir yaşam kuralı hâline geldi. Fakat şu farkla ki, insan kendi elinin ürünleriyle yaşar, oysa ki toplum kendi üyelerini kemirir ve kendi etiyle beslenir.

[...]

Böylece, mülkiyet sistemi, Paris'te, yıllık bir ya da iki milyon suç tüketimiyle ayakta duruyor! Oysa, tüm bu suçlar tek bir insanın işlediği suçlar olduğunda argüman daima geçerlidir: Bu kişi, İsrailoğulları'nın günahlarının sorumlusu günah keçisidir: Adaletin zaten kendi kontenjanı olduktan sonra suçlu sayısının ne önemi vardır?

Şiddet, yalan yere yemin, hırsızlık, dolandırıcılık, kişileri ve toplumu küçümseme... Bütün bunlar tekelin özüdür; bunlar tekelden öylesine doğallıkla, öylesine mükemmel bir düzen ve kesin yasalarla kaynaklanır ki, suç işleme hesaba tâbi kılınabilir ve bir nüfusun sayısı, sanayisinin ve bilgisinin durumu ortada olduğundan, bu durumdan kesin bir ahlâkî istatistik çıkartılabilir. Ekonomistler, değer ilkesinin ne olduğunu henüz bilmiyorlar; fakat, suç işleme oranını küsuratına kadar biliyorlar. Binlerce can, bir o kadar hırsız ursuz, bir o kadar cezalandırma: Bunda kimse yanılamaz. Olasılık hesabının en güzel uygulamalarından biri ve iktisat biliminin en ileri kolu budur. Bu iftira teorisini eğer sosyalizm icat etmiş olsaydı, herkes "iftira atılıyor!" diye bağırırdı.

Bizi şaşırtacak daha ne kaldı? Nasıl ki sefalet toplumun

çelişkilerinin zorunlu sonucuysa, nasıl ki kâr oranından, ücret rakamlarından ve ticarî fiyatlardan yola çıkarak sefaleti aritmetik olarak belirleyebiliyorsak, cinayetler ve suçlar da bu aynı antagonizmanın bir diğer sonucudur ve neden gibi bu sonuç da hesaplanarak tahmin edilebilir. Özgürlüğün rakamların yasasına bu şekilde tâbi olmasından materyalistler en aptalca sonuçları çıkardılar: Sanki insan çevresindeki şeylerin etkisi altında değilmiş gibi, ve sanki onu çevreleyen şeyler mukadder yasalar tarafından yönetiliyormuş gibi, en özgür tezahürleri içindeki insan da, bu yasaların kendisine karşı olduğunu hissetmemelidir!

Ceza hukukunun oluşmasında ve beslenmesinde belirttiğimiz bu zorunluluk özelliğine ceza ahlâkında da rastlarız; fakat daha metafizik bir görünümde.

Tüm ahlâkçıların ortak görüşüne göre ceza suçlunun ıslahını sağlayacak şekilde olmalıdır, dolayısıyla onu yozlaştıracak her şeyden uzak olmalıdır. Antik çağın en önemli insanlarının övünç kaynağı olan bu denemeler aleyhinde konuşacak ve tinin bu sevindirici eğilimiyle mücadele edecek değilim. İnsanseverlik, kimi zaman bu sıfata eklenen gülünçlüğe rağmen, gelecek kuşakların gözünde çağımızın en onurlu özelliği olarak kalacaktır: Yalnızca ertelenmiş olan ölüm cezasının kaldırılması; keza damgalamanın kaldırılması; hücre sistemi üzerinde yapılan çalışmalar; hapishanelerde atölyelerin kurulması... sayamayacağım bir yığın başka reform, bizim fikir ve alışkanlıklarımızdaki gerçek ilerlemeye tanıklık eder. Yüce aşka coşkuyla yönelmiş Hıristiyanlığın kurucusunun kendi mistik krallığı hakkında anlattığı şey, yani günah çıkaran günahkârın masum ve dürüst insandan daha yüce olması, Hıristiyan merhametinin bu ütopyası, bizim inançsız toplumumuzun dileği olmuştur; ve bu konudaki ortak duygular dikkate alındığında, bu dileğin gerçekleşmesini kimin engellediğini sormak kalır geriye.

Heyhat! Akıl hâlâ sevgiden daha güçlü olduğundan ve mantık suçtan daha inatçı olduğundan; her yerde olduğu gibi burada da bizim uygarlığımız açısından çözümsüz bir çelişki

hüküm sürdüğünden, bu dilek gerçekleşememektedir. Hayâl dünyalarında yolumuzu şaşırmayalım; gerçeği korkunç çıplaklığı içinde göğüsleyelim.

Suç utanca yol açar, darağacına değil.

Böyle diyor atasözü. İşte bu nedenle insan cezalandırılıyor, yeter ki hak etmiş olsun, bu nedenle aşağılanıyor: Ceza, insanı, yasanın tarifi gereği değil, cezalandırmaya yol açan neden dolayısıyla lekeliyor. Bu durumda, işkence aletlerinin ne önemi var? Sizin tüm o cezaevi sistemlerinizin ne önemi var? Sizin yaptığınız her şey duyarlılığınızı tatmin etmek içindir, fakat sizin adaletinizin hışmına uğrayan bedbahtı asla rehabilite edecek güçte değilsiniz. Suçluyu cezalandırarak bir kez damgaladığınızda artık toplumla barışamaz; alnındaki leke silinmez, ezelî olarak lânetlenmiştir. Başka türlü olabilseydi, ceza suça göre belirlenmezdi; bir varsayım olurdu, bir hiç olurdu. Sefaletin çalmaya yönelttiği kişi, adaletin kendisine ulaşmasına izin verirse, sonsuza dek Tanrı' nın ve insanların düşmanı olarak kalır; dünyaya hiç gelmemiş olmayı tercih ederdi. İsa şöyle demişti: *Bonum erat ei, si natus' non fuisset homo ille.** İsa'nın dile getirdiği şeyi ne Hıristiyanlar ne de zındıklar yerine getiriyor: İncil'in tüm açınlamalarından mülkiyet dünyasının anladığı tek şey, utancın affedilmezliğidir. Böylece, tekelin doğadan kopardığı, suçun ve cezanın anası sefaletin insanlıktan çıkardığı, emeğiyle karnı doymayan ve sahip olmak için yeterince güçlü olmayan plebe başka hangi sığınak kalmaktadır?

Proletaryaya yönelik bu saldırı ve savunma savaşını yönetmek için bir kamu gücü kaçınılmazdı: Yürütme gücü, sivil yasamanın, idarenin ve adaletin gerekliliklerinden doğdu. Ve burada da en güzel umutlar acı hayâl kırıklıklarına dönüştü.

Yasa koyucu olarak, belediye başkanı ve yargıç olarak hükümdar, ilahî otoritenin temsilcisi olarak sunmuştu ken-

* Lat., *O adam* [kendisinin yerini başkâhinlere ihbar eden Yahuda İskariot] *hiç doğmamış olsaydı, kendisi için daha iyi olurdu.* Yeni Ahit, Matta 26:24. (y.n.)

dini. Yoksulun, dulun ve yetimin koruyucusu olan hükümdar, tahtının etrafında özgürlüğün ve eşitliğin hüküm süreceğini, çalışana yardım etmeyi ve halkın sesini dinlemeyi vaat etmişti. Halk, iktidarın kollarına sevgiyle atıldı. Yaşadığı deneyim, iktidarın kendisine karşı olduğunu hissettirdiğinde, kuruma sinirlenmek yerine, hükümdarı suçlamaya koyuldu; hükümdarın, doğası ve amacı gereği, üretici olmayanların şefi ve tekelcilerin en irisi olduğunu, istese bile, halktan yana olmasının imkânsız olduğunu asla anlamak istemedi.

Yönetimin ister biçimine ister davranışlarına yönelik olsun, her eleştiri bu temel çelişkiye varır. Ve, halk egemenliğinin bu sözümona teorisyenleri, iktidarın tiranlığına karşı çarenin, iktidarı halk oylamasına bağlı kılmak olduğunu ileri sürseler de, sincap gibi kafeslerinde dönüp durmaktadırlar. Çünkü, iktidarı oluşturan koşullar, yani otorite, mülkiyet, hiyerarşi korundukça, halk oylaması halkın baskı altına alınmasına rıza göstermesinden başka bir şey değildir; en aptalca şarlatanlık budur.

Otorite sisteminde, kökeni ne olursa olsun, ister monarşik ister demokratik, iktidar toplumun soylu organıdır; toplum onun sayesinde yaşar ve hareket eder; her inisiyatif ondan kaynaklanır, her düzen, her yetkinlik onun ürünüdür. Tersine, şeylerin gerçekliğine uygun tanımlar olan iktisat biliminin tanımlarına göre, iktidar, toplumsal örgütlenmenin tamamen ortadan kaldırmaya yöneldiği üretken olmayanlar dizisidir. O hâlde, siyasal iktisadın arzusu, aynı zamanda halkın arzusu da olan bu arzu, demokratların pek sevdiği otorite ilkesiyle birlikte nasıl gerçekleşebilir? Bu hipoteze göre her şey demek olan yönetim nasıl olur da itaatkâr bir hizmetçi, ast bir organ olabilir? Nasıl olur da hükümdar iktidarı zayıflatmak için ele geçirmiş olabilir ve düzen amacıyla, kendi kendini ortadan kaldırmak için çalışabilir? Nasıl olur da kendini güçlendirmek, personelinin sayısını arttırmak, hiç durmaksızın yeni yardımlar elde etmekle ve nihayet, halka bağımlılıktan kurtulmakla –halktan kaynağını alan tüm iktidarların kaçınılmaz sonu– meşgûl olmaz?

Yasa koyucularını seçen ve onlar aracılığıyla iktidar iradesini bildiren halkın, iktidarın istilâlarını durduracak güçte olduğu söylenir; böylece halk hem hükümdarın hem de hükümranın rolünü yerine getirecektir. İşte iki kelimeyle demokratların ütopyası, proletaryayı aldattıkları ezelî mistifikasyon!

Peki, halk iktidara karşı yasalar mı yapacaktır? Toplumun kuralı olan otorite ve hiyerarşi ilkesine karşı, özgürlüğe ve mülkiyete karşı yasalar mı yapacaktır? İçinde bulunduğumuz hipotezde bu imkânsız olmaktan da ötedir, çelişiktir. Dolayısıyla, mülkiyet, tekel, rekabet, sanayi imtiyazları, servet eşitsizliği, sermayenin üstünlüğü, hiyerarşik ve ezici merkezîleşme, idarî baskı, yasal keyfîyet korunur; ve bir yönetimin kendi ilkesi yönünde hareket etmemesi imkânsız olduğundan, sermaye önceden olduğu gibi toplumun tanrısı olarak kalır. Her zaman sömürülen, her zaman küçük görülen halkın, kendi hükümranlığını denediğinde elde edeceği tek şey, kendi güçsüzlüğünün kanıtı olacaktır.

İktidar yandaşları, kendi aralarında yalnızca taktiklerde ayrılan hanedancı–cumhuriyetçi tüm bu doktrinerler, kendileri işin içine girince reformu her yere taşıyacakları konusunda boş yere hayâle kapılıyorlar. Nerede reform yapılacak?

Anayasa reformu mu? –İmkânsız bu. Ulus kitle hâlinde kurucu meclise girdiğinde, ya köleliğin bir başka biçimine oy vermiş olarak çıkacaktır bu meclisten ya da kendi feshi için kararname çıkarmış olacaktır.

[...]

Kamu harcamalarını azaltmak, vergiyi daha adil paylaştırmak mı? İmkânsız: Halk vergiyi de orduyu da her zaman elinden gelenin fazlasıyla besleyecektir.

Tekeli düzenlemek, rekabete dur demek mi? İmkânsız: Üretimi öldürürsünüz.

İşçilere yeni iş alanları mı? İmkânsız.

Mirasa saldırmak mı? İmkânsız.

Ulusal atölyeler kurmak, iş yokluğunda işçilere asgarî ücret güvencesi vermek, kârlardan onlara pay ayırmak mı? İmkânsız. Yalnızca emekçileri zincirlemek için çalışmayla

ilgilenmek, vergisini almak için ürünlerle ilgilenmek, yönetimin doğası gereğidir.

Makinelerin felâkete yol açan etkilerini tazminat sistemiyle telafi etmek mi? İmkânsız.

Parçalı işbölümünün aptallaştırıcı etkisiyle düzenlemeler yoluyla mücadele etmek mi? İmkânsız.

Eğitimin yararlarından halkı yararlandırmak mı? İmkânsız.

Metaların ve ücretlerin fiyat tarifesini düzenlemek ve nesnelerin değerini hükümran bir yetkiyle saptamak mı? İmkânsız, imkânsız.

Yıkıma giden toplumun dilediği tüm reformların hiçbiri iktidarın yetkisinde değildir; hiçbiri gerçekleştirilemez, çünkü iktidar özü gereği bunlardan hoşlanmaz. Tanrı'nın ayırdığı şeyi birleştirme gücü insana bahşedilmiş değildir.

Hiç olmazsa –diyecektir yönetim inisiyatifinden yana olanlar– çatışkıların gelişiminin vaat ettiği devrimi gerçekleştirmek için iktidarın güçlü bir yardımcı olduğunu kabul edersiniz. O hâlde, iktidarı halkın eline vererek, sizin bakış açınıza gayet iyi yardımcı olacak bir reforma niçin karşı çıkıyorsunuz? Toplumsal reform hedeftir; politik reform araçtır: Amacı arzu ediyorsanız aracı niçin reddediyorsunuz?

İşte, günümüzde tüm demokratik basının akıl yürütme tarzı böyledir. Kısmî sosyalist inançlarıyla, teorilerindeki boşluğu nihayet ilân ettikleri için onlara tüm kalbimle müteşekkirim. Demek ki, demokrasi, toplumsal reforma hazırlık olacak politik bir reformu bilim adına istemektedir. Fakat bilim, kendisi için aşağılayıcı bulduğu bu kaçamağa karşı çıkmaktadır. Bilim politikayla her türlü ittifaktan iğrenir ve ondan en ufak bir yardım beklemek bir yana, öncelikle politikayı dışlayarak işe başlar.

[...]

Demokratlara şunu söylüyorum: İktidarı nasıl kullanacağınızı biliyorsanız ve iktidarın nasıl örgütlenmesi gerektiğini biliyorsanız, iktisat bilimine haizsiniz demektir. İmdi, iktisat bilimine haizseniz, onun çelişkilerinin anahtarı sizin elinizdeyse, çalışmayı örgütleyecek güçteyseniz, mübadelenin ya-

salarını incelemişseniz, ne ulusun sermayelerine ne de kamu gûcüne ihtiyacınız vardır. Siz, bugünden itibaren paradan daha kuvvetli, iktidardan daha güçlüsünüzdür. Çünkü, emekçiler sizinle birlikte olduklarına göre, bu sayede siz üretimin tek efendisi olursunuz; ticareti, sanayiyi ve tarımı birbirine bağlı tutarsınız; tüm toplumsal sermayeye sahip olursunuz; verginin hakemleri sizsinizdir; iktidarı frenler ve tekeli ayaklar altına alıp çiğnersiniz. Başka hangi inisiyatifi, daha büyük hangi otoriteyi talep ediyorsunuz? Teorilerinizi uygulamaktan sizi alıkoyan kimdir?

[...]

Toplumun bilimine haizseniz, işbirliği sorununun yalnızca *üretken olmayanları* örgütlemekten ibaret olmadığını da bilirsiniz: Tanrıya şükür, bu açıdan yapacak pek bir şey yoktur; *üreticileri* örgütlemek gerekir ve bu örgüt aracılığıyla, sermayeyi tâbi kılmak ve iktidarı ast konuma indirgemek gerekir. Sizin desteklemeniz gereken savaş budur: Emeğin sermayeye karşı savaşı; özgürlüğün otoriteye karşı savaşı; üreticinin üretici olmayana karşı savaşı; eşitliğin imtiyaza karşı savaşı. Savaşı başarıyla sürdürmek için sizin istediğiniz şey, özellikle mücadele etmeniz gereken şeydir. Oysa, iktidarla mücadele etmek ve onu yok etmek için, onu toplumda lâyık olduğu yere koymak için, iktidara sahip olanları değiştirmek, onun manevralarında bazı değişiklikler yapmak bir işe yaramaz: Günümüzde toplumun hâkimi olan iktidarın, toplumun kölesi olması için bir tarım ve sanayi bileşimi bulmak gerekir. Bu bileşimin sırrına vâkıf mısınız?

Ne diyorum ki ben? İşte sizin rıza göstermeyeceğiniz şey tam da budur. Hiyerarşisiz bir toplum hayâl edemeyeceğiniz için, siz kendinizi otoritenin havarisi yaptınız; iktidara tapınan sizler, iktidarı güçlendirmekten ve özgürlüğün ağzına kilit vurmaktan başka bir şey düşünmüyorsunuz; sizin gözde özdeyişiniz, halka rağmen halkın iyiliğini sağlamak gerektiğidir; iktidarın ve politikanın ortadan kaldırılması yoluyla toplumsal reforma başlamak yerine, size gereken şey, iktidarın ve politikanın yeniden inşaasıdır. Bu durumda, sizin iyi niyetinizi kanıtlayan bir dizi çelişkiyle –fakat iktidarın ger-

çek dostları olan aristokratlar ve monarşistler, yani sizin rakipleriniz, yanılgınızın gayet iyi farkındadır– siz bize, iktidar yoluyla, harcamalarda tasarrufu, adil vergi dağılımını, iş himayesini, ücretsiz eğitimi, genel oy hakkını ve otoriteye, mülkiyete antipatik gelen tüm reformları vaat ediyorsunuz. Bu durumda, sizin elleriniz arasında iktidar sadece yıkıma doğru gider: İşte bu nedenle siz iktidarı asla elinizde tutamazsınız, bu nedenle 18 Brumaire'de iktidarı sizin elinizden almaya dört kişi yetmiştir ve bugün, iktidarı sizin gibi seven ve güçlü bir iktidar isteyen burjuvazi onu size vermeyecektir.

Böylece, emek ile imtiyaz arasında arabulucu olsun diye toplumda yaratılmış olan kolektif gücün aracı iktidar, kaçınılmaz olarak sermayeye bağlanmış ve proletaryaya karşı yönlendirilmiş durumdadır. Hiçbir politik reform bu çelişkiyi çözemez, çünkü, politikacıların itiraf ettikleri gibi, böyle bir reform iktidara daha fazla enerji ve büyüme sağlamaktan ve hiyerarşiyi daha az altüst etmekten ve toplumu ortadan kaldırmaktan başka bir şeye varamaz; iktidar tekelin imtiyazlarına dokunamaz. Demek ki, sorun, emekçi sınıflar için, hem iktidarı hem de tekeli ele geçirmekten değil, her ikisini de yenmekten ibarettir. Bu demektir ki, halkın bağrından, emeğin derinliklerinden, sermayeyi ve devleti kapsayan ve onları boyunduruğu altına alan daha büyük bir otorite, daha güçlü bir gerçek ortaya çıkarmak gerekir. Bu koşulu hiçbir şekilde tatmin etmeyen her reform önerisi, proletaryayı tehdit eden yeni bir musibet olur ancak, sırasının gelmesini bekleyen yeni bir sopadır, bir peygamberin deyişiyle, *virgam vigilantem*'dir.**

Bu sistemin tacı dindir. Dinî kanıların felsefî değeriyle burada uğraşacak, onların tarihini anlatacak, yorumlamaya çalışacak değilim hiç. Dinin iktisadî kökenini, onu polise bağ-

* 1789 Devrimi'nin ardından benimsenen yeni takvime göre Brumaire ayının 18. günü; Nopoleon Bonaparte'ın yeğeni Louis Napoleon'un, Paris ordusunun başına getirilir getirilmez Meclisi basıp kendini imparator ilân ettiği gün. (y.n.)

** Lat., *badem ağacından bir sopa*'dır. Eski Ahit, Yeremya 1:11. (y.n.)

layan gizli bağı, toplumsal tezahürler dizisi içinde işgâl ettiği yeri ele almakla yetiniyorum.

Kendi kuvvetlerinin dengesini bulmaktan umudu kesen insan, deyim yerindeyse, kendi dışına atılır ve bu hükümran uyumu sonsuzlukta arar, bu uyumun gerçekleşmesi, insan için, aklın, gücün ve mutluluğun en yüksek derecesidir. Kendisiyle barışamayan insan, Tanrı'nın önünde diz çöker ve dua eder. Yakarır ve onun duası, Tanrı'ya yönelik bir ilahi, topluma küfürdür.

Otorite ve iktidar bana Tanrı'dan geliyor, der insan: O hâlde Tanrı'ya ve hükümdara itaat edelim. *Obedite Deo et principibus.** Yasa ve adalet bana Tanrı'dan geliyor, *Per me reges regnant et potentes decernunt justitiam:*** Yasa koyucunun ve yargıcın sözlerine itaat edelim. Çalışmayı refaha eriştiren, servetleri arttıran ve altüst eden Tanrı'dır: Onun iradesi gerçekleşsin! *Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Domini benedictum.**** Sefalet beni kemirdiğinde ve adalet için ıstırap çektiğimde beni cezalandıran Tanrı'dır: Onun mağfiretinin bizi arındırmak için yararlandığı felâketleri saygıyla göğüsleyelim: *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei.***** Tanrı'nın bana verdiği bu yaşam beni selâmete götüren bir sınavdır: Zevkten kaçınalım, acıyı sevelim, acıya yönelelim; günahımızın kefareti bizim mutluluğumuz olsun. Adaletsizlikten gelen üzüntü Tanrı'nın bir bağışıdır; ne mutlu onlara ki ağlıyorlar! *Beati qui lugent!...* ***** *Haec est enim gratia, si quis sustinet tristitias, patiens injuste.* ******

[...]

* Lat., *Tanrı'ya ve hükümdarlara itaat edin.* (y.n.)

** Lat., *Krallar sayemde egemenlik sürer ...sayemde yönetirler.* Eski Ahit, Özd. 8:15-16. (y.n.)

*** Lat., *Rab verdi, Rab aldı, Rab'bin adına övgüler olsun.* Eski Ahit, Eyüp 1:21. (y.n.)

**** Lat., *Tanrı'nın kudretli eli altında kendinizi alçaltın.* Yeni Ahit, 1 Pet. 5:6. (y.n.)

***** Lat., *Ne mutlu yumuşak huylu olanlara ...* Yeni Ahit, Matta 5:5. (y.n.)

****** Lat., *Haksız yere acı çeken kişi ... Tanrı'yı hoşnut eder.* Yeni Ahit, 1 Pet. 2:19. (y.n.)

Bununla beraber, tevekkül teorisinin, isyanı engelleyerek topluma hizmet ettiğini kabul edelim. İktidarın ve imtiyazın çiğnenemezliğini İlahî hakla kutsayan din, insanlığa yoluna devam etme ve çelişkilerini tüketme gücünü verdi. Halkın gözleri bu bantla bağlanmış olmasaydı, toplum binlerce kez yok olup gitmişti. Toplumun iyileştirilmesi için birinin ıstırap çekmesi gerekiyordu; ve acı çekenlerin avutucusu din, yoksulun ıstırap çekmesine karar verdi. Bizi bulunduğumuz yere getiren bu ıstıraptır; tüm harikulâdeliklerini emekçiye borçlu olan uygarlık, geleceğini ve varlığını da emekçinin kendini gönüllü olarak kurban etmesine borçludur. *Oblatus est quia ipse voluit, et livore ejus sanati sumus.**

Ey emekçi halk –nasipsiz, incinmiş, sürgün halk! Hapse atılan, yargılanan ve öldürülen halk! Hakarete uğrayan halk, yıkılmış halk! Sabrın, fedakârlığın bile bir sonu olduğunu bilmiyor musun? Selâmetin kimi zaman dinde, kimi zaman iktidarda olduğunu vaaz ederek, sana dua etmeni ve sabretmeni söyleyen, ateşli ve tumturaklı sözleriyle seni esir eden bu mistisizm hatiplerine daha ne kadar kulak vereceksin? Senin yazgın öyle bir muammadır ki, bunu ne fiziksel güç, ne ruhsal cesaret, ne taşkınlığın verdiği ilhamlar, ne de herhangi bir duygu coşkunluğu çözebilir. Tersini söyleyenler seni aldatıyor; onların tüm söylevleri, çalmak üzere olan senin kurtuluş saatini geriye atmaktan başka bir işe yaramaz. Zorunlulukla karşılaştırıldığında coşku ne anlam ifade eder, duygu nedir, işe yaramaz bir şiir nedir? Zorunluluğu yenmek için, doğanın nihaî nedeni olan, maddenin ve ruhun katışıksız özü olan zorunluluktan başka bir şey yoktur.

Örneğin, özgür iradenin zorunluluğundan doğmuş olan değer çelişkisi, özgürlük ile zekânın birliğinin yarattığı bir diğer zorunluluk olan değerin orantısallığı tarafından yenilebilir ancak. Fakat, zekice ve özgür çalışmanın zaferi için, toplumun uzun sıkıntılardan geçmesi gerekliydi.

Dolayısıyla, emeğin, gücünü arttırmak için bölünmesi

* Lat., *O baskı görüp eziyet çektiyse de, bizler onun yaralarıyla şifa bulduk.* Eski Ahit, Yeşaya 53:5-7. (y.n.)

zorunluydu. Bu bölünmeyle birlikte, emekçinin değerini yitirmesi ve yoksullaşması zorunluydu.

Başlangıçtaki bu bölünmenin bilgiye dayalı araç ve bileşimlerle yeniden oluşması zorunluydu; ve, bu yeniden inşa yoluyla, alt düzeye indirilmiş emekçinin, meşru ücretiyle birlikte, kendisini besleyen sanayinin faaliyetine varana dek her şeyi kaybetmesi zorunluydu.

İnsanın yiğitliğinin savaşta olduğu kadar çalışmada da saygı görmesi için, geçmişte silahlarıyla yücelen savaşçı gibi, sanatıyla yücelen üreticinin de bayrağını yükseklerde taşıması zorunluydu; ve imtiyazdan, hemen proletaryanın doğması zorunluluktu.

Bu durumda, yenik, dilenen ve barınacak yeri olmayan plebi toplumun himayesi altına alması zorunluluktu; ve bu himayenin, bir dizi eziyete dönüşmesi zorunluluktu.

Yolumuz üzerinde başka zorunluluklarla da karşılaşacağız. Bunların hepsi de, tıpkı öncekiler gibi, daha büyük zorunluluklar karşısında yok olacaktır; ta ki emeğin hükümranlığını sonsuza dek kuracak olan genel denklem, en yüksek zorunluluk, muzaffer olgu, nihayet gelip çatana dek.

Fakat bu çözüm ne ufak bir yardımla ne de boş bir uzlaşmayla gelebilir. Emeksiz ve sermayesiz üretmek ne kadar imkânsızsa, emek ile sermayeyi bağdaştırmak da o kadar imkânsızdır. İktidar yoluyla eşitlik yaratmak, iktidarı ve eşitliği ortadan kaldırarak halksız ve polissiz bir toplum meydana getirmek kadar imkânsızdır.

Tekrar ediyorum, BÜYÜK BİR GÜÇ'ün toplumun mevcut formüllerini altüst etmesi gerekir. Bu güç halkın EMEĞİ olmalıdır, yoksa yürekliliği ve oyları değil. Böylelikle, bilgece, yasal, ölümsüz, kaçınılmaz bir bileşimle, sermaye halka tâbi kılınır ve iktidar halka teslim edilir.

VIII. BÖLÜM

ÇELİŞKİ YASASI KOŞULLARINDA İNSANIN VE TANRI'NIN SORUMLULUĞU ÜZERİNE ya da TAKDİR- İ İLAHÎ SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ

Antikçağ düşünürleri dünyada kötülüğün varlığı yüzünden insan doğasını suçlarlardı.

Hıristiyan teolojisi bu temayı kendince süslemekten başka bir şey yapmadı. Bu teoloji, toplumun kökeninden bize kadar uzanan tüm dinî dönemin özeti olduğundan, insan soyunun desteğiyle onaylanmış ilk günah dogmasının gerçek olma ihtimâlinin çok yüksek olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla, Antik bilgeliğin tüm tanıklıklarına bakılırsa, her halk kendi kurumlarını mükemmel kabul ederek savunup yüceltttiği için, kötülüğün nedenini dinlerde, yönetimlerde ve de kuşakların saygısıyla kabul görmüş geleneksel alışkanlıklarda değil, ilk sapkınlıkta, insan iradesinin bir tür doğuştan gelen kötülük eğiliminde görmek gerek. Bir varlığın *kökeninde* nasıl sapkınlaşabileceğini ve çürüyebileceğini bilmeye gelince, Antik düşünürler bu konudaki güçlükten meseller sayesinde çıkıyorlardı: Havva'nın elması ve Pandora'nın kutusu onların en meşhur sembolik çözümlerindendir.

Demek ki, Antikçağ kötülüğün kökeni sorununu yalnızca mitlerinde ortaya atmakla yetinmeyerek, türümüzün *ab ovo** suçlu olduğunu tereddütsüz onaylayarak, bu sorunu bir başka mitle çözmüş oldu.

Modern filozoflar ise, Hıristiyan dogmanın karşısına daha az karanlık bir başka dogma çıkardılar: Toplumun bozuklu-

* Lat., *baştan itibaren*. (y.n.)

ğu dogması. Rousseau, tartışmaya yer bırakmayan üslûbuyla, *İnsan doğuştan iyidir*, diye haykırır; *fakat toplum*, yani toplumun biçim ve kurumları *onu bozar*. Cenevreli filozof paradoksunu, daha doğrusu, protestosunu bu terimlerle formüle etti.

İmdi, bu fikrin Antikçağın hipotezini altüst ettiği açıktır. Antik düşünürler birey olarak insanı suçluyorlardı; Rousseau kolektif insanı suçlar: Özünde her iki önerme de aynıdır, aynı saçmalıktadır.

Bununla birlikte, kuralın temeldeki özdeşliğine rağmen, özellikle bir karşıtlık ifadesi olan Rousseau'nun deyişi bir ilerlemeydi: Bu nedenle coşkuyla karşılandı; mantık aykırılıkları ve tutarsızlıklarla dolu bir tepkiyi simgeledi. İşin tuhafı, modern sosyalizm de yine, *Emile* yazarının topluma yönelttiği şiddetli saldırıya dayanarak yükselir.

Yetmiş, seksen yıldan beri, toplumun sapkınlığı kuralı çeşitli sekterler tarafından sömürülüp popülerleştirildi. Bunlar, Rousseau'yu kopya ederken, toplumu reforme etmeyi arzuladıklarına göre kendilerinin de onun kadar toplum dışı ya da karşıtı olduklarını fark etmeksizin, onun toplum karşıtı felsefesini tüm güçleriyle reddettiler. Bu sözde-yenilikçiler seyre değer bir ilginçlikte; Jean-Jacques'ın peşi sıra, monarşiyi, demokrasiyi, mülkiyeti, cemaati, senin ve benimi, tekeli, ücretli emeği, polisi, vergiyi, lüksü, ticareti, parayı, tek kelimeyle toplumu toplum yapan ve yokluğunda toplumu tasarlayamayacağımız her şeyi mahkûm ederler; sonra da, bu aynı Jean-Jacques'ı, tüm ütopyaların hiçliğini gördükten sonra, uygarlığın uzlaşmaz çelişkisini gösterirken toplum karşıtı sonuçlar çıkardığı, aynı zamanda da toplumun dışında insanlık diye bir şeyin olmadığını kabul ettiği için insansevmezlikle ve mantığa aykırılıkla suçlarlar.

İftiracıların ve aşırmacıların söylediklerine bakarak, Rousseau'nun, tezini gereksiz bir tuhaflık arzusuyla benimsediğini hayâl edenlere, *Emile*'i ve *Toplumsal Sözleşme*'yi yeniden okumayı öğütlerim. Bu mükemmel diyalektikçi, toplumun zorunluluğunu kabul etmeye mecbur kalmış olsa da, adalet açısından onu inkâr etmeye varmıştı. Tıpkı bizim gibi.

Sonsuz bir ilerlemeye inanan bizler de, toplumun mevcut durumunu, normal ve kesin bir şekilde inkar etmeden duramıyoruz. Ne var ki, Rousseau, kendine özgü politik bir bileşim ve eğitim sistemiyle, insanı, *doğa* diye adlandırdığı ve toplumun ideali olarak düşündüğü şeye yaklaştırmaya çabalıyordu. Daha derin bir okulun eğitiminden geçmiş olan bizler, toplumun görevinin bu çatışkıları hiç durmaksızın çözmek olduğunu söylüyoruz. Bu, Rousseau'nun aklına gelemeyecek bir şeydi. Böylece, *Toplumsal Sözleşme*'nin şimdi terk edilmiş olan ve eleştirilen sistemi bir yana, sosyalizm, ne derse desin, Rousseau'yla aynı tavır içindedir; toplumda hiç durmaksızın reform yapmak zorundadır, yani toplumu sürekli olarak inkâr etmek zorundadır.

Rousseau'nun yaptığı şey, tek kelimeyle, sosyalistlerin ayrıntılı olarak ve ilerlemenin her bir anında tekrarladıkları şeyi kesin ve özlü bir biçimde açıklamaktır: Toplumsal düzen kusurludur ve bu düzende bir şeyler hep eksiktir. Rousseau'nun hatası, toplumu bu şekilde inkâr edişinde değildir, burada olamaz: Bu hata, göstereceğimiz gibi, argümantasyonunu sonuna kadar izleyememesinde ve hem toplumu, hem insanı, hem de Tanrı'yı inkâr edememesindedir.

Ne olursa olsun, insanın masumiyeti teorisi, toplumun bozukluğu teorisiyle bağlantılı olarak, sonunda baskın çıktı. Sosyalizmin büyük çoğunluğu, Saint-Simon, Owen, Fourier ve öğrencileri; komünistler, demokratlar, her türden ilericiler, hepsi de Hıristiyanlığın cennetten düşüş mitini büyük bir ciddîyetle reddettiler ve onun yerine toplumun sapması sistemini koydular. Ve, gün gibi ortada olan dinsizliklerine rağmen, Jean-Jacques'ın eserini tamamlayamayacak ve kötülüğün sorumluluğunu Tanrı'ya dek götüremeyecek kadar hâlâ dindar ve pek sofu olan bu yobazların çoğu gibi, insanın doğuştan iyiliği sonucunu Tanrı hipotezinden çıkarsama yoluna gittiler ve topluma daha şiddetli sövüp saymaya koyuldular.

Bu tepkinin teorik ve pratik sonuçları şunlar oldu: Kötülük, yani iç ve dış mücadelenin sonuçları, kendinde anormal ve geçici bir şey olduğundan, cezalandırma ve baskı

kurumları da geçicidir; insanda doğuştan gelme kötülük eğilimi yoktur, onun temayüllerini bozan şey yaşadığı ortamdır; uygarlık kendi eğilimleri hakkında yanılmıştır; kısıtlama ahlâksızlıktır ve tutkularımız kutsaldır; zevk kutsaldır ve bir erdem olarak zevkin peşinde koşulmalıdır, çünkü bunu bize arzulatan Tanrı kutsaldır. [...]

[...]

Böylece, aşırı demokrasinin yardımıyla sosyalizm, düşüş dogmasını inkâr ederek insanı kutsallaştırırken ve dolayısıyla, kendi yaratısının mükemmelleşmesine artık yaramayan Tanrı'yı tahtından indirirken; bu aynı sosyalizm, zekâ tembelliğiyle, Takdir-i ilahî'yi onaylama tavrına tekrar düşer ve bunu da tarihin göksel otoritesini inkâr ederken yapar.

Bununla birlikte, görünüşteki bu benzerliklere ve hatta bu dinî kararsızlıklara rağmen, sosyalizm ile Hıristiyan gelenek arasındaki, insan ile toplum arasındaki tartışmanın Tanrısallığın inkârı ile sonuçlanması gerektiği hissedilmektedir. Bizce, toplumsal akıl Mutlak Akıl'dan ayrı değildir, bu da Tanrı'nın ta kendisidir ve toplumu önceki evrelerinde inkâr etmek, Takdir-i ilahî'yi inkâr etmektir, Tanrı'yı inkar etmektir.

Demek ki biz iki inkâr arasında, iki çelişik olumlama arasında duruyoruz: Biri, tüm Antikçağın sesiyle, toplumu ve onun temsil ettiği Tanrı'yı tartışma dışı bırakarak, kötülüğün ilkesini yalnızca insana atfeder; diğeri, özgür, zeki ve ilerici insan adına buna karşı çıkarak, evrenin tüm bozukluklarını toplumsal kusura ve bunun zorunlu sonucu olarak da, toplumun yaratıcı ve esinleyici dehasına yükler.

Oysa, toplumsal düzenin anormallikleri ve bireysel özgürlüklerin bastırılması özellikle iktisadî çelişkilerin oyunundan kaynaklandığından, ortaya çıkardığımız veriler ışığında şunları araştırmalıyız:

1. Yazgı, yani bizi kuşatan çember, özgürlüğümüz için bu kadar kaçınılmaz ve zorlayıcı mıdır ki, çatışkıların etkisi altında işlenen yasa ihlâlleri bizim suçumuz olmaktan çıkar? Cevap olumsuz ise, insana özgü bu suçluluk nereden kaynaklanır?

2. Hep iyi, hep güçlü, hep bilge olan farazî varlık, insan davranışlarının yüksek idaresinin inanç yoluyla ellerine teslim edildiği bu varlık, tehlike anında toplumu yalnız mı bıraktı? Cevap olumlu ise, Tanrısallığın bu yetersizliğini açıklayalım.

Kısacası, şunları inceleyeceğiz: İnsan Tanrı mıdır? Tanrı Tanrı mıdır? Ve eksiksiz zekâ ve özgürlüğe erişmek için de daha yüksek bir davayı aramalıyız.

I. İnsanın suçluluğu - Düşüş mitinin açıklanması

İnsan bencillik yasası altında yaşadıkça kendi kendini suçlar; toplumsal bir yasa kavrayışına eriştiğinde ise toplumu suçlar. Her iki durumda da insanlık hep insanlığı suçlamaktadır; ve bugüne kadar bu ikili suçlamadan çıkan en açık şey, henüz hiç belirtmediğimiz ve dinin Tanrı'ya olduğu gibi insana da atfettiği tuhaf bir yeti olan PİŞMANLIK GETİRME' dir.

Peki insanlık neyin pişmanlığını duyar? Niçin Tanrı –ki o da bizden dolayı pişmandır– bizi cezalandırmak ister?

[...]

İyilikseverlik yasasına sadık kalmayan insan, hiç gereği yokken, toplumun çelişkilerini kendine zarar vermenin aracı hâline getirdi; insanın bencilliği sonucunda, uygarlık bir baskın ve pusu savaşı hâline geldi; insan, çoğu durumda tahrik unsuru yokken, özrü yokken, yalan söyler, çalar, öldürür. Tek kelimeyle, kasıtlı olarak kötülük yapan bir yapının tüm özellikleriyle kötülük yapar ve istediğinde, karşılıksız olarak iyilik yapmayı ve fedakârlıkta bulunmayı da bildiği için, aslında çok vicdansızdır: Bu nedenle onun hakkında haklı olarak ve derinlikli bir şekilde şu söylenir: *Homo homini lupus, vel deus**

Konuyu çok fazla dağıtmamak ve özellikle ele almam gereken sorular üzerine önyargı oluşturmamak için, daha önce

* Lat., *İnsan insanın kurdudur; tıpkı Tanrı gibi.* (y.n.)

analiz ettiğimiz iktisadî olguların sınırları içinde kalacağım.

İşbölümü, doğası gereği, sentez yoluyla varılan bir örgütlenmenin ortaya çıkacağı güne kadar, insanlar arasında fiziksel, ahlâkî ve entelektüel eşitsizliğin karşı konulmaz bir nedeni olsa da, ne toplum ne de bilinç bu duruma bir şey yapabilir. Bu, zorunluluk gereğidir; ve durumu gereği her türlü yoksunluğa mahkûm olan, parçalanmış işte çalışan işçi de zengin de masumdur.

Fakat, bu kaçınılmaz eşitsizliğin bazıları için soyluluk sıfatına, diğerleri için aşağılıklık sıfatına dönüşmesinin nedeni nedir? Eğer insan iyiyse, tamamen metafizik bu engeli iyiliği sayesinde ortadan kaldırmasını engelleyen ve insanlar arasında kardeşçe bağlar kurmak yerine, bu bağı acımasız zorunluluğun koparmasını sağlayan şey nedir? Burada insan, kusurunu iktisadî güçsüzlüğüne ya da yasa yapmadaki öngörüsüzlüğüne bağlayamaz: Kalbinin olması onun için yeterliydi. İşbölümü kurbanlarını zenginlerin kurtarması, onurlandırması gerekirken, niçin birer yüzkarası gibi fırlatılıp atılmışlardır? Zaman zaman kölelerinin yerine geçip çalışan efendilere; sanayide çalışanlarla görev değiş tokuşu yapan hükümdarlara, yargıçlara ve rahiplere; beyliğinin demirbaşı olan köylülerin yerine geçen soylulara niçin hiç rastlamıyoruz? Güçlülerin bu kaba saba gururu nereden geliyor?

Onlar böyle davransalardı, bu yalnızca merhametli ve kardeşçe bir şey olmakla kalmaz, en kesin adalet de olurdu. Kolektif güç ilkesi gereğince, emekçiler şeflerinin eşiti ve müttefikidir; öyle ki, tekel sisteminin içinde bile, parça başına çalışmadan kaynaklanan bireyciliğin bozduğu dengeyi yeniden kuran eylem ortaklığı, adalet ve merhamet iç içe girer. O hâlde, bazılarının otoritesini soyluluğa, diğerlerinin itaatini soysuzluğa dönüştüren canavarca teşebbüs, insanın özünde iyi olduğu hipoteziyle nasıl açıklanır? Siyah insanla Beyaz insan arasındaki renk ayrımı gibi, emek de serf ile özgür insan arasına daima aşılmaz bir çizgi çeker: İnsanseverliğimizle bunca övünen bizler de ruhumuzun derinliklerinde atalarımız gibi düşünürüz. Proletaryaya duyduğumuz sempati hayvanlara duyduğumuz sempatiyle aynıdır: Or-

ganların dayanıksızlığı, sefalet korkusu, acı çeken herkesi uzağımızda tutan kibrimiz; işte bizim merhametimiz böyle dolambaçlı bencilliklerden ibarettir.

[...]

Emek, kendi gücünü sonsuzca çoğaltan yöntemler ve makineler icat ederek, ardından rekabet yoluyla endüstriyel dehayı teşvik ederek, sermaye kârları ve sömürü imtiyazları aracılığıyla kazanımlarını sağlamlaştırarak, toplumun hiyerarşik inşasını daha derin ve daha kaçınılmaz kıldı: Bu durum nedeniyle kimseyi suçlamamak gerektiğini bir kez daha tekrarlayalım. Fakat ben yeniden İncil'in kutsal yasasını tanık gösteriyorum: İnsanın insana, daha doğrusu emekçinin emekçiye bu tâbi durumundan çok başka sonuçlar çıkarmak bize bağlıdır.

Feodal yaşamın ve patriarkların gelenekleri sanayicilere örnek olmuştu. İşbölümü ve üretimde meydana gelen diğer aksaklıklar, büyük aile yaşamına çağrıdan, kardeşliğin kendini ifade etmesi ve geliştirmesi gereken hazırlık sisteminin işaretlerinden başka bir şey değildi. Kalfalıklar, loncalar ve en büyük çocuğun hakkı, bu fikir içinde düşünüldü. Birçok komünist bile bu tür işbirliği biçimlerine karşı değildir. Bu idealin, yenilmiş ama inançlarından vazgeçmemiş olan günümüzdeki temsilcileri arasında bu kadar canlı olması şaşırtıcı mıdır? Hiyerarşi, çalışmanın bir koşulundan başka bir şey olmadığına göre, merhametin, birliğin ve fedakârlığın, hiyerarşi içinde var olmasını engelleyen neydi? Eşit silahlarla dövüşen yiğit şövalyeler olan makine üreten insanların sırlarını kendilerine saklamamaları ya da gizlememeleri yeterdi; baronların, istifçilik için değil, ürünlerini daha iyi pazarlamak için sefere çıkmaları yeterdi; ve, savaşın tek sonucunun zenginliklerini arttırmak olduğuna inanan vasalların kendilerini her zaman girişimci, çalışkan ve sadık göstermeleri yeterdi. O zaman, atölye şefi, silah arkadaşlarını kendi çıkarına olduğu kadar onların çıkarına da kullanan ve onları ekstra kazancıyla değil, onların kendi hizmetleriyle besleyen bir subaydan başka bir şey olmazdı.

Bu kardeşçe ilişkiler yerine gurur, kıskançlık ve yalan

yere yemin etme duyguları içerisindeyiz; masallardaki vampir gibi sömüren efendi, küçük düşmüş ücretli ve efendiye karşı fesat tertipleyen ücretli; emekçinin geçim olanaklarını kemiren aylak; ve kin duymaktan başka bir şeye enerjisi olmadığından çöpler içine evini kurmuş serf.

[...]

Kapitalist ile emekçi arasında oluşmuş ilişkilerdeki bu *keyfîyet* niçin? Niçin bu çıkar düşmanlığı? Bu karşılıklı gözü dönmüşlük neden? Olayları sürekli başka olaylarla açıklamak yerine işin özüne inerseniz, ne yasanın, ne adaletin, ne merhametin engelleyebileceği bir yararlanma isteğiyle, her yerde, ilk dürtü olarak karşılaşırsınız; sürekli olarak gelecekten yiyerek emeği, sermayeyi, yaşamı ve herkesin güvenliğini kendi canavarca kaprislerine feda eden bencilliği her yerde görürsünüz.

[...]

Toplumun organik çelişkileri insanın sorumluluğunu örtemez. Bu çelişkiler, özüne inildiğinde, hiyerarşik rejimin teorisinden, toplumun ilk, dolayısıyla kusursuz biçiminden başka bir şey değildir. Emek ile sermaye, gelişmelerindeki çatışkı dolayısıyla, tâbi kılmaya ve eşitliğe, bağımlılığa ve dayanışmaya hiç durmaksızın indirgenmiştir: Biri ortak zenginliğin faili, öteki provokatörü ve bekçisidir. Bu bilgiyi feodal sistem teorisyenleri bulanık bir biçimde fark etmişlerdi; Hıristiyanlık birliği pekiştirmek için tam zamanında ortaya çıkmıştı; ve bizim aramızda pişmanlığa neden olan ve bir tarafa umut bağlamamızı destekleyen şey, hâlâ bu bilinmeyen ve yanlış yorumlanan, fakat kendi içinde masum ve meşru olan düzene koyma duygusudur. Tıpkı rüşeym hâlinin fizyolojik gelişmede yetişkinlik döneminden önce geldiği için kötü olduğunun söylenememesi gibi, bu sistemin de mukadderat kitabında yeri olduğundan, başlı başına kötü olduğu söylenemez.

Dolayısıyla, ithamımda ısrar ediyorum:

Luther'in ve Fransız Devrimi'nin yıktığı rejimde, insan, kendi sanayisinin gelişimi ölçüsünde mutlu olabilirdi: O ise bunu istemedi; tersine, bundan sakındı.

Çalışmaya utanç verici bir şey gözüyle bakıldı; ruhbanlar ve soylular yoksulun iliğini kemirdiler; hayvanî tutkularını doyurmak için yüreklerindeki merhameti söndürdüler; emekçiyi sefil ettiler, ezdiler, katlettiler. Aynı şekilde, sermayenin de proletarya avına çıktığını görüyoruz. Kapitalist, iktisadî kurallardaki yıkıcı eğilimi, işbirliği ve karşılıklılık yoluyla yumuşatmak yerine, hiç gerek yokken ve kötü niyetle bunu abartmaktadır; işçinin duygularını ve bilincini kötüye kullanmaktadır; onu kendi entrikalarının uşağı, ahlâksızlıklarının tedarikçisi, hırsızlıklarının suç ortağı yapmaktadır; proleteri tamamen kendine benzeterek devrim adaletinin hışmına uğramaktan kendini korumaktadır. Canavarlık bu! Sefalet içinde yaşayan ve dolayısıyla ruhu merhamete ve onura daha yakın gözüken insan, efendisinin çürümüşlüğünü paylaşıyor; onun gibi, kendini kibre ve lükse veriyor ve acı çektiği eşitsizliğe karşı kimi zaman sesini çıkarsa da, bu, adalet için gösterdiği çabadan çok kösnül isteklerdeki rekabettendir. Eşitliğin yenmesi gereken en büyük engel, zenginin aristokratik gururu değil, yoksulun başa çıkılmaz bencilliğidir. Siz ise, ondaki kötülük eğiliminin kendiliğinden ve taammüden varlığında ıslahat yapmak için onun doğuştan iyiliğine güveniyorsunuz!

[...]

Bakın, yine de, der sosyalistler, toplumsal düzenimizin mükemmelleşmesinin başarılı meyveleri şimdiden görülüyor! Şimdiki kuşağın önceki kuşaklardan daha iyi olduğuna hiç kuşku yoktur: Mükemmel bir toplumun mükemmel yurttaşlar yaratacağı sonucu çıkarmakta haksız mıyız? Din yürekleri yetkinleştirdiğinden, bu yetkinliğin kurumlarda hissedilmesi şaşırtıcı değildir, diye karşılık verir düşüş dogması yandaşı tutucular. Bırakın din yapacağını yapsın, topluma dair kaygı duymayın!

Her iki görüşün de teorisyenleri son derece saçmalayarak bu şekilde konuşuyor ve birbirlerine cevap yetiştiriyorlar. İnsanlığın, Kutsal Kitap'taki bir ifadeden yararlanırsam, kuşaklar boyu bir ve aynı olduğunu, yani, ondaki her şeyin, gelişiminin her evresinde, kitlede olduğu kadar bireyde de,

aynı ilkeden kaynaklandığını, bu ilkenin de *varlık* değil, *oluş* olduğunu her ikisi de anlamıyor. Bir yandan, tıpkı zenginlikteki ilerlemenin de doğanın cimriliğiyle savaşan emeğin ürünü olduğunu görmemeleri gibi, ahlâktaki ilerlemenin tinin hayvanlık üzerindeki sürekli zaferi olduğunu görmüyorlar. Sonuçta, toplumun kaybettiği doğuştan gelme iyilik fikrinin de emeğin kaybettiği doğuştan gelme zenginlik fikir kadar saçma olduğunu ve tutkularla yapılan bir sözleşmenin huzurla yapılan sözleşmeyle aynı şekilde görülmesi gerektiğini anlamıyorlar. Diğer yandan, ister din yoluyla olsun, isterse de bambaşka nedenlerle, insanlıkta ilerleme varsa, kurumlarda çürümenin olduğu hipotezinin bir anlamsızlık, bir çelişki olduğunu da hiç anlamıyorlar.

[...]

Evet, insanlık adalette ilerleme kaydetmiştir, fakat tamamen zekâmızdaki ilerlemeye bağlı olan özgürlüğümüzdeki bu ilerleme, kesinlikle doğamızın iyiliğinin kanıtı değildir; ve tutkularımızı yüceltme imkânını bize vermekten çok uzak olan bu durum gerçekte onların üstünlüğünü yok etmektedir. Kötülüğe duyduğumuz eğilim, zaman içinde tarz ve üslûp değiştirmektedir: Ortaçağ senyörleri anayollardaki yolcunun yolunu kesip soyuyorlar, sonra da onlara kendi küçük şatolarında misafirperverlik gösteriyorlardı; daha az kaba olan merkantil feodalite proleteri sömürürken ona hastaneler inşa eder: Erdem nişanını bu ikisinden hangisinin hak ettiğini kim söyleyebilir?

Tüm iktisadî çelişkiler içinde değer, diğer çelişkilere egemen olan ve onları özetleyen değer, bir anlamda, toplumun, yani ahlâkî dünyanın asasını elinde tutar. İki kutbu arasında, değişim değeri ile kullanım değeri arasında salınan değer, kendi yapısına varamadığı sürece, benimki ile seninki keyfî olarak belirlenmiş kalır; servetin koşulları rastlantının sonucudur; mülkiyet eğreti bir sıfata dayanır, toplumsal iktisat içindeki her şey geçicidir. Toplumsal, zeki ve özgür varlıklar değerin bu belirsizliğinden nasıl bir sonuç çıkarmalıdır? Bu sonuç, emeğin koruyucusu, mübadelenin ve ucuzluğun garantisi olacak dostane düzenlemeler yapmak olurdu.

[...] Bunun yerine, ticaret, her yerde, kendiliğinden bir çaba ve oybirliğine dayalı bir uzlaşma yoluyla rastlantısal bir işlem, bir sözleşme ilamı, bir piyango, çoğu zaman da bir sürpriz ve hile spekülasyonu hâline geldi.

Geçim araçlarını elinde tutanları, toplumun mağaza bekçilerini kıtlık varmış gibi davranmaya, alarm çanı çalmaya ve artışı kışkırtmaya mecbur eden nedir? Kamunun basiretsizliği tüketiciyi onun insafına bırakır; birazcık sıcaklık değişimi bahane olur; kesin kazanç ihtimâli sonunda onu yozlaştırır ve ustaca yaygınlaştırılan korku, nüfusu onun ağına düşürür. Dolandırıcıyı, hırsızı, katili, toplumsal düzenin bozduğu söylenen bu insan tabiatını harekete geçiren saik, kuşkusuz ki, ihtiyaç dışı istifçilik yapanı harekete geçirenle aynıdır. Bu durumda, kendi hâline bırakılmış bu kazanç tutkusu, nasıl oldu da toplumun aleyhine döner? Önleyici, bastırıcı ve kısıtlayıcı bir yasa, nasıl oldu da özgürlüğe sürekli olarak sınır dayatabildi? Çünkü, inkâr edilmesi imkânsız olan, suçlayıcı olgu şudur: Yasa, her yerde kötüye kullanmaktan doğmuştur; yasa koyucu her yerde insanın zarar vermesini engellemek zorunda görmüştür kendini, ki bu bir aslana tasma takmakla, damızlık bir domuzu iğdiş etmekle eşanlamlıdır. Daima geçmişi taklit etmiş sosyalizm ise başka bir şey ileri sürmemektedir: Sosyalizmin talep ettiği örgütlenme, gerçekte, adaletin daha güçlü bir garantisi, özgürlüğün daha eksiksiz sınırlandırması değilse nedir?

Tüccarın karakteristik özelliği her şeyi ya bir nesne ya da bir değiş-tokuş aracı hâline getirmektir. Hemcinsleriyle işbirliği yapmayan, herkes karşısında dayanışmadan uzak davranan tüccar, tüm olgulara, tüm kanılara, tüm taraflara hem yandaş hem de karşıdır. Bir keşif, bir bilim, onun gözünde, eğer rakiplerini öldürmek için kullanamıyorsa, kendini savunmasını gerektiren ve yok etmek istediği bir savaş aygıtıdır. Bir sanatçı, bir bilgin, alet kullanmayı bilen bir topçudur; dolayısıyla tüccar eğer onu elde edemezse, yozlaştırmak için çabalar. Tüccar, mantığın doğruyu ve yanlışı işine geldiği gibi kanıtlama sanatı olduğuna inanmıştır; politik satılmışlığı, vicdan ticaretini, yeteneklerin fahişelik yapmasını,

basında yozlaşmayı yaratan tüccardır. Her yalana, her haksızlığa gerekçe ve avukat bulmayı bilir. Politik partilerin değeri hakkında asla hayâle kapılmayan bir tek kendisidir: Tüm partilerin aynı ölçüde kullanılabilir olduğunu, yani aynı ölçüde saçma olduklarını bilir.

[...]

Onun el emeğiyle ilişkisinde ne sonsuz bir sanat, ne büyük bir ikiyüzlülük vardır! En ufak esnaftan en büyük işverene kadar, hepsi de iş gücünü sömürmekte nasıl da anlaşıyorlar! Emeği ucuza kapatmak için pazarlık yapmayı nasıl da biliyorlar! Öncelikle, bu, efendinin önemsiz bir hizmet alabilmesi için bir umuttur, sonra, bir angaryadan beklediği vaattir; sonra –kimseye ihtiyacı olmadığından–, yoksulun en düşük ücretle yetinerek kabul etmesi gereken bir çiledir, bir fedakârlıktır. Bunlar, en soyguncu ve düzenbaz kişilerin günlük ödeme anlaşmaları yoluyla ödünlenen sonsuz gasp ve kazıklardır. İşçi ise susup boyun eğmeli, iş tulumunun altında yumruğunu sıkmalıdır: Çünkü iş patronun elindedir ve yalnızca onun dolandırıcılıklarının meyvesinden yararlanabilenler mutlu olur. Ve toplum, tüm yüksek itkilerden bağımsızlaşmış, böylesine ustalıklı, böylesine kendiliğinden bu iğrenç öğütme sürecini engelleyecek, bastıracak, cezalandıracak bir yol henüz bulamadığından, bu durum toplumsal baskıya atfedilir! Ne akılsızlık!

Komisyoncu, tekelin en yüksek, en tipik ifadesidir; ticaretin, yani uygarlığın özetidir. Her işleyiş onunkine bağlıdır, ona katılır ya da onda özümsenir: Çünkü, tıpkı zenginliklerin dağıtımında olduğu gibi, insanların kendi aralarındaki ilişkilerin tümü de mübadelelere, yani değer aktarımına indirgenir, uygarlığın komisyoncuda vücut bulduğu söylenebilir.

[...]

Doğa, insanı toplumsallaştırdı: İçgüdülerinin kendiliğinden gelişimi onu kimi zaman bir merhamet meleği yapar, kimi zamansa kardeşlik duygusunu ve fedakârlık fikrini bile onun elinden zorla alır. Kazanmaktan yorulup genel refah için elbirliği eden ve nihaî spekülasyonunu proletaryanın kurtuluşuna yatıran bir kapitalist hiç gördük mü? Servet

kazanan birçok insan vardır ki, onlarda eksik olan tek şey iyilik yapmanın tacıdır: Hangi bakkal zengin olduktan sonra malîyet fiyatına satmaya başlar? Hangi fırıncı işini müşterilerine ve çıraklarına bırakır? Hangi eczacı, bir köşeye çekilmek adına, ilaçlarını değerine satar? Neden merhametin kurbanları vardır da meraklıları yoktur? Emekli olmuş ama hâlâ hizmete hazır, reform yanlısı rantiyeler, kapitalistler ve işverenler, bazı endüstrileri karşılıksız işletmek için aniden bir araya gelse, toplum kısa süre içinde tepeden tırnağa reform geçirir. Fakat bir hiç için kim çalışır ki?

[...]

Doğamızdaki bölünmenin toplumun hazırlık evresi olduğunu, daha doğrusu, uygarlığın malzemesi olduğunu kabul ediyorsunuz. Fakat benim anlamını aradığım şey, gerçektir; dikkat edin, yok edilemeyecek gerçek. Kuşkusuz, insanî yetilerin uyuşmazlığını ve uyumunu, tarih içinde ayrı, kopuk ve ardışık iki evre olarak kabul etmek yerine, bunları, benimle birlikte, doğamızın her zaman rakip olan, her zaman uzlaşmaya çalışan ama asla tamamen uzlaşmayan iki veçhesi olarak görmeye razı olursanız, birbirimizi daha iyi anlarız. Tek kelimeyle, bireyselleşme insanlığın başlıca gerçeği olduğundan, işbirliği de bunun tamamlayıcı terimidir; fakat her ikisi de hiç durmaksızın tezahür hâlindedir ve yeryüzünde adalet, sevginin ezelî ve ebedî koşuludur.

Dolayısıyla, düşüş dogması yalnızca aklın ve insan ahlâkının özel ve geçici bir hâlinin ifadesi olmakla kalmaz; ortadan kaldırılmaz olduğu kadar şaşırtıcı da olan bir gerçeğin, soyumuzun suçluluğunun, kötülük eğiliminin, sembolik tarzda kendiliğinden itirafıdır. [...]

[...]

İnsan ruhunun, en pozitif teorilerinde olduğu kadar dinî fantezilerinde de her zaman tek bir yöntemi vardır. Hem Hıristiyanlığın sırrını hem de siyasal iktisadın çelişkilerini aynı metafizik yaratmıştır; iman, farkında olmadan, akıldan kaynaklanır; ilahî ve insanî tezahürlerin kâşifleri olan bizler, teolojinin hipotezlerini akıl adına denetleme hakkına sahibizdir.

Dinî dogmalar biçiminde ifade edilen evrensel akıl, çok düzenli bir metafizik yapı yoluyla, sırasıyla, suçta *samimîyeti*, cezanın ezelî ve ebedî niteliğini, affın gerekliliğini öne sürdüğünde, insan doğasında ne görmektedir? Teolojinin üzerindeki örtüler öyle şeffaflaşmaya başlamıştır ki, giderek bir doğa tarihine benzemektedir.

Yüce varlığın tüm varlıkları yarattığı varsayılan işlemi, ortaya çıkan bir sonuç olarak, yaratıcı gücün ve sonsuz tözün bir çabası olarak değil, bu tözsel gücün bölünmesi ya da farklılaşması olarak kabul edersek, örgütlü ya da örgütsüz her varlık bize sonsuz varlığın sayısız potansiyellerinden birinin özel temsilcisi olarak, mutlağın bölünmesi olarak görünecektir; ve tüm bu bireysellikler koleksiyonu (sıvılar, mineraller, bitkiler, böcekler, balıklar, kuşlar ve dört ayaklılar) yaratılış, evren olacaktır.

Evrenin özeti olan insan, varlığın tüm potansiyelini, mutlağın tüm bölünmelerini kendi şahsında özetler ve bağdaştırır; o, bir grup hâlinde bir araya gelmekle birlikte ne birbirine nüfuz eden ne de iç içe giren, yalnızca kendi ayrımlarıyla var olan bu potansiyellerin zirvesidir. Demek ki, insan, bu bir araya gelme sayesinde, hem ruhtur hem de madde, hem kendiliğindenliktir hem de yansıma, hem yaşamdır hem de mekanizma, hem melektir hem de hödük. [...]

Demek ki, insanın fikirlerinin adım adım yayılmasının etrafında çoğalttığı çelişkilere karşın, kendi hükümranlığı altındaki potansiyellerini ya da –ahlâkçıların deyişiyle– tutkularını az ya da çok serbest bırakmanın insana bağlı olup olmadığını; başka deyişle, Antikçağ'daki Herkül gibi, yakasını bırakmayan hayvanlığı, onu kemirmeye her zaman hazır gözüken cehennem zebanilerini yenip yenemeyeceğini bilmektir önemli olan.

Şimdi, halkların evrensel onayı, III. ve IV. bölümlerde saptadığımız gibi, tüm hayvanî güdülerinden soyutlanmış insanın zekâ ve özgürlükle, yani, öncelikle bir değerlendirme ve tercih yetisiyle, sonra, iyiliğe de kötülüğe de aynı şekilde uygulanan bir eylem gücüyle ifade bulduğunu kanıtlar. Ayrıca, birbirleri üzerinde zorunlu olarak etkide bulunan bu

iki yetinin bir gelişmeye, sonsuz bir mükemmelliğe yatkın olduklarını da gördük.

Demek ki toplumsal yazgı, insan muammasının bu sözü şu iki kelimede bulunur: EĞİTİM, İLERLEME.

[...]

Demek ki, teologlara ders vermesi gereken biziz; çünkü yalnızca biz kilise geleneğini sürdürüyoruz, Kutsal Kitaplar'ın, Konsillerin ve Kilise Babaları'nın anlamını yalnızca biz biliyoruz. Bizim yorumumuz, daha kesin ve daha otantik olarak var olan şeye, insanlar arasında başvurulabilecek en büyük otoriteye, fikirlerin ve olguların metafizik oluşumuna dayanır. Evet, insan varlığı kötülüğe bulaşmıştır çünkü mantık dışıdır, çünkü onun oluşumu varlığın potansiyellerini, toplumun çelişkilerinden bağımsız olarak hiç durmaksızın mücadele hâlinde tutan bir eklektizmden başka bir şey değildir. İnsan yaşamı, emek ile çaba, sevgi ile yararlanma, adalet ile bencillik arasında sürekli bir uzlaşmadan başka bir şey değildir; ve insanın, kendisini aşağıya doğru çeken emirlere uyarak yaptığı gönüllü fedakârlık, onun Tanrı'yla uzlaşmasını hazırlayan, onu mutlandırıcı birliğe ve ezelî mutluluğa lâyık kılan vaftizdir.

Demek ki, toplumsal iktisadın hedefi, çalışma düzenini hiç durmadan sağlayarak ve türün eğitimini teşvik ederek, eşitlik yoluyla, gereksiz merhameti, kölelere emretmeyi bilmeyen bu merhameti olabildiğince mümkün kılmaktır; daha doğrusu, bir çiçeğin saptan çıkması gibi, merhametin de adaletten çıkmasını sağlamaktır. [...]

[...]

Özet olarak, insanlığın eğitimi üzerine tüm modern fikirler bir yorumdan, Katolik bağışlama doktrininin felsefesinden başka bir şey değildir; Takdir-i ilahî'den ya da belirlenimlerin kaynağından söz edilir edilmez tehdit edildiğini hissettikleri özgür irade üzerine fikirleri nedeniyle yaratıcılarına karanlık gelen bu doktrinden başka bir şey değildir. Bizse, tersine, her türlü kipliğe doğallığında ilgisiz olan, fakat önceden oluşmuş bir düzene göre işlemeye ve davranmaya yazgılı özgürlüğün, ilk itkisini Yaratıcı'dan aldığını,

Yaratıcı'nın ona sevgiyi, zekâyı, cesareti, kararlılığı ve Kutsal Ruh'un tüm yeteneklerini esinlediğini, sonra da onu deneyimin ellerine teslim ettiğini kabul ediyoruz. Takdir-i ilahî'nin ister istemez *hareketten-önce* geldiği, inayet olmadan insanın hiçbir iyilik biçimine muktedir olmadığı, bununla birlikte, özgür iradenin, düşünme ve tercihle birlikte, kendi kaderini kendiliğinden meydana getirdiği fikri ise buradan kaynaklanır. Bütün bunlarda ne çelişki vardır ne de esrar. İnsan, insan olarak, iyidir; fakat, Platon'un anlattığı ve bir inayet öğretmeni olan tiran gibi, insan da bağrında binlerce canavar taşır; adalete ve bilime tapınma, müziğe ve jimnastiğe tapınma, her türlü fırsat ve durum inayeti insanı galip çıkarmak içindir. Aziz Augustinus'un bir tanımını düzeltirseniz, yol açtığı tartışmalarla ünlü olan ve Reformun yönünü değiştiren tüm bu Takdir-i ilahî doktrinin, berraklık ve uyum içinde, parıl parıl parladığını göreceksiniz.

II. Takdir-i ilâhî mitinin açıklanması
Tanrı'nın Yozlaşması

[...]

Dünya'nın düzeni Tanrı'nın varlığı üzerine bir şey söyleyemese de, muhtemelen bir o kadar değerli olan ve araştırmalarımızda bize ana nokta olarak hizmet edecek bir şey ortaya çıkar: Tüm varlıklar, tüm özler, tüm fenomenler, özelliklerinden kaynaklanan bir yasalar bütünüyle, *yazgısallık* ya da *zorunluluk* (bölüm III) diye adlandırdığım bir bütünle birbirlerine eklenmişlerdir. Demek ki, tüm bu yasalar sistemini, tüm yazgısallık alanını kapsayan sonsuz bir zekâ olsa da olmasa da; kozmik yasalar bütünü tarafından ezelî ve ebedî olarak belirlenmiş, dolayısıyla son derece güçlü ve özgür, yüce bir irade, bu sonsuz zekâyla sıkı sıkıya nüfuz ederek birleşmiş olsa da olmasa da; nihayet, bu üç şey –yazgısallık, zekâ ve irade– evren içinde birbirlerinin çağdaşı, birbirlerine uygun ve özdeş olsa da olmasa da; buraya kadar bu görüşe aykırı hiçbir şeyle karşılaşmadığımız açıktır; fakat

yine de kanıtlanması gereken şey tam da bu hipotezdir, bu insanbiçimciliktir*.

[...]

Teistler, takdir-i ilahî dogmasını sağlamlaştıracak kanıt olarak doğanın düzenini gösterdiklerinde, bu argüman kendi kendini kanıtlamaktan başka bir işe yaramasa da, en azından bir çelişki içerdiği ve ileri sürülen olgunun hipoteze karşı kanıt olduğu söylenemez. Örneğin dünyanın sisteminde, yüce, zeki, şahsî bir devindirici güç fikrine karşı herhangi bir önyargı geliştirmeye neden olabilecek en ufak bir anormalliği, en hafif bir öngörüsüzlüğü kanıtlayan hiçbir şey yoktur. Kısacası, dünyanın düzeninde takdir-i ilahînin gerçekliğini kanıtlayan bir şey olmasa da, yalanlayan da yoktur.

İnsanlığı yönetmek bambaşkadır. Burada düzen, madde ile aynı zamanda ortaya çıkmaz; dünya sisteminde olduğu gibi, bir kez ve sonsuza dek yaratılmış değildir. İnsan varlığının, düzenlenmesi gereken varlığın kendi enerjisiyle ve deneyimin ısrarıyla kendiliğinden ortaya çıkarması gereken bir dizi kaçınılmaz ilke ve sonuca göre adım adım gelişir. Bu bakımdan, insana hiçbir vahiy gönderilmiş değildir. İnsan, kökeninden itibaren, bir zorunluluğa, mutlak ve karşı konulmaz bir düzene boyun eğer. Fakat bu düzenin gerçekleşmesi için insanın onu keşfetmesi gerekir; bu zorunluluğun var olması için, insanın onu bulması gerekir. Bu keşif çalışması yarı yolda kalmış olabilir: Hiç kimse, ne gökyüzünde ne yeryüzünde, insanın yardımına gelmeyecektir; kimse onu eğitmeyecektir. İnsanlık, yüzlerce asır boyunca, kendi kuşaklarını yiyip yutacaktır; taptığı Tanrı bir kez olsun insanın aklını aydınlatmak ve imtihandan bir an önce geçmesini sağlamak için yardımına gelmeden, o kendi kendini kan ve çirkef içinde tüketecektir. İlahî eylem bunun neresinde? Takdir-i ilahî nerede?

Ben diyorum ki: İnsanın, zeki ve özgür olmak için birinci görevi, Tanrı fikrini ruhundan ve bilincinden kovmaktır. Çünkü Tanrı, eğer varsa, özünde bizim doğamıza düşmandır,

* İnsan niteliklerinin başka bir varlığa, özellikle de tanrıya atfedilmesi. (y.n.)

biz asla onun otoritesine bağlı olmamalıyız. Biz ona rağmen bilime ulaşıyoruz, refaha ona rağmen, topluma ona rağmen ulaşıyoruz: Bizim her bir ilerlememiz Tanrısallığı ezdiğimiz bir zaferdir.

"Tanrı'nın yollarına akıl sır ermez" demeyin bize artık! Biz bu yollara nüfuz ettik ve orada, Tanrı'nın kötü niyetini değilse de, kandan harflerle yazılmış acizliğinin kanıtlarını okuduk. Uzun süredir aşağılanmış olan benim aklım yavaş yavaş sonsuzluk düzeyine yükseliyor; aklım, deneyimsizliğinin esirgediği şeyleri zaman içerisinde keşfedecektir; giderek daha az mutsuzluk yaratıcısı olacağım ve edinmiş olduğum bilgilerle, özgürlüğümün mükemmelleşmesiyle kendimi arındıracak, varlığımı idealleştirecek ve yaratılışın efendisi olacağım, Tanrı'nın dengi olacağım. Her Şeye Kâdir Tanrı'nın engelleyebilecekken engellemediği tek bir düzensizlik ânı, onun İnayetine yönelik bir suçlamadır ve onun ferasetsizliğini gösterir: Cahil, yüzüstü bırakılmış ve ihanete uğramış insanın iyiye doğru attığı en ufak adım, insanı son derece yüceltir. Tanrı bana hangi hakla hâlâ, "*Mübarek ol, çünkü ben mübareğim*" diyebilir? Yalancı ruh, diye cevap vereceğim ona, ahmak Tanrı, senin hükümranlığın sona erdi; ahmaklar arasından başka kurban ara kendine. Asla mübarek olamayacağımı ve olmadığımı biliyorum; ve eğer ben sana benziyorsam, sen nasıl mübarek olabilirsin ki? Ebedî Baba, Jüpiter ya da Yahova, senin kim olduğunu biliyoruz artık: Sen sonsuza dek Adem'i kıskanan, Prometheus'a işkence yapansın, hep öyleydin, öyle kalacaksın.

[...]

Tanrı'nın insan karşısındaki üstünlüğünü reddediyorum. Onun göksel yönetimini inkâr ediyorum. Onun olmayan-varlığı insanlığın metafizik ve iktisadî halüsinasyonlarınca, tek kelimeyle, soyumuzun kurban edilmesiyle yerleşmiştir. İlahî Varlık'ın insan üzerindeki yargı yetkisini reddediyorum; baba, kral, yargıç, iyi, bağışlayıcı, affedici, kurtarıcı, ödüllendirici ve intikamcı gibi tüm sıfatları ondan geri alıyorum. Takdir-i ilahî'yi oluşturan tüm bu nitelikler insanlığın bir karikatüründen başka bir şey değildir, uygarlığın özerkliğiy-

le bağdaşmazlar ve zaten bu niteliklerdeki sapkınlıkların ve yol açtığı felâketlerin tarihi bu nitelikleri yalanlamaktadır. Tanrı takdir-i ilahî olarak düşünülemeyeceğine, insan için çok önem taşıyan ve Tanrı'nın eşanlamlısı kılınmış bu özniteliği Tanrı'dan geri aldığımıza göre, bundan Tanrı'nın var olmadığı, ve teolojik dogmanın içeriğinin yanlışlığının şu andan itibaren kanıtlanmış olduğu sonucu çıkmaz mı?

[...]

Demek ki Tanrı'nın, eğer bir Tanrı varsa, filozofların ve papazların yaptığı tasvirlere hiç benzemediğini; onun, insanın ayırt edici özelliği olan analiz, öngörü ve ilerleme yasasına göre düşünmediğini ve davranmadığını; tersine, daha ziyade ters ve geriletici bir yolda yürüyor gözüktüğünü; Tanrı'daki zekâ, özgürlük ve kişiliğin bizdekilerden farklı oluştuğunu; ve mükemmel biçimde açıklanmış olan bu doğal özgünlüğün, Tanrı'yı esasen uygarlık karşıtı, serbestlik karşıtı, insanlık karşıtı bir varlık yaptığını öne sürüyorum.

Ben önermemi, negatiften pozitife giderek, yani tezimin doğruluğunu itirazların gidişatından sonuç çıkararak kanıtlıyorum.

1. Müminler şöyle der: Tanrı son derece iyi, son derece bilge, son derece güçlü, vs. olarak düşünülebilir –tam bir sonsuzluk teranesi. Oysa, sonsuz mükemmellik, ilerleme karşısında kayıtsız, hatta gerici bir irade esasıyla bağdaşamaz; dolayısıyla, ya Tanrı yoktur ya da çatışkıların açıklanmasından çıkartılan itiraz, sonsuzluğun sırları karşısındaki cehaletimizi kanıtlar.

[...]

2. Başka argümanların savunucuları kestirmeden gelip şöyle derler: Anlaşılması zor bu araştırmalara ne gerek var? Takdir-i ilahî'den daha sonsuz zekâ yoktur; evrende, insanın dışında ne ben vardır ne irade. Olup biten her şey, iyilik de olsa, kötülük de, zorunlu olarak olur. Karşı konulmaz bir neden ve sonuç bütünü insanı ve doğayı aynı yazgısallık içinde kucaklar; ve bizim kendi içimizde bilinç, irade, yargı, vs. olarak adlandırdığımız her şey, ezelî, hareketsiz ve kaçınılmaz olanın özel arazlarından başka bir şey değildir.

Bu argüman öncekinin tersidir. Her şeye kâdir bir yaratıcı fikrinin yerine zorunlu ve ezelî, fakat bilinçsiz ve kör bir koordinasyonu koyar. Bu karşıtlık, materyalistlerin diyalektiğinin müminlerinkinden daha sağlam olmadığını görmemizi sağlar.

Kim ki zorunluluktan ya da kaçınılmazlıktan söz eder, mutlak ve bozulmaz düzenden de söz etmiş olur; tersine, kim ki karışıklıktan ve düzensizlikten söz eder, kaçınılmazlığın nefret ettiği her şeyi onaylamış olur. Oysa, dünyada düzensizlik vardır, kendiliğinden güçlerin atılımının yarattığı ve hiçbir gücün zincire vuramayacağı düzensizlik: Her şey kaçınılmazsa, bu nasıl olabilir?

[...]

Kaçınılmazlık, evrenin oluşumunun mutlak düzenidir, yasasıdır, kuralıdır, *fatum*'dur*. Fakat bu kural, hükümran bir yasa koyucu fikrini dışlamak bir yana onu öyle doğallıkla varsayar ki, tüm Antikçağ, bu yasa koyucuyu kabul etmekte hiç tereddüt etmemiştir. Günümüzdeki tüm sorun şudur: Evrende yasa koyucu, din kurucularının inandıkları gibi, yasadan önce mi gelmiştir, yani zekâ kaçınılmazlıktan önce midir; yoksa, modernlerin söylediği gibi, yasa mı yasa koyucudan önce vardır– başka deyişle, tin doğadan mı doğmuştur? ÖNCE ya da SONRA; bu alternatif tüm felsefeyi özetlemektedir. Tinin önceliği ya da sonralığı tartışılabilir: fakat onu kaçınılmazlık adına yadsımak, hiçbir şeyin aklamayacağı bir dışlamadır. Bunu çürütmek için, üstünde yükseldiği olguyu hatırlamak yeter: Kötülüğün varlığı.

[...]

Faaliyet ve zekâyla donanmış insan, bir parçası olduğu dünyanın düzenini bozma gücüne sahiptir. Fakat, tüm sapmaları öngörülmüştür ve belli sınırlar içerisinde meydana gelirler, bu sınırlar içindeki gidiş gelişler insanı düzene geri döndürür. Dünyada insanlığın rolü, özgürlüğün bu salınımlarından yola çıkarak saptanabilir; ve insanın yazgısı yaratıkların yazgısına bağlı olduğundan, insandan yola çıkarak

* Lat., *kader*'dir. (y.n.)

nesnelerin yüce yasasına, varlıkların kökenine kadar yükselmek mümkündür.

[...]

Özgürlük, zekâ ve kaçınılmazlık, özünde, birbirine denk üç ifadedir, varlığın üç farklı çehresini belirtmeye yarar. İnsanda akıl, kendi sınırını hisseden belirli bir özgürlükten başka bir şey değildir. Fakat bu özgürlük de, kendi belirlenimlerinin çemberi içinde, hâlâ bir kaçınılmazlıktır, canlı ve şahsî bir kaçınılmazlıktır. [...]

3. Şimdi de *hümanistler*, yeni ateistler ortaya çıkmakta ve şöyle demektedir:

Bütün olarak insanlık, toplumsal dehanın mistik Tanrı adı altında aradığı gerçekliktir. Kolektif aklın bu fenomeni, kendini seyreden insanlığın, kendini, insanlığa bakan dış ve aşkın bir varlık olarak kabul ettiği bu serap, bilincin bu yanılsaması, analiz edilmiş ve incelenmiştir; teolojik hipotezi yeniden üretmek bilimde gerilemek olur. Kendimizi yalnızca toplumla, insanla sınırlamalıyız. Dinde *Tanrı*, politikada *Devlet*, ekonomide *Mülkiyet;* işte, kendine yabancılaşmış insanlığın kendi elleriyle teslim olduğu ve günümüzde artık reddetmesi gereken üçlü biçim budur.

Tanrısallığa dair tüm önermelerin ya da hipotezlerin bir insanbiçimcilikten kaynaklandığını ve Tanrı'nın başlangıçta bir idealden başka bir şey olmadığını, daha doğrusu, insanlığın hayâleti olduğunu ileri sürüyorum. Dahası, Tanrı fikrinin otorite ve zorbalık ilkesinin temeli ve tipik hâli olduğunu; bizim amacımızın, bu hayâletin ortaya çıktığı her yerde, bilimde, çalışmada, kamu işlerinde yok edilmesi, en azından tâbi kılınması gerektiğini ileri sürüyorum. Böylelikle, ben, hümanizmayı yalanlamıyor, onu devam ettiriyorum. Onun tanrısal varlığa yönelttiği eleştiriye dört elle sarılarak ve bu eleştiriyi insana uygulayarak, şu gözlemlerde bulunuyorum:

Kendine bir Tanrı gibi tapan insan, kendini, kendi özüne aykırı bir ideal olarak konumlamış ve başına buyruk kusursuzlukta bilinen varlığın, tek kelimeyle, sonsuzun antagonizması olduğunu ilân etmiştir;

Sonuç olarak insan, kendi yargısına bakılırsa, sahte bir

tanrısallıktan başka bir şey değildir, çünkü kendini Tanrı olarak göstererek kendi kendini yadsımaktadır; ve hümanizma Antikçağ kökenli tüm teizmler kadar iğrenç bir dindir;

Kendini Tanrı kabul eden bu hümanizma fenomeni, hümanizmanın terimleriyle açıklanamaz ve daha fazla bir yorum gerektirir.

Teolojik anlayışa göre Tanrı yalnızca evrenin hakemi, yaratıkların yanılmaz ve sorumsuz kralı, insanın anlaşılır tipik hâli değildir; o, ezelî varlıktır, değişmezdir, her yerde mevcuttur, sonsuz derecede bilgedir, sonsuz derecede özgürdür. Oysa, ben Tanrı'nın bu sıfatlarının, insanlığa denk düşen sıfatların, arzu edildiği kadar yükseltilmiş bir idealden, bir yücelikten başka bir şey olmadığını söylüyorum; bunların çelişik olduğunu söylüyorum. Tanrı, insanın karşıtıdır, tıpkı merhametin adaletin karşıtı olması gibi; mükemmellik ideali olan kutsallık, mükemmelleştirilebilirliğin karşıtıdır; ideal yasama gücü olan krallık yasanın karşıtıdır, vs. Dolayısıyla, tanrısal hipotez insan gerçekliği içinde kendi çözümünden yeniden doğacağından, her zaman bir yana atılan eksiksiz, uyumlu ve mutlak bir varoluş sorunu sürekli geri gelecektir.

Bu kökten çatışkıyı kanıtlamak için, olguları tanımlarına göre yerleştirmek yeter.

Tüm olgular içerisinde en kesin, en sabit, en çürütülemez olanı, elbette, insanın bilgisinin ilerlemekte, yöntemli ve düşüncenin sonucu olduğu, tek kelimeyle, deneysel olduğudur. Öyle ki, deneyimin onayından, yani kendi temsillerinin kalıcılık ve birbirine bağlılığından yoksun olan her teori, yine bu nedenle, bilimsel nitelikten yoksundur. [...]

Edinilmiş deneyimden yola çıkan insanın bilimi, demek ki, sınırsız bir alan içinde ilerler ve gelişir. Hedeflediği son, gerçekleştirme eğiliminde olduğu ideal, asla erişemeyecek ve onu sürekli daha uzağa itiyor olsa da– sonsuzluktur, mutlaktır.

İmdi, ham hayâllere göre Tanrı'da olduğu varsayılmış sonsuz özgürlüğü belirleyen mutlak bir bilgi, sonsuz bir bilgi nedir? Bu, yalnızca evrensel bir bilgi olmakla kalmaz; hem gerçeği hem de mümkün olanı içerse de, her türlü tereddütten ve her türlü nesnellikten arınmış olarak sezgiseldir, ken-

diliğindendir; kesin fakat kanıtlayıcı olmayan bir bilgidir; ardışık olmayan, eksiksiz bir bilgidir; nihayetinde, kendi oluşumu içinde ezelî olan, kendi parçalarının ilişkisi içinde her türlü ilerleme özelliğinden sıyrılmış bir bilgidir.

Psikoloji bu tür bir bilginin sayısız örneğini hayvanların içgüdüsel ve uzgörüsel yetilerinde görmüştür; her türlü eğitimden bağımsız olarak, doğuştan matematikçi ve sanatçı olan bazı insanların kendiliğinden yetilerinde vardır bu; ilkel insanın, teorilerden bağımsız ve bilinçdışı bir dehânın ürünü olan kurum ve anıtlarının çoğunda bu vardır. Göksel cisimlerin çok düzenli, çok karmaşık hareketinde de vardır, maddenin olağanüstü bileşimlerinde de... Tüm bunların elementlere özgü özel bir içgüdünün sonucu olduğunu hâlâ söylemeyecek miyiz?...

Eğer Tanrı varsa, ondaki bazı şeyler evrenin ve bizim içimizde görülür. Fakat bu bazı şeyler bizim en sahici eğilimlerimizle, en kesin yazgımızla aşikâr bir karşıtlık içindedir. Bu bazı şeyler, eğitim yoluyla ruhumuzdan sürekli olarak siliniyor, tüm çabamız bunları yok etmeye yönelik. Tanrı ve insan, birbirlerini tanıdıkları andan itibaren birbirlerinden kaçan iki yapıdır: Bunlar, en azından ikisinden biri ya da ikisi birden dönüşmeden, nasıl olur da birbirleriyle sonsuza dek barışırlar? Aklın ilerlemesi bizi Tanrısallıktan daima uzaklaştırıyorsa, Tanrı ile insan akıl yoluyla nasıl özdeş olabilir? Sonuç olarak, insanlık eğitim yoluyla nasıl Tanrı hâline gelir?

Bir başka örnek alalım.

Dinin temel karakteri duygudur. Dolayısıyla, din yoluyla, insan Tanrı'ya duygu atfeder, tıpkı ona akıl atfetmesi gibi. Dahası, fikirlerinin olağan akışına uygun olarak, Tanrı'daki duygunun, tıpkı bilgi gibi, sonsuz olduğunu ileri sürer.

Oysa, Tanrı'da duygunun niteliğini değiştirmek ve onu insanınkinden tamamen farklı bir öznitelik yapmak için yalnızca bu yeter. İnsanda duygu, deyim yerindeyse, binlerce kaynaktan gelir: Kendi kendini yalanlar, bulandırır, parçalar; yoksa insan kendini hissedemez. Tanrı'da ise, tersine, duygu tanımsızdır, yani tektir, tamdır, sabittir, nettir, fırtınaların üstündedir ve mutluluğa erişmek için karşıtlık ola-

rak hiddete hiç ihtiyacı yoktur. Tüm yetilerimizi emen, diğer duygulanımları anlık olarak susturan tek bir duygunun var olduğu esrime durumunda, bu tanrısal hissetme biçimini biz de tecrübe edebiliriz. Fakat bu kendinden geçme her zaman karşıtlık yardımıyla ve dıştan gelen bir tür provokasyonla var olur: Bu asla kusursuz değildir, eğer kusursuzluğa ulaşırsa, tıpkı gökteki doruk noktasına varmış yıldız gibi, bölünmez bir an için böyle olur.

Dolayısıyla, ancak bir dizi karşıtlık ve çarpışma sayesinde, bir iç savaş sayesinde yaşar, hisseder ve düşünürüz; dolayısıyla, bizim idealimiz sonsuzluk değil, dengedir; sonsuzluk, bizden başka bir şeyi ifade eder.

Şöyle denmektedir: Tanrı'nın kendine özgü sıfatları yoktur; onun sıfatları insanın sıfatlarıdır; dolayısıyla, Tanrı ve insan tek ve aynı şeydir.

Tam tersine, insanın sıfatları, Tanrı'da sonsuz olduklarından, kendine özgü ve özgüldür. Özgüllük, öz olmak sonsuzun karakteridir; sonluluk bu şekilde var olur. Dolayısıyla, çelişik bir fikrin gerçekliğini inkâr eder gibi, Tanrı'nın gerçekliğini inkâr edelim; bizden uzak oldukça peşimizi bırakmayan bu kavranamaz ve kanlı hayâleti bilimden ve ahlâktan uzaklaştıralım [...] Fakat insanlığı Tanrı yapmayalım, çünkü bu her ikisine de iftira atmak olur.

İnsan ile tanrısal varlık arasındaki karşıtlığın yanıltıcı olduğu ve bunun, bireysel insan ile tüm insanlığın özü arasında var olan karşıtlıktan kaynaklandığı mı söylenecektir bize? Bu durumda, insanlığın –çünkü onların tanrısallaştırdığı şey insanlıktır– ne ilerlediği ne de akılda ve duyguda karşıtlık içinde olduğu kabul edilir; tek kelimeyle, insanlık sonsuzdur: Bu görüş yalnızca tarih tarafından değil, psikoloji tarafından da yalanlanmaktadır.

Bu doğru değil, diye haykırır hümanistler. İnsanlık idealine sahip olmak için onu yalnızca tarihsel gelişimi içinde değil, tezahürlerinin bütünü içinde de ele almak gerekir; sanki insanlığın tüm kuşakları tek bir an içinde bir araya gelerek, tek bir insan, sonsuz ve ölümsüz bir insan meydana getiriyormuş gibi düşünmeli.

Yani, bir yansımayı kavramak için gerçekliği terk etmeli; yani, hakikî insan gerçek insan değil; hakikî insanı, ideal insanı bulmak için, zamanın dışına çıkmak ve ezelîyetin içine girmek gerekiyor, öyle mi? Sonsuzluk adına sonluya sırt çevirmek; Tanrı adına insana sırt çevirmek! İnsanlık, bizim bildiğimiz hâliyle, geliştiği hâliyle, tek kelimeyle, var olabildiği hâliyle, ayakları üstünde durmaktadır; bize, aynadaki gibi, ters yüz edilmiş bir görüntüsü sunulmakta, sonra da, işte insan! denmektedir. Benim cevabım şudur: İnsan bu değildir, bu Tanrı'dır. Hümanizma, eksiksiz bir teizmdir.

[...]

Tanrı'da düzen algısı vardır, iyilik duygusu vardır. Fakat bu düzeni, bu iyiliği, o, ezelî ve mutlak olarak görür; sunduğu şeyin içinde ardışık ve eksik olanı görmez; kusurları fark etmez. Kötülüğü görmeye, hissetmeye ve değerlendirmeye muktedir olan yalnızca biziz, tıpkı süreyi yalnızca bizim ölçebileceğimiz gibi; çünkü kötülüğü üretebilecek olan yalnızca biziz ve çünkü bizim yaşamımız geçicidir. Tanrı yalnızca düzeni görüp hisseder; Tanrı olmakta olanı kavrayamaz, çünkü olmakta olan onun *altındadır*, onun ufkunun altındadır. Biz ise, tersine, hem iyiliği hem kötülüğü, hem geçiciyi hem ezelîyi görürüz. Düzen ve düzensizlik, sonlu ve sonsuz; kendi içimizdekini ve dışımızdakini görürüz; ve aklımız, sonlu olduğundan, ufkumuzu aşar.

Böylece, insanın yaratılışıyla ve toplumun gelişimiyle birlikte, sonlu ve umulmadık bir akıl, bizim aklımız, sezgisel ve sonsuz bir aklın, Tanrı'nın karşısına çelişik olarak konulmuştur. Öyle ki, Tanrı, her yöndeki sonsuzluğundan bir şey kaybetmeksizin, yalnızca insanlığın varlığı sayesinde küçülmüş gibidir. İlerleyen akıl, zamanın hareketli ve eğik düzlemine ezelî fikirlerin yansımasının sonucu olduğundan, insan Tanrı'nın dilini anlayabilir, çünkü o Tanrı'dan gelir ve onun aklı başlangıçta Tanrı'nınkine benzerdir; fakat Tanrı bizi işitemez, bize kadar gelemez de, çünkü o sonsuzdur ve Tanrı olmaya son vermeden, kendini imha etmeden, sonlunun sıfatlarını kendinin kılamaz. Tanrı'da takdir-i ilahî dogmasının yanlışlığı fiilîyatta ve gerçeklikte kanıtlanmıştır.

Aynı argümantasyon sisteminin günümüzde insanın tanrılaştırılmasına karşı nasıl döndüğünü görmek kolaydır.

Tanrı'nın sıfatlarını kaçınılmaz şekilde mutlak ve sonsuz olarak değerlendiren insan, kendini bu idealin tersi yönünde geliştirirken, insanın gelişimi ile insanın Tanrı olarak tasarladığı şey arasında uyumsuzluk vardır. Bir yandan, insanın, yapısındaki bağdaştırmacılık ile doğasındaki mükemmeliyetçilik dolayısıyla, asla Tanrı olmadığı ve olamayacağı ortadadır; diğer yandan, Tanrı'nın, yüce varlığın, insanlığın karşıtı olduğu bellidir, insanın sonsuzca uzaklaştığı ontolojik zirvedir. Tanrı ile insan, deyim yerindeyse, varlığın uzlaşmaz niteliklerini taşıyor olduklarından, ödülü evrene hükmetme olan bir oyun oynuyor gibidirler: Birinde kendiliğindenlik, dolayımsızlık, yanılmazlık, ezelîlik; diğer yanda, öngörü, çıkarsama, hareketlilik, zaman. Tanrı ile insan birbirini sürekli kollamakta ve hiç durmaksızın birbirlerinden kaçmaktadırlar; insan düşüncede ve teoride dur durak bilmeden ilerlerken, Tanrı, göksel yetersizliğiyle, doğasının kendiliğindenliği içine çekilmiş gibidir. Demek ki, insanlık ile ideali arasında karşıtlık vardır, insanla Tanrı arasında karşıtlık vardır; bu karşıtlığı Hıristiyan teolojisi Şeytan ya da İblis adı altında, yani karşı çıkan olarak, Tanrı'nın ve insanın düşmanı olarak alegorileştirmiş ve kişileştirmiştir.

Modern eleştirmenlerin dikkate almadıklarını düşündüğüm temel çatışkı budur. Eğer bu ihmâl edilirse, insan-Tanrı'nın yadsınmasına, dolayısıyla tüm bu felsefî metin yorumlamanın yadsınmasına er ya da geç varılır, dinin ve fanatizmin kapısı yeniden açılır.

Hümanistlere göre Tanrı insanlığın kendisinden başka bir şey değildir; bireysel ben'in görünmez bir efendi olarak hizmet ettiği kolektif ben'dir. Fakat eğer portre orijinalin sadık bir kopyasıysa, bu tuhaf görüntü niçin? Bedenini, ruhunu, liderini, rahibini, vatanını, devletini doğuştan itibaren ve teleskopa gerek duymadan bilen insan niçin kendini bir aynadaymış gibi görmek zorunda kaldı? Üstelik de Tanrı'nın fantastik görünümü altında kendini tanıyamaz bir hâlde... Bu halüsinasyon niçin zorunludur? [...]

Denecektir ki, toplum yoktu; insanlar yalnızca bir araya gelmişlerdi, işbirliği içinde değillerdi: Mülkiyetin ve devletin keyfî oluşumu ve dinin hoşgörüsüz dogmatizmi bunun kanıtıdır.

Tam bir retorik! Toplum; çalışma ve konuşma aracılığıyla iletişim kuran bireylerin karşılıklı yükümlülükler üstlendikleri, yasaları ve âdetleri yarattıkları gün var olur. Kuşkusuz bilimin ve iktisadın ilerlemelerine bağlı olarak toplum da yetkinleşir: Fakat uygarlığın hiçbir döneminde ilerleme, ütopya yaratıcılarının hayâl ettikleri gibi bir dönüşümü içermez; ve insanlığın gelecekteki durumunun ne kadar mükemmel olması gerekiyor olsa bile, bu, aynı zamanda, önceki durumlarının doğal devamı, zorunlu sonucu olacaktır.

Ayrıca, gösterdiğim gibi, hiçbir işbirliği sistemi kardeşliği ve adaleti kendiliğinden dışlamadığından, politik ideal asla Tanrı'yla karıştırılamaz. Gerçekten de her halkın toplumu dinden ayırdığını gördük. Toplum *hedef* olarak alınmıştı, din yalnızca *araç* olarak görülmüştü; hükümdar kolektif iradenin bakanıydı, oysa ki Tanrı vicdanlar üzerinde hüküm sürüyor, insanların adaletinden kaçan suçluları mezarın ötesinde bekliyordu. İlerleme ve reform fikri bile hiçbir yerde eksik değildi. Sonuçta, toplumsal yaşamı oluşturan şeylerin hiçbiri dinî uluslarca tamamen bilinmiyor ya da tanınmıyor değildi. İleri sürüldüğü gibi, teolojik hipotezin insan toplumu idealinden, eşitliğin, dayanışmanın, çalışma ve aşkın dönüştürdüğü insanlığın önceden tasarlanmış tipinden başka bir şey olmadığı doğruysa eğer, o hâlde bu Toplum-Tanrısallık totolojisi niçin bir kez daha çıkıyor karşımıza?

Kuşkusuz, bugün bana ileri derecede aldatıcı gelen bir mistisizm, bir önyargı varsa eğer, bu artık yok olan Katoliklikten ziyade, bileşimindeki keyfîlikle karıştırılamayacak kadar bilgece bir spekülasyona dayanarak insanı aziz ve kutsal bir varlık hâline getiren bu insancıl felsefedir. Bu felsefe insanı Tanrı ilân ederek, yani onu, kuşkulu ahlâkına dair sürekli öne sürdüğü umut kırıcı kanıtlara rağmen, esas olarak iyi ve tüm güçleri içinde muntazam biri hâline getirerek; insanın ahlâksızlık eğilimlerini yaşadığı kısıtlamalara atfe-

der ve eksiksiz özgürlük koşullarında en katışıksız fedakârlık edimlerinde bulunacağını vaat eder; çünkü, bu felsefeye göre insanlığın kendini tarif ettiği mitlerde, cehennem ve cennet adları altında, birbirine karşıt olarak, hem bir kısıtlama ve eza dönemi, hem de bir mutluluk ve bağımsızlık dönemi tarif edilmiştir! Böyle bir doktrinle, insanın kaçınılmazcasına dinin kollarına anında atılması için, ne Tanrı, ne iyi yürekli aziz, ne bilge olduğunu kabul etmesi yeterli –hatta kaçınılmaz– olacaktır: Öyle ki son çözümlemede, Tanrı'nın inkârından dünyanın kazanacağı tek şey, Tanrı'nın dirilmesi olacaktır.

Bana göre, dinî masalların anlamı bu değildir. İnsanlık, Tanrı'yı yaratıcısı, efendisi, *alter ego*'su olarak kabul ettiğinde, kendi özünü bir antitezle belirlemekten başka bir şey yapmadı: Tüm bu çürütülebilir nedenlerle, güzellik ve düzen duygusu onu yönetiyor olsa da, eklektik ve kontrast dolu öz, sonsuzluktan yayılan ve sonsuzlukla karşıt, zaman içinde gelişen ve ezelîyete özlem duyan öz. İnsanlık Tanrı'nın evladıdır; tıpkı her karşıtlığın önceki bir durumun evladı olması gibi. Bu nedenle insanlık Tanrı'yı kendi benzeri olarak keşfetti, ona kendi niteliklerini ödünç verdi, fakat bu niteliklere her zaman özgül bir karakter atfetti, yani Tanrı'yı kendine karşıt olarak tanımladı. İnsanlık Tanrı için bir hayâlettir, tıpkı Tanrı'nın da insanlık için bir hayâlet olması gibi; bu ikisi de bir diğeri için neden, sebep ve varlık amacıdır.

Demek ki, tanrısal ben kavrayışının insan ben algısına indirgendiğini, dinî fikirlerin eleştirisiyle kanıtlamak yeterli bir şey değildir. Bu çıkarsamayı bizzat insanlığı eleştirerek denetlemek ve bu insanlığın, görünürdeki tanrılığının koşullarını yerine getirip getirmediğini görmek gerekiyordu. Dolayısıyla, hem insan gerçekliğinden hem de tanrısal hipotezden yola çıkarak, toplum tarihini iktisadî yapıları içerisinde ve spekülatif düşünceleri içerisinde gözler önüne sermeye başladığımızda yolunu açtığımız muazzam görev budur.

Bir yandan, insanın, kendi fikirlerinin uzlaşmazlığıyla provoke edilmiş olsa da, belli bir noktaya kadar bağışlanır olsa da, kötülüğü karşılıksız olarak ve tutkularının hayvanî

atılımıyla gerçekleştirdiğini saptadık. Bu durum, özgür, zeki ve kutsal bir varlığın karakterinde tiksinti verici bir şeydir. Diğer yandan, insan doğasının asla uyumlu bir sentezle inşa edilmiş olmadığını, her bir yaratıkta özelleşmiş potansiyellerin toplaşmasıyla oluştuğunu gösterdik, ki bu durum, insan özgürlüğünün yol açtığı düzensizliklerin kuralını gözler önüne sererken, sonunda bize türümüzün tanrı olmadığını kanıtlamıştır. Nihayet, Tanrı'da inayetin yalnızca varolmamakla kalmadığını, imkânsız da olduğunu kanıtladıktan sonra; başka deyişle, Sonsuz Varlık'taki tanrısal sıfatları insanbiçimci sıfatlardan ayırdıktan sonra, eski Teodise'nin önermelerinin aksine, insanın yazgısına göre, esas olarak ilerleyen yazgıya göre, Tanrı'daki zekâ ve özgürlüğün bir kontrasttan zarar gördüğü, ezelîyet, değişmezlik ve sonsuzluk karakterinden kaynaklanan bir tür sınırlama ve küçülmeden zarar gördüğü sonucunu çıkardık. Öyle ki, insan, Tanrı'da hükümranına ve rehberine tapmak yerine, onda ancak kendi uzlaşmaz karşıtını görebilir ve görmelidir. Ve bu sonuncu mülahaza, insanlığı tanrılaştırarak dinî bir restorasyona kaçınılmaz eğilim gösteren hümanizmayı da reddetmemize yetecektir. Bize göre, fanatizmin gerçek çaresi, insanlığı Tanrı ile özdeşleştirmek değildir, bu toplumsal iktisatta ortaklığı, felsefede mistisizmi ve statükoyu olumlamak anlamına gelir; bu çare, insanlığa Tanrı'nın, eğer bir Tanrı varsa, düşmanı olduğunu kanıtlamaktır.

Bu verilerden daha sonra hangi çözüm çıkacaktır? Sonunda Tanrı bir gerçeklik mi bulacaktır?

Bunu bilebilir miyim, bilmiyorum. Bir yandan, bugün, mantıkdışı ve çelişkili varlık olarak insanın gerçekliğini, kavranamaz ve tezahür etmeyen Tanrı'nın gerçekliğinden daha fazla olumlamak için bir nedene sahip olmadığım doğruysa eğer, en azından, bilincimin irade dışı varsaydığı gizemli yaratıcıdan bekleyecek ya da umacak hiçbir şeyim olmadığını da bu iki yapının kökten karşıtlığı dolayısıyla biliyorum; en sahici eğilimlerimin beni her gün bu fikri düşünmekten uzaklaştırdığını biliyorum; gerçekçi ateizmin bundan böyle kalbimin ve aklımın yasası olması gerektiğini bili-

yorum; davranışımın kuralını, uyulması gereken kaçınılmazlıktan yola çıkarak hiç durmaksızın öğrenmem gerektiğini biliyorum; bana önerilen tüm mistik buyrukların, tüm tanrısal yasaların benim tarafımdan reddedilmesi ve bunlarla mücadele edilmesi gerektiğini biliyorum; din, tembellik, cehalet ya da itaat yoluyla Tanrı'ya dönüşün kendi kendime hakaret olduğunu biliyorum; ve eğer günün birinde Tanrı'yla uzlaşmam gerekirse, yaşadığım sürece imkânsız olan ve her şeyi kazanabileceğim hiçbir şeyi kaybetmeyeceğim bu uzlaşmanın ancak kendimi imha ederek gerçekleşebileceğini biliyorum.

Demek ki şu sonucu çıkarabilir ve sonraki araştırmalarımıza dayanak noktası olarak hizmet etsin diye kaydedebiliriz:

Yasa koyucu, doğanın özeti olan ve tüm varlıkları bağdaştıran insana *güvenmez*. Sonsuz tin içinde kabul edilmez yeti olan Takdir-i ilahî'yi *kendine dayanak almaz*.

Fakat, fenomenlerin art arda gelişine dikkatli, yazgının derslerine karşı saygılı olan yasa koyucu, yasanın kaçınılmazlığı içinde, insanlığın yasasını, geleceğe dair daimî kehâneti arar.

Ayrıca şunu hatırlar: Tanrısallık duygusu insanlar arasında kimi zaman zayıfladığında; yukardan gelen esin, deneyimin çıkarsamalarına yer bırakmak için adım adım geri çekildiğinde; insan ile Tanrı arasında giderek daha aşikâr bir hâl alan bir bölünme oluştuğunda; yaşamımızın biçimi ve koşulu olan bu ilerleme, sonsuz ve dolayısıyla tarih-dışı bir zekânın algılarından kaçtığında; uzun sözün kısası, bir yönetim tarafından Takdir-i ilahî'nin hatırlatılması hem alçakça bir ikiyüzlülük hem de bir özgürlük tehdidi olduğunda –bunca çeşitli kültün oluşumuyla kendini gösteren halkların evrensel onayı ile insanlığı fikirlerinde, tezahürlerinde ve eğilimlerinde etkileyen çözümsüz çelişki, ruhumuzun ve buradan yola çıkarak tüm doğanın sonsuzla kurduğu gizli bir ilişkiyi belirtse de– bu ilişkinin saptanması aynı zamanda evrenin anlamını ve varoluşumuzun nedenini de ifade eder.

IX. BÖLÜM

ALTINCI EVRE - TİCARET DENGESİ

I. Serbest ticaretin gerekliliği

Düzenleyici önlemlerin etkinliği konusunda yanılan ve proletaryanın durumunu telâfi edecek bir şeyi kendi İÇİNDE bulmaktan umudunu kesen Toplum, proletarya için güvenceleri DIŞARDA arayacaktır. Toplumsal evrimde dış ticaret evresine götüren diyalektik hareket böyledir. Bu hareket de aynı zamanda iki karşıt teoride *–mutlak özgürlük* ve *yasak–* ifade bulup *ticaret dengesi* denen ünlü formülde çözüme bağlanır. Bu bakış açılarından her birini adım adım inceleyeceğiz.

Pazarı, dolayısıyla çalışmayı, dolayısıyla ücreti arttırarak, halka, işe yaramaz bir şekilde, büyük bir talihsizlikle hayâl edilmiş ilâve bir vergi getiren dış ticaret düşüncesinden daha meşru bir şey yoktur. Çalışma, narhlarla ve taleplerle tekelden elde edemediği şeyi ticaretten alacak ve halklar arasında örgütlenen ürün mübadelesi sefaleti azaltacaktır.

Fakat tekel, üstlenmesi gerekirken gerçekte üstlenmediği yükümlülüklerin zararını telafi etmesi gerekirken, çalışma adına ve çalışma yararına, mübadele özgürlüğüne karşı çıkar ve ulusal pazarda imtiyaz talep eder. Demek ki, bir yandan toplum, vergi, polis ve ticaret özgürlüğü yoluyla tekeli alt etmeye çabalar; diğer yandan, tekel, toplumsal eğilime tepki gösterir ve vergilerin orantılılığı, ücretin serbestçe belirlenmesi ve gümrük yoluyla hemen hemen her zaman bu eğilimi etkisiz kılmayı başarır.

İktisadî sorunlar içerisinde, korumacılık ilkesinden daha hararetli tartışmaların konusu olanı yoktur; ekonomist oku-

lun tekelci ruhunu ondan daha iyi ortaya koyanı yoktur. Bu noktada tutucu alışkanlıklarına aykırı davranan ve aniden yüz seksen derece dönüş yapan ekonomist okul, ticaret dengesine karşı olduğunu ilân etmiştir. Oysa ki, tüm tekellerin ve mülkiyetin açıkgöz bekçileri olan ekonomistler diğer her yerde savunmada durmakta ve yenilikçilerin iddialarını ütopik bularak bunları uzak tutmakla yetinmektedirler; yasaklama sorununda saldırıya geçenler onlardır; sanki ilk kez tekelle karşılaşıyorlarmış gibi, tekele lânet okumaktadırlar; ve geleneğe, yerel çıkarlara, tutucu ilkelere, politikaya, hükümranlara ve kısacası, sağduyuya şiddetle saldırmışlardır. [...]

Dolayısıyla, bu eserde benimsediğim yönteme uygun olarak, önce, yasaklayıcı sistem yandaşlarına karşı, ticaret özgürlüğünün hem iktisadî zorunluluk hem de doğal zorunluluk olduğunu kanıtlayacağım. İkinci olarak, korumacılık-karşıtı ekonomistlere karşı, tekelin imhası olarak gördükleri bu özgürlüğün, tersine, tüm tekellerin inşaası için, merkantil feodalitenin sağlamlaştırılması için, tüm zorbalıkların olduğu kadar tüm sefaletlerin de dayanışması için uzatılmış son yardım eli olduğunu kanıtlayacağım. Bu çatışkının teorik çözümüyle, yüzyıllardan bu yana ticaret dengesi adı altında bilinen çözümle sonuçlandıracağım.

Mutlak ticaret özgürlüğünden yana argümanlar bilinmektedir; bunları tüm boyutlarıyla benimsiyorum. [...]

[...]

Her toplum ister kendi ulusal birliği içinde ve türün bütünlüğünün parçası olarak görülsün, isterse de mallarının olduğu kadar kişiliklerinin de efendisi olan özgür bireylerin bir araya gelmesi olarak görülsün, ticaret özgürlüğü, iktisadî gelişme için, insanlığın refaha kavuşması için zorunludur.

Öncelikle, uluslar, birbirleri karşısında, yerkürenin sömürülmesini kendi aralarında paylaşmış büyük bireysellikler gibidir. Bu hakikât dünya kadar eskidir; toprağı oğulları arasında paylaşan Nuh efsanesinin anlamı budur. Toprağın sayısız küçük parçaya bölünmesi ve bunların her birinde, komşularıyla ilişkide olmayan, kendi bölümünden çıkma-

yan küçük bir toplumun yaşaması mümkün müdür? Böyle bir hipotezin mutlak anlamda imkânsızlığına ikna olmak için, yalnızca zenginin değil, mütevazı zanaatkârın da tüketimine hizmet eden nesnelerin çeşitliliğine göz atmak ve bu çeşitliliğin tecrit koşullarında edinilip edinilemeyeceğini sormak yeterlidir. Doğrudan doğruya sorunun özüne inelim: İnsanlık ilerlemektedir; onun ayırt edici özelliği, temel karakteri budur. Dolayısıyla, hücre rejimi insanlığa uygulanamaz ve uluslararası ticaret bizim mükemmelliğe erişmemizin ilk ve *sine qua non** koşuludur.

Tıpkı basit bir emekçi gibi her ulusun da mübadeleye ihtiyacı vardır: Ancak bu şekilde zenginliğe, zekâya ve saygınlığa erişir. Bir toplumun üyeleri arasında değerin oluşumuyla ilgili olarak söylediğimiz her şey toplumlar arasında da geçerlidir; ve tıpkı her politik gövdenin kendi bağrında gelişen çatışkıların adım adım çözümü dolayısıyla kendi oluşumuna varması gibi, insanlık da uluslar arasındaki benzer bir denklem yoluyla kendi üniter oluşumuna doğru ilerler. Dolayısıyla uluslar arasındaki ticaret mümkün olduğunca özgür olmalıdır ki hiçbir ulus insan soyundan dışlanmış olmasın, tüm kolektif faaliyetler ve özellikler birbirine bağlanabilsin ve ekonomistlerin öngördüğü gibi, tüm ırkların tek bir aile olduğu ve yerkürenin bir atölye olduğu dönemin gelişi hızlansın.

[...]

Demokratik bir sistemde, senyörlükten ve krallıktan kaynağını alan gümrük, demek ki, iğrenç ve çelişik bir şeydir. Ya özgürlük, eşitlik, mülkiyet yalnızca birer laftır ve Yasa da gereksiz bir kağıt parçasıdır, ya da gümrük, insan ve yurttaş haklarının sürekli ihlâlidir. [...]

[...]

Mübadele şöyle tanımlanabilir: *İşbölümü yasasının ürünlerin tüketimine uygulanması.* Nasıl ki işbölümü değerlerin üretimine ve çoğalmasına büyük atılım kazandıran bir şeyse, mübadele yoluyla tüketimin bölünmesi de bu aynı değerleri

* Lat., *olmazsa olmaz.* (y.n.)

en enerjik biçimde emmenin aracıdır. Tek kelimeyle, ürün çeşitliliği ve mübadele yoluyla tüketimi bölmek, tüketme gücünü arttırmaktır; tıpkı çalışmayı parça parça işlemlere bölmek gibi, çalışmanın üretici gücü arttırılır. Birbirlerinden habersiz olan ve her bir yılda *yüz milyon* değer tüketen iki toplum varsayalım: Ürünlerinin birbirlerinden farklı olduğunu varsaydığımız bu iki toplum eğer kendi zenginliklerini mübadele ederlerse, bir süre sonra, nüfus aynı kalırken, tüketim miktarı *iki yüz milyon* olmakla kalmaz, *iki yüz elli milyon* olur. Kısaca, iki ülke halkı, bir kez ilişkiye girdiklerinde, yalnızca ürünlerini mübadele etmekle kalmazlar –ki bu yalnızca bir ikâme olurdu; çeşitlilik sayesinde her iki taraf da kendi yerli ürünlerinden vazgeçmeden yabancı ürünlerden yararlanmaya başlarlar, bu her iki tarafın da çalışmasını ve refahını arttırır.

Böylece, ulusların ilerlemesi ve uyumu için gerekli olan, tekelin samimîyeti ve politik hakların bütünlüğü için gerekli olan ticaret özgürlüğü, hem tek tek şahıslar için hem de devlet için zenginliklerin ve refahın büyüme nedenidir. Bu genel mülahazalar, serbest ticaretten yana ileri sürülebilecek tüm olumlu nedenleri kapsar. Ben tüm bu nedenleri baştan kabul ediyor ve üstünde daha fazla durmayı gereksiz görüyorum. Zaten bildiğim kadarıyla kimse bunların gerçekliğini tartışma konusu etmiyor.

Özet olarak, uluslararası ticaret teorisi kişiler arasındaki rekabet teorisinin bir uzantısından başka bir şey değildir. Rekabetin yalnızca ürünlerin ucuzluğunun değil, ucuzluktaki ilerlemenin de doğal güvencesi olması gibi, uluslararası ticaret de, çalışmanın ve yarattığı refahın artışından bağımsız olarak, her ulusun kendi tekelleri arasındaki doğal güvencesidir. Bu güvence, usta bir yönetimin ellerinde, tüm düzenleyici yasalardan ve saptanmış azamî fiyatlardan daha güçlü, yüksek bir endüstriyel düzenin aracı olabilir.

[...]

Bugün, dünyanın en tüccar ulusu, siyasal iktisadın koruduğu, kutsadığı ve öğütlediği her türden tekelin sömürüsüne en fazla maruz kalan ulus, korumacılığa karşı topyekûn ve

yek vücut ayağa kalktı; hükümet, tüm halkın alkışlarıyla, tarifelerin kaldırılması kararını aldı; iktisadî propagandanın faaliyet gösterdiği Fransa İngiltere'nin başlattığı atılımın peşinden gitmektedir ve tüm Avrupa'yı da ardından sürüklemektedir. Şimdi, kökeni bize güvensizlik aşılamayacak kadar saf, ilkesi derinlerde olmayan bu büyük yeniliğin sonuçlarını inceleyelim.

II. Korumanın gerekliliği

[...]

Sonuçta, eğer emekçiler, kendi toprak parçalarına sahip olan ve kendi tüketim nesnelerini kendileri üreten, Tacitus'un sözünü ettiği Germenler gibi, göçebe Tatarlar gibi, çoban Araplar gibi ve yarı-barbar tüm halklar gibi, mübadele yoluyla kendi aralarında hiç ilişkiye girmeselerdi, asla zengin ve yoksul olmazdı; kimse kazanmazdı, fakat kimse de kaybetmezdi. Ve eğer uluslar, ulusları oluşturan aileler gibi, her şeyi kendi evlerinde, kendileri için üretselerdi, hiçbir ticarî ilişkiye girmeselerdi, lüksün de sefaletin de bu mübadele aracılığıyla birinden diğerine geçemeyeceği –bunu iktisadî salgın olarak adlandırabiliriz– açıktır. Hem zenginliği hem de servetlerdeki eşitsizliği yaratan ticarettir; bolluk ve yoksulluk ticaret sayesinde sürekli gelişmektedir. Dolayısıyla, ticaret durduğunda iktisadî faaliyet de durur, ortak ve hareketsiz bir vasatlık hüküm sürer. Tüm bunlar öyle basittir, öyle sıradan bir mantık ve öyle kesin bir gerçeklik taşır ki ekonomistler göremez: Çünkü ekonomistlerin özü karşıtların gerekliliğini asla kabul etmemek olduğundan, kaderleri daima mantık dışı kalmak olur.

Serbest ticaretin gerekliliğini kanıtladık: Şimdi, özgürlüğün, daha çok serbestlik kazandıkça tüccar uluslar için yeni bir baskı ve soygunculuk nedeni hâline geldiğini göstererek bu teoriyi tamamlayacağız. Ve eğer sözlerimiz inancımıza denk düşerse, Manş-ötesindeki komşularımızın bunca tantanayla giriştikleri reformun anlamını gözler önüne sermiş olu-

ruz; iktisadî mistifikasyonların en büyüğünü açığa çıkarmış oluruz.

[...]

J.-B. Say, *ürünlerin karşılığı ürünlerle ödenir*, şeklindeki ünlü ilkesinin doğal sonucu olarak şu önermelerde bulunmaktadır:

1. *Bir ulus, İTHÂL ETTİĞİ ürünlerin toplamı ihraç ettiği ürünlerin toplamını aştığı ölçüde daha çok kazanır;*
2. *Bu ulusun tüccarları, elde ettikleri değer dışarıya ihraç ettikleri metaların değerini aşarsa daha çok kazanırlar.*

Merkantil sistem yandaşlarının argümanlarının tersi olan bu argüman öyle açık, öyle kesin gözükmüştür ki, korumacı rejimin yıkıcı etkileri yardımına gelse bile, bağımsızlık ve ilerleme yanlısı tüm devlet adamları, değeri ne olursa olsun her ekonomist bunu benimsemiştir. Karşı görüştekilerin savundukları üzerinde düşünülmedi bile, onlar alaya alındı.

[...]

Ürünler, ürünlerle satın alınır! İşte, kuşkusuz, olağanüstü ve tartışmasız bir ilke. Bu ilke dolayısıyla J.-B. Say'in anıtının dikilmesini istiyorum. Ben ise, değer teorisini ortaya atarak bu ilkenin doğruluğunu kanıtladım; dahası, servet eşitliğinin, üretim ve mübadele dengesinin temelinin bu ilke olduğunu kanıtladım.

Fakat, tasımın ikinci terimi olarak, *paraya dönüştürülmüş altın ve gümüş de diğerleri gibi bir metadır* dendiğinde, ancak potansiyel olarak doğru bir olgu ileri sürülmüş, dolayısıyla bizzat siyasal iktisadın para hakkında sağladığı temel nosyonların yalanladığı, doğru olmayan bir genelleme yapılmış olur.

Para, mübadelelerde aracı olarak hizmet eden metadır; yani, gösterdiğimiz gibi, metaların prensesidir, en üstün metadır, her zaman için arzdan çok talep edilen metadır, tüm diğer metalara baskın çıkar, tüm ödemelerde kabul görür, dolayısıyla, tüm değerlerin, tüm ürünlerin, olası tüm sermayelerin temsilcisidir. Gerçekten de, metaya sahip olan, henüz bu sahipliği nedeniyle zengin değildir; tehlikeli bir koşul

olan, bilindiği gibi binlerce dalgalanmaya ve binlerce araza bağlı olan mübadele koşulunu yerine getirmesi gerekir. Fakat paraya sahip olan zengindir: Çünkü hem en idealleştirilmiş hem de en gerçek değere sahiptir; herkesin sahip olmak istediği şeye o sahiptir; bu biricik meta sayesinde, dilediği zaman en avantajlı koşullara sahip olabilir ve en elverişli durumda da tüm diğer metalara sahip olabilir; tek kelimeyle, para sayesinde, o, pazarın efendisidir. [...]

Bütün değerler para olarak belirlenmiş ve oluşturulmuş olsaydı, eğer her meta, hemen ve zarara uğramadan, bir başka metayla mübadelede kabul edilebilir olsaydı, uluslararası ticarette ithâlâtın ihracatı aşıp aşmadığını bilmek önem taşımazdı. Bir metanın değerlerinin toplamı diğerinin değerlerinin toplamını aşmadıkça bu sorunun anlamı bile olmazdı. Bu durumda Fransa, 20 frankı 1 sterlinle mübadele ediyormuş gibi, 40 kentallık bir öküzü 30 kentallık bir öküzle mübadele ediyormuş gibi cereyan ederdi her şey. Birinci değişimden % 20 kazanırdı, ikincisinden % 25 kaybederdi. Bu anlamda J.-B. Say, *Bir ulus, ithâl ettiği ürünlerin toplamı ihraç ettiği ürünlerin toplamını aştığı ölçüde daha çok kazanır*, derken haklı olurdu. Fakat ticaretin mevcut durumu hiç de böyle değildir: İthâlâtla ihracat arasındaki fark, paranın bir miktarının küsurat olarak verildiği metalarda anlaşılır yalnızca; bu farklılık asla önemsiz değildir.

Paranın üstünlüğünden yana olan merkantil sistem yandaşlarının gayet iyi anladıkları şey budur. Onların yalnızca madeni zenginlik kabul ettikleri defalarca söylenmiş, tekrarlanmış, yazılmıştır. Bu tam bir iftiradır. Merkantilistler de, altının ve gümüşün zenginlik olmadığını, bunların çok güçlü birer mübadele aracı olduğunu, dolayısıyla refahı oluşturan tüm değerlerin temsilcisi, mutluluk veren bir tılsım olduklarını bizim kadar iyi biliyorlardı. Ve, kelimeleri birbirleri yerine kullanarak, her zenginliği tüm diğer ürünlerden daha iyi özetleyen ve gerçekleştiren ürünü zenginlik diye adlandırdıklarında, ne onlar ne de halk mantıktan yoksundu.

[...]

Say, paranın uluslar arasındaki etkisinin kişiler arasında

taşıdığı etkiden farklı olduğunu ileri sürer. Say'in, paranın hakikî doğasını bilmediği için ileri sürdüğü bu önermeyi ben kesinlikle reddediyorum. Paranın etkileri, uluslar arasında daha az belirgin ve özellikle daha dolaylı biçimde meydana gelse de, sıradan kişiler arasında olup bitenin tıpatıp aynısıdır.

[...] Her şeyi *satın alan* ve *hiçbir şey satmayan* bir ulus varsayalım. İktisat teorilerine rağmen, olacakları herkes bilir.

Ne olacaktır?

Bu ulusun, değerli madenlerden oluşan sermaye kısmı tükeneceğinden, satıcı uluslar alıcı ulusa *ipotek karşılığı* sermaye göndereceklerdir. Bunun anlamı, bu ulus, malı mülkü olmayan Romalı proleterler gibi, yaşamak için kendini satacaktır.

[...]

II. bölümde dediğimiz gibi paranın değeri değişken fakat OLUŞTURULMUŞ bir değerdir. Diğer ürünlerin, en azından büyük çoğunluğunun değeri yalnızca değişken olmakla kalmaz, dahası keyfîyete de bırakılmıştır. Bunun anlamı şudur: Para, bir yerde *nicelik* olarak değişiklik gösterebilir; öyle ki, aynı miktar parayla bir metadan kimi zaman daha çok kimi zaman daha az satın alınabilir, fakat *nitelik* olarak aynı kalır, –bu metafizik terimlerini sık kullandığım için okurdan özür dilerim–, yani, para metaının orantısındaki oynamalara rağmen, bu meta yine de her ödemede kabul gören tek metadır, tüm diğerlerinin efendisidir; değeri, tüm salınımlar içerisinde, geçici denebilecek, fakat gerçek bir imtiyazla toplumsal olarak ve düzenli olarak belirlenmiş olan ve sonuç olarak üstünlüğü kesin biçimde saptanmış olan metadır.

[...]

Bir kez daha tüm gücümle haykırıyorum, değeri yaratan emektir, yoksa, sizin söylediğiniz gibi ve sizi anlamadan alkışlayan tüm meslektaşlarınızın öğrettiği gibi, arz ve talep değildir; karşılığının ödenmesi gereken ve mübadele edilmesi gereken şey emektir, yoksa toprağın karşılıksız yararı değil: Sizin iyi niyetinizi ve düşüncelerinizdeki tutarsızlığı

bundan daha iyi kanıtlayan bir şey daha söyleyemezsiniz. Bu koşullarda, mübadelede mutlak özgürlük her zaman avantajlıdır ve asla zararlı olamaz. Fakat tekeller, endüstrinin imtiyazları, kapitalistin israfı, mülkiyet üzerindeki senyörlük hakları, bütün bunları ortadan kaldırdınız mı? Bunları ortadan kaldıracak araçlara sahip misiniz? Bunların ortadan kaldırılmasının imkânına, gerekliliğine inanıyor musunuz? Açıklamanızı rica ediyorum, çünkü ulusların kurtuluşu ve özgürlüğü buna bağlı; bu tür konularda muğlaklık ana baba katilliği gibidir. Siz ulusal toprakların imtiyazını ve özel mülkiyeti ima ettikçe, mübadele yasası sizin ağzınızda bir yalan olur; tüm ülkelerin üreticileri arasında rızaya dayalı bir işbirliği ve dayanışma olmadıkça, yani doğanın bağışlarında ortaklık ve yalnızca çalışma ürünlerinde mübadele olmadıkça, dış ticaret, işbölümünün, ücretliliğin, rekabetin ve tüm iktisadî amillerin bireyler arasında gerçekleştirdiği kölelik ve bağımlılık olgularını ırklar arasında yeniden üretmekten başka bir şey yapmayacaktır; sizin serbest ticaretiniz, canla başla uygulanan bir soygun dememi istemiyorsanız, bir aldatmaca olacaktır.

Doğa, imtiyazlı halkları genel işbirliğine yöneltmek için, onları diğerlerinden doğal engellerle ayırdı, işgâllerine ve fetihlerine köstek oldu. Ve siz, hiçbir önlem almadan bu engelleri kaldırıyorsunuz! Doğanın önlemlerini yararsız buluyorsunuz! Kendi ülkesiyle yetinmek istemeyen bir tüketicinin bencilliğini tatmin etmek için bir halkın bağımsızlığıyla oynuyorsunuz! İçerdeki tekelin karşısına dışardaki tekeli çıkarmaktan başka bir şey bilmiyorsunuz, hep tekel, hep tekel; böylece kendi çelişkilerinizin kısır döngüsünde dönüp duruyorsunuz! Siz bize çalışmanın çalışmayla mübadele edileceğini vaat ettiniz; oysa ki tekelle tekel mübadele ediliyor. [...]

Böylece, mübadeledeki eşitsizliğin uzun vadede satın alan ulusların iflâsına yol açtığını gördükten sonra, şimdi de satan ulusların da iflâs ettiğini görüyoruz. Denge bir kez altüst edildiğinde, altüst oluş her yanda hissedilir.

Sefalet, kendi yaratıcısına tepki gösterir; ve tıpkı savaşta

galip ordunun sonuçta kendi zaferi içinde yok olup gitmesi gibi, en güçlü halk da sonunda en fazla baskı altında kalan halk olur. Tuhaf altüst oluş! Say, serbest mübadelede *tüm avantajın* en fazla alanda olduğunu söyler; aslında, avantajı en az zarar anlamında alan Say tamamen haklıydı. Tüketmeden üretmektense, üretmeden tüketmek daha az sorun yaratır; daha doğrusu, her şeyi kaybettikten sonra, her şeyi yeniden ele geçirmek için emek kalır geriye.

[...]

Gümrük, uluslar arasında ticaretin olduğu her yerde vardır. Vahşî halklar da uygar halklar gibi bunu uygulamaktadırlar; gümrük tarihte endüstriyle aynı zamanda ortaya çıkar; işbölümüyle, makinelerle, tekelle, rekabetle, vergiyle, krediyle, vs. aynı sıfatla, o da, toplumu oluşturan ilkelerden biridir. Daima var olması gerektiğini söylüyor değilim, en azından mevcut biçimiyle; fakat onu doğuran nedenlerin her zaman var olacağını ileri sürüyorum. Sonuç olarak, burada, toplumun ezelî olarak çözümlemesi gereken bir çatışkı vardır ve bu çözüm dışında, toplumlar için yalnızca hayâl kırıklığı ve sefalet vardır. Bir yönetim, gümrük hatlarını emirle kaldırabilir: Yalnızca bir organı olduğumuz yazgı açısından, ilke açısından bu ortadan kaldırmanın ne önemi var? Emek ile sermaye antagonizması yumuşar mı o zaman? Ve, patriarka ile proletarya arasındaki savaş genelleştiğinde; zenginliğin ve yoksulluğun yayılması artık engelle karşılaşmadığında; vasallık zincirleri, bir ağ gibi, tüm dünyanın üzerine atıldığında ve üniter bir patronluk altında tüm halklar bir araya getirildiğinde, endüstriyel işbölümü sorununun çözüldüğünü ve toplumsal denge yasasına yeniden kavuşulduğu söylemeye cesaret edebilecek miyiz?...

[...]

Şu konuda hemfikiriz: Üretmeden tüketmek, kelimenin tam anlamıyla, yok etmektir; sonuç olarak, parayı üretici olmayan şekilde harcamak, yok etmektir; bu amaçla kendi malından ödünç almak, yok etmektir; zararına çalışmak, yok etmektir; zararına satmak, yok etmektir. Fakat, satabileceğinden daha çok meta almak da zararına çalışmaktır, kendi

malından yemektir, servetini yok etmektir: Bu servetin kaçakçılıkla ya da sahici sözleşmelerle yok olması ne fark eder? Gümrüğün ve engellerin ne önemi var? Sorun, dünyanın efendisi olmayı sağlayan ve ancak çalışma ve mübadele yoluyla karşılığı alınabilecek bir metayı vererek, özgürlükten bile bile vazgeçilip vazgeçilmediği bilmektir.

[...]

SORUN TAM DA BUDUR. Bir ulus için çalışarak yaşamak ile ödünç vererek ölmek arasında fark yok mudur? Eğer Fransa dışardan düşük fiyata alabileceği her şeyi kendi üretmekten vazgeçecekse, üstün olduğu endüstrilerden de vazgeçmemesi için bir neden olmaz; ve bizden uzaklaşan müşterileri geri kazanmak için yaptığımız tüm çabalar çok yanlış anlaşılır. Nihaî sonuçlarına kadar götürülen yasaklama ilkesi [...] yabancı ürünü, bir hiç karşılığında bile olsa, reddetmeye varır; diğer yandan, yasaklama karşıtı ilke de, daha hesaplı olsa bile, ulusal çalışmaya son vermeye varır: Ve ekonomistler, bu alternatifin üstüne çıkmak yerine onu kabul ediyor ve tercih ediyorlar! Ne zavallı bilim!

[...]

İTHALATÇI HALKLAR, SÖMÜRÜLEN HALKLAR: İşte, ürünlerini dünyaya silahların gücüyle dayatamadıklarından, dünyanın beş bucağında serbest ticaretin dibini oyan İngiltere'nin hükümet adamlarının en iyi bildikleri şey budur. [...]

Serbest ticaret, yani serbest tekel, sermayenin ve endüstrinin büyük feodallerinin *kutsal-ittifakı*'dır; işbölümünün, makinelerin, rekabetin, tekelin ve polisin başlattığı işi yerkürenin her noktasında tamamlaması gereken canavarca yapı harcıdır; küçük endüstriyi ezmek ve proletaryaya kesin olarak boyun eğdirmektir. Bu, başlangıç aşamasındaki bir uygarlığın kendiliğinden ürünü olan, fakat uygarlık kendi yasalarının bilincine varır varmaz yok olması gereken soygun ve sefalet rejiminin yeryüzünün her yerinde merkezîleşmesidir; bu, mülkiyetin gücü ve zaferidir. Bu, milyonlarca emekçinin aç olduğu, milyonlarca masum yaratığın daha annelerinin memesindeyken hiçliğe mahkûm edildiği, milyonlarca genç kız ve kadının fahişeliğe mahkûm edildiği, mil-

yonlarca insanın satıldığı, milyonlarca karakterin solduğu bu sistemde tüketimin yürümesi içindir! Ekonomistler bu labirentten bir çıkış yolu, bu işkenceye bir son biliyorlar mı? Hayır: Lânetlilerin saati gibi, iktisadî Kıyamet'in nakaratı da *Daima! Asla!*dır. Ah! Keşke lânetliler cehennemi yakabilseler!...

III. Ticaret dengesi teorisi

Ticarî özgürlük sorunu günümüzde öyle önem kazandı ki, buradan kaynaklanan ve insanlığın hem iyiliği hem de kötülüğü anlamına gelen sonuçların ikili dizisini gözler önüne serdikten sonra, çözümü göstermekten kendimi alıkoyamam. Böylece kanıtlamama nokta koyarak, henüz uzlaşmamış okurun gözünde, bundan sonraki tartışmaları gereksiz kılacağımı umuyorum.

[...]

Ticarî denge ilkesinin, değeri ele alırken belirlediğimiz gerçeklik koşullarını yerine getirmesi için, hem ticarî özgürlüğü hem de emeğin korunmasını uzlaştırması gerekir. İmdi, diferansiyel hakkın yerleşmesiyle meydana gelen de budur. Gerçekten de, bir yandan, tarihsel kökeni vergi kadar saygınlıktan yoksun olan ve suiistimâle yol açan bir ayakbastı parası olarak görülen bu hak, eşitlik koşulunu dayatarak özgürlüğü kabul etmekten ve belirlemekten başka bir şey yapmamıştır. Diğer yandan, her zaman için kesin olarak belirlenmiş olduğunu varsaydığım bu hakkın algılanması emeği yeterince korur, çünkü emeği eşit koşullarda bir rekabete yönelterek, emekten ancak verebileceği şeyi talep eder, yoksa veremeyeceği şeyi değil.

Fakat bu uzlaşma, bu denge, yine çok yeni özellikler edinir ve sentezle ulaşılmış yapısı gereği, ne eksiksiz özgürlüğü ne de mutlak yasaklamayı yaratabilecek etkilere yol açar. Başka deyişle, her ikisinin de sakıncalarını ortadan kaldırırken, toplam avantajlarından da fazlasını verir. Dengesiz özgürlük ucuzluğa yol açıyordu, fakat vasat kârlar getiren

işletmelerin tümünü verimsiz kılıyordu, ki bu da her zaman için bir yoksullaşmaydı. Mutlak dışlamaya vardırılan koruma, bağımsızlığı garanti ediyor fakat pahalılığı sürdürüyordu; çünkü aynı miktar çalışmayla, tek bir ürün çeşidi elde etmek pahalılıktı. Ticarî karşılıklılık yoluyla, *in re*,* insanların kaprislerinden bağımsız, fiilî bir dayanışma yaratılır; emekçi halklar nerede oturuyor olurlarsa olsunlar, doğanın nimetlerinden eşit olarak yararlanırlar; her birinin gücü de refahı da iki misline çıkmış gibidir. Çalışma araçlarının işbirliği içinde kullanılması, masrafların herkes arasında paylaştırılmasıyla, tekelin erişemeyeceği toprakları verimli kılma imkânı sağladığından, toplum çok büyük bir ürün miktarı elde eder. Son olarak, halklar arasında düzgün tutulan ticarî denge asla korumacılık ve bırakınız-yapsınlar gibi kölelik ve imtiyaz biçimlerinde dejenere olamaz; bu dengenin hakikâtini ve kurtarıcı etkisini kanıtlayan da budur.

[...]

Sentezleyici fikir her yerde antagonist elemanlarıyla birlikte işlev görür; ve biz insanlığın ilerlemesini sürekli bir metamorfoz olarak tahayyül ederken, bu ilerleme, gerçekte, bir fikrin diğeri üzerindeki kademeli üstünlüğünden başka bir şey değildir; bu üstünlük ve kademelenme sanki bizi kendimizden gizleyen peçelerin hissettirmeden açılması gibi gelir.

Bu mülahazalardan çıkarılması gereken sonuç, aynı zamanda, bu paragrafın özeti ve daha yüksek bir çözümün duyurusudur:

Toplumun emek tarafından örgütlendirilmesi öyle basit, öyle ilkel, öyle kolay bir zekâ ve uygulama sonucu olmalıdır ki, bencilliğin keşfettiği, sahte bir felsefenin iftiralarına uğrayan, kinin desteklediği bu denge yasası, halklar arasında çalışmanın ve refahın koşullarını eşitlemelidir;

Bilimin hem geçmişini hem geleceğini kapsayan bu yüce formül hem toplumsal çıkarları hem de kişisel özgürlüğü tat-

* Lat., *reel.* (y.n.)

min etmelidir; rekabetle dayanışmayı, emek ile tekeli, tek kelimeyle, tüm iktisadî çelişkileri uzlaştırmalıdır;

Bu formül, insanlığın şahsî olmayan aklında mevcuttur ve toplumların başlangıcından itibaren, hatta günümüzde bile, bu aklı oluşturan negatif fikirlerin her biri gibi davranmalı ve işlev görmelidir; uygarlığı yaşatan, özgürlüğü belirten, ilerlemeyi yöneten ve bunca salınım ve felâket arasında düzenin eşitliğine doğru belli bir güçle bizi taşıyan odur.

Emekçiler ve kapitalistler sert bir mücadelede boş yere birbirlerini tüketiyorlar; parçalı işbölümü, makineler, rekabet ve tekel boş yere proletaryayı kırıp geçiriyor; yönetimlerin büyük haksızlığı ve vergi yalanı, imtiyazların komplosu, kredinin hayâl kırıklığı, mülkiyetin zorbalığı ve komünizmin yanılsamaları halkların köleliğini, çürümeyi ve umutsuzluğu boş yere arttırıp duruyor: İnsanlık arabası, kaçınılmaz yolu üzerinde hiç durmadan ve gerilemeden ilerliyor ve koalisyonlar, açlıklar, hileli iflaslar, bu arabanın dev tekerleri altında, Alplerin ve yeryüzündeki tüm sıradağlarının zirvesinden daha aşağıda kalıyor. Tanrı, elinde terazi, dingin bir görkemle ilerliyor; ve arenanın kumları onun iki kefesini de hafifçe titretiyor.

X. BÖLÜM

YEDİNCİ EVRE - KREDİ

[...]

Sosyalistler! Geleceğin kayıp kâşifleri, bilinmeyen bir ülkenin keşfine kendini adamış öncüler, meçhul eseri pek az insanda sempati uyandıran ve yığının uğursuz bir kehanet gözüyle baktığı bizler: Görevi dünyaya yeniden inanç, yasa, tanrı kazandırmak olan bizler bile eserimizi gerçekleştirirken ne imanı, ne umudu, ne de sevgiyi koruruz. Sosyalistler, bizim en büyük düşmanımız ütopyadır! Deneyin ışığında, kararlı adımlarla yürürken yalnızca kendi talimatımızı bilmeliyiz: İLERİ! Kaçımız yok olup gitti de kimse onların yazgısına gözyaşı dökmedi! Yollarını açtığımız kuşaklar bizim yok olup gitmiş mezarlarımız üzerinden sevinçle geçiyorlar; şimdiki zaman bizi aforoz etti, gelecek bizi hatırlamayacak, varlığımız ikili bir hiçlik içinde yok olup gidiyor...

Fakat çabalarımız yok olmadı. Bilim, bizim kahramanca şüpheciliğimizin meyvesini toplayacak ve gelecek kuşaklar, bizim kim olduğumuzu bilmeden, kendimize yararı dokunmayan bu mutluluktan bizim fedakârlığımız sayesinde yararlanacaklar. İLERİ! İşte bizim tanrımız bu, imanımız, fanatizmimiz bu. Birbiri ardına düşeceğiz; en sonuncumuza varana dek; yeni gelenin küreği en kıdemlimizin mezarına toprak atacak; bizim sonumuz hayvanlarınki gibi olacak: Biz, şehitlerimize rağmen, rahibin cenaze duası okuyacağı kişilerden değiliz. [...] Peşimizden gelen insanlıktan ayrı olan bizler, tüm insanlığın ta kendisi olalım: Gücümüzün ilkesi bu yüce bencilliktedir. Bilgeler bizi istedikleri kadar hor görsünler: Onların fikirleri cesaretleri kadardır; onları okudukça, onların bize değer vermesinden vazgeçmemiz gerektiğini öğrendik. Fakat, hiçbir çelişkinin şaşırtmadığı şaire, uygarlığın dışladığı kişilerin şiirini okuyana ve günün birinde onla-

rın kalıntıları üzerinde tefekküre yatacak olan yaşlı ozana, selâm olsun! Şair, şimdiden unutulmaya mahkûm olsalar da ne cehennemden ne de ölümden korkanlar seni selâmlıyor! Dinle!

Şafağın sökmesine iki saat vardı: Gece soğuktu; rüzgâr çalılıklar arasından esiyordu; dağlar arasındaki geçitten geçmiş, bitkilerin ve yaşamın belli belirsiz can verdiği ıssız yerlere doğru sessizce ilerliyorduk. Aniden, düşüncelerini hatırlayan bir insanın boğuk sesini işittik:

İşbölümü emekçinin aşağılanmasına yol açtı: Bu nedenle çalışmayı makineyle ve atölyeyle özetledim.

Makine kölelerden başka bir şey yaratmadı, atölye de ücretlileri yarattı: Bu nedenle rekabete yol açtım.

Rekabet tekeli doğurdu: Bu nedenle devleti meydana getirdim ve sermayeye fren koydum.

Devlet proleter için yeni bir kölelik oldu ve ben dedim ki: Bir ulusun emekçileri diğeriyle el birliği etsin.

Bunun üzerine sömürücüler sömürülenlere karşı dört bir yanda işbirliği yaptılar: Yeryüzü bir süre sonra köleler kışlasından başka bir şey olmayacak. Emeğin sermaye tarafından finanse edilmesini ve her bir emekçinin girişimci ve imtiyazlı olmasını istiyorum!...

Bu sözler üzerine durduk. Bu yeni çelişkinin ne anlama gelebileceğini kendi kendimize düşündük. Sesin ciddî tınısı yüreğimizde yankılanırken kulaklarımıza bu ses sanki görünmez biri aramızda vaaz veriyormuş gibi geliyordu. Gözlerimiz vahşî hayvanların gözleri gibi parıldıyor, gecenin içine pırıl pırıl bir çizgi yansıtıyordu: Tüm duyularımız meçhul bir arzuyla, meçhul bir kesinlikle canlanmıştı. Ne sürprizden ne de korkudan kaynaklanan hafif bir ürperti uzuvlarımızda dolaştı: Sanki akışkan bir şey kaplıyordu içimizi; her birimizden diğerlerine doğru yansıyan yaşam ilkesi varlıklarımızı ortak bir bağla birbirine bağlıyor gibiydi; ruhlarımız ise, birbiriyle kaynaşmadan, kendi aralarında uyumlu ve sevgi dolu büyük bir ruh meydana getiriyordu sanki. Yüksek bir akıl, gökten gelen bir kıvılcım gibi, zihinlerimizi aydınlatıyordu. Kendi düşüncelerimizin bilinciyle birleşen şey, baş-

kalarının düşüncelerinin gelip içimize nüfuz etmesiydi; ve bu mahrem ilişkiden, ortak, ama yine de ifade edilişinde ve motiflerinde çeşitlilik taşıyan bir iradenin tatlı duygusu doğuyordu yüreklerimizde. Kendimizi birbirimize daha bağlı, ayrılamaz, yine de daha özgür hissediyorduk. İçimizde saf olmayan tek bir düşünce uyanmıyordu; dürüst ve cömert olmayan tek bir duygu hissetmiyorduk. Karakterleri yok etmeyen, sevgi sayesinde onları ideale kadar yükselten bu bir anlık esrime içinde, bu mutlak ortaklaşma içinde, toplumun ne olabileceğini, ne olması gerektiğini hissettik; ve ölümsüz yaşamın sırrı bize malûm oldu. Her gün, tek laf etmeye gerek duymadan, hatta hiç işaret bile etmeden, içimizde emre ya da itaate benzer hiçbir şey hissetmeden, sanki hepimiz hareketin hem ilkesi hem de organlarıymışız gibi, harikulâde bir bütün olarak çalıştık. Ve, akşama doğru, yavaş yavaş kaba kişiliklerimize doğru geri döndüğümüzde, her düşüncenin bir çaba olduğu, her özgürlüğün bir parçalanma olduğu, her sevginin şehvetperestlik olduğu, her toplumun iğrenç bir temas olduğu o karanlık yaşama geri döndüğümüzde, yaşamın ve zekânın acıyla akarak bağrımızdan çıkıp gittiğini sandık.

İnsan yaşamının dokusu çelişkidir. Bu çelişkilerin her biri toplumsal yapının başlı başına bir anıtıdır; kamu düzeninin ve ancak uçların bu mistik birliğiyle oluşan ailelerin refahının bir öğesidir.

Fakat, tüm tezahürleri içinde ve çatışkılarının tamamen tükenmesine göre ele alınan insan da bir çatışkı sunar; bu çatışkıya yeryüzünde hiçbir şey cevap veremez, bu dünyada çözümsüz kalır. Bu nedenle, toplumdaki düzen, ne kadar mükemmel sanılsa da, üzüntüyü ve sıkıntıyı asla tamamen ortadan kaldıramayacaktır: Bu dünyada mutluluk her zaman peşinden koşmaya mahkûm olduğumuz, fakat doğanın ve tinin aşılamaz antagonizmasının bizim erişemeyeceğimiz yerde tuttuğu bir idealdir.

İnsan yaşamı sonraki bir dünyada devam edecek midir, yoksa yüce denklem bizim için hiçliğe geri dönüşle mi gerçekleşecektir, bilmiyorum: Günümüzde ne birini ne de diğerini doğrulamamı sağlayacak hiçbir şey yok. Söyleyebilece-

ğim tek şey, erişebileceğimizden daha ötesini düşündüğüm ve yaşayan insanlığın erişebileceği nihaî formülün, insanlığın önceki tüm konumlarını kapsaması gereken formülün, yeni ve tanımsız bir uyumun henüz ilk terimi olduğudur.

Kredi örneği, yazgımızla ilgili bu sorunun hiç durmadan tekrarlanmasını anlamamızı sağlayacaktır. Fakat, sorunun özüne inmeden önce, kredi hakkında genel olarak yaygın önyargılara dair birkaç laf edelim ve hedefi ve kökeni iyice anlamaya çalışalım.

I. Kredi fikrinin kökeni ve kaynağı
Bu fikre dair çelişik önyargılar

Kredinin çıkış noktası paradır.

Şanslı koşulların bir araya gelmesi sonucunda, altının ve gümüşün değeri öncelikle oluştuğundan, paranın, bütün belirsiz ve dalgalanan değerlerin, yani toplumsal olarak oluşmamış, resmî olarak saptanmamış değerlerin tipik ifadesi nasıl olabildiğini II. Bölüm'de gördük. Bu vesileyle, bütün ürünlerin değeri bir kez saptandığında ve son derece değişebilir kılındığında, tek kelimeyle, bütün ödemelerde para olarak kabul edilebilir olduğunda, toplumun, bu olgu nedeniyle, iktisadî gelişimin en üst düzeyine erişebileceği, dolayısıyla ticarî bakış açısından da buna yatkın olabileceği kanıtlandı. Toplumsal iktisat, bugün olduğu gibi, basit oluşum durumundaki mübadelelerle bağıntılı olmaktan çıkarak, yetkin bir durumda olur. Üretim kesin anlamda örgütlenemez; ve işçinin, servet elde etmek ve refah sağlamak için, kâh masraflarını azaltarak, kâh çalışmasını bölerek ve daha iyi yöntemler keşfederek, yeni tüketim nesneleri icat ederek, rakiplerine baskı yaparak ya da onların saldırılarını engelleyerek üretmesi, hiç durmadan üretmesi yeterli olur.

Bu aynı bölümde, sosyalizmin para karşısındaki aptallığına işaret ettik; ve bu icadı kendi ilkesine indirgeyerek, değerli madenlerde engellememiz gereken şeyin kullanım değil, imtiyaz olduğunu gösterdik.

Gerçekten de, olası tüm toplumlarda, hatta komünist toplumda, üreticinin ya da tüketicinin hakkını ihlâl etme ve paylaşımı adaletsiz kılma pahasına bir mübadele ölçüsü gereklidir. İmdi, herhangi bir işbirliği yöntemi uyarınca değerler genel olarak oluşana dek, tüm ürünler arasından herhangi birinin, değeri en otantik, en iyi tanımlanır, en az değişebilir gözükenin ve bu avantaj sayesinde büyük bir koruma ve nakletme kolaylığı sağlayanın tipik olarak alınması, yani hem dolaşım aracı olarak hem de diğer değerlerin paradigması olarak alınması gerekir. Dolayısıyla, gerçekten imtiyazlı bu ürünün tüm özlemlerin hedefi hâline gelmesi, emekçinin perspektifinde cennet, tekelin perspektifinde güvence olması kaçınılmazdır; tüm yasaklamalara rağmen, bu değerli tılsımın kıskanç bir iktidarın bakışlarından uzak, elden ele dolaşması kaçınılmazdır; paranın resmî değerine hizmet eden değerli madenlerin büyük bölümünün böylece gerçek kullanımından sapması ve para biçimi altında uyuklayan bir sermaye, tüketim dışı bir zenginlik hâline gelmesi kaçınılmazdır; bu mübadele aracı niteliğiyle altının da sırası geldiğinde spekülasyon nesnesi olarak hizmet etmesi ve geniş bir ticarete temel teşkil etmesi kaçınılmazdır; son olarak da, kamuoyu tarafından korunarak, kamunun himayesi altında, iktidarı fethederken, aynı zamanda da ortaklığa son verir! [...]

Altın ve gümüş, yani değer olarak oluşmuş ilk meta, diğer değerlerin ölçüsü olarak ve evrensel mübadele aracı olarak ele alındığından, her ticaret, her tüketim, her üretim buna bağlıdır. Altın ve gümüş, özellikle sosyallik ve adalet karakterlerini en üst düzeyde edinmiş olduklarından, iktidarın, krallığın, neredeyse tanrısallığın eşanlamlısı hâline gelmişlerdir. Altın ve gümüş ticarî yaşamı, zekâyı ve erdemi temsil eder. Para dolu bir sandık kutsal emanet sandığıdır, büyülü kül şişesidir, bunu tüketme gücüne sahip olanlara sağlık, zenginlik, zevk ve ün verir. Emeğin tüm ürünlerinin parayla aynı mübadele değeri olsaydı, tüm emekçiler paraya sahip olanlarla aynı avantajlardan yararlanırlardı; herkes kendi üretme yetisinde tükenmez bir zenginlik kaynağına sahip olurdu. Fakat para dini ancak insan aklının ve adaletinin

çabasıyla yok edilebilir, daha doğrusu, değerlerin genel oluşumu ancak bu şekilde sağlanabilir: O zamana dek, düzenli [polisli] bir toplumda olduğu gibi, paraya sahip olmanın zenginliğin kesin işareti olması, paradan yoksun olmanın da neredeyse kaçınılmaz bir şekilde sefaletin işareti olması kaçınılmazdır. Para, toplumun damgasını taşıyan tek değer olduğundan, ticarette geçerli nitelikte tek meta olduğundan, genel akıl gibi o da insan soyunun putudur. Hayâl gücü, madenin temsil ettiği kolektif düşüncenin sonucu olan şeyi madene atfettiğinden, herkes, refahı hakikî kaynağında aramak yerine, yani tüm değerlerin toplumsallaşmasında, yeni parasal simgelerin hiç durmaksızın yaratılmasında aramak yerine, özellikle para edinmekle, her zaman, hep para edinmekle meşgul olmuştur.

[...]

Kredinin geri kalmış örgütlenmesinin, önceki tüm iktisadî tezahürler gibi, endüstriye yeni bir atılım kazandırırken, sefalette bir artışa da yol açtığı doğrudur: Fakat, nihayet, toplumsal sorun yeni bir ışık altında ortaya çıkmıştır ve bugün daha iyi bilinen çatışkı, yakındaki bütünlüklü bir çözüm ümidini taşımaktadır.

Böylece, kredinin sonraki fakat bugüne kadar fark edilmemiş hedefi, paranın yardımıyla ve para prototipi üzerinden, hâlâ dalgalanmakta olan tüm değerleri oluşturmaktır; açıkça itiraf edilmiş ve dolaysız hedefi, toplumda düzenin ve emekçiler arasında refahın üstün koşulu olan bu yapının yerine madenî değerin daha yaygın dağılımını geçirmektir. Bu yeni fikrin öncüleri paranın zenginlik olduğunu söylemektedirler: Eğer herkese para sağlayabilirsek, çok para sağlayabilirsek, herkes zengin olur. Tüm yeryüzünde kredi kurumları bu tasım sayesinde gelişmiştir.

[...]

Kredinin şeceresini ve varlık nedenini anlattıktan sonra, ortaya çıkışını, yani bilimin kategorileri içinde ona atfedilmesi gereken mertebeyi açıklamamız gerekir. Siyasal iktisadın sığlığını ve tutarsızlığını özellikle burada belirtmemiz gerekir.

Gördüğümüz gibi kredi, son sözü mutlak ticarî özgürlük olan pazarlar teorisinin hem sonucu hem de çelişkisidir. Öncelikle kredinin pazar teorisinin sonucu olduğunu ve böylelikle zaten çelişik olduğunu söylüyorum.

Toplumun bu hem fantastik hem de gerçek tarihinde geldiğimiz noktada, tüm örgütlenme usûllerinin ve denge araçlarının birbiri ardına geldiğini ve değer çatışkısını eskisinden daha zorlayıcı ve daha ölümcül biçimde hiç durmaksızın yeniden ürettiğini gördük. Evriminin altıncı evresine ulaşan toplumsal deha, onu iten yayılma hareketine boyun eğerek, pazarı, yani kendinde eksik olan karşı gücü DIŞARDA, dış ticarette arar. Şimdi ise, hayâl kırıklığına uğramış olarak bu karşı gücü, bu pazarı, ne pahasına olursa olsun gerekli olan bu mübadele garantisini iç ticarette, İÇERDE aradığını göreceğiz. Kredi yoluyla toplum bir anlamda kendi üstüne kapanır; üretim ve tüketim topluma uygun ve özdeş şeyler olduğundan, dengeyi, tanımsız bir fışkırmayla değil, kendi içinde bulacağını anlamış gözükmektedir.

[...]

Çünkü sonuçta, bizim kıskanç tekel sistemimizde, dayanışmadan yoksun üretim ve tesadüfî ticaret sistemimizde olduğu gibi, tüketicinin bir üründen diğerine gitmesinde aracı olarak kullanılan şey paradır, yalnızca paradır; keza kredi, paranın bu özelliğini büyük ölçüde uygulayarak, üreticinin ürünlerinin –satılmasını beklerken– sonucunu almasına hizmet eder. Para, satışın, zenginliğin pazara sürülmesinin *fiilî* gerçekleşmesidir; kredi bunun *önceden* gerçekleşmesidir. Fakat her iki durumda da grup başı her zaman pazar olduğundan; üretimden tüketime gidilmek isteniyorsa öncelikle pazardan geçmek gerektiğinden; bundan çıkan sonuç, kredinin örgütlenmesinin içerde pazarın örgütlenmesine denk olduğudur ve sonuç olarak, iktisadî gelişim düzeninde bunun hemen ardından serbest ticaret ya da dış pazar teorisi gelir.

[...]

Kredi, paranın göklere çıkarılmasıdır, tüm ürünler üzerindeki krallığının ilânıdır. Sonuç olarak, kredi, yasaklama-

cılık-karşıtı sistemin en resmî inkârıdır, ekonomistler açısından ticaret dengesinin aşikâr doğrulanışıdır. Ekonomistler fikirlerini genelleştirmeyi bir kez olsun öğrenmelidirler ve bize şunu söylemelidirler: Bir ulus için satın aldığı metaların fiyatını parayla ya da kendi ürünleriyle ödemesi fark etmiyorsa, nasıl olur da paraya ihtiyaç duyar? Çalışan bir ulus nasıl olur da tükenir? Nasıl olur da her zaman tek ürünü, yani parayı tüketmeye talep duyabilir? Paranın yokluğunu telafi etmek için bugüne dek hayâl edilmiş bütün kurnazlıklar, örneğin ticarî kâğıtlar, banka kâğıtları, kâğıt paralar, nasıl olur da bu ihtiyacın ifadesi olurlar ve onu daha da hissedilir kılarlar? Gerçekten de, günümüzde ekonomist sektin ifadesi olan yasaklamacılık-karşıtı fanatizm, para ticaretini yaygınlaştırmak ve kredi kurumlarını çoğaltmak için giriştiği olağanüstü çabaların yanında anlaşılmaz kalmaktadır.

Bir kez daha ifade edersek, kredi nedir? Teorinin buna cevabı, yatırılan değerin –daha önce âtıl durumda olan bu değeri dolaşabilir kılacak şekilde– serbest kalmasıdır. Daha basit bir dilde konuşalım: Kredi, güçlükle mübadele edilebilir bir değer yığını karşısında, mübadeleye en yatkın metadan, sonuç olarak en değerli metadan, paradan bir kapitalistin çektiği avanstır. Bu para, Cieszkowski'ye göre, mübadele edilebilir bütün değerleri beklentide tutmaktadır ve para olmadan bu değerler de yasağın damgasını yerler. Bu para, tüm diğer ürünleri ölçer, onlara hâkim olur ve altında tutar. Yalnızca bu parayla borçlar kapatılır ve yükümlülüklerden kurtulunur. Uluslara da özel şahıslara da refahı ve bağımsızlığı sağlayan bu paradır. Sonuç olarak, para, yalnızca iktidar değil, özgürlük, eşitlik, mülkiyettir, her şeydir.

İşte, insan soyunun, ortak bir kanıyla anladığı şey budur. Ekonomistlerin herkesten daha iyi bildikleri, ama en gayretli biçimde itiraf ettikleri ilkeleriyle çelişki içinde olan bir liberalizm fantezisini desteklemek adına gülünç bir coşkuyla mücadele etmeye devam ettikleri şey de budur. Kredi, emekçinin eline onu öldüren aygıtı, parayı vererek çalışmayı kurtarmak için icat edilmiştir. Ve sanayileşmiş uluslar arasındaki mübadelelerde para avantajının önemsiz olduğunu;

bunların ödemelerini metayla ya da nakit yapmalarının bir şey ifade etmediğini; ve bunların tek dikkate alması gereken şeyin ucuzluk olduğunu ileri sürmek için de buradan yola çıkılır.

Fakat uluslararası ticarette değerli madenlerin başat konumlarını yitirdikleri doğru olsa da, bu demektir ki, uluslararası ticarette bütün değerler aynı belirlenim düzeyine varmışlardır ve para olarak, eşit ölçüde kabul edilebilirlerdir. Başka deyişle, *halklar arasında* mübadele yasası bulunmuş ve çalışma örgütlenmiştir. Dolayısıyla bu yasa ifade edilirken, bu örgütlenme uygulanırken krediden söz etmek ve emekçi sınıf için yeni zincirler oluşturmak yerine, mübadelede bulunmadıkları için iflâs eden bütün bu endüstrilere, iş bulamadıkları için açlıktan ölen bu işçilere, ürünlerinin, el emeklerinin, sanki banknot ya da paraymış gibi, tüketimleri için kullanabilecekleri değer hâline nasıl geldiği, uluslararası denge ilkesinin uygulanması yoluyla öğretilir. Nasıl yani? Ekonomistlere göre ulusların ticaretini yöneten ilke özel endüstriye uygulanamayacak mı, olabilir mi bu? Neden? Gerekçe, kanıt gösterin, Tanrı aşkına!

Kredi fikri çelişik, krediyi örgütleme projesi çelişik, kredi teorisi ile serbest ticaret teorisi çelişik...

[...]

Tüm kredinin, dolayısıyla tüm güvencenin kaynağını devletten türetmek şu soruda ifade bulur:

Devlet; üretici olmayan bu organ, mülkiyetsiz ve sermayesiz şahsiyet, ipotek teminatı olarak yalnızca kendi bütçesini sunan, her zaman borçlu, her zaman hileli müflis, her zaman borca batmış, kendisiyle birlikte herkesi, sonuç olarak kendisine borç verenleri de yükümlülük altına sokmadan kendi yükümlülük altına giremeyen, nihayet, tüm kredi kurumlarının kendiliğinden dışında oluştuğu devlet; kaynaklarıyla, güvencesiyle, inisiyatifiyle, dayattığı dayanışmayla, evrensel komandit ortak, kredinin yaratıcısı olabilir mi? Diyelim oldu, toplum buna müsaade eder mi?

Bu soruya olumlu cevap verilebilseydi, devlet de, serbest ticaret yoluyla proletaryayı özgürleştirme ütopyasından vaz-

geçerek ve kendi üzerine kapanarak, sermayenin kendisini üreten emeğe geri dönüşü yoluyla üretim ile tüketim arasındaki dengeyi yeniden kurmaya çalışan kredinin ifade ettiği toplumun arzusunu yerine getirme aracına sahip olurdu. Devlet, krediyi oluşturarak, değer oluşumunun dengini elde etmiş olur: İktisadî sorun çözülmüş, emek kurtulmuş, sefalet bastırılmış olur.

Devleti, despotik-komünist eğilimine rağmen kredinin hem yaratıcısı hem de dağıtıcısı kılma önerisi temel önemdedir ve tüm dikkatimizi buraya yöneltmemize değer.

[...]

Eğer devlet kredinin örgütleyicisi, bankanın işletmecisi olursa, bu, kendi öz kaynaklarıyla değil, idare edilenlerin servetiyle olur: Bundan çıkarılması gereken sonuç, kredinin devlet eliyle örgütlenmesi sisteminde, belli bir kurgusal ya da zımnî dayanışma gereğince, yurttaşlara ait olan şeyin devlete ait olmasıdır, yoksa tersi değil; ve XV. Louis'nin valisi hükümdara krallığını göstererek, "tüm bunlar sizindir, sir!" derken haklıydı.

[...]

Devlet, doğuştan gelen iğrençliğiyle, özünü oluşturan üretken olmama hâliyle, borç alma alışkanlıklarıyla, yani yaratıcı güce en fazla karşıt olan ve kendisini yaratan tüm özellikleriyle, kredinin hükümdarı değil, kredisizliğin tipik örneği kalır ve ezelî olarak da böyle kalmak zorundadır. Her dönemde ve tüm halklarda devletin kendi bağrından kredi çıkarmakla değil, kendi borçlarını düzenlemekle sürekli olarak meşgûl olduğu görülür. [...]

Başka türlü olabilir mi? Şu iki şeyin, kredi ile devletin yok edilemez antagonizmasının farkına varmak için çok zeki olmak gerekli mi? Devlet, ne denirse densin ve ne yapılırsa yapılsın, yurttaşların evrenselliğiyle asla aynı şey değildir, zaten olamaz da. Sonuç olarak, devletin serveti özel kişilerin servetinin toplamına özdeş değildir; aynı nedenle, devletin yükümlülükleri de vergi ödeyen her bir kişininkiyle ortak ve dayanışma içinde olamaz. [...]

II. Kredi kurumlarının gelişimi

Kredi, tüm siyasal iktisadın en güç, aynı zamanda da en ilginç ve en dramatik bölümüdür. Ayrıca, bu konuda yayımlanmış ve bazıları çok kapsamlı büyük miktarda esere rağmen, bu devasa sorunun henüz tüm boyutlarıyla, sonuç olarak tüm sadeliği içinde ele alınmadığını söyleyebilirim. Ezelî mantığın aracı olan insanın, bir dizi hareket aracılığıyla saf bir soyutlamayı –KREDİ– yavaş yavaş gerçekleştirdiğini özellikle burada göreceğiz; tıpkı bu aynı insanın, işbölümü, hiyerarşi, rekabet, tekel, vergi, ticarî özgürlük gibi soyut fikirlerin tüm bu olağanüstülüğünü gerçekliğe dönüştürdüğünü gördüğümüz gibi.

[...]

Serveti paradan ibaret olan kapitalist, fonlarını yatırma, mübadele etme, bunları mümkün olduğunca üretken kılma, para üretebilir kılma, yani her türden şeyi üretebilir kılma ihtiyacı duyar. Bu kapitalist paralarından kurtulma ihtiyacını böylesine güçlü hissederken, mülkü topraklardan, evlerden, makinelerden, vs. oluşan kapitalist de kendi işletmesi için para sağlama ihtiyacını aynı şekilde duyar.

Serveti paradan ibaret olan kapitalist, fonlarını yatırma, mübadele etme, bunları mümkün olduğunca üretken kılma, para üretebilir kılma, yani her türden şeyi üretebilir kılma ihtiyacı duyar. Bu kapitalist paralarından kurtulma ihtiyacını böylesine güçlü hissederken, mülkü topraklardan, evlerden, makinelerden, vs. oluşan kapitalist de kendi işletmesi için para sağlama ihtiyacı duyar.

Bu iki kapitalistin sermayelerini üretebilmeleri için işbirliği yapmaları gerekir. Fakat insan işbirliğine gereksinimi olduğu ölçüde ondan nefret de eder; ve ne sanayici ne de para sahibi, anlaşmaya çalışmalarına rağmen, işbirliği yapmayı başarabilir. Tiksintilerini şiddetlendirmeden arzularını tatmin etmekle yetinen bir araç kendini gösterir: Para sahibi fonlarını sanayiciye, onun taşınır ve taşınmaz sermayelerini teminat olarak alarak, ayrıca da bir kâr ya da çıkar karşılığı, ödünç verir.

Öz olarak, kredi ilk olarak bu şekilde kendini gösterir, ya da okulun değişiyle, *tezi* budur.

[...]

Kredi kurumlarının ikinci terimi, antitetik dizisi, birincinin tersi, bir anlamda yadsınmasıdır: Dolaşım ve indirim bankalarını, banka kağıtlarıyla, banknotlarla, havalelerle, vs. ilişkili her şeyi içerir.

[...]

III. Kredinin yalan ve çelişkisi
Yıkıcı etkileri; yoksullaştırıcı gücü

Tanrı, insanı kredinin mucizevî yolunda ilerletirken, sanki toplumun bağrında sefaletin yayılması ve sürekliliği için genel bir güvence kurumu yaratmayı amaçlıyor gibidir.

Şu ana kadar gördük ki, siyasal iktisadın her evriminde, efendi ile ücretli arasındaki, kapitalist ile emekçi arasındaki ayrım daha da derinleşti. Makineler ve rekabet, tekel, devlet örgütü, yasaklar ve muafiyetler, insan dehasının emekçi sınıfı yatıştırmak için hayâl ettiği her şey, sürekli olarak, imtiyazın yararına ve emeğin giderek daha da ezici bir şekilde baskı görmesine yol açtı. Şimdi de eseri sağlamlaştırmak, düşman akınlarına karşı mevziyi pekiştirmek ve mülksüzün saldırılarına karşı mülk sahibine güvence vermek söz konusudur. Fakat bu güvencenin bedelini de yine soyulanlar ödeyecektir. Yazılı olduğu gibi: HER ŞEY EMEKÇİ TARAFINDAN VE HER ŞEY EMEKÇİYE KARŞI!

[...]

Kredi, özü gereği ve hedef olarak, piyango gibi, her zaman için verdiğinden daha fazlasını ister; verdiğinden daha fazlasını istemeden yapamaz: Yoksa kredi olmaktan çıkar. Dolayısıyla her zaman kitleler soyulur ve hangi kisve altında olursa olsun, bu, emeğin sermaye tarafından karşılıksız sömürülmesidir.

[...]

Kredi yalan söylüyorsa eğer, hırsızlık yaptığı içindir. Bu iki fikrin ilişkisi üretken olmama ve sefalet kadar kaçınıl-

mazdır. Gerçekten de, kredi, paranın krallığının ve sermayenin üretkenliğinin en geniş ölçekteki örgütüdür: Kredi adı altında birbirine akıl danışan ve emekçinin köleliğini kullanmak için birleşen iki kurgu.

İlkelere geri dönmekten sıkılmıyoruz.

Tıpkı kapitalistle emekçi arasında üstünlük ve bağımlılık olması gibi, tıpkı, başka deyişle, sermayenin toplum içinde kaçınılmaz bir feodaliteyi başlatması gibi; parayla diğer metalar arasında da üstlük ve altlık ilişkisi vardır. Şeylerin hiyerarşisi, kişilerin hiyerarşisini yeniden üretir.

[...]

Kredi, vergi gibi ikiyüzlüdür, tekel gibi soyguncudur, makineler gibi kölelik aracıdır. Sinsice ve yavaş yavaş yayılan bulaşıcı bir hastalık gibi, önceki felâketlerin en yoğunlaşmış, yeri en belirgin etkilerini halk kitleleri arasında yayar, açar, dağıtır. Fakat, dindarlık, çalışma, ilerleme, işbirliği, insanseverlik, vs., hangi kisve altında olursa olsun, kredi hırsız ve katildir, endüstriyel feodalitenin ilkesi, aracı ve amacıdır.

[...]

İmdi, devlette cereyan eden şey toplumda da cereyan eder. Toplum, kredi yoluyla iki kasta bölünmüştür; biri sürekli olarak kredi verir, diğeri kredi alır. Fakat, devlet içinde işlem tek ve merkezîyken, toplum içinde kredi milyonlarca borç alan ve kapitalist arasında sonsuzca bölünmüştür. Zaten sonuç da her zaman aynıdır. Üç yüzyıl içinde devletin dokuz kez hileli iflâsı, Seine ticaret mahkemesinin her ay kayıtlarına geçen yüz iflâs: Bu sahici rakamlardan yola çıkarak kredinin halkların iktisadı üzerindeki icraatı hakkında bir fikir sahibi olabiliriz.

Sürekli iflâs, bitip tükenmek bilmeyen hileli iflâs; işte, kredinin topluma ve devlete dair son sözü. Başka çözüm aramayın: Maliye bilimi, amortisman sandığını hayâl ederken, kendi çelişkisini gözler önüne sermiştir. İnsanlık içindeki yaşamın iktisadî kategorilerden başka yasalara itaat ettiği artık ortadadır: Örneğin, insanlığın kredi yoluyla yaşadığı ve geliştiği madem ki doğru, insanlık devlet içinde her otuz

yılda bir ve toplum içinde sürekli olarak yok olmak zorundadır.

Fakat insanlığın yaşamı hep sürüp gider; zenginlik ve refah, özgürlük ve zekâ sürekli ilerleme hâlindedir; gerçek kredi bizi sürekli olarak ölmeye mahkûm etse de, her zaman için her bir iflâsın ardından gelen kişisel kredi bizi muzaffer bir çabanın önüne getirir; ve kendi formüllerimize inanacak olursak, her zaman yok olmanın eşiğindeki bir ölüm yasası altında her zaman yeniden ele alınan uygarlığın eseri, bilime rağmen, akla rağmen, zorunluluğa rağmen, anlaşılmaz bir mucizeyle sürer.

XI. BÖLÜM

SEKİZİNCİ EVRE - MÜLKİYET

I. Mülkiyet, iktisadî dizi dışında açıklanamaz. Sağduyunun örgütlenmesi üzerine ya da kesinlik sorunu

Mülkiyet sorunu, insanın yazgısı sorununun ardından, aklın önüne koyabileceği en büyük, çözebileceği ise en son sorundur. Gerçekten de, teolojik sorun olan din muamması açıklanmıştır; konusu bilginin değeri ve meşruluğu olan felsefî sorun çözülmüştür. Geriye, bu iki sorunla birlikte olan ve çözümü, herkesin itiraf ettiği gibi, esas olarak mülkiyete bağlı olan toplumsal sorun kalmaktadır.

[...]

Kendinde mülkiyet teorisini iyi anlamak için, olayları en tepeden ele almak ve felsefeyle siyasal iktisadın temel özdeşliğini yeni bir çehre altında sunmak gerekir.

Tıpkı endüstrinin bakış açısıyla uygarlığın hedefinin ürünlerin değerlerini oluşturmak ve çalışmayı örgütlemek olması ve toplumun da bu yapı ve bu örgütlenmeden başka bir şey olmaması gibi; tıpkı felsefenin konusunun bilginin değerini belirlemek ve genel anlamı örgütleyerek yargıyı temellendirmek olması ve mantık denen şeyin de bu belirlenim ve bu örgütlenmeden başka bir şey olmaması gibi.

Mantık, toplum, yani hep akıl: Üretici yetenekleri, faaliyeti ve zekâsıyla türümüzün bu dünyadaki yazgısı budur. Örneğin, ardışık tezahürleriyle insanlık canlı bir mantıktır: Her iktisadî olgunun ruhun bir yasasının ifadesi olduğunu, ve –idrak gücündeki her şey geçmişteki bir deneyim olduğundan– toplumsal pratikte aklın bir soyutlamasından kaynaklanmayan hiçbir şeyin olmadığını bu eserin başında söylememizin nedeni budur.

Toplumun, tıpkı mantık gibi, temel yasası, *akıl ile deneyimin uyumu*'dur. Akıl ile deneyimi uyuşturmak, teori ile pratiğin birliğiyle yürümek; işte hem ekonomistin hem de filozofun önerisi budur; eylemde bulunan ve düşünen her insana dayatılan ilk ve son buyruk budur. Kolay bir koşul kuşkusuz; ama ancak görünüşte pek basit bu formül içinde düşünülürse böyle. İnsanın hem kurtulmak hem de uyum sağlamak için başından beri yaptığı her şey dikkate alındığında ise olağanüstü, yüce bir çaba.

Fakat akıl ile deneyimin bu uyumundan ya da bizim adlandırdığımız gibi, kendi içinde mantıktan başka bir şey olmayan sağduyunun bu örgütlenmesinden ne anlıyoruz?

Öncelikle, algılanması ne çıkarsama ne de araştırma gerektiren, sezgisel ve dolaysız gerçeklikteki şeylere uygulandığı şekliyle yargıyı *sağduyu* olarak adlandırıyorum. Sağduyu içgüdüden daha fazla bir şeydir: İçgüdü kendi belirlenimlerinin bilincinde değilken, sağduyu ne istediğini, neden istediğini bilir. Sağduyu, inanç, deha ya da alışkanlık da değildir; bunlar ne kendilerini değerlendirebilir ne de bilir. Sağduyu ise, tıpkı çevresindeki her şeyi bilip değerlendirdiği gibi, kendini bilir ve değerlendirir.

Sağduyu bütün insanlarda eşittir. En üst düzey gerçeklik ve en kusursuz kesinlik fikirlere sağduyudan gelir: Felsefî kuşkuya yol açan o değildir. Sağduyu, sentez oluşturarak birleşmiş olan akılla deneyimdir. Sağduyu, bir kez daha, yargıdır; ama diyalektiğin ve hesabın olmadığı yargı.

Fakat sağduyu, şeylerin üzerine dolaysız bir gerçeklik olarak düştüğünden, genel fikirlerden, zincirleme önermelerden, sonuç olarak yöntem ve bilimden tiksinir: Öyle ki bir insan kendini kurgulara teslim ettiği ölçüde sağduyudan, dolayısıyla kesinlikten uzaklaşmış görünür. Bu durumda, sağduyu bakımından eşit olan insanlar, onları doğal olarak tiksindiren bilim bakımından nasıl eşit olacaklardır?

Sağduyu ne artışa yatkındır ne azalmaya: Kendi içinde ele alınan yargı hep aynı kalır, daima kendine eşit ve özdeştir. Yine bu durumda, sadece sağduyu dışında yeteneklerin eşitliğini sürdürmek değil, dahası, bu yeteneklerin içindeki

bilgiyi sağduyunun üzerine yükseltmek nasıl mümkün olabilir?

İlk bakışta çok büyük gözüken bu güçlük, daha yakından bakıldığında ortadan kalkar. Yargı yetisini ya da sağduyuyu düzenlemek, açıkça ifade edersek, zihnin, tek tek ele alındıklarında hepsi de sezgisel ve dolaysız bir gerçeklik taşıyan, ama bütünü bu ilerleme olmadan elde edilemeyen bir formül veren –ki sonuçta bu formül sağduyunun sıradan kapsamını aşar– bir dizi yargı yoluyla bilinenden bilinmeyene gitmesini sağlayan genel yordamları keşfetmektir.

Bilgilerimizin tüm sistemi sağduyuya dayanır. Fakat bu sistem tikel ve dolaysız olanla sınırlı olduğundan, kendi basit bakışıyla geneli kapsayamayan ve genele erişmek için onu bölmek zorunda olan sağduyunun sürekli olarak üstüne çıkar: Tıpkı bir adımda ancak bir saban izi genişliğinde bir yeri aşan ama aynı hareketi tekrarlaya tekrarlaya dünyayı dolaşan adam gibi.

Akıl ile deneyimin uyumu, sağduyunun düzenlenmesi, her zaman özdeş olan yargının en yüce düşüncelere yükselmesini sağlayan genel yöntemlerin keşfi: İnsanlığın temel işi budur; yeryüzünde gerçekleşmiş en geniş, en eksiksiz ve en dramatik olayı yaratan budur. Her bilim, din ve toplum, meydana gelmek için yaklaşık olarak bu kadar uzun süre gerektirmiş ve bu kadar güç harcamıştır: Otuz asır önce başlamış olan bu büyük çalışma henüz ancak tanımlanacak aşamaya erişmiştir. Bunun tarihini anlatmaya ancak yirmi cilt gerekir: Ben, birkaç sayfada, belli başlı evrelerini belirteceğim. Mülkiyetin ortaya çıkışını açıklamak için bu özet zorunludur.

[...]

İlerleme, dizi, fikirlerin doğal gruplar hâlinde bir araya gelmesi; işte, sağduyunun örgütlenmesinde felsefenin attığı son adım. Tüm diğer diyalektik araçlar şuna indirgenir: Tasımlama ve tümevarım, ters yönde ele alınan yüksek dizilerden kopmuş parçalardan başka bir şey değildir; çatışkı ise, orta noktalar ve iç hareketler bir yana bırakılırsa, küçük bir dünyanın iki kutbu teorisi gibidir. Dizi, fikirlerin klasifikas-

yonunun olası tüm biçimlerini kapsar; o, birlik ve çeşitliliktir, doğanın gerçek ifadesidir, sonuç olarak aklın yüksek biçimidir. Zihin için en anlaşılır şey, bir diziye indirgenebilir ya da dizi hâlinde dağıtılabilir olmaktır; ve bizim karşımıza tecrit edilmiş olarak çıkan her yaratık, her fenomen, her ilke bizim için anlaşılmaz kalır. Duyuların tanıklığına, olgunun kesinliğine rağmen, akıl bunu reddeder ve inkâr eder, ta ki öncellerini, sonuçlarını ve gerekçelerini, yani diziyi, familyayı bulana kadar.

Tüm bunları daha anlaşılır kılmak için, bu bölümün konusu olan MÜLKİYET sorununa uygulayalım.

Mülkiyet, iktisadî dizi dışında anlaşılamaz, dedik bu paragrafın özetinde. Bunun anlamı şudur: Mülkiyet, ahlâkî, metafizik ya da psikolojik, herhangi bir *a priori* aracılığıyla (tasım formülü); ya da yasamayla ilgi veya tarihsel *a posteriori*'ler aracılığıyla (tümdengelim formülü); ya da mülkiyet üzerine incelememde yapmış olduğum gibi çelişik doğasının sergilenmesiyle (çatışkı formülü) yeterli biçimde ne anlaşılabilir ne de açıklanabilir. Mülkiyetin benzeşik, benzer ya da uygun, hangi tezahür düzeni içinde yer aldığını bilmek gerekir; tek kelimeyle, onun dizisini bulmak gerekir. Çünkü kendini tecrit eden, kendinde, kendi aracılığıyla ve kendi için olumlanan hiçbir şey, yeterli bir varoluştan yararlanamaz, anlaşılırlık ve sürenin tüm koşullarını bir araya getiremez: Ayrıca, bütünün içinde, bütün aracılığıyla ve bütün için varlık da gereklidir; tek kelimeyle, iç ilişkilerle dış ilişkileri birbirine bağlamak gereklidir.

Mülkiyet nedir? Mülkiyet nereden kaynaklanır? Mülkiyet ne ister? İşte felsefeyi en yüksek derecede ilgilendiren sorun; insanın, toplumun, dünyanın, çözümüne bel bağladığı en üstün mantık sorunu. Çünkü mülkiyet sorunu, başka bir biçim altında kesinlik sorunudur: Mülkiyet insandır; mülkiyet Tanrı'dır; mülkiyet her şeydir.

Bu şaşırtıcı soruya hukukçular, kendi *a priori*'lerini geveleyerek cevap verirler: Mülkiyet, kullanma ve kötüye kullanma hakkıdır, işgâl etme ve kendine mal etme tarafından ortaya konan bir irade ediminden kaynaklanan haktır.

Hukukçuların bize kesinlikle bir şey öğretmediği açıktır. Çünkü, mal edinmenin insan yazgısının gerçekleşmesi için ve endüstrisinin uygulanabilmesi için gerekli olduğunu kabul ederek çıkarılabilecek tek sonuç, mal edinme herkes için gerekli olduğundan, mülkiyetin eşit, dolayısıyla her zaman değişken ve hareketli, mülk sahiplerinin rızasına karşın artmaya ve eksilmeye elverişli olması gerektiğidir, ki bu mülkiyetin de inkârıdır. [...]

Yararcı tümdengelimlerine dayanan ekonomistler de gelip bize şunu söyleyebilirler: Mülkiyetin kökeni emektir. Mülkiyet, çalışarak yaşama, kendi tasarruflarına, sermayene, zekânın ve endüstrisinin meyvesine özgürce ve başına buyruk sahip olma hakkıdır. Ekonomistlerin sistemleri de daha dayanıklı değildir. Eğer çalışma, fiilî ve verimli meşgûliyet, mülkiyetin kuralıysa, çalışmayanın mülkiyeti nasıl açıklanır? Çiftlik kirası nasıl haklı çıkarılır? Mülkiyetin emekten oluştuğu fikrinden, çalışmadan mülkiyete sahip olma hakkı nasıl çıkarsanabilir? Otuz yıl boyunca değişmeden kalan bir çalışmanın sonucunun ezelî bir mülkiyet olması nasıl tahayyül edilebilir? [...]

Din de mülkiyeti kutsadı. Dolayısıyla, mülkiyet ilkesinin pek az dayanıklı olduğu sonucu çıkartılabilir. Fakat toplum, başka deyişle Takdir-i ilahî, mülkiyete ancak genel iyilik rıza gösterebildi. Bu durumda, Takdir-i ilahî'ye saygıda kusur etmeden, mülkiyetsiz bırakmanın nereden kaynaklandığını sormaya hakkımız olmaz mı?... Genel iyilik, mülkiyet eşitliğini kesin olarak gerektirmese de, en azından, mülkiyet açısından belli bir sorumluluk içerir; yoksul kişi sadaka dilenirken, hükümran aşarını talep eder. Dolayısıyla, mülk sahibinin paylaşımı asla düşünmemekte özgür olma hakkı, kime olursa olsun ve ne kadar az olursa olsun, paylaşmayı asla düşünmemekte özgür olma hakkı nereden geliyor?

Mülkiyet, hangi bakış açısıyla olursa olsun, anlaşılmazdır; ve mülkiyete saldıranlar kendilerine cevap verilmeyeceğine önceden emin olabilirler, tıpkı eleştirilerinin en ufak bir etkisinin olmadığını fark edebilecekleri gibi. Mülkiyet fiilen vardır; fakat akıl onu mahkûm eder: Burada gerçeklik ile

fikir nasıl uzlaştırılır? İşte, bizim yapmamız gereken şey budur ve henüz kimse bunu açıkça anlamış gözükmüyor. Bununla birlikte, mülkiyet bu kadar cılız araçlarla savunuldukça, tehlikede olacaktır; yeni ve daha güçlü bir olgu mülkiyetin karşısına çıkarılmadıkça, mülkiyete saldırılar, dilenciliği kışkırtmaya ve mülk sahiplerini öfkelendirmeye yarayan anlamsız protestolardan başka bir şey olamaz.

Nihayet, bir eleştirmen geldi ve yeni bir argümantasyonun yardımına başvurarak şöyle dedi:

Mülkiyet, fiilîyatta ve hukuken, özünde çelişiktir ve bu nedenle bir şeydir. Gerçekten de,

Mülkiyet işgâl hakkıdır; ve aynı zamanda dışlama hakkıdır.

Mülkiyet emeğin bedelidir; ve emeğin inkârıdır.

Mülkiyet toplumun kendiliğinden ürünüdür; ve toplumun yok oluşudur.

Mülkiyet bir adalet kurumudur; ve mülkiyet HIRSIZLIKTIR.

Tüm bunlardan çıkan sonuç, günün birinde mülkiyetin dönüştürülmesinin, pozitif, eksiksiz, toplumsal ve doğru bir fikir olacağıdır; eski mülkiyeti yıkacak bir mülkiyet herkes için eşit biçimde etkin ve yardımsever olacaktır. Bunu kanıtlayan şey ise, yine, mülkiyetin bir çelişki olmasıdır.

Bu andan itibaren mülkiyet bilinir olmaya başladı: Mahrem doğası açığa çıktı, geleceği öngörüldü. Ve yine de eleştirmenin görevinin yalnızca yarısını yerine getirdiği söylenebilir, çünkü mülkiyeti kesin olarak oluşturmak için, dışlayıcı karakterini ortadan kaldırmak ve sentezleyici gücünü ona vermek için onu kendi içinde analiz etmek yetmiyor, içinde yer aldığı ve özel bir momentinden başka bir şey olmadığı fikir düzenini, onu kapsayan diziyi de bulmak gerekiyordu; bunun dışında mülkiyeti ne anlamak ne de ele almak mümkündü. Bu koşul olmadan, *statükoyu* koruyan mülkiyet, olgu olarak saldırılmaz, fikir olarak kavranılmaz kalır; ve bu *statükoya* karşı girişilmiş her reform, toplum açısından, bir baba katli olmasa bile, olsa olsa bir gerileme olabilir.

[...]

Bir başka mantıksal yapı gerekir. Mülkiyetin, ancak terimlerinden biri olduğu ilerleme zincirini bulmak gerekir, diziyi inşa etmek gerekir; bu dizinin dışında, yalnızca tecrit edilmiş bir olgu olarak, tek başına bir fikir olarak ortaya çıkan mülkiyet, asla kavranamaz ve kısır kalır. Fakat yine bu dizi içinde kendi yerini ve sonuç olarak hakikî biçimini alan mülkiyet, uyumlu ve doğru bir bütünün temel parçası olacaktır ve negatif niteliklerini kaybederek, eşitliğin, karşılıklılığın, sorumluluğun ve düzenin pozitif niteliklerine bürünecektir.

[...]

Dolayısıyla, mülkiyeti tam anlamıyla kavramak için, toplumsal düzen fikrine sahip olmak için iki şey yapmalıyız:
1. Mülkiyetin de parçası olduğu çelişkiler dizisini belirlemek;
2. Bu dizinin pozitif formülünü genel bir denklemle vermek.

[...]

Tasım, tümevarım, çatışkı ve dizi, zekânın eksiksiz silahlarıdır: Bunun ötesinde keşfedilecek başka hiçbir diyalektik araç olmadığı kolaylıkla görülür.

Tasım fikri, deyim yerindeyse, yukardan aşağıya geliştirir;

Tümevarım fikri aşağıdan yukarıya yeniden üretir;

Çatışkı fikri cepheden ve yandan kavrar;

Dizi fikri süreğenlik verir; fikre sağlam ve derinlemesine bir şekilde nüfuz eder.

Bilgi alanının başka boyutu olmadığından başka yöntem de yoktur. Bundan böyle, mantığın oluştuğunu ve sağduyunun örgütlendiğini söyleyebiliriz: Çalışmanın örgütlenmesi ise sağduyunun örgütlenmesinin kaçınılmaz sonucu olduğundan, toplumun bir süre sonra kesin ve belirli bir oluşuma varmaması mümkün değildir.

II. Mülkiyetin yerleşmesinin nedenleri

[...]

Mülkiyet, her türlü katılım ve ortaklık fikrini dışlayan, başına buyruk, fiilî bir meşgûliyetle başlar, daha doğrusu, ortaya çıkar. Bu meşgûliyet, meşru ve otantik biçimi içinde,

çalışmadan başka bir şey değildir: Yoksa toplum mülkiyeti kendi isteğiyle vermeye ve buna saygı duyulmasını sağlamaya nasıl rıza gösterirdi? Evet, sonuçta, toplum mülkiyeti istedi ve dünyanın tüm yasaları yalnızca mülkiyet için yapıldı.

Mülkiyet meşgûliyet yoluyla, yani çalışmayla oluştu: Bunu, mülkiyetin korunması için değil, emekçilerin eğitilmesi için sık sık hatırlamak gerekir. Çalışma, mülkiyeti potansiyel olarak içeriyordu, yasalarının evrimi yoluyla onu meydana getirecekti; aynı şekilde, endüstrilerin ayrılığını, ardından emekçilerin hiyerarşisini, ardından da rekabeti, tekeli, düzeni [polisi], vs. yarattı. Tüm bu çatışkılar, aynı sıfatla, çalışmanın ardışık konumlarıdır; çalışma kendi ezelî yolu üzerine bu işaretleri dikti. Bunlar kendi sentezleyici birlikleri dolayısıyla insanların hakikî hakkını formüle etmeye yönelik ilk adımlardır. Fakat olgu hak değildir: Meşgûliyetin ve çalışmanın doğal ürünü olan mülkiyet, bir öngörü ve istilâ ilkesiydi; dolayısıyla toplum tarafından kabul edilmeye ve meşru görülmeye ihtiyacı vardı: Hukukçuların yorumlarında hiç gereği yokken birbirinden ayırdıkları bu iki öğe –çalışma yoluyla meşgûliyet ve yasamanın onayı– mülkiyeti oluşturmak için birleşti.

[...]

Kant'a göre mülkiyet hakkı, yani meşgûliyetin meşruluğu devletin rızasından kaynaklanır, devlet ise kökeni itibariyle ortak mülkiyeti gerektirir. Kant bunun başka türlü olamayacağını söyler. Mülk sahibinin, hakkını devletin karşısına çıkarmaya cesaret ettiği her seferinde, devlet, mülk sahibine sözleşmeyi hatırlatarak şu ültimatomla ihtilafa her zaman son verebilir: Ya benim hükümranlığımı kabul edin ve kamu çıkarının talep ettiği şeye itaat edin; ya da ben sizin mülkiyetinizin yasaların koruması altında olmaktan çıktığını ilân ediyor ve korumamı kaldırıyorum.

Yasa koyucunun anlayışına göre mülkiyet kurumunun, tıpkı kredi, ticaret ve tekel gibi, denge amacıyla oluşmuş olması buradan kaynaklanır; öncelikle mülkiyeti örgütlenme unsurları arasına yerleştiren ve onu değerlerin oluşumunun genel araçlarından biri olarak belirten şey budur. Kant, "Bir

şeye duyulan hak, bir şeyin özel kullanım hakkıdır, bu şey karşısında ben de tüm diğer insanlarla birlikte mülkiyet ortaklığı içerisindeyim," der. Bu ilke gereğince, mülkiyetten yoksun her insan, demek ki, herkesin hakkının koruyucusu olan topluluğa çağrı yapabilir ve yapmalıdır; ve söylediğimiz gibi, Takdir-i ilahî'nin gözünde koşulların eşit olması gerektiği buradan kaynaklanır.

Bu Kant'ın, tıpkı Reid gibi, bir sonraki bölümde açıkça anladığı ve ifade ettiği şeydir: "Şimdi soruyoruz, bir servete sahip olma imkânı nereye kadar uzanır? Potansiyel olarak sahip olma imkânının uzandığı yere kadar, yani sahip olmak isteyenin savunabileceği kadar uzağa. Sanki servet şöyle demektedir: Eğer beni savunamazsanız, bana buyuramazsınız da."

[...]

Şimdiye kadar, –iktisadî evrimin sonraki hedefi soyutlanır ve yalnızca kendi içinde ele alınırsa– toplum yaptığı her şeyi, almaşık olarak, hem tekel için hem de tekele karşı yaptı. Tekel, çeşitli iktisadî unsurların, etrafında hareket ettikleri ve dolaştıkları eksendi. Bununla birlikte, tekel, varlığının gerekliliğine rağmen, gelişmek için gösterdiği sayısız çabaya rağmen, onu kabul eden evrensel onayın otoritesine rağmen, hâlâ eğreti bir şeydir; Kant'ın dediği gibi, hak sahibi tekeli işletmeyi ve savunmayı bildiği sürece sürüyor gibidir. Bu nedenledir ki, tıpkı para karşılığı olmayan fakat kimsenin azledilemediği görevlerde olduğu gibi, kimi zaman, ölüm yoluyla tamamen sona erer; kimi zaman, verilen beratlar gibi, sınırlı bir zamana indirgenir, kimi zaman da kullanılmadığı için hak kaybolur –zamanaşımı teorilerine ve Araplar arasında hâlâ uygulanmakta olan yıllık sahiplenmeye yol açan budur. Eskiden tekel hükümranın iradesiyle azledilebilirdi, tıpkı askerî bir alana inşaat yapma izni, vs. gibi. Dolayısıyla tekel gerçekliği olmayan bir biçimdir; tekel insana bağlıdır, maddeyi ele geçirmez: üretme ve satma üzerindeki tekelci imtiyazdır, çalışma aletlerinin yabancılaşması değildir henüz, toprağın yabancılaşması değildir.

[...]

Kredi kurumlarının gelişiminden sonra, tekelin durumu daha da kötüleşti.

Biraraya getirilmesi gereken üreticiler kesinlikle birleşemez hâle geldiler; çalışma zevkini ve ruhunu kaybettiler: Bunlar kumarbazdır. Rekabet fanatizmine aşırı rulet tutkusunu eklediler. Bankokrasi onların karakterini ve fikriyatını değiştirdi. Eskiden kendi aralarında efendi ve ücretli olarak, vasal ve suzeren olarak yaşıyorlardı: Şimdi birbirlerini ancak borç alan ve tefeci olarak, kazanan ve kaybeden olarak tanıyorlar. Çalışma, kredinin rüzgârı karşısında yok oldu; gerçek değer itibarî değer karşısında yitip gitti; üretim, borsa oyunu karşısında yitip gitti. Toprak, sermayeler, yetenek, hatta emek, eğer bir yerlerde hâlâ emek varsa, koz olarak işe yarıyor. İmtiyazları, tekelleri, kamu hizmetlerini, endüstriyi artık kimse dert etmiyor; zenginlik emekten talep edilmiyor, atılan bir zardan bekleniyor. [...]

Kredi, tek kelimeyle, sermayeyi serbest bıraktıkça sonunda insanı toplumdan ve doğadan kurtardı. Bu evrensel idealizmde insan artık toprağa bağlı değildir; görünmez bir güçle havada asılıdır. Toprağın sakinleri vardır, bunların kimileri bolluk içinde yüzer, kimileri ise sefaletten bir deri bir kemik kalmıştır, toprak kimsenin malı değildir. Toprağı küçümseyen efendilerle topraktan nefret eden serfler vardır: çünkü onlar toprağı kendileri için değil, kimsenin tanımadığı, asla görmeyecekleri, bu toprağın üzerinden belki de dönüp bakmadan geçecek, onun kendine ait olduğundan bile habersiz bir kâğıt sahibi için işlerler. Toprağı elinde bulunduran kişi, yani rant kayıtlarının sahibi, elden düşme eşya satan tüccara benzer: Ortakçılıkla işlenen çiftlikler, otlaklar, zengin ekinler, mükemmel bağlar onun portföyündedir; bunlar onun için önem taşımaz! On kuruşluk artış karşılığında her şeyi bırakmaya hazırdır: Akşamleyin mallarından kurtulur, tıpkı sabahleyin onlara sahip olduğu gibi, sevgisiz ve üzüntüsüz.

Böylece, sermayenin üretkenliği hayâlinin ardından, kredi de zenginlik hayâline varmıştır; toprak artık insan soyunun atölyesi değildir, bir bankadır. Bu bankanın, oyunda kaybettikleri gelirin hesabını emeğe tekrar tekrar sormak

zorunda olan ve dolayısıyla sermayelerin gerçekliğini savunan yeni kurbanlara sürekli yol açmaması mümkünse; hileli iflâsın bu cehennemî orjiye zaman zaman ara vermemesi mümkünse; bu durumda, varsayımsal ticarî senetler çoğalırken teminat değeri her zaman azaldığından, gerçek zenginlik sıfır olacak ve kâğıt üzerindeki zenginlik sonsuza dek artacaktır.

Fakat toplum geriye gidemez: Dolayısıyla, yok olma pahasına da olsa tekeli kurtarmak gerekir, ideal bir kullanım içinde yok olmaya hazır insan bireyselliğini kurtarmak gerekir; tek kelimeyle, tekeli sağlamlaştırmak, yerleştirmek gerekir. Tekel, deyim yerindeyse, bekârdı: Toplum şöyle der: Tekelin evlenmesini istiyorum. Tekel, toprağın yaltakçısıydı, sermayenin işleticisiydi: Toprağın hem efendisi, hem de eşi olmasını istiyorum. Tekel bireyden öteye geçmiyordu, bundan böyle ırka doğru uzanacaktır. Bu nedenle insan soyunun yalnızca kahramanları ve baronları vardı; gelecekte hanedanları olacaktır. Tekel aile hâline geldiğinde, erkek, tıpkı karısına ve çocuklarına bağlanır gibi toprağına, endüstrisine bağlanacaktır ve erkekle doğa ezelî bir sevgiyle birbirlerine bağlanmış olacaktır.

Kredinin topluma dayattığı koşul, gerçekten de, hayâl edilebilecek koşulların en iğrencidir, insanın hem en fazla kötüye kullanabileceği hem de en az sahip olabileceği şeydir. Oysa, Takdir-i ilahî'nin bakış açısında, insanlığın ve yerkürenin yazgısında, insanın kendi ürünlerinin aracını, genel olarak toprağın temsil ettiği aracı koruma ruhuyla hareket etmesi uygundu. Çünkü insan için yalnızca toprağı işletmek değil, onu ekmek, güzelleştirmek, sevmek de söz konusuydu: İmdi, tekeli mülkiyete, birlikte yaşamayı evliliğe, *propriamque dicabo*'ya* dönüştürmeden tüketen ve lekeleyen hayâlin karşısına, güçlendiren ve soylulaştıran gerçekliği çıkarmadan bu hedef nasıl yerine getirilebilir?

Tekel içinde hazırlanan devrim özellikle toprak tekelini hedeflemektedir: Çünkü, her mülkiyet, toprak mülkiyeti

* Lat., *evlilik bağı ve beyanı*'na; Romalı şair Virgilius'un bir dizesinden. (y.n.)

modeline göre, bu örnekle oluşmuştur. Koşullu, geçici ve ömür boyu olan sahiplenme, demek ki, daimî, aktarılabilir ve mutlak olacaktır. Ve mülkiyetin ihlâl edilemezliğini iyi savunmak için, gelecekte mallar *taşınır* ve *taşınmaz* olarak ayrılacak ve her ikisinin de aktarımını, temlikini ve işletilmesini düzenlemek için yasalar yapılacaktır.

Özet olarak: Mülk yoluyla, yani insanla toprağın en mahrem birliği yoluyla *ipoteğin oluşumu*; tekelin daimîliği ve aktarılabilirliği yoluyla *ailenin oluşumu*; nihayet, servetler arasında eşitlik kuralı olarak *rantın oluşumu*: Mülkiyetin, kolektif akıl içindeki oluşumunu belirlemiş olan etkenler bunlardır.

[...]

Bu yeni düzenlemeden, toplum için olduğu kadar birey için de ciddî sonuçlar çıkmış olmalıdır.

Geçici bir sıfatı kalıcı bir hakla değiştiren toplum, öncelikle, mülk sahibinin kendi endüstrisine [sanatına] daha ciddî ve daha ahlâklı bağlılığına, refah karşısında daha derin ve akıllı bir sevgi duymaya, ardından da, kazanç karşısında daha tamahkâr olmaya, daha derin insanî duygulara, kişinin doğduğu yer karşısındaki şiirselliğine, veraset kültüne güvenmek durumunda olur ve gerçekten de güvenir; bu duygular, en sıradan emekçilere kadar yayılarak, tüm kuşakları birbirine bağlayacak ve VATAN'ı oluşturacaktır. Vatanın kökeni mülkiyettedir. [...]

Şunu söylüyorum ki, mülk sahibine sonsuza dek tekel imkânı sağlayan toplum, aynı zamanda proleterin güvenliği için de çalışıyordu: Sermayeyi mülk sahibinin tözü yaparak, onunla birlikte ve onun için çalışacak herkese yoldaşları olarak değil, evlatları olarak bakacağını vaat ediyordu. [...]

Birey açısından da iyileşme hissedilir bir şeydi.

Mülkiyet yoluyla insan, mülküne kesin olarak sahip olur ve kendini toprağın efendisi ilân eder. Kesinlik teorisinde ve bilincin derinlikleri teorisinde gördüğümüz gibi, ben, dünyaya atılır ve onu kucaklar; ve insanla doğanın bu birleşmesinde, kendi kendine yabancılaşmanın bu biçiminde, insanın kişiliği, zayıflamak bir yana, iki kat enerji kazanır. Kimse

karakter bakımından mülk sahibinden daha güçlü, daha öngörülü, daha sebatkâr değildir. Ruhun yaydığı bir şey olarak tanımlanabilecek ve sahip oldukça büyüyen, dışa vurdukça bollaşan aşk gibi: Böylece, insan varlığına eklenen mülkiyet, onu güç ve saygınlıkta yüceltir. Zengin, soylu, baron, mülk sahibi, senyör ya da sör; tüm bu adlar eşanlamlıdır. Aşkta olduğu gibi mülkiyette de *sahip olmak ve sahiplenilmek*, aktif ve pasif, her zaman aynı şeyi ifade eder; biri diğeri olmadan mümkün değildir ve ancak bu karşılıklılık sayesindedir ki, o zamana kadar tek yanlı bir zorunluluk içinde tutulmuş olan, şimdi doğayla yaptığı karşılıklı anlaşmayla bağlanmış olan insan, kendindeki her şeyi ve tüm değerini hisseder ve varlığın eksiksizliğinden yararlanır.

[...]

Mülkiyetin sınavı tamamlandı: Mülkiyeti reddetmek için tüm tarihi yalanlamak gerekir. Krediden söz ederken, Fransız Devrimi'nin tarım yasası için bir ayaklanmadan başka bir şey olmadığını söylemiştik: Oysa, bir tarım yasası, bir mülkiyet ortaklığı değilse, nedir ki? İğrençleşmiş ve güçsüzleşmiş iki kastın yerine, halkı mülk sahibi kılan ulus kendine devasa kaynaklar sağladı; bunlar hem zaferlerinin masraflarını karşılamasını hem de yenilgilerinin giderlerini ödemesini sağladı. Günümüz toplumunun ahlâkını destekleyen ve borsacılığın hiç ara vermeyen yok oluşuna engel oluşturan da yine mülkiyettir. Tüccarın, sanayicinin, hatta kapitalistin gözünde her zaman mülkiyet vardır: Hepsi de, rekabetin ve tekelin yorgunluklarını mülkiyet içinde dinlenerek çıkarmayı ummaktadırlar.

Fakat, mülkiyetin derin anlamı özellikle aile içinde ortaya çıkmaktadır. Aile ve mülkiyet, birbirine dayanarak, anlam ve değerlerini ancak kendilerini birleştiren ilişkide bularak yan yana yürümektedir.

Kadının rolü mülkiyetle birlikte başlar. Ev işleri, çok ideal olan ve boş yere gülünç kılınmaya çalışılan bu şey, kadının krallığıdır, ailenin anıtıdır. Evliliği kaldırın, eşlerin bu odak noktasını, bu çekim merkezini kaldırın, çiftler kalır geride, artık aile yoktur. Bakın, büyük şehirlerde, işçi sınıf-

ları, evdeki istikrarsızlık nedeniyle, evliliğin yararsızlığı ve mülkiyet yokluğu nedeniyle, yavaş yavaş gayrimeşru ilişkiye ve sefahate düşüyorlar! Hiçbir şeye sahip olmayan, hiçbir şeyleri olmayan ve günü birlik yaşayan insanlar, hiçbir şeyi garanti edemediklerine göre, bir de evlenip ne yapacaklar: Hiçlik üzerinde anlaşma yapmaktansa anlaşma yapmamak evladır. Demek ki işçi sınıfı utanca mahkûmdur: Ortaçağ'da senyör hakkını ve Romalılarda proleterlere getirilen evlenme yasağını açıklayan budur.

Oysa, içinde bulunduğumuz toplum açısından evlilik, mülkiyetin ana hatlarından ve kalesinden başka nedir ki? Evlilik, genç kızın hayâl ettiği ilk şeydir: Cazibeden bunca söz edenler ve evliliği ortadan kaldırmak isteyenler, cinsel içgüdünün bu sapkınlığını iyi açıklayabilmelidirler. Bana göre, kadının yazgısını ailenin ve evliliğin dışında düşündükçe kavramakta zorlanıyorum. Ya fahişe ya ev kadını (ev kadını, diyorum, uşak değil); ortasını göremiyorum: Bu alternatifte bu kadar aşağılayıcı ne var? Ev işlerinin sürdürülmesini, tüketim ve tasarrufla ilgili her şeyi üstlenmiş olan kadının rolünde, esas görevi atölyenin yönetilmesi, yani üretimin ve mübadelenin yönetimi olan erkeğinkinden daha aşağı bir şey var mıdır?

Erkek ve kadın, çalışmanın iki oluşturucu kuralı gibi, birbirleri için gereklidir: Evlilik, çözümsüz ikiliği [düalite] içinde, iktisadî ikiliğin cisimleşmesidir, bu iktisadî ikilik de, bilindiği gibi, tüketim ve üretimin genel terimleriyle ifade edilir. Cinsiyetlerin yetenekleri, birinin çalışıyor, diğerinin tasarruf ediyor olması, bu bakış açısı içinde düzenlenmişti; taraflardan birinin görevini ihmâl ettiği birleşmelerin vay hâline! Bu durumda, eşlere vaat edilmiş olan mutluluk acıya ve ıstıraba dönüşür: Birbirlerini suçlarlar!...

Yalnızca kadınlar var olsaydı, birlikte bir kumru sürüsü gibi yaşarlardı; yalnızca erkekler olsaydı, tekeli aşmanın ve borsa oyununu reddetmenin hiçbir nedeni olmazdı: Hepsi birden, efendiler de uşaklar da, kumar masasına oturmuş ya da boyunduruk altında boyunlarını bükmüş dururlardı. Fakat insan erkek ve dişi olarak yaratıldı: Evlilik ve mülkiyet

gerekliliği buradan kaynaklandı. İki cins birleşsin: Tüm insanî kurumların en şaşırtıcısı olan bu mistik birleşmeyle birlikte, tasavvur edilemeyecek bir mucize sonucu, mülkiyet, ortak malların kişisel hükümranlıklara bölünmesi doğdu.

İktisadi düzende her kadının en çok arzu duyduğu mal evliliktir. Mülkiyet, atölye, kendi hesabına çalışma; kadınla birlikte, her erkeğin en çok arzuladığı şey de bunlardır.

[...]

Veraset evliliğin umududur, ailenin payandasıdır, mülkiyetin nihaî nedenidir. Veraset olmadan, mülkiyet boş bir laftan başka bir şey değildir; kadının rolü bir muamma hâlini alır. Ortak atölyede, erkek ve kadın işçiler neye yarar? Platon'un, doğayı düzelterek, kendi cumhuriyetinde ortadan kaldırmaya çalıştığı bu cinsiyet ayrımı neden? Evlilik ve aile dışında hakikâten gereksizlik olan ve iktisadî ikiliğin yansısı olan, insan varlığının bu ikiliğini nasıl haklı bulabiliriz?... Veraset olmadığında yalnızca eşler olmamakla kalmayacak, ne ata ne de torun olacaktır. Hatta yakın akrabalar da olmayacaktır; çünkü, yurttaşça kardeşliğe dair yüce metafora rağmen, herkes benim kardeşimse, hiç kardeşim olmadığı açıktır. Bu nedenle, yoldaşlarının ortamından tecrit edilmiş insan, kendi hüzünlü bireyselliğinin yükünü hissedecek ve ailelerin ortadan kalkması ve atölyelerdeki karışıklık nedeniyle eklem bağlarından ve içorganlardan da yoksun kalan toplum, içi kurumuş bir mumya gibi, un ufak olup dağılacaktır...

Fakat sosyalizmin cesareti var, bu kadarcık şeyle şaşkınlığa düşmüyor. Katışıksız sosyalizmin vatansız ve ailesiz insanlık istemesi gibi, verasetsiz aile isteyen, yarı-sosyalist Bay Louis Blanc da *Çalışmanın Örgütlenmesi* adlı eserinde haykırıyor:

[...]

"Aile Tanrı gibidir, kutsal ve ölümsüz; veraset, dönüşen toplumlar ve ölen insanlarla aynı eğilimi izlemeye mahkûmdur."

[...]

Fikir, sağduyunun tersine, doğrudur. İnsanlar öldükleri

ve toplumlar dönüştükleri için veraset gereklidir; ailenin asla yok olmaması gerektiğinden, kuşakları sürekli olarak peşinden sürükleyen hareketin karşısına, onları destekleyen bir ölümsüzlük kuralı çıkarmak gerekir. Ölüm aileyi sürekli bölüyor olsaydı, babayı evlatlarına bağlayan hiçbir şey olmadığından ailenin her sabah yeniden oluşturulması gerekseydi, ne olurdu? Verasette sizi şoke eden şeyin ne olduğunu biliyorum: Size göre veraset ancak eşitsizliği sürdürmeye yarar. Fakat eşitsizlik verasetten kaynaklanmıyor; iktisadî çatışmalardan kaynaklanıyor. Veraset, şeyleri nasıl bulursa öyle alır: Eşitlik yaratın, veraset de size eşitliği geri verecektir.

[...]

Baba sevgisi [evlatların geleceğini] sağlamaya son verirse, bunu kim sağlayacaktır? Demokratlar, bunu yapacak olanın, bu görülmez, elle tutulmaz, ölümsüz, her şeye kâdir, çok iyi, çok bilge, her şeyi gören, her şeyi yapan, her şeye cevap veren varlık olduğunu; DEVLET olduğunu söylerler!

"Yaşadığımız ortamı değiştirin; topluma hizmet etmek için toplumda hazır bulunan her kişinin, yeteneklerinin özgürce kullanımını ve kolektif çalışmaya katılım yolunu burada bulacağından emin olmasını sağlayın; bu durumda babanın yardımının yerini toplumsal yardım almış olur. Olması gereken de budur: Çocuğu aile korur; insanı toplum korur."

Evet, *değiştirin...*, *sağlayın...*, babanın yardımının *yerine* toplumsal yardımı koyun! Eğer yazılarınızı okumamış olsaydım, işi yapmanızı beklerdim. Bireylerin çalışmasının yerine devletin çalışmasını hâlâ geçirememiş olmanız ne büyük talihsizlik! Yurttaşlar yerine devletin evlenememesi, çocuk yapamaması, onları besleyip, büyütememesi ne felâket! Ne diyorum ben? Özgür çalışma ve çiftlerin çocuk yapması *doğal* şeyler değil mi? veraset *kendiliğinden kararlaştırılmış* bir şey değil mi?

[...]

Verasetin ortadan kaldırılması, tıpkı cumhuriyetçilerin tüm düşleri gibi, insanın özgür eyleminin yerine her yerde iktidarın *inisiyatif gücü*'nü geçirmekten, gerçek varlığın yeri-

ne akıl ürünü varlığı geçirmekten, yaşamın ve özgürlüğün yerine üzücü etkisi neredeyse tüm toplumsal musibetlerin nedeni olan boş bir düşü geçirmekten ibaret bu saçma ideolojiden kaynaklanır.

[...]

Veraset, zenginin ailesinde olduğu gibi yoksulun ailesinde de vardır: Bu kutsal ve temlik edilemez hakkı proleter bizim büyük devrimimizle kesin olarak elde etti ve bunu soyluların yağmalarının karşısına aşılmaz bir engel olarak çıkardı. Tıpkı eskiden Romalı plebin, uzun süre yalnızca soylulara mahsus olan *jus connubii*'yi* –aile hakkını– elde ederek patrisyenin teorisinden kurtulması gibi. Yoksulda eksik olan şey veraset değil, *mirastır*. Veraseti ortadan kaldırmak yerine *mahlûliyete* son vermeye çalışın. Çünkü, siz söylüyorsunuz: Aile bir imtiyaz olamaz.

Ve bu nedenledir ki aile hakkı evrenseldir, ortak değil; veraset ve dolayısıyla miras aile için gereklidir. Veraseti, henüz herkes için fiilen var olmadığından yasaklamak, materyalist ve karşı-devrimci bir yönde akıl yürütmektir; bu, zavallı İrlanda'ya merhamet duyarak, Fransa'yı yalnızca patates yemeğe ve su içmeye mahkûm etmek gibi bir şeydir.

[...]

Fakat iktisadî çelişkileri o kadar az kavrıyorsunuz ki, onlarla bir bir mücadele ederek, bugün yol açtıkları sonuçlara karşıt sonuçlar yaratabilecekleri fikri aklınıza gelmiyor: Bu bir yana, tüm ideolojiniz yalnızca bu çelişkileri silmekten ibaret. Toplumsal bilimden toplum kurallarını silmek, uygarlığı uygarlaştırıcı organlardan yoksun bırakmak; sizin felsefeniz bu! Zaten demokratlar [soruna] bu kadar yakından bakmaz; sosyalistler sizin onlara verdiğiniz ödünlerden pek hoşnut olurlar; yurtsever basın sizin hitabet gücünüzü kutlar ve böylece muhtemel demokrasilerin en bilgesinde her şey daha iyiye gider.

Yumuşak sosyalistler miras hakkına saldırıyorlar çünkü onu eşitliği koruyucu bir araç hâline getirmeyi bilmiyorlar;

* Lat., *evlilik hakkı*'nı. (y.n.)

Fourierciler ve Saint-Simoncular aileye saldırıyorlar, çünkü onların sistemi özel endüstriyle, iç yaşamla ve serbest mübadeleyle uyuşmuyor; komünistler mülkiyete saldırıyor, çünkü mülkiyetin, hizmetlerin karşılıklılığı yoluyla, kötüye kullanılır olmaktan nasıl çıkacağını bilmiyorlar. Cehaletin itirafı! Sözümona reformcu tüm bu mezheplerin argümanı budur; kendi çürütülüşünü kendi içinde taşıyan ve bizi insancıl vaazlardan tiksindirmeye tek başına yeten argüman.

[...]

Rantın faizle büyük bir yakınlığı vardır. Yine de, faizden temelde ayrılır; şöyle ki, faiz yalnızca emekten doğan ve tasarruf yoluyla biriken sermayeleri etkilerken, rant toprakla, emeğin evrensel maddesiyle, tüm değerlerin en önemli *substratum*'uyla* ilgilidir.

[...]

Rant, asla yok olmayan bir sermaye için, yani toprak için ödenmiş faizdir. Ve bu sermayenin maddesinde hiçbir artış mümkün olmadığından, yalnızca kullanımda sonsuz bir iyileştirmede bulunmak mümkün olduğundan, faiz ya da borç kârı sermayelerin bolluğu nedeniyle hiç durmaksızın azalma eğiliminde olduğu hâlde, rant, toprağın kullanımındaki iyileşmenin sonucu olan endüstrinin mükemmelleşmesi sayesinde her zaman artma eğilimindedir. Son çözümlemede, faiz sermayenin önemiyle ölçülürken, toprağa bağlı mülkiyetin rantla değerlendirilmesi buradan kaynaklanır.

[...]

İktisadî evrimin yedinci evresinde, hayâl gerçekliği yok ettiğinden, insan faaliyeti boşluk içinde kaybolma tehdidi altında olduğundan, insanı doğaya daha güçlü bağlamanın gerekli olduğunu hatırlatmakla yetineceğim: İmdi, rant bu yeni sözleşmenin bedeli olmuştur. Rant olmadan mülkiyet yalnızca nominal bir sıfat olarak kalır, yalnızca onursal bir ayrım olur: İmdi, uygarlığı ilerleten hükümran akıl bu özsaygı gücünü asla kullanmaz; ödemelerini, vaatlerini kelimelerle değil, gerçeklerle yapar. Yazgının öngörülerinde mülk

* Lat., *dayanak, temel.* (y.n.)

sahibi toplumsal organizmanın en önemli işlevini yerine getirir. Bu bir faaliyet odağıdır. Mülkiyetini değerlendirsinler diye çağırdığı ve küstah, kıskanç ücretliler olmaktan çıkarak onun evlatları olması gereken kişiler bunun etrafında dolanır, toplanır ve barınır.

Zaten, hoşumuza gitmese de şunu söylemeliyiz: Emekçi sınıfların yararlandığı rahatlıkla kıyaslandığında rantiyelerin mutluluğu ve güvenliği üzerine genellikle büyük yanılgılar yaratılmıştır. İşçi günde otuz para kazanırken yüz bin lira rant geliri olan zengin mülk sahibinin arabasının önünden geçtiğini görür ve böyle bir insanın kendisinden yüz kat daha fazla mutlu olduğunu inanmaktan kendini alıkoyamaz. Rant, çalışmadan yaşamanın ve kendine tüm zevkleri sağlamanın yolu olarak görülür ve tüm gelirlerini harcamayı bir tür toplumsal görev bilen büyüklerin ahlâkı alkışlanır. Halktan insanda görülen, haksız olduğu kadar ahlâkdışı da olan kıskançlık ve kin ilkesi, aktif bir ahlâk bozukluğu ve yılgınlık sebebi buradan kaynaklanır.

Bununla birlikte, olaylara tepeden bakan ve acımasız gerçeklikleri içinde ele alanlar için, rantiye, örgütlenme yolundaki bir toplumda toplumsal ekonomilerin bekçisinden başka bir şey değildir, rant yoluyla oluşmuş sermayelerin kayyumudur. Her emeğin ardında üreticinin refahını yükseltmeye yönelik, bunun bir parçası olan, üretken meblağı iyileştirmenin parçası olan bir artık bırakması gerektiği teorisine göre, sermaye şöyle tanımlanabilir: Emek aracılığıyla, doğanın bize verdiği alanın genişletilmesi. İşlenebilir toprak dar sınırlar içine kapatılmıştır; tüm yerküre bize şimdiden, nedenini bilmeden içinde tutsak olduğumuz bir kafes gibi gelmektedir; bize bir miktar geçimlik ve malzeme verilmiştir, bunlar aracılığıyla dar konutumuzu güzelleştirir, genişletir, ısıtır ve temizleriz. Demek ki, bizim için, sermayenin tüm oluşumu bir toprağın fethine denktir; oysa, mülk sahibi, seferin başını çeken kimse gibi, maceradan ilk yararlanan kişidir. Sonuç olarak, –ve mülkü elinde bulunduranların tembelliği, sefahati ya da öngörüsüzlüğü nedeniyle meydana gelen dev sermaye kayıplarına rağmen– toplumda olaylar şu şekil-

de olup biter: Rantların büyük çoğunluğu yeni işletmelerde kullanılır. Fransa kanallara ve demiryollarına iki milyar harcayacaktır: Sanki topraklarına bir eyaletin yarısını ekliyormuş gibi. Bu olağanüstü yayılma nereden kaynaklanmaktadır? Kolektif tasarruftan, ranttan.

Gelirleri yasal sahipleri tarafından üretken olmayan biçimde tüketilen ve ortalama servet kütlesi karşısında silinen devasa servet örnekleri vermek bir işe yaramaz: Bu skandal karşısında emekçi isyan eder ve yoksullar mırıldanır, fakat cezanın ender olarak yöneldiği bu örnekler teoriyi doğrular. Misyonunun farkında olmayan mülk sahibi, mülklerinin idaresinde hiç rol almayarak yalnızca yok etmek için yaşar, duyarsızlığını itiraf etmekte gecikmez; hiçbir şey biriktirmediğinden, kısa süre sonra borç alır, borçlanır, mülkiyetini kaybeder ve o da sefalete düşer. Hakarete uğramış Takdir-i ilahî sonunda acımasız bir biçimde intikam alır.

[...]

Böylece, rant teorisi, gelişiminin ilk anından itibaren kaçınılmaz bir matematik kesinlik edinir: Yasa zorlayıcıdır, bunu kabul etmek istemeyenin vay hâline! Veraset gibi rant da hak ve hukuk olarak oluşmuştur: Bu, yok etmeyi hayâl etmemiz gereken bir imtiyaz hiç değildir, evrenselleştirilmesi gereken bir işlevdir. Ona eleştiri olarak yöneltilen, aslında yalnızca aracı olduğu tüketim suiistimâlleri ona atfedilemez: Bunlar insanın özgür iradesinin sonucudur ve ahlâkçı kınar bunları; toplumsal iktisadın bununla ilgilenmesi hiç gerekmez. Burada düzensizlik insanı suçlar: Kurum dokunulmazdır.

Sorunun ikinci yanına geliyoruz.

Eğer rant mülkiyetin ücretiyse, ekin üzerinden alınan bir haraçtır; çünkü çalışma olmadan bir ücret verilerek, toplumsal iktisadın üretim ve mübadele üzerine tüm ilkelerine aykırı davranılır. Rantın kökeni, tıpkı mülkiyetin kökeni gibi –deyim yerindeyse– iktisat dışıdır: kaynağını, zenginlik üretimiyle pek uzaktan ilgili olan, hatta zenginlik teorisini altüst eden psikoloji ve ahlâk mülahazalarından alır. Bu, mülk sahibi adına bir başka dünyaya uzatılmış bir köprüdür

ve ortakçının bu köprüde mülk sahibinin peşinden gitmesi yasaktır. Mülk sahibi bir yarı tanrıdır; ortakçı her zaman için bir insandır.

Hakikî suiistimâl, mülkiyete içkin çelişki, daha ilerde kanıtlayacağımız gibi, burada, bu mantıksal karşıtlıktadır. Fakat, gördüğümüz gibi, bu çelişki gelecekteki bir uzlaşmanın da habercisidir. [...]

Toplumun başlangıcında, yeryüzünde yeni olan insanın önünde engin ormanlar uzanırken, toprak geniş ve endüstri henüz doğmaya başlarken rant sıfır olmalıdır.

Henüz emek tarafından işlenmemiş olan toprak bir yararlılık nesnesiydi; mübadele değeri değildi. Toprak ortaktı, toplumsal değil. Yavaş yavaş ailelerin çoğalması ve tarımın ilerlemesi toprağın fiyatını hissettirdi. Emek toprağa kendi değerini kattı: Rant buradan doğdu. Aynı miktar hizmetle bir tarlanın verdiği ürün arttıkça değeri de arttı: Mülk sahipleri de toprağın tüm ürünlerini her zaman kendilerine alma eğilimi gösterdiler, çiftçinin ücretini daha az tutma, yani, üretim malîyetlerini kısma eğilimi gösterdiler.

Böylece mülkiyet emeğin ardından gelir, üründe, gerçek masrafları aşan her şeyi emekten alır. Mülk sahibi mistik bir görev yerine getirdiğinden ve ortakçı karşısında topluluğu temsil ettiğinden, çiftçi, Takdir-i ilahî'nin öngörülerinde, meşru ücretinden başka topladığı her şeyin hesabını topluma vermesi gereken sorumlu bir emekçiden başkası değildir; kesenek ve ortakçılık sistemleri, hayvan icarı, mülk icarı, vs. o dönemde, mülk sahibi ile çiftçi arasında toplum adına yapılan sözleşmenin durmadan değişen biçimleridir. Rant, tüm değerler gibi, arz ve talebe bağlıdır; fakat, tüm değerler gibi rantın da gerçek ölçüsü vardır. Bu ölçü mülk sahibinin yararına ve emekçinin zararına, üretim masrafları çıkarıldığında, kalan ürün üzerinden ifade bulur.

Demek ki rant, özü ve yönelimi itibarıyla, iktisadî dehanın eşitliğe varmak için uygulamaya koyduğu binlerce araçtan biri, bölüştürücü adaletin bir aracıdır. Rant, mülk sahipleriyle çiftçiler tarafından, çelişik olarak, olası bir gizli anlaşma olmadan, yüksek bir çıkarla icra edilen dev bir kadastro-

dur ve bunun kesin sonucu toprak mülkiyetini toprağı işletenlerle sanayiciler arasında eşitlemek olması gerekir. Rant, tek kelimeyle, tüm emekçileri, tüm insanları, toprağın ve ürünlerinin eşit sahibi yapması gereken, bunca arzulanan bu tarım yasasıdır.

Ortakçının kendisine ait olarak gördüğü ve yalnızca kendisinin yarattığına inandığı ürün fazlasını ortakçıdan söküp almak için bu mülkiyet büyüsü yeterlidir. Rant, daha doğrusu mülkiyet, tarımsal bencilliği parçaladı ve hiçbir gücün, hiçbir toprak paylaşımının ortaya çıkaramayacağı bir dayanışma yarattı.

Tüm insanlar arasında eşitlik mülkiyet yoluyla kesin olarak mümkün olur. Rant, kişiler arasında, uluslar arasındaki gümrük gibi işlediğinden, tüm eşitsizlik nedenleri, bahaneleri yok olur ve toplumun tek beklediği de, bu harekete atılım kazandıracak levyeden başka bir şey değildir. Mitolojik mülk sahibinin yerine asıl mülk sahibi nasıl geçecektir? Mülkiyeti ortadan kaldırarak, insanların hepsi nasıl mülk sahibi olacaktır? Bundan böyle, çözülmesi gereken, fakat rant olmadan çözülemeyecek sorun budur.

Çünkü toplumsal deha asla ideologların tarzında ve kısır soyutlamalarla işlemez; ne hanedanlık çıkarlarını, ne hikmet-i hükümeti, ne seçmenlik haklarını, ne temsilîyet teorilerini, ne de insancıl ya da vatansever duyguları dert edinir. Fikirlerini her zaman kişileştirir ya da gerçekleştirir: Toplumsal dehanın sistemi, bir dizi somut örnek ve olgularla gelişir ve toplumu oluşturmak için her zaman bireye hitap eder. Kredinin büyük evresinin ardından, insanı toprağa bağlamak gerekiyordu: Toplumsal deha mülkiyeti kurumlaştırır. Ardından yerkürenin kadastrosunu çıkarmak gerekiyordu: Kolektif bir işlemi borular çalarak ilân etmek yerine kişisel çıkarları karşı karşıya getirir ve ortakçı ile rantiyenin savaşından toplum için en önemli hakemlik doğar. Artık, mülkiyetin ahlâkî etkisi elde edildiğinden, geriye rantın dağılımını yapmak kalır. En ilkel meclisleri toplantıya çağırmaktan, hatiplerinizi ve ateşli savunucularınızı çağırmaktan, polisinizi güçlendirmekten ve bu diktatörce aygıt aracı-

lığıyla, dünyayı korkutmaktan sakının! Bankanın bazı kombinezonları yardımıyla basit bir karşılıklı mübadele yetecektir... Büyük etkiler elde etmek için en basit araçlar: Toplumun ve doğanın en yüksek yasası budur.

Mülkiyet, onuncu kuvvetine yükselmiş tekeldir; mülkiyet de, tekel gibi, kendiliğinden, gerekli, evrensel bir olgudur. Fakat mülkiyet kamuoyu tarafından kayırılırken tekele küçümsemeyle bakılır: Bu yeni örnekten yola çıkarak, tıpkı toplumun mücadeleyle oluşması gibi, bilimin de ancak tartışmayla ilerlediği kanısına varabiliriz. Rekabet de kimi zaman yüceltilmiş kimi zaman alaya alınmıştır; vergi, ekonomistler tarafından zorunlu kabul edilirken yine de ekonomistlerin hoşuna gitmemiştir; faizle borç hem mahkûm edilmiş hem alkışlanmıştır; ticaret dengesi, makineler, işbölümü, sırasıyla, kamuoyunun onayını ve lânetini çekmiştir. Mülkiyet kutsaldır, tekel lekeli: Önyargılarımızın ve tutarsızlıklarımızın sona erdiğini ne zaman göreceğiz?

III. Mülkiyet ahlâken nasıl bozulur.

Mülkiyet aracılığıyla toplum yararlı, övgüye değer, yine de ölümcül bir düşünce gerçekleştirdi: Ancak çürütülemez bir zorunluluğa boyun eğerek kanıtlayacağım gibi, toplum kendini imkânsız bir hipoteze fırlatıp attı. [...]

Kolektif akıl, tanrısal bir dizi kurum aracılığıyla tekeli sağlamlaştırmasını buyuran yazgının emrine uyarak, görevini yerine getirmiştir elbette: Onun tavrı kusursuzdur, onu suçlamıyorum. Bu akılda yazgısal olarak bulunan şeyi bilebilmek insanlığın zaferidir, tıpkı insanlığın erdeminin gösterdiği en büyük çabanın buna boyun eğmeyi bilmek olması gibi. Eğer kolektif akıl, mülkiyeti kurumlaştırarak, onun talimatını uygulamışsa, ayıplanmayı hiç hak etmez: Sorumluluğu desteklenmelidir.

Fakat, zorunlu ve mecbur olan toplumun, deyim yerindeyse, gün ışığına çıkardığı bu mülkiyetin süreceğini bize kim garanti eder? Bu garantiyi, onu yukardan tasarlamış olan ve ona ne olursa olsun hiçbir şey ekleyemeyecek, çıka-

ramayacak ya da onu değiştiremeyecek olan toplum hiç veremez. Mülkiyeti insanlara teslim eden toplum, kendi niteliklerini ve kusurlarını mülkiyete bıraktı; ne yapısındaki kötülüklere karşı, ne de toplumu ortadan kaldırabilecek yüksek güçlere karşı bir önlem aldı. Mülkiyet kendinde çürüyebilir bir şey olsa bile, toplum onun hakkında hiçbir şey bilmez, hiçbir şey yapamaz. Bu mülkiyet daha güçlü bir ilkenin saldırılarına maruz kalsa bile, toplum daha fazlasını yapamaz. Gerçekten de, mülkiyet yazgının evladıysa eğer, toplum mülkiyete özgü kötülüğe nasıl çare bulabilir? Toplum ancak mülkiyet yoluyla varlığını sürdürüyorsa, mülkiyetin üstünde hiçbir şey tasarlayamıyorsa, bu toplumu daha yüksek bir fikre karşı nasıl koruyabilir?

[...]

Mülkiyet, *istimâl ve suiistimâl* hakkıdır, tek kelimeyle DESPOTİZMDİR. Despotun şeyi [mülkiyeti] yok etme niyetine asla sahip olmadığını sanması değildir önemli olan: İstimâl ve suiistimâl hakkını burada aramamak gerekir. İmha etmek için imha etmek mülk sahibi açısından asla söz konusu olmaz; mülkünü ne şekilde kullanırsa kullansın, onda her zaman uygunluk ve yararlılık güdüsü olduğu varsayılır. Suiistimâl derken, yasa koyucu, mülk sahibinin kendi mülkünün kullanımında yanılma hakkının olduğunu söylemek istedi. Bu kötü kullanım için kimse onun yakasına asla yapışmayacaktır, hatasından dolayı kimsenin karşısında sorumlu olmayacaktır. Mülk sahibi her zaman en büyük çıkarı adına hareket edermiş gibi davranır. Bu çıkarın peşinde özgürce koşsun diye toplum ona kendi tekelini istimâl ve suiistimâl hakkını da teslim etti. Demek ki, bu noktaya kadar mülkiyet alanına dokunulamaz.

Fakat bu alanın yalnızca bireyin saygısına bırakılmadığını hatırlayalım: Taviz nedenlerinin açıklanmasında tamamen toplumsal mülahazalar vardır; sözleşme, toplum ile insan arasında karşılıklıdır. Bu öylesine doğrudur, mülk sahipleri tarafından bile öylesine itiraf edilmiştir ki, onların imtiyazlarına her saldırıldığında, imtiyazlarını yalnızca ve yalnızca toplum adına savunurlar.

Oysa, mülk sahibinin despotizmi toplumu tatmin eder mi? Çünkü eğer tatmin etmiyor olsaydı, karşılıklılık yanılsama olduğundan, anlaşma bir hiç olurdu ve er ya da geç mülk sahibi ya da toplum çökerdi. Sorumu tekrarlıyorum. Mülk sahibinin despotizmi toplum karşısındaki yükümlülüğünü yerine getiriyor mu? Mülk sahibinin despotizmi iyi aile babası gibi davranmasına mı yol açıyor? Bu despotizm, özü gereği, adil, toplumsal ve insancıl mıdır? Sorun budur.

Bu soruya yalanlanmaktan çekinmeden cevap veriyorum: Bireysel özgürlük açısından, mülkiyet tavizinin tamamen bir hiç olduğu gün gibi ortadadır; çünkü imtiyaz sahibi açısından, yerine getirilip getirilmemesi isteğe bağlı olan bazı yükümlülükler gerektirir. Oysa, zorunlu olmayan bir koşulun yerine getirilmesi üzerinde temellenen her sözleşmenin zorunluluktan uzak olduğu ilkesi gereği, imtiyaz sahibi ile devlet arasında geçerli olan mülkiyetin, önceden saptadığımız amaçları taşıyan, zımnî sözleşmesi açıkça aldatıcıdır; tek yanlı olarak, taraflardan birinin hilesiyle iptal edilir. Ve mülkiyet konusunda, tavizin yürürlülükten kaldırılma nedeni olmadıkça, yükümlülüğün yerine getirilmesi istenmeyeceğinden, bundan çıkan sonuç, tanımın çelişik ve anlaşmanın da tutarsız olduğudur. Bunun ardından, sözleşme yapanlar anlaşmalarını sürdürmekte ayak direseler de, olayların gücü boş yere çabaladıklarını onlara göstermekle görevlidir: Antagonizmalarının kaçınılmazlığı, ister istemez, onlar arasında anlaşmazlığa yol açar.

Bölünmüş topraklarda tarımsal üretim yapılmasının sakıncalarını tüm ekonomistler belirtiyorlar. Bu konuda sosyalistlerle hemfikir olan ekonomistler, toprakların bütün olarak işletilmesini sevinçle karşılarlar. Böylece, geniş ölçekte işletilen topraklarda etkili yöntemler kullanıldığında ve malzeme üzerinde önemli miktarda tasarruf sağlandığında, ürün belki iki katına, hatta dört katına çıkacaktır. Fakat, mülk sahibi, "*Veto ediyorum*" der, "istemiyorum" der. Ve bu onun hakkı olduğundan, bu hakkı mülksüzleştirme dışında başka şeyle değiştirme yolunu dünyada kimse bilmediğinden ve mülksüzleştirme hiçlik olduğundan, yasa koyucu, ekonomist

ve proleter, meçhul karşısında korkuyla geri çekilirler ve vaat edilen hasadı uzaktan selâmlamakla yetinirler.

[...]

Dolayısıyla, mülkiyet çalışmaya ve zenginliğe engel teşkil eder, toplumsal iktisada engel teşkil eder: Buna şaşıran yalnızca ekonomistler ve yasa adamlarıdır. Bunu nasıl, bir çırpıda, kestirmeden, onların kafasına sokabilirim, bunu bulmaya çalışıyorum...

Mülk sahibinin, şövalyelere özgü bir cömertlikle bilimin davetine teslim olduğunu, emeğin ürünlerini iyileştirmesine ve arttırmasına izin verdiğini varsayalım. Gündelikçiler ve köylüler için devasa bir mal mülk ortaya çıkacaktır, yorgunlukları yarı yarıya azalmış olan bu kişiler, besin maddelerinin fiyatlarının düşmesiyle iki misli kazanıyor olacaktır.

Fakat mülk sahibi, "bu kadar net bir kârı terk ettiğim için pek aptal olmalıyım", der. "Yüz iş günü yerine, elliden fazla ödemem: Proleter değil ben kazanacağım." –Fakat, dikkat edin, proleter eskisinden daha kötü durumda olacaktır, çünkü yine işsiz kalacaktır. –"Bu beni ilgilendirmez," diye karşılık verir mülk sahibi. "Ben, kendi hakkımı KULLANIYORUM. Başkaları, ister binlerce insan olsun, ister milyonlarca, ellerinden geliyorsa, mal edinsinler ya da servet aramak için başka yere gitsinler!"

Her mülk sahibi, insana düşman bu düşünceyi kalbinin derinliklerinde besler. Ve rekabet, tekel ve kredi yoluyla mülkiyetin istilâsı daima genişlediğinden, emekçiler sürekli olarak topraktan yoksun kalır: Mülkiyet toprak nüfusunun azalmasıdır.

Böylece, endüstrinin ilerlemeleriyle birleşen mülk sahibinin rantı, tekelin emekçinin ayaklarının altında açtığı çukuru bir uçurum hâline çevirir; kötülük, imtiyazla birlikte şiddetlenir. Mülk sahibinin rantı yoksulların ortak malı değildir; yani, hiç durmaksızın üretime sunulan ve üzerinde çalıştıkça genişlediği sanılan biriken sermayeyi bize toprak gibi gösteren bu güzel teoriye göre, ekin masrafları ödendikten sonra geri kalan ve yeni bir işletme malzemesi olarak emeğe her zaman hizmet etmesi gereken tarımsal ürünün bu bölü-

münü kast ediyorum. Rant, mülk sahibi için kendi şehvetperestliğinin teminatı, tek başına aldığı hazların aracı hâline gelmiştir. Ve şuna dikkat edin: Erdem ve ahlâk karşısında suçlu olan, suiistimâl eden mülk sahibi, yasa karşısında dokunulmazdır, siyasal iktisatta el uzatılamazdır. Kendi gelirini yemek! Bundan daha güzel, daha soylu, daha meşru ne olabilir ki? Büyükler gibi halk da, üretken olmayan tüketimin mülk sahibinin en yüksek fazileti olduğuna inanır. Toplumun başına belâ olan her şey bu silinmez bencillikten kaynaklanır.

[...] Mülkiyet, yalnızca sahip olmada değil üretimde de toplumdışıdır. Çalışma araçlarının mutlak sahibinin ürettikleri yalnızca hatalı, hileli, tiksinti verici ürünlerdir. Tüketiciye hizmet edilmez, tüketici parası için soyulur. –Bu meyveleri toplamak için, bu buğdayı ayıklamak için, bu otu kurutmak için birkaç gün daha bekleyemez miydiniz, kaplarınızı çalkalasanız, bu süte hiç su katmasanız, ürünlerinize daha fazla özen gösterseniz, daha az şeyle uğraşıp daha iyisini yapsanız, olmaz mı, deriz köydeki mülk sahibine. İşiniz başınızdan aşkın, mirasınızın bir bölümünü bırakın. –Kim bu aptal! diye cevap verir mülk sahibi, sinsi bir ifadeyle. Kötü işlenmiş yirmi dönüm, aynı zamanı alan ve masrafları arttıran on dönümden her zaman daha fazla verir. Sizin sisteminizle, toprak bir misli daha fazla insan besleyecektir: Fakat daha fazla insan beni ne ilgilendirir? Önemli olan benim gelirim. Ürünlerimin kalitesine gelince, onları yiyecek olanlar her zaman beğenirler. Siz kendinizi maharetli sanıyorsunuz, sevgili danışmanım, oysa bir çocuksunuz. Yalnızca satışa sunulmayı hak eden şeyi satarsak, hem de doğru fiyatla satarsak, mülk sahibi olmak neye yarar? [...]

[...]

Mülkiyet insanı insandan, tekelin ayırabileceğinden yüz kat daha fazla ayırır. Yasa koyucu, tamamen toplumsal bir bakış açısıyla, mülk edinmeyi en güçlü garantilerle donatması gerektiğine inanmıştı: Ve tekelcinin vurgunlarının günlük meyvesini sonsuza dek garanti ederek, emekçinin elinden umuduna varıncaya dek her şeyini almış olur. Hangi

büyük mülk sahibi, kendinden küçüğünü zorlamak için gücünü kötüye kullanmaz? Hangi saygın bilgin etkisinden ve himayesinden bir kazanç elde etmez? Meclislerde itibarını kaybetmiş hangi filozof, tercüme, gözden geçirme ya da yorum bahanesi altında, felsefe üzerinden vergi toplama yolunu seçmez? Hangi okul müfettişi alfabe taciri değildir? Siyasal iktisat tahvil ticaretinin tümünden arınmış mıdır? Din, din sömürücülüğünün her çeşidinden arınmış mıdır? Matbaa şefi olma onuruna eriştim ve on iki yapraklık beş forma din kitaplarının düzinesini otuz paraya satıyordum. O zamandan bu yana bölgenin piskoposu din kitaplarının tekelini üstlendi ve din kitabının fiyatı on beş santimden kırk santime yükseldi: Monsenyör, her yıl, yalnızca bu mal üzerinden net elli bin franklık bir kâr elde ediyor. Akademi'nin böyle bir soruyu yarışmaya sokmasının nedeni yalnızca falanca beye zafer fırsatı vermektir; falanca kompozisyon, yararlı doktrinleri öğreten, yani filan filan beylerin yanında dalkavukluk sanatını icra eden filanca beyden geliyor diye ödül kazandı. Unvanlı bilim, soylu olmayan bilimin yolunu tıkıyor; Meşe, kamışı el etek öpmeye zorluyor; din ve ahlâk imtiyaz yoluyla birbirlerini sömürüyorlar, tıpkı alçı ve maden kömürü gibi; imtiyaz, erdemin fiyatına varıncaya kadar etki ediyor; gençliği teşvik ve bilimin ilerlemesi için Mazarin Tiyatrosu'nda verilen nişanlar akademik feodalitenin simgelerinden başka bir şey değildir.

[...]

Böylece mülkiyet, daha fazla sayıda insana dağıtıldıkça daha toplumdışı oluyor. Mülkiyeti yumuşatması, insanîleştirmesi gerekir gibi gözüken şey, yani kolektif imtiyaz, tam da mülkiyeti en gudubet hâliyle gösteren şeydir: Bölünmüş mülkiyet, kişisiz mülkiyet, mülkiyetlerin en berbatıdır. Günümüz Fransa'sının, cesur Duguesclin'in Fransa'yı kurtardığı ünlü çetelerden daha korkunç, talana daha susamış *büyük işletmelerle* kaplandığını fark etmemek mümkün mü?...

Mülkiyet ortaklığını işbirliği gibi görmekten sakınalım. Mülk sahibi kişi kendini hâlâ merhamete, adalete, utanca yabancı olmayan biri olarak gösterebilir; mülk sahipleri bir-

liğinin derinliği yoktur, vicdan azabı duymaz. O, her türlü tutkudan ve sevgiden yoksun, hayâl mahsulü, acımasız bir varlıktır, tıpkı dönüp dururken buğdayı ezen değirmentaşı gibi kendi fikri etrafında hareket eder. Mülkiyet asla ortak olarak toplumsallaşmaz: Kuduzun çaresi herkesi ısırtmak değildir. Mülkiyet, kendi ilkesini dönüştürerek sona erecektir, yoksa belirsiz bir ortak-katılımla değil. Ve bu nedenle, laf anlamaz oldukları kadar kör de olan bazı kişilerin halka öğütlemekte ayak diredikleri demokrasi ya da evrensel mülkiyet sistemi, toplumu yaratmakta güçsüzdür.

[...]

Ekonomistler halka hiç durmadan tekrarlarlar: "Çalışın, çalışın, biriktirin, sermaye yapın, siz de sıranız geldiğinde mülk sahibi olun." Şöyle der gibidirler: "İşçiler, sizde mülkten çok bir şey yok. Her birinizin çantasında durumunu düzeltmeye yetecek sihirli değnek var, bu değnek günün birinde başkalarının durumunu düzeltmeniz için de size hizmet edecektir. Çalışarak mülkiyet sahibi olun; insan teninin tadını aldığınızda başka et istemezsiniz artık ve perhizlerle geçirdiğiniz uzun zamanı telafi etmiş olursunuz."

Proleterlikten mülkiyete düşmek! Kölelikten tiranlığa düşmek, yani, Platon'a göre, her zaman köleliğe düşmek! Ne perspektif! Yine de bu gerekli; kölenin durumu dayanılır değil. Yürümek gerek, ücretlilikten kurtulmak, kapitalist olmak, tiran olmak gerek! Bu gerekli, işitiyor musunuz, proleterler? Mülkiyet, insanlığın seçebileceği bir şey asla değildir, yazgının mutlak emridir. Ancak kendinizi sattıktan sonra, efendilerinize kölelik ettikten sonra, onların sizi köle etmesinden sonra özgür olursunuz.

[...]

Bizi özgür kılması gereken mülkiyet demek ki bizi mahkûm kılıyor. Bu da laf mı? Bizi, birbirimizin uşağı ve tiranı yaparak aşağılıyor.

[...]

Böylece, insan ile doğanın kutsal birliğini başarması gereken mülkiyet yalnızca aşağılık bir fahişeliğe varmaktadır. Sultan, cariyesini istimâl ve suiistimâl eder: Toprak onun

şehvetperestliğinin aracıdır... Bence burada bir metafordan daha fazla bir şey var, derin bir analoji keşfediyorum.

[...]

Oysa, toplumun mistik müdahalesiyle iffetsiz aşkın erdemli aşk hâline gelmesi ve düzensiz zinanın dingin ve kutsal bir evliliğe dönüşmesi gibi; sermaye fahişeliği olan mülkiyet de iktisadî düzende ve toplumun öngörülerinde toplumsal ve meşru bir mülk edinmenin ilk anından başka bir şey değildir. Şimdiye kadar mülk sahibi, yararlanmaktan çok suiistimâl etti; onun mutluluğu şehvetli bir rüyadır: Sımsıkı kucaklar, sahip olmaz. Eskiden onuru kırılan serfin isyan ettiği mülkiyet, Fransız Devrimi'nin ortadan kaldıramadığı bu iğrenç senyörlük hakkıdır her zaman. Bu hakkın hükümranlığı altında emeğin tüm ürünleri iğrençtir: Rekabet, karşılıklı olarak sefahate kışkırtmadır; yeteneğe bahşedilen imtiyazlar fahişeliğin ücretidir. Babalar evlatlarını tanısın ve eserlerinin utanç meyvesine imza atsınlar diye, devlet, polisi aracılığıyla boş yere zorluyor. Leke silinmez: Günahla peydahlanmış piç, yaratıcısının namussuzluğunun kanıtıdır. Ticaret, köle kaçakçılığından başka bir şey değildir, bu kölelerin kimileri zenginlerin keyfine, kimileri popüler Venüs kültüne mahkûm olur; ve toplum, geniş bir pezevenklik sistemidir, bu toplumda herkes, aşk kırgını, sevgilisinin ihanetine uğrayan namuslu insan, entrikaların çeşitliliğini aşkın bir parçası kabul eden servet sahibi, herkes orjiye doğru koşar ve içine düşer.

Suiistimâl, insanın sapkınlığı, diye haykırır yasa koyucular. Bizi kıskanç ve tamahkâr kılan, tutkularımızı depreştiren ve kötü niyetimizi safsatalarıyla silahlandıran, mülkiyet değildir. Tersine, mülkiyeti lekeleyen ve kokuşturan bizim tutkularımız, bizim ahlâk bozukluklarımızdır.

İnsanı lekeleyenin gayrimeşru ilişki olmadığını, insanın, kendi tutkuları ve ahlâk bozukluklarıyla gayrimeşru ilişkiyi lekeleyip kokuşturduğunu bana defalarca söyleyebilirsiniz. Fakat, doktoralı beyler, benim ortaya serdiğim olgular mülkiyetin özü değil midir? Bunlar, yasal açıdan hakkında laf edilemeyen, her türlü hukuksal kovuşturmanın dışında tutu-

lan şeyler değil midir? Para karşılığında kalemine fahişelik yaptıran şu gazeteciyi mahkemeye çıkartmak için onu şikâyet edebilir miyim? Adaletsizliği savunmak için, biri lafını, diğeri dualarını satan şu avukatı, şu papazı yargıca sevk edebilir miyim? Talep ettiği ücreti ödeyemedi diye yoksul insanı ölüme terk eden şu doktoru? Bir fahişe için çocuklarını sefil eden şu uçkur düşkünü moruğu? Atalarımın anısını ortadan kaldıracak ve sanki ensest ya da zinadan gelmişler gibi onların soylarını atasız bırakacak bir izalei şüyuyu önleyebilir miyim? Mülk sahibini, ancak sahip olduğu şey kadar zararını tanzim ederek, dolayısıyla toplumu yıkıma sürüklemeden, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya zorlayabilir miyim?

[...]

Mülkiyet, tam da suiistimâl edici olduğu için yasa koyucuya göre en kutsal şey değil midir? Kullanımını polisin belirleyeceği, suiistimâli engelleyeceği bir mülkiyet hayâl edebilir miyiz? Ve nihayet, tıpkı yasanın, gayrimeşru ilişkiye namusluluğu kattığında bu ilişkiyi ortadan kaldırması gibi, mülkiyete adalet katmak istendiğinde mülkiyetin ortadan kaldırılacağı aşikâr değil midir?

Demek ki, mülkiyet kural olarak ve özü gereği ahlâksızdır: Bu önerme, artık eleştiriyle edinilmiş bir önermedir. Sonuç olarak, mülkiyet haklarını belirtirken ahlâkın haklarını saklı tutmamış olan Yasa, bir ahlâksızlık yasasıdır; hukuk bilimi olarak kabul edilen hukuk ilmi –ki, mülk sahiplerinin üçkağıtlarının koleksiyonundan başka bir şey değildir– ahlâksızdır. Ve, mülkiyetin özgürce ve huzur içinde suiistimâlini korumak için kurumlaşmış olan adalet; bu suiistimâle karşı çıkmak isteyenlere karşı mülkiyete yardım edilmesini emreden adalet; mülkiyetin hakaretlerini onarmaya cesaret eden her kim olursa olsun onu *kasıp kavuran ve alçaklıkla damgalayan* adalet alçaklığın ta kendisidir. [...] Cezai yargı alçaklıktır, polis alçaktır, cellat ve darağacı alçaktır. Ve, tüm bu diziyi kapsayan mülkiyet, ki bu iğrenç soy sop ondan türemiştir, mülkiyet alçaktır.

[...]

IV. Tanrı hipotezinin mülkiyet yoluyla kanıtlanması

Eğer Tanrı olmasaydı hiç mülk sahibi olmazdı: Siyasal iktisadın vardığı sonuç budur.

Toplumsal bilimin sonucu da şudur: Mülkiyet, Yüce Varlığın suçudur. İnsan için tek bir görev, tek bir din vardır, bu da Tanrı'yı yeniden inkâr etmektir. *Hoc est primum et maximum mandatum.**

İnsanlar arasında mülkiyetin tesis edilmesinin asla bir seçim ve felsefe işi olmadığı kanıtlandı: Mülkiyetin kökeni, tıpkı krallığınki gibi, dillerin ve kültlerin kökeni gibi, tamamen kendiliğinden, mistik, tek kelimeyle, ilahîdir. Mülkiyet, dinin ve otoritenin örtüsü altında gururlu soyumuz üzerinde hâlâ her yerde hüküm süren içgüdüsel inançların büyük familyasına aittir. Mülkiyet, tek kelimeyle, bir dindir: Onun teolojisi siyasal iktisattır; dini, karanlıklarda saklıdır. Kendi hakkında soru sorulduğunda, kendi varlığının gerçekliğiyle cevap verir; efsanelerle kendini açıklar ve kanıt yerine alegoriler gösterir. Nihayet mülkiyet tüm dinler gibi hâlâ gelişim yasasına tâbidir. Böylece onu sırasıyla, Almanlarda ve Araplarda olduğu gibi, basit kullanım ve ikâmet hakkı olarak görürüz; Yahudilerde olduğu gibi sonsuza dek başkasına devredilemez ortak miras olarak sahiplenme biçiminde; Ortaçağ'da olduğu gibi feodal ve başkasının mülküne uzun süreli el koyma biçiminde; aşağı yukarı Romalıların tanıdığı ve bugün bizde de geçerli olan mutlak mülk olarak ve mülk sahibinin iradesiyle dolaşabilir mülk olarak görürüz. Fakat, doruk noktasına ulaşmış olan mülk sahibi şimdiden çöküşe geçmiştir: Komanditin, yeni ipotek yasalarının, kamusal kullanım nedeniyle mülksüzleştirmenin, tarımsal kredi yenilemelerinin, kiralama üzerine yasa teorilerinin, vs. saldırdığı mülkiyetin bir süre sonra kendi kendisinin gölgesi olarak kalacağı an yaklaşmaktadır.

Bu genel çizgilerde mülkiyetin dinî karakteri görülebilmektedir.

* Lat., *İşte ilk ve en önemli buyruk budur.* Yeni Ahit, Matta, 22:38. (y.n.)

Bu mistik ve tedrici karakter özellikle mülkiyetin kendi teorisyenlerinde neden olduğu tuhaf yanılsamada kendini gösterir. Bu yanılsamaya göre, mülkiyet ne kadar eleştirilir, reforma uğratılır ve iyileştirilirse o kadar felâkete sürüklenilir. Aslında ne kadar az inanılırsa her zaman daha fazla inanıldığı sanılan bu yanılsama aslında tüm dinlerin ortak yanılsamasıdır.

[...]

Böylece mülkiyet, ilk ortaya çıkışındaki kabalık içinde savunulmaya bir kez son verildiğinde, ve onu disipline etmekten, ahlâka tâbi kılmaktan, devlete boyun eğdirmekten, tek kelimeyle onu toplumsallaştırmaktan söz edildiğinde, yıkıma doğru gider, ölür. Ölür, diyorum, çünkü tedricidir; çünkü fikren tamamlanmamıştır ve doğasında kesin olan hiçbir şey yoktur; çünkü bir dizinin temel momentidir, ki yalnızca dizinin bütünü doğru bir fikir verebilir, tek kelimeyle, çünkü o bir dindir. *Korunuyor* havası içinde olunan ve aslında mülkiyet adı altında *sürdürülen* şey, mülkiyet değildir; mülk sahibi olmanın yeni bir biçimidir bu, geçmişte örneği olmayan şeydir ve bir şeyin *kökeninde* ya da *sonunda* olan şeyi, yani onun anlam ve kapsamını şeyin bizzat *içinde* aramayı gerektiren bu mantık yanılsamasının ardından, mülkiyete ait olduğu sanılan ilke ya da motiflerin çıkarsanmaya çalışıldığı şey budur.

Fakat eğer mülkiyet bir dinse ve eğer bütün dinler gibi tedriciyse, yine bütün dinler gibi kendine özgü ve spesifik bir nesnesi vardır. Hıristiyanlık ve Budizm kefarete ya da insanlığın eğitimine yönelik dinlerdir; Muhammed'in dini yazgısallık dinidir; monarşi ve demokrasi tek ve aynı din, otoritenin dinidir; felsefenin kendisi de aklın dinidir. O hâlde tüm diğer dinleri düşüşe sürükleyecek olmasına rağmen yine de en son yok olacak, müritlerinin ise şimdiden inançlarını yitirdikleri bu özel din, dinlerin en direngeni olan mülkiyet nedir?

Mülkiyet, meşgûliyet ve sömürüyle kendini gösterdiğinden, mülk ve veraset yoluyla tekeli güçlendirmeyi ve büyütmeyi hedef aldığından, rant aracılığıyla çalışmadan gelir topladığından ve çalışmayı ipotek yoluyla teminatsız tehlikeye

attığından, topluma karşı koyduğundan, kuralı zevk olduğundan ve adaletin onu yok etmesi gerektiğinden, GÜCÜN dinidir.

Dinî masallar buna kanıttır. *Kabil*, yani mülk sahibi, Yaratılış'a göre toprağını mızrağıyla elde eder, etrafını kazıklarla çevirir, kendine mülk yapar ve yoksul, proleter, kendi gibi *Adem*'in oğlu, insan, fakat aşağı kasttan, köle konumundaki *Habil*'i öldürür. Bu etimolojiler öğreticidir; bunların saflıkları tüm yorumlardan daha fazlasını söyler.* İnsanlar her zaman aynı dili konuştular; dil birliği, sorunu ifade ettiği fikirlerin özdeşliğiyle kanıtlandı: Ses ve harf çeşitliliğini tartışmak gülünç olur.

Böylece dilbilgisine göre, tıpkı masala ve analize göre olduğu gibi, güç dini olan mülkiyet aynı zamanda kölelik dinidir. Mülkiyet, elde silah zaptetmesine ya da dışlama ve tekel yoluyla işlemesine bağlı olarak, iki tür kölelik yaratır: Biri, antik proletarya; *Adem*'in, insanlığın, *Kabil* ve *Habil* olarak, patrisyen ve plebyen olarak şiddet yoluyla bölünme ya da fethindeki ilkel olgunun sonucudur; diğeri, gördüğümüz gibi, hepsi de tekelin mülk, veraset ve rant tarafından kutsanmasında özetlenen iktisadî evrelerdeki gelişimin yarattığı modern proletaryadır, ekonomistlerin *işçi sınıfıdır*.

Oysa, mülkiyet, yani en basit ifadesinde güç hakkı, başlangıçtaki kabalığını uzun süre koruyamaz; ilk günden itibaren kendi fizyonomisini oluşturmaya, kendini başka türlü göstermeye, sayısız kılık altında kendini gizlemeye başlamıştır. Genel kural olarak haydutla ve hırsızla eşanlamlı olan mülk sahibinin adı, uzun vadede mülkiyetin hissedilmez dönüşümüyle ve dinî üslûpta pek sık olan gelecek öngörülerinden biriyle, özellikle hırsızın ve haydudun tersi hâline gelir.

[...]

* *Qain*, kazık, kargı, mızrak; *qaneh*, latince, *canah*, kamış, saz, mızrak malzemesi; *qanah*, kazıklarla çevirmek, elde etmek; *qine*, çit çeken mülk sahibi gibi kıskanç olmak. –*Bal*, inkârın kısaltması; *belimah*, hiçbir şey, hiçlik; *bala*, yıpranmak, yaşlanmak, hiçe varmak; *habal*, yok olmak; *habel*, hiç, hiçlik insanı. (Proudhon'un notu)

Tefecilik yoluyla hırsızlık yapılır.

Eskiden Kilise'nin pek iğrenç bulduğu ve zamanımızda hâlâ pek şiddetli cezalandırılan tefecilik, üretimin en enerjik güçlerinden biri olan ve yasaklanmış hırsızlıkla izin verilmiş hırsızlık arasındaki geçiş biçimini meydana getiren faizle borç vermekten hiç farklı değildir. Aynı zamanda, belirsiz doğası gereği, yasada ve ahlâkta bir yığın çelişkiye yol açar; bunlar saray, finans ve ticaret insanlarının ustalıkla kullandıkları çelişkilerdir.

Örneğin ipotek karşılığı % 10'la borç veren tefeci eğer suçüstü yakalanırsa büyük bir para cezasına çarptırılır; aynı faizi bankacı borç adı altında değil, *komisyon* adı altında koyduğundan, kraliyet imtiyazıyla korunur. Finansın faili olduğu bu tür hırsızlıkların tümünü sıralamak çok uzun sürecektir: Antik halkların tümünde sarraf, banker, borsacı ya da mültezim gibi mesleklerin pek saygın bir ününün olmadığını söylemek yeterlidir. Günümüzde servetlerini % 3, 4, 5 sürekli faizle ya devlete ya da ticarete yatıran, yani borcun meşru fiyatı dışında bankacılara ve tefecilere göre daha düşük bir faiz alan kapitalistler toplumun kaymak tabakasıdır. Sistem hep aynı: Hırsızlıkta itidal bizim erdemimizdir.

Rant, kesenek, kira bedeli ve kiralama kurumuyla hırsızlık yapılır.

Kendi kuralı ve yönelimi içinde ele alınan rant, tüm insanların toprağın güvence altındaki ve azledilemez mülk sahipleri hâline geldikleri tarım yasasıdır; önemine gelince, üreticinin ücretini aşan ve topluluğa ait olan ürün kısmını temsil eder. Bu rant, örgütlenme dönemi boyunca, olgularla kendini ifade ettiği gibi bireyselleşme yoluyla her zaman kendini gösteren toplum adına, mülk sahibine ödenir. Fakat mülk sahibi ranta sahip olmaktan fazlasını yapar, bundan tek başına yararlanır; topluluğa hiçbir şey vermez, ortaklarıyla hiç paylaşmaz, kolektif çalışmanın ürününü –kendininkini katmadan– kemirir. Demek ki hırsızlık vardır, yasal hırsızlık da diyebilirsiniz, fakat sonuçta gerçek hırsızlıktır bu.

İşverenin işçinin ücretinden bir şeyi alıkoyduğu ya da

ödediğinden kesinti yaptığı her seferinde, ticarette ve endüstride hırsızlık vardır.

Değeri ele alırken, her çalışmanın bir artık bırakması gerektiğini kanıtlamıştım; öyle ki, emekçinin tüketimini her zaman aynı kabul ettiğimizde, çalışması, geçimliğinden başka, her zaman daha büyük bir sermaye bırakmalıdır. Mülkiyet rejimi altında, esas olarak kolektif olan çalışmanın artığı tümüyle rant olarak mülk sahibine geçer: İmdi, kılık değiştirmiş bu sahiplenme ile komünal malın hileli gaspı arasında fark nerededir?

Bu gaspın sonucu şunlardır: Kolektif ürün içindeki payına işverenin sürekli olarak el koyduğu emekçi her zaman yoksulluk içindedir, oysa ki kapitalist her zaman kârdadır; esasen eşit değerlerin mübadelesi olan ticaret, 6 frank eden şeyi 3 franga satın alma ve 3 frank eden şeyi 6 franga satma sanatından başka bir şey değildir; ve bu rejimi destekleyen ve öven siyasal iktisat hırsızlık teorisidir, tıpkı mülkiyetin –ki buna gösterilen saygı benzer bir durumun sürdürülmesidir– din ve güç olması gibi. Bir süre önce, Bay Blanqui, Ahlâk Bilimleri Akademisi'nde koalisyonlar üzerine verdiği söylevde, emeğin, yarattığı zenginliklere ortak olmasının doğru olduğunu söylüyordu. Eğer ortak olmuyorsa bu haksızlıktır; ve eğer bu haksızlıksa bu hırsızlıktır ve mülk sahipleri hırsızdır. Açıkça konuşun ekonomistler!...

[...]

Böylece, eklektizmin hakikâtten farklı olması kadar adaletten farklı olan mülkiyet, *konvansiyonel* hak ve resmî fiyat değeri, adaletsizliğin iki ucu arasındaki, kaba kuvvetle sinsi kurnazlık arasındaki bir dizi salınım sonucu oluşur; uyuşmazlıklar bunlar arasında her zaman bir noktada anlaşırlar. Fakat adalet uzlaşmanın ardından gelir; anlaşma gerçekliği er geç ifade edecektir; gerçek hak, sofistik ve keyfî haktan sürekli olarak doğacaktır; reform zekâ ile gücün mücadelesiyle işler; ve çıkış noktası vahşîliğin karanlıklarında olan ve sentezle varılmış mülkiyet ve değer fikrine toplumun eriştiği gün son soluğunu verecek bu yaygın hareket; içgüdüsel olarak gerçekleşmiş olan, kendi bilimsel ve kesin çözümünü ara-

yan bu dönüşüm ve devrimler bütünü; işte, mülkiyet dini olarak adlandırdığım budur.

Fakat eğer kendiliğinden ve tedrici mülkiyet bir dinse, o, monarşi ve papazlık gibi, ilahî haktan kaynaklanıyordur. Koşulların ve servetlerin eşitsizliğine paralel olarak sefalet de ilahî haktandır; yalan yere yemin ve hırsızlık ilahî kurumlardır; insanın insan tarafından sömürülmesi, Tanrı'nın olumlanmasıdır, hatta ve hatta Tanrı'nın tezahürüdür.

Gerçek teistler mülk sahipleridir; mülkiyetin savunucularının hepsi de Tanrı'dan çekinen insanlardır; mülkiyet konusundaki anlaşmazlıkları nedeniyle birbirlerine uyguladıkları işkence ve birbirlerini ölüme mahkûm edişleri, gücün tanrısına sundukları insan kurbanlarıdır. Tersine, mülkiyetin yakındaki sonunu duyuranlar, İsa ve Aziz Paul ile birlikte mülkiyetin ortadan kaldırılmasını kışkırtanlar; üretim, tüketim ve zenginliklerin dağıtımı üzerine düşünenler anarşistler ve ateistlerdir; ve toplumun eşitliğe ve bilime doğru gözle görülür biçimde yürümesi, Tanrı'nın hiç durmaksızın inkârıdır.

Tanrı hipotezinin mülkiyet yoluyla kanıtlanması ve insanın fiziksel, ahlâkî ve entelektüel yetkinliği için ateizmin gerekliliği; işte, çözmemiz gereken garip problem budur. Az laf yeter: Olgular biliniyor, kanıtımızı tamamladık.

Yüzyılın baskın fikri, günümüzün en kaba ve en otantik fikri, İLERLEME fikridir. Lessing'den bu yana toplumsal inançların temeli hâline gelmiş olan ilerleme, ruhlarda eskiden *vahiy*'in oynadığı rolün aynısını oynar, vahyi inkâr ettiği söylenir, oysa ki aslında onu ifade etmekten başka bir şey yapmamaktadır. [...]

[...]

Bu yüce, verimli ve son derece rasyonel ilerleme fikri karşısında, bir başka fikir de ayak diremekte ve hâlâ canlılığını korumaktadır. Devasa, muammalı, teleskopun gökkubbenin derinliklerine nüfuz edememesi gibi bizim diyalektik araçlarımızın nüfuz edemediği bir fikirdir bu: Tanrı fikri.

Tanrı nedir?

Tanrı, hipotetik olarak, ezelîdir, her şeye kâdirdir, yıkıl-

maz, hareketsizdir, kendiliğindendir; tek kelimeyle, tüm yetilerinde, özelliklerinde ve tezahürlerinde sonsuzdur. Tanrı, sonsuz bir güce yükselmiş olan zekâ ve faaliyetin, yazgısallığın kendisine uygun ve özdeş olduğu varlıktır. Demek ki Tanrı, özü gereği ilerleme karşıtıdır, beklenmedikliğin karşıtıdır. [...] Fakat Tanrı, her anlamdaki sonsuzluk niteliğiyle, kendine özgü bir özellik edinir; sonuç olarak, sonlu, ilerleyen ve beklenmedik olan, Tanrı'yı uzlaşmaz çelişkisi olarak kabul eden varlıkla arasındaki karşıtlıktan kaynaklanan bir varoluş imkânı edinir. Tanrı, tek kelimeyle, kendi kavramı içinde çelişik hiçbir şey olmadığından, mümkündür ve aklımızın bu iradedışı hipotezini doğrulamaya imkân vardır.

[...]

İlk bakışta çözümsüz olan, çelişik terimli bu problem, düşünme zahmetine katlanılırsa, tüm çelişkinin ortadan kalktığı şu teoreme indirgenir: Yazgısallık ile ilerleme arasında denklem oluşturmak, öyle ki, birbirlerine uygun olan fakat özdeş olmayan, tam tersine zıt olan sonlu varoluş ile tedrici varoluş birbirine nüfuz ederek, fakat birbirine karışmayarak, karşılıklı olarak birbirlerine ifade ve yasa biçiminde hizmet ederek, sırası geldiğinde bize görünür; tıpkı bunları oluşturan ruh ve madde gibi, fakat bir başka boyutta, varlığın birbirinden ayrılmaz ve birbirine indirgenemez iki yüzü olarak görünür.

Toplumsal bilimdeki fikirlerin hepsinin aynı şekilde ezelî ve tedrici olduğunu, basit ve karmaşık, aforistik ve tâbi olduğunu gördük ve defalarca belirttik. Aşkın bir zekâ için iktisadî sistemde ne ilke vardır ne sonuç, ne kanıtlama ne tümdengelim: Hakikât bir ve özdeştir, birbirlerine zincirleme bağlanma koşulu yoktur; çünkü hakikât her yerde hakikâttir, sonsuz bir görünüm altında ve sonsuz bir teori ve sistem altında.

Önermeler dizisi yalnızca diyalektik sunum altında kendini gösterir. Toplum bir bilge gibidir; bilim beyninde yer etmiş olduğundan, bilimi bütünü içinde kapsar, başlangıçsız ve sonsuz olarak, tüm parçaları içinde eşzamanlı ve ayrı olarak kavrar ve parçaların her birini eşit gerçeklikte ve önce-

likte bulur. Fakat bu aynı insan bilim üretmek mi istemektedir? Bilimi sözlerle, ardışık önerme ve söylevlerle gözler önüne sermek, yani kendisine bölünmez bir bütün olarak gözüken şeyi tedrici bir şey olarak sunmak zorundadır.

Böylece, özgürlük, eşitlik, seninki ve benimki, yetenek ve kusur, kredi ve borç, köle ve efendi, oran, değer, rekabet, tekel, vergi, mübadele, işbölümü, makineler, gümrükler, rant, veraset, vs. gibi fikirler, tüm kategoriler, tüm karşıtlıklar, dünyanın başlangıcından itibaren iktisadî söz dağarında adlandırılmış tüm sentezler, akılda eşzamanlı olarak yer alır. Bununla birlikte, bizim kavrayabileceğimiz bir bilim oluşturmak için, bu fikirler, bunları birbirlerinden kaynaklanıyormuş gibi bize gösteren, başlangıcı, ortası ve sonu olan bir teoriye göre sıralanma ihtiyacı içindedir. İnsan pratiğine girebilmek ve etkili bir biçimde gerçekleşebilmek için, bu aynı fikirlerin, öngörülemeyen binlerce arazın ve uzun araştırmaların eşlik ettiği, salınımlı bir dizi oluşum içinde ortaya konması gerekir. Tek kelimeyle, bilimde olduğu gibi, mutlak ve aşkın hakikât ile teorik hakikât vardır; tıpkı toplumda hem yazgısallığın hem de beklenmedikliğin, kendiliğindenliğin ve düşünümün olması gibi, bu ikili güçlerden ikincisi sürekli olarak birincisinin yerini almaya çalışır, fakat gerçekte aynı işi yapar.

Demek ki yazgısallık, varlığın ve fikrin bir biçimidir; tümdengelim, ilerleme, bir başka biçimi.

Fakat yazgısallık da ilerleme de, her şeyin gerçekleştiği ya da gerçekleşmediği doğanın hiç bilmediği dil soyutlamalarıdır. Demek ki, insanlıkta, *yazgısal varlık* ile *tedrici varlık* birbirinden ayrılamayan, fakat farklı, karşıt, antagonist, asla indirgenemez biçimde vardır.

Düşünümsüz ve iradedışı bir kendiliğindenlikle donanmış, fiziksel ve toplumsal, ezelî bir şekilde düzenlenmiş, terimleri içinde değişmez, bütünü içinde karşı konulmaz, büyüme ve gelişme yoluyla gerçekleşen bir organizmanın yasalarına tâbi yaratıklar olduğumuzdan; yaşıyor, büyüyor ve ölüyor olduğumuzdan; çalışıyor, ilişkiye giriyor, seviyor, vs. olduğumuzdan, *in quo vivimus, movemur et sumus,** biz-

ler ölümlü varlığız. Biz onun tözüyüz, ruhuyuz, bedeni, figürüyüz; hayvanlarla, bitkilerle ve taşlarla aynı sıfatla, ne daha fazla ne daha az.

Fakat gözlemliyor, düşünüyor, öğreniyor ve sonuç olarak davranıyor olduğumuzdan; doğaya boyun eğdiğimizden ve kendi kendimizin efendisi olduğumuzdan, tedrici varlıklarız biz, insanız. Tanrı, *natura naturans*,** toplumun temeli, ezelî tözüdür; ve toplum, *natura naturata*,*** kendi kendinden sürekli olarak yayılan ölümlü varlıktır. Fizyoloji, eksik de olsa, bu ikiliği, *organik* yaşamla *ilişkisel* yaşamın iyi bilinen ayrımının içinde temsil eder. Tanrı, yalnızca toplum içinde var değildir, o tüm doğanın içindedir: Fakat Tanrı yalnızca toplumun içinde, tedrici varlıkla karşıtlığı içerisinde kavranır; evrimi yoluyla ilksel panteizme son verdiren toplumdur, insandır ve bu nedenle, fizyolojinin ve maddenin içine gömülen ve orada yok olan natüralist, toplumu da insanı da asla incelemeden, tanrısallık duygusunu yavaş yavaş kaybeder. Ona göre her şey Tanrı'dır, yani hiç Tanrı yoktur.

Demek ki, doğaları farklı olan Tanrı ve insan, fikirleri ve edimleriyle, tek kelimeyle, dilleriyle ayrışır.

Dünya Tanrı'nın bilincidir. Tanrı'daki fikirler ya da bilinçle ilgili olgular çekimdir, harekettir, yaşamdır, rakamdır, ölçüdür, birliktir, karşıtlıktır, ilerlemedir, dizidir, dengedir: Ezelî olarak tasarlanmış ve üretilmiş, sonuç olarak, ardılı olmadan, öngörü ya da hata olmadan üretilmiş tüm bu fikirlerdir. Tanrı'nın dili, fikirlerinin işaretleri, hepsi varlıktır ve onların fenomenleridir.

İnsandaki fikir ya da bilinç olguları; dikkat, karşılaştırma, bellek, yargı, akıl yürütme, imgeleme, zaman, uzam, nedensellik, güzel ve yüce, sevgi ve nefret, acı ve şehvettir. Bu fikirleri insan, dışarda, özgül işaretlerle üretir: Diller, endüstri, tarım, bilim ve sanatlar, dinler, felsefeler, yasalar,

* Lat., *O'nda yaşıyor ve hareket ediyor olduğumuzdan* ... Yeni Ahit, Elç. İşl. 17:28. (y.n.)
** Lat., *doğalaştıran doğa*; Spinoza, *Ethika*'da. (y.n.)
*** Lat., *doğalaşan doğa*; *a.g.y.* (y.n.)

yönetimler, savaşlar, fetihler, şenlikler ve cenaze törenleri, devrimler, ilerlemeler.

Tanrı fikirleri, insanda ortaktır; o insan ki, doğa gibi Tanrı'dan kaynaklanır; doğanın bilinciyle aynıdır; Tanrı fikirlerini kural olarak alır ve kendine ait tüm fikirlerin malzemesi olarak görür, kendi varlığında dönüştürür ve sürekli olarak ilahî tözle özdeşleştirir. Fakat insan fikirleri, bizim ilerlememizi anlamayan ve imgelemimizin tüm ürünlerini canavarlık ve hiçlik olarak kabul eden Tanrı'ya yabancıdır. Bu nedenle, insan Tanrı'nın dilini kendi dili gibi konuşur, oysa ki Tanrı insanın dilini konuşmayı beceremez; ve bu ikisi arasında hiçbir konuşma, hiçbir anlaşma mümkün değildir. Bu nedenle, insanlıkta Tanrı'dan gelen her şey Tanrı'da durur ya da Tanrı'ya geri döner; Tanrı insana düşmandır, gelişimine ve mükemmelleşmesine zararlıdır.

Tanrı insanı yaratır, onu, deyim yerindeyse, kendi bağrından kovar, çünkü o sonsuz güçtür ve onun özü ilerlemeyi ezelî olarak yaratmaktır. [...] Tanrı ve insan, demek ki, birbirlerine gereklidir ve ikisinden biri, aynı anda diğeri de ortadan kalkmadan ötekini inkâr edemez. Mutlak ve değişmez bir yasa olmadan ilerleme olur mu? Yazgısallık diye bir şey, dışarda gerçekleşmezse, olur mu? Olacak şey değil ya, Tanrı'daki faaliyetin aniden durduğunu varsayalım: Yaratılış kaotik varoluşa girer; biçimsiz madde, fikirsiz ruh, kavranamaz yazgısallık hâline geri döner. Tanrı davranmaya son verir, Tanrı artık yoktur.

Fakat Tanrı ve insan, onları birbirine bağlayan zorunluluğa rağmen, birbirine indirgenemez; ahlâkçıların, sofuca bir iftirayla, insanın kendisiyle savaşı olarak adlandırdıkları ve aslında insanın Tanrı'ya karşı savaşı olan, içgüdüye karşı düşünmenin savaşı, hazırlayan, seçen ve uygun zamanı bekleyen aklın, taşkın ve kaçınılmaz tutkuya karşı savaşı, bunun reddedilemez kanıtıdır. Tanrı'nın ve insanın varlığı ezelî antagonizmalarıyla kanıtlanmıştır: İşte, kimi zaman tıpkı yüreğindeki Hippolyte aşkını söküp alsın diye Venüs'e yalvarıp yakaran Phèdre gibi, Tanrı'ya insana iyi davransın, onu şeytana uymaktan kurtarsın diye niyaz edilen kültlerin çeliş-

kisini açıklayan budur; kimi zaman da tıpkı tahta çıkan Davud'un oğlu gibi, Kutsal Ruh ayinlerinde hâlâ yaptığımız gibi Tanrı'dan bilgelik ve zekâ talep edilir. Nihayet, iç savaşların ve din savaşlarının çoğunu, fikir kıyımlarını, alışkanlıklardaki fanatizmi, bilimden nefreti, ilerlemeden duyulan dehşeti açıklayan budur; türümüze acı veren tüm kötülüklerin ilk nedenleri bunlardır.

İnsan, insan olarak, asla kendisiyle çelişkiye düşemez; kendi içinde bulunan Tanrı'nın direnişi ona büyük acı verir, kafası karışır. Doğanın tüm kendiliğindenlikleri, yazgısal Varlığın tüm teşvikleri, evrenin tüm tanrı ve iblisleri insanda birleşir. Bu güçlere boyun eğdirmek, bu anarşiyi disipline etmek için insanın aklından, tedrici düşüncesinden başka bir şeyi yoktur: İşte, yüce dramı oluşturan budur, bu dramın beklenmedik olayları, bütünlükleriyle, tüm varoluşların nihaî nedenini oluşturur. Doğanın ve insanın yazgısı Tanrı'nın metamorfozudur: Fakat Tanrı tükenmez, mücadelemiz de ezelîdir.

Demek ki, mistikliğe ve dine inancını belirtenlerin, Tanrı'ya başvuran ya da ondan kaynağını alanların, ilkel cehalete doğru gerilemek için çabalayanların, tenin tatminini ve tutkulara tapınmayı öğütleyenlerin, mülkiyetten yana olmalarına, eşitlik ve adalet düşmanı olmalarına şaşırmamalı. İnsanın tüm düşmanlarının –duyular, kalp, imgelem, gurur, tembellik, kuşku– insana karşı komplo kurduğu bir savaşın eşiğindeyiz. [...] Mülkiyetin nedeni hanedanlıkların ve ruhbanlığın, demagojinin ve safsatanın, üretici olmayanların ve asalakların nedenidir. Hiçbir ikiyüzlülük, hiçbir baştan çıkarma, mülkiyeti savunmaktan muaf tutulamaz. Halkı peşinden sürüklemek için onun sefaletine acımakla işe başlanır; ondaki aşk ve şefkat, cesareti kıracak ve iradeye boyun eğdirecek her şey teşvik edilir; onun mutlu içgüdüsü felsefî düşünmenin ve bilimin üstüne çıkartılır. Sonra, ona ulusal iftihar kaynakları öğütlenir; vatanseverliği körüklenir; büyük adamlardan söz edilir ve her zaman yasaklanan Akıl kültünün yerine yavaş yavaş sömürücülerin kültü, aristokratların putlaştırılması konulur.

Çünkü halk, doğa gibi, fikirlerini gerçekleştirmeyi sever: Kişilerin sorunlarını teorik sorunlara tercih eder. [...] Ona bir Lafayette, bir Mirabeau, bir Napoleon, bir yarı-tanrı lazımdır. Kurtuluşunun küçük bir memurun ellerinde olduğunu kabul etmeyecektir; tabii eğer general giysisi içinde değilse. Görüyorsunuz, putlar kültü nasıl da gelişip büyüyor! Fourier'nin ve iyi kalpli İkarus'un fanatiklerine bakın, toplumu örgütlemek isteyen, ama bir mutfağı bile düzenleyememiş büyük insanlar! [...]

Fikirler, ilkeler, oldu bittileri hazırlayan zekâ, kimse bunlarla ilgilenmiyor: Şimdiden yeterince antik bilgeliğe sahip gözüküyoruz. Demokrasi Rousseau'nundur; hanedancılar ve meşruiyetçiler XIV. Louis'yi düşler; burjuvalar VI. Louis'ye kadar uzanır; papazlar ancak VII. Gregoire'da dururlar ve sosyalistler İsa'da: En uzak ona kadar gidilir. Bu evrensel çöküş içinde, inceleme, parçalanmış çalışma gibi, sersemleşmenin bir biçiminden başka bir şey değildir; eleştiri can sıkıcı soytarılıklara indirgenir; tüm felsefe can çekişir.

[...]

XII. BÖLÜM

DOKUZUNCU EVRE - ORTAKLIK [KOMÜNOTE]

[...]

I. Ortaklık siyasal iktisattan kaynaklanır.

Komünist ütopyaya karşı çekinceli davranmama yol açan, fakat bu ütopyanın az çok belirgin yandaşlarının kuşku duymadıkları ilk şey, ortaklığın siyasal iktisadın kategorilerinden biri olmasıdır; ki sosyalizmin misyonu bu sözümona bilimle [siyasal iktisatla] mücadele etmektir ve ben de bunu mülk sahiplerinin alışkanlıklarının Tanımı olarak tarif etmekteyim. Mülkiyet ikinci üst kuvvetine çıkartılmış tekel olduğundan, ortaklık da devletin yüceltilmesinden, düzenin [polisin] övülmesinden başka bir şey değildir. Ve tıpkı devletin, beşinci evrede, tekele tepki olarak kendini ortaya koyması gibi; aynı şekilde, ulaştığımız evrede de, komünizm mülkiyeti yenilgiye uğratmak için ortaya çıkar.

Dolayısıyla komünizm, ters bir yönde, siyasal iktisadın tüm çelişkilerini yeniden üretir. Onun sırrı bireyin toplumsal işlevlerinin her birinin –üretim, mübadele, tüketim, eğitim, aile– yerine kolektif insanı koymasıdır. Ve bu yeni evrim hiçbir şeyle uyuşmadığından ve hiçbir şeyi çözmediğinden, kaçınılmaz olarak, kendinden öncekiler gibi, ahlâk bozukluğuna ve sefalete varır.

Böylece, sosyalizmin yazgısı tamamen negatiftir: Devletin iktisadî verisinden kaynaklanan komünist ütopya, bencil ve mülk sahibi alışkanlığın karşı-kanıtıdır! Bu bakış açısıyla, belli bir yararı olduğu da doğrudur: Tıpkı HİÇ'in BİR ŞEY'e karşıtlığının filolojiye hizmet etmesi gibi, toplumsal bilime

hizmet eder. Sosyalizm bir boş sözler tartışmasıdır: Ekonomistlerin bunu fark etmemiş olmasına şaşırıyorum. Ortaklık, tıpkı rekabet, vergi, gümrük, banka gibi, siyasal iktisada atılım kazandıran güçlerden biridir; işbölümü, kolektif güç, genel masraflar, anonim ve komandit şirketler, tasarruf sandıkları ve sigortalar, dolaşım ve kredi bankaları gibi teorilerin özünde ortaklık vardır: Ortalık, tek kelimeyle, uzam gibi hem her yerdedir hem de hiçtir.

Platon'un *Atlantide*'inden Cabet'nin *Icarie*'sine dek tüm toplumsal ütopyaların anlamdan yana sıkıntısı vardır; bir çatışkının yerine diğerinin ikâme edilmesine indirgenirler. Buluş açısından hepsinin de değeri sıfırdır; süsleme burada anlamsız bir ayrıntıdır; ve sizin işaret ettiğiniz gibi, yazarlardaki ütopik yeteneğin çöküşüne gelince, bu yalnızca deneyimin onlara dayattığı ve onlar için döneklik anlamına gelen düzeltmelerden kaynaklanır. Zaten, niyetlerini anlamaktan geri durmadığım bu yazarların hepsi de ekonomistlerin, kılık değiştirmiş mülk sahiplerinin laflarını can sıkıcı bir şekilde aşırmaktan başka bir şey yapmazlarken, insanlık kendini olumlu biçimde değiştireceği dağı güçlükle tırmanır –o mülk sahipleri ise dağdan inmenin tuhaflığı peşinde koşarlar.

Bu nedenle ben kendimi komünist olarak görüyorum! Fakat bu, imkânsızdan kaçmak için hayâl mahsulü olana kendimi atmak olur, Loyola korkusuyla Cagliostro'yu kucaklamak olur.

II. ÖZEL olanın ve ORTAK olanın tanımı

[...]

Güneş, hava ve deniz *ortaktır*: Bu nesnelerden yararlanmak, komünizmin olası en yüksek derecesi demektir. Kimse buna sınır koyamaz, bunları bölemez ve sınırlandıramaz. Bunları sahiplenilmekten kurtaran tek şeyin, mesafenin devasalığı, erişilmez derinlik, kalıcı istikrarsızlık olduğunu haklı olarak fark ettik. Bizi bölünmeye ve savaşa iten bu içgüdü böylesine güçlü ve böylesine büyüktür! Dolayısıyla bu

ilk gözlemden, bilim için çok değerli şu sonuç çıkar: Mülkiyet, tanımlanan her şeydir; ortaklık ise tanımlanamayan her şey!... Bu durumda, komünizmin çıkış noktası ne olabilir?

İnsanlığın yaptığı büyük işler, doğa güçlerinin bu iktisadî karakterine dâhil olur. Yolların, kamusal yerlerin, kiliselerin, müzelerin, kütüphanelerin, vs. kullanımı ortaktır. Bu masrafların paylaşımı eşit olmaktan uzak olsa da, her bir kişi servetine ters orantılı olarak katkıda bulunduğundan, bunların inşaat masrafları ortak olarak karşılanmıştır. Şunu belirtmek gerekir: Eşitlik ile ortaklık aynı şey değildir!... Bazı ekonomistler kamu yararına yapılacak işlerin, daha aktif, daha özenli ve daha az pahalı olduğuna inandıkları özel endüstri tarafından yerine getirilmesi gerektiğini bile ileri sürerler: Ancak bu noktada hemfikir değiliz. Nesnelerin kullanımına gelince, tamamen ortaktır: Bu tür şeylerin sahiplenilebileceği fikri asla kimsenin aklına gelmemiştir.

Askerler ortak olarak çorba içerler; ekmek ve et için tayına bağlanmışlardır ve ayrıca barutlukları vardır; her biri kendisini ilgilendiren şeyden sorumludur. Askerî hapishane ve koğuş, talim ve tatbikatlar, herkes için ortaktır. İçlerinden birine ailesinden piyango vurursa, çevirdiği dümenden bir avans alırsa, bunu arkadaşlarıyla paylaşmak zorunda hiç değildir. Oldukça belirgin bir komünizm olan asker yaşamının kimi yerlerinde mülk edinme özelliklerine de rastlanır. [...] Şu diğer ilkeyi buradan çıkarıyorum: Yalnızca maddeye bağlı bir ortaklık ortaklık değildir. Komünizmin zaferi için, beni çevreleyen şeyden zihniyet olarak ayrılmam yeter: Ütopyanın geleceği için ciddî kaygılar taşıyan, ciddî olgu!

Manastır yaşamı daha köklü bir komünizmdi. Burada, yatakhane, yemekhane, dua yeri, çalışma, tüm mallar, ortak yaşamdan sonra edinilen mallar ve fetih malları ortaktı. *Havarilerin İşleri*'nden sık sık alıntı yapılan bir bölüme ve manastır kurumlarının genel ruhuna göre, mükemmelliğin doruğu tam feragatti, mutlak mülksüzleşmeydi. *Çöl Babalarının Yaşamı*'nda bu ideale varmak için uygulanan egzersizleri okuyabiliriz. Fakat, kayda değer bir çelişki olarak belirtmek gerekir ki, Aziz Pacome ve Aziz Antoine gibi bazı

ortaklık/cemaat kurucuları, feragate büyük titizlik göstere göstere, biraderleri *tecrit etmeye* kadar varmışlardı, yani komünist feragatten yola çıkarak bireyselliği yeniden doğurmuşlardır. Bu kadar disiplinli biraderlere *keşiş* ya da münzevî denmesinin nedeni budur. Daha endişe verici yeni bir gözlem: Ortaklık bencilliğe varır!

Evlilik, bir ortaklık için en fazla kaynak sunan durumdur. Fakat, özel bir durum olarak, evliliğin ortak yaşama bu yatkınlığı esas olarak cinsiyet ayrımına bağlı olduğundan, örgütlenmedeki eksiksiz özdeşlik sistem için daha az avantajlıdır. [...]

İki cinsin bir arada olduğu eğitim kurumlarında, yemek, çalışma ve dinlenme saatleri ortaktır. Fakat, –bu durum önceden gözlemlemiş olduğumuz her şeyden daha ciddîdir– çalışma bireyseldir; çünkü bireysel olmazsa eğitim bir işe yaramaz.

Okumanın, yani din kurumlarında eğitimin ne olduğunu herkes bilir. Bu görevi yerine getirmek için, tek bir kitap, tek bir okur yetiyordu. Vahiy sisteminde iman işitme yoluyla, *fides ex auditu** geldiğinden zekâ pasif kalır; eğitim en üst düzeyde ortaktır. Bu durumda komünizm sessizlikle ifade edilir. Yukarının düşüncesinin organı olan başrahip konuşur; yeni katılan kişi dinler ve itaat eder. Dinî kurumun yetkinliği özneye tekbiçimli bir doktrin aşılamaktan, bu doktrini her zaman aynı terimlerle ve aynı formüllerle sunmaktan, ruhu, eğer tesadüfen bazı bulanıklıklar görülürse, öngörülen sonuca şaşmaz bir şekilde varmasını sağlayacak şekilde yönetmekten ibarettir. Cizvitlerdeki bu komünist disiplin ruhu budalaca eleştirilir; oysa onlar bu nedenle Katolik geleneğin sadık tilmizleridir ve tüm ortaklıkların, tüm dinlerin temel kuralına titizlikle uyanlardır.

Bizim okullarımız ne farklı! İlkokuldan öğretmen okuluna kadar, öğrenciler TEK BAŞLARINA çalıştırılır. Kimi zaman hepsine aynı kompozisyon verilse bile, her birinin *ayrı ayrı* ve *rekabet hâlinde* yazmaları zorunlu kılınır; genç insanın

* Lat., *haberi duymakla*. Yeni Ahit, Rom. 10:17 (y.n.)

kendi kendine düşünmesine önem verilir; ona bir yandan bilimin ortak temeli öğretilirken, diğer yandan da bunu *sahiplenmesi* istenir; yaratıcı yeteneği kışkırtılır; deyim yerindeyse, deha bencilliğine, fikir mülkiyetine provoke edilir. Ve henüz toy olan bilgisi, *orijinal*, kişisel, fesatçı biçimler aldıkça, başarılarından dolayı alkışlanır, bir insan yaratmış olmakla o ölçüde övünülür. Ebeveynler ve öğretmenler yatırdıkları avansı kaybetmedikleri için sevinirler; ve gözüpek düşünceleriyle belki bir gün ortaklığı altüst edecek bu öğrencinin, gençliğinin masraflarını ödediği söylenir. Oysa, bilimsel ve edebî eğitim, daha da profesyonel hâle gelse bile, genç insanları, inisiyatifli ve keşif yapmaya muktedir, orijinal adamlar yapma takıntısıyla birlikte komünist ilkeden giderek uzaklaşıldığı, ve kardeşçe birleşmiş emekçiler yerine, sonuçta yalnızca hırslı öznelere ve terbiye edilemez karakterlere sahip olacağımız açıktır. Bu korkutucu sorun üzerine komünist düşünürleri düşünmeye çağırıyorum.

Bu hızlı sorgulamada ilerledikçe, insanların, politik, dinî, endüstriyel, askerî ve pedagojik kurumları içinde, mülkiyet ve ortaklık ilkelerini çok çeşitli oranlarda birbirine karıştırdıklarını görürüz. Ve tüm bunlar kendiliğinden, kimi zaman zorunluluk gereği, kimi zaman bencillikten olur, hatta kimi zaman niyet önem taşımaz da kazaen bile olduğu söylenebilir.

[...]

Özet olarak, ortaklık baştan beri yakamızı bırakmaz ve doğanın büyük güçleri karşısında bize kaçınılmaz olarak kendini dayatır. Özüne gelince, ortaklık tanımdan iğrenir; eşitlikle aynı şey değildir; maddeye asla bağlı değildir ve tamamen özgür iradeye bağlıdır; işbirliğinden farklıdır ve bencillikle ilişkilidir. Endüstri doğmaya başlar başlamaz ve çalışmanın ilk taslakları ortaya çıktığında, kişilik ortaklıkla çatışmaya girer, ve bundan böyle ortaklık bize, evin eşiğinde ve ta evlilik yatağına varana dek, kusurlu ve eksik gelir. Daha sonra da ortaklığın, liberal ve güçlü bir eğitimle uyuşmadığı kanısına varırız; nihayet, ücretli işlerde hızla yok olur ve serbest çalışmada da tamamen ortadan kaybolur. Tüm bunlar olayların zorunlu akışından kaynaklanır, tıpkı

doğamızın kendiliğindenliğinden kaynaklandığı gibi: Ekonomistler uzun süredir bunun farkındadır.

[...]

Ortak yaşamın özel avantajlarına gelince, işte bu noktada genel kanı şöyledir:

Çalışma, mübadele ve tüketim tam bir bağımsızlık içinde gerçekleşirse, koşullar refah eşitliğine çok uygun olarak değerlendirilir.

Eğer çalışma ortak olarak yerine getirilmişse ve tüketim özel kalmışsa, koşullar daha az iyidir fakat yine de dayanılmaz değildir: İşçilerin ve alt kademe memurların çoğunun durumu budur.

Eğer çalışma, ev işleri, gelir ve gider, her şey ortak kılınmışsa, yaşam can sıkıcı, yorucu ve tiksinti verici olur.

Antikomünist önyargı budur, hiçbir eğitim bu önyargıyı yıkamaz, hatta, bu eğitimin kökten nasıl değiştirebileceği keşfedilemezse, eğitimle birlikte güçlenir; nihayet, bu önyargı, mülk sahipleri kadar komünistlerin de içine işlemiş gözükmektedir. Yoksa onların tereddüdü nasıl açıklanabilir? Fikirlerini gerçekleştirmelerini içlerinden kim engeller, ne bekliyorlar? Aklımın komünist ilkeye tâbi olması için, tek bir deneme talep ediyorum: Bana, kocalardan, karılardan, çocuklardan oluşan öyle iki aile gösterin ki tam bir ortaklık içinde kaynaşmış olarak birlikte yaşıyor olsunlar.

Fakat komünizm kendini anlamamaktadır: Komünizm, dünyadaki rolünün ne olması gerektiğini hâlâ bilmemektedir. İnsanlık, sarhoş biri gibi, iki uçurum arasında tereddüt ediyor ve sendeliyor: Bir yanda mülkiyet, diğer yanda ortaklık. Sorun, başını döndüren ve ayaklarını kaşındıran bu dar geçidi nasıl aşacağını bilmektedir. [..]

III. Komünist sorunun durumu

Bay Cabet'nin bazı öğrencileri, toplumsal bir bilimin varlığından ya da olasılığından söz edildiğini işitmiş olduklarından, günün birinde öğretmenlerine, *komünoter* dogmayı bi-

limsel olarak açıklaması rica ettiler. *Icarie* romanının da tıpkı *Cite du Soleil* ya da *Phalanstère* gibi hiç bilimsel olmadığı kanısındaydılar. Bay Cabet onlara Kasım 1844 tarihli *Populaire*'de cevap verdi:

"Benim ilkem, kardeşliktir.
Benim teorim, kardeşliktir.
Benim sistemim, kardeşliktir.
Benim bilimim, kardeşliktir."

Ardından, Bay Cabet bu bıktırıcı sözleri yorumluyordu: Dokunaklıydı, yüceydi.

KARDEŞLİK! İşte, Bay Cabet'ye göre komünist öğretinin özü, biçimi ve tözü.

[...]

Oysa, bir yığın şey içeren bu KARDEŞLİK sözcüğünün yerine, Platon'la birlikte, yine bir yığın şey içeren *cumhuriyet* sözcüğünü koyun, ya da Fourier'yle birlikte, çok daha fazlasını söyleyen *çekim* sözcüğünü koyun; ya da Michelet'yle birlikte, her şeyi anlatan *sevgi* ve *içgüdü* sözcüklerini koyun; ya da başkalarıyla birlikte, her şeyi alaya alan *dayanışma* sözcüğünü geçirin; hatta, Louis Blanc'la birlikte, her şeye kâdir Tanrı'nın eşanlamlısı olan *devletin büyük inisiyatif gücü*'nü koyun; tüm bu ifadelerin tamamen eşdeğer olduğunu göreceksiniz.

[...]

IV. Ortaklık kendi sonunu başlangıcı olarak kabul ediyor.

[...]

Kardeşlik, asıl gerçek buydu, doğal ve kozmik, fizyolojik ve patolojik, politik ve iktisadî büyük gerçek; tıpkı sonucun nedene bağlılığı gibi, ortaklık da buna bağlıdır. Sözcüklerin analojisi; sosyalizmin yöntemi, teorisi, diyalektiği budur. [...] Bu boş laflar dizisinde belki çok sayıda ortalama terim bulunabilir; kesin olan şey, bunların her zaman kardeşliğe varmasıdır, kardeşlik bize türün birliğinin ilkesi ve temeli olan insan ırklarındaki farklılıkla açıkça belirir: *Ya kardeşlik ya*

ölüm! İşte, Konvansiyon'un mülk sahipleri izin verselerdi Robespierre'in Fransa'ya açıklayacağı şey buydu; işte, bu büyük insanın mirasçısı Bay Cabet'nin yazgılar kitabında parlak harflerle okuduğu şey budur. Siz ne derseniz deyin, eski ve modern ütopyacılar arasında hiç kimse bilimin sırlarına daha önce nüfuz etmedi.

O hâlde, bu ilk, ikincil ve nihaî nedenlerin harikulâde kavranışıyla; cümleleri dizmedeki bu eşi olmayan yetenekle, sosyalizm, nasıl oldu da insanları daha iyi, daha mutlu kılmayı başaramadan, dünyayı kaygılandırmaya vardı yalnızca? Çünkü, sonuçta, eğer siyasal iktisat kendi ürünleriyle değerlendirilebilirse, sosyalizm de günümüzde kendi güçsüzlüğüyle değerlendirilme riskine doğru koşmaktadır: Dolayısıyla, alışkanlıklardaki anormalliklerin farkına vardığımız gibi, ütopyanın kısırlığının da farkına varmamız gerekir.

İnsan toplumsallığının ilerlemesi üzerine kafa yormuş olan herkes için, fiilî kardeşlik, yasa koyucunun ihtimamını ve ahlâkçının dikkatini hak eden tek şey olan bu yürek ve akıl kardeşliği –ki ırk kardeşliği bunun tensel ifadesinden başka bir şey değildir–; bu kardeşlik, sosyalistlerin inandıkları gibi, toplumun mükemmelleşme ilkesi, toplumsal evrimin kuralı hiç değildir: Onun amacı ve meyvesidir. Sorun, ruh ve yürek kardeşleri olarak, savaş yapmadan ve birbirimizi mahvetmeden nasıl yaşayabileceğimizi bilmek değildir: Bu sorun sorun olamaz. Fakat, doğa bizi kardeş kıldığından, duygular yoluyla da nasıl kardeş olabileceğimizi bilmektir sorun; çıkarlarımızın, bizi bölmek yerine, nasıl birleştirebileceğini bilmektir. İşte, basit iyi niyet ütopyanın miyoplaştırmadığı her insana bunu gösterir. Çünkü, iktisadî çelişkiler tablosu aracılığıyla kanıtlamış olduğumuz gibi, uygarlaştırıcı kurumların gelişiminin kaçınılmaz sonucu tutkulara bulanıklık katmak, insanlarda şehvet ve öfke açlığını körüklemek ve Tanrı'nın bu meleklerini vahşî hayvanlar hâline getirmek olduğundan, zevke, aşka mahkûm zavallı yaratıkların öfkeli mücadelelere teslim olmaları, birbirlerinde dehşetli yaralar açmaları vakidir; dolayısıyla, onlar arasında bir

barış anlaşmasının temellerini atmak kolay iş değildir. Bu durumda, çalışma nasıl paylaştırılacaktır? Mübadele yasası nedir? Adalet hangi cezayı verir? Tekelci mülkiyet nerede başlar? Nerede biter? Ortaklık nereye kadar uzanır? Ortaklık hangi oranlar içerisinde, hangi biçim altında ve hangi yasaya göre kolektif organizmanın parçası olur? Tek kelimeyle, bizler nasıl kardeş oluruz? Ortaklığın önsorusu ve nihaî hedefi budur.

Böylece, kardeşlik, dayanışma, aşk, eşitlik vs., çıkarların uzlaştırılmasından, yani bir emek örgütünden ve bir mübadele teorisinden kaynaklanabilir. Kardeşlik, ortaklığın ilkesi değil, hedefidir; tıpkı tüm işbirliği ve yönetim biçimlerinin olduğu gibi. Ve Platon'un, Cabet'nin ve sosyalizmin bu iki seçkin kişisinin ardından, üretimin ve mübadelenin yasalarını bize öğretmek yerine bizden iktidar ve para isteyen, ütopyaya kardeşlik, dayanışma ve sevgi ile başlayan tüm bu insanların, sonucu neden olarak, çözümü ilke olarak ele aldıklarını söylüyorum; onlar, atasözünde dendiği gibi, evlerini yapmaya çatı penceresinden başlıyorlar. Çünkü, bir kez daha söylüyorum, eğer kardeşlik yeterliyse, sosyalistlerin kendi aralarında işbirliği yapmasını engelleyen kimdir? Bu işbirliği için bir bakanlık iznine, bir meclis yasasına mı ihtiyaç vardır? Bu kadar etkileyici bir gösteri dünyayı inşa eder ve yalnızca ütopyayı tehlikeye atar: Bu fedakârlık komünistlerin cesaretinin üstünde midir?

İşte, bunun farkına varacak durumda olmamalarına rağmen, Bay Cabet'den açıklama istemenin risklerini göze alan yurttaşların yüreklerinin derinliklerinde hissettikleri şey budur. Fakat, öğretmen onlara yine büyük bir taktik üstünlükle cevap verdi: *Benim ilkem, kardeşliktir;* çünkü, bu altüst oluş olmadan, komünizm olmaz. Bay Cabet bu nihaî darbenin ardından kardeşlik ilkesinin ne olduğunun artık kendisine sorulmayacağından emindir, çünkü bu, çözüme bağlanması gereken bir dizi soruna sonsuzca atılmak olur. [...]

V. Ortaklık, ortaklığın yansısı ve prototipi olan aileyle uyuşmaz.

[...]

Bir yandan, bazı şeylerin ortaklığının fiziksel olarak zorunlu olduğu, diğer yandan da başka bazı şeylerin ortaklığının fiziksel olarak imkânsız olduğu kanıtlanmıştır.

[...]

Mülkiyet asla arzuladığı şey, yani tam ve mutlak olamadı; ortaklık da asla eksiksiz olamadı: Ve gerçek komünist, gerçek mülk sahibi gibi, bir akıl insanıdır.

Elbette ben, uygulamada kendi ilkesini mümkün olanın sınırlarına kadar götürme arzusu içinde olduğunu kabul ettiğim ölçüde, komünizmden yanayım: Fakat bu ciddî bir akıl için hiç yeterli değildir. Mümkün nedir? Ortaklık ve şahsîlik aynı anda zorlarken bunu kim belirleyecektir? Herhangi bir durumda birinden yana değil de diğerinden yana olmam gerektiğini bana kim kanıtlayacaktır, nasıl kanıtlayacaktır? Eğer ben komünistsem, sahiplenmenin ya da ortaklığın nefret ettiği şeylerin neler olduğunu belirtecek bir ilke gerekmez mi? Dolayısıyla, mülkiyet kadar ortaklık da oluşturucu ve belirleyici bir ilkeye ihtiyaç duyduğundan, ortaklığın kendi başına bir hiç olduğu doğru değil midir?

[...]

Platoncu ilkeyi bütünlüğü içinde ele alırsanız ve cinsiyetlerin eksiksiz ortaklığından yana olduğunuzu ilân ederseniz, o zaman, dünyanın en serbest şeyini, aşkı, mecburî kılmak zorunda kalırsınız ve fahişeliğin yerine tecavüzü geçirirsiniz. Bu durumda kardeşlik, nezaket, karşılıklı sevgi nerede kalır?

Kişilerin rızasının her zaman yararlanmadan önce gelmesi gerektiğini savunursanız, ortaklık yalnızca isteğe bağlı olur: Tercihlerle, para karşılığı elde edilebilirlikle, istifçilikle karşılaşırız. Birileri için poligami, diğerleri için agami [eşeysiz üreme], herkes için ihanet: Mevcut rejim budur; Fourier'nin başka bir ad altında göklere çıkarttığı mevcut rejim. Cinsiyetlerin isteğe bağlı ortaklığını kabul eden sosyalist mezhepler, uygarlığı kopya ederek, yetenek ve sermaye hakkını ya da son çözümlemede güç hakkını savunanlardır.

Malların paylaşımında eşitsizlik, aşkların paylaşımında eşitsizlik: İşte, bu ikiyüzlü reformcular bunu savunur; onlar için adalet, akıl, bilim birer hiçtir, yeter ki başkalarına emretsinler ve başkalarından yararlansınlar. Bunların hepsi, mülkiyetin kılık değiştirmiş yandaşlarıdır: Önce komünizm vaaz etmekle işe başlarlar, sonra da kendi mideleri lehine ortaklığa el koyarlar.

Nihayet, evliliğin dokunulmazlığını savunursanız, böylelikle, büyük ortaklığın bağrında yeni bir ortaklık, *imperium in imperio** yaratırsınız; aileyi baş tacı edersiniz ve ailenin ayrılmaz nitelikleri olarak evişlerini, mülkiyeti, mirası, bir dizi uyuşmazlığı ve çelişkiyi de baş tacı edersiniz.

Toplumların organik öğesi olduğunu herkesin gösterdiği aileyle birlikte, insanın kişiliği kesin karakterini kazanır, tüm enerjisini edinir ve giderek bencilleşir. [...] Yuva kuran erkek, babalıkla birlikte, kendi içine döner ve vahşîleşir: Herkesin düşmanıdır o: Hemcinsleri ona yabancı, *hostes*** gelir. İnsanda, komşusuna duyduğu sevgiyi arttırması gerektiği sanılan evlilik ve babalık yalnızca onun kıskançlığını, güvensizliğini ve nefretini canlandırır. Aile babasının gözü servete doymaz, bekârdan daha acımasız ve daha toplumdışıdır: Tanrı'yı seve seve insanlardan nefret etmeye varan sofulara benzer. Çünkü aile babası, günün birinde yerine geçecek ve onun ardından gelecek kuşaklar dizisini sürdürecek olan kişileri, çocuklukları zamanında koruyabilecek istem ve bencillik enerjisine yeterince sahip değildir. Bir insan yetiştirmeye bir gün yetmez: Yıllar gerekir, zahmetli çalışmalar, uzun tasarruflar gerekir. İnsan kendi geçimini sağlamak için doğayla mücadele hâlindedir, çocuklarının geleceği için de tüm toplumla mücadele eder.

Ortaklığın bu çelişkiyi çözeceğini söylüyorsunuz. Ortaklık, aileyi, dolayısıyla türü ortadan kaldırmaktan ya da toplumu yok eden aileye müsamaha göstermekten başka bir şey bilmezken bunu nasıl yapabilir?

* Lat., *imparatorluk içinde imparatorluk.* (y.n.)

** Lat., *düşman.* (y.n.)

VI. Bir paylaşım yasası olmadan ortaklık imkânsızdır ve ortaklık paylaşımla sona erer.

Ortaklıkla birlikte aile yok olur; ve aileyle birlikte karı koca, baba ve anne, erkek çocuk ve kız çocuk, erkek kardeş ve kız kardeş gibi adlar da kaybolur: Akrabalık ve hısımlık fikirleri, toplum ve evcillik fikirleri, kamusal yaşam ve özel yaşam fikirleri silinir; tüm bir ilişki ve olgu düzeni yok olur. Sosyalizm, kendini hangi biçimde ifade ederse etsin, kaçınılmaz olarak bu basitliğe varır! Fikirleri açıklamak, ilişkileri belirlemek, hakları, yükümlülük ilkelerini formüle etmek yerine onları yürürlükten kaldıran tuhaf teori! Komünizm, bilim değildir, ortadan kaldırmadır!

Icarie'nin bilge yazarı, bazı durumlar için, kendi evinde, aile arasında yemek yeme izni vermektedir, yemeği cumhuriyetin kiler ve kürekleri sunar.

Bir kez daha soruyorum, her şeyi ortak mutfakta hazırlamak yerine, niçin her ailenin kendi yemeklerini pişirmesine izin vermemeli? Ortaklık, pişmiş ete mi bağlıdır, çiğ ete mi? Sıcak ezmeye mi, soğuk ezmeye mi? Yoksa bazı iktisat nedenlerine mi bağlıdır? Bu durumda, yasa koyucuya şöyle derim: Benim hesabımı çıkarın ve benim yemeğimin doğadaki ve tercihime uygun eş değerini bana verin. Daha söyleyecek ne var?

İşte, carî hesaplara, ürünleri paylaşım ve değerlendirme kuralına geri döndük; bu demektir ki, ortaklığın çözülmesine geri döndük. Çünkü tüm carî hesaplar, *borçlu olunan şeyle sahip olunan şey* arasında dengelenir, başka deyişle *seninki* ve *benimki* arasında; her paylaşım bireycilikle eşanlamlıdır. Say, ortak kalan doğal zenginliklerin, sözcüğün iktisadî anlamıyla *dağıtılmadığını* söylerken haklıydı; doğanın ve emeğin tüm ürünleri aynıysa parasal değer sıfır olur ve sonuçları da onunla birlikte yok olur: Siyasal iktisat diye bir şey olmaz. Komünistler hiçbir şeyi bölüştürmezler; bilimleri oraya kadar ulaşmaz: *Karneye bağlarlar*. Onların yürürlükten kaldırdıkları şey toplumsal bilimin yeni bir kategorisidir: DEĞER, mübadele, eşitlik, adalet, alım ve satım, ticaret,

dolaşım, kredi, vs. vs. Komünizm, var olmak için, o kadar çok kelimeyi, o kadar çok fikri, o kadar çok olguyu ortadan kaldırır ki, onun özenle oluşturduğu özneler ne konuşmaya, ne düşünmeye ne de harekete geçmeye ihtiyaç duyarlar: Bunlar, faaliyetsiz, duygusuz, kayanın üzerinde... kardeşlik kayasının üzerinde yan yana dizilmiş istiridyelerdir. Komünizm ne zeki ve ilerici bir felsefedir!

Bununla birlikte, iyi düzenlenmiş bir ortaklıkta, tüketim ihtiyaçlarını ve üretimin sınırlarını kesin biçimde ve tüm ürün türleri için tanımak gerekir. Değerlerin orantısallığı, komünist toplumlar için olduğu kadar mülkiyete dayalı toplumlar için de zenginliğin en yüksek koşuludur; ve eğer insan hesaplarını tutmayı reddederse, bu hesapları onun yerine yazgı tutacak ve hiçbir hataya izin vermeyecektir. Demek ki her endüstriyel birlik, zarar ve ziyan düşüldükten sonra, personeline ve olanaklarına orantılı bir katkı payı sağlamak zorundadır: Buna karşılık, her manüfaktür ve devlet birliği, ihtiyaçları oranında hesaplanmış her türden malzemeyi diğer üretim odaklarından alacaktır. Emeğin ve dengenin *olmazsa olmaz* koşulu budur: Bu, demiştir Kant, değerin kesin buyruğudur, mutlak emridir.

Dolayısıyla, en azından atölyeler, meslekî birlikler, şehirler ve taşralar için bir muhasebe hazırlamalıyız. Adaletin katışıksız ifadesi olan bu muhasebe niçin kitlelere olduğu kadar bireylere de uygulanamaz? Devletin büyük birimlerinde başlayan paylaşım niçin kişilere kadar inmez? Emekçiler kendi aralarında adalete toplumdan daha az mı ihtiyaç duyarlar? Hakkı eksiksiz saptamak için alt bölümleri belirlemekten başka bir şey kalmamışken niçin bu saptamadan öteye gidilmez? Bu keyfiyetin nedeni nedir, lütfen söyleyin? Ben sizin yerinize cevap vereceğim, çünkü siz itiraf etmeye cesaret edemezsiniz: Böyle bir muhasebeyle birlikte, herkes özgür olduğundan, ortaklık diye bir şey kalmaz. Gerçekten de, bireysel çalışmanın değer kazandığı ve tüketimin kişi başına hesaplandığı bir ortaklık olabilir mi?

Dolayısıyla, ortaklık, tüm ticarî işletmeler gibi, ticarî deftere sahip olmaktan kendini muaf tutamaz; fakat ancak mes-

lek birliklerine hesap açar, kişilere değil. Adaletin azı onun için gereklidir, çoğu ölümcüldür. Cumhuriyet kendi envanterlerini tutacaktır: Tek bir yurttaşın bilançosunu çıkarmak devlet güvenliğine karşı suç olur! Ülke ve bölge mutlak değer yasalarına göre mübadelede bulunacaklardır, fakat kim ki kendine ve başkalarına aynı ilkeyi uygulamak ister, kalpazan olarak değerlendirilir ve ölümle cezalandırılır. Toplumsal adaleti kendinde kişileştirerek ortaklığı yürürlükten kaldırmış olur!

Fakat ne diyorum ben? Sosyalizm hesap yapmaz, hesap yapmayı reddeder. Tıpatıp siyasal iktisat gibi, o da değerin ölçülemezliğini onaylar. Yoksa ütopyaları aracılığıyla peşine düştüğü şeyin mübadele yasası tarafından verildiğini anlardı; bu yasanın formülünü arardı. Kendi mitlerinin anlamını keşfeden teoloji gibi, kendi mantığını oluşturmuş felsefe gibi, sosyalizm de, değer yasasını bulmuş olarak, kendi kendini tanıyacak ve var olmaya son verecektir. Paylaşım sorunu şimdiye kadar hiçbir sosyalist yazar tarafından doğrudan doğruya ele alınmadı: Bunun kanıtı, ekonomistler gibi tüm sosyalistlerin de bir paylaşım kuralı ihtimâline karşı sonuç çıkarmış olmalarıdır. Bazıları şu sloganı benimsemiştir: *Herkesten yeteneğine göre, her yeteneğe emeğine göre.* Fakat ne yeteneğin ölçüsünün ne olduğunu, ne de emeğin ölçüsünün ne olduğunu söylemişlerdir. Başkaları ise emeğe ve yeteneğe yeni bir değerlendirme unsuru eklemişlerdir: *Sermaye*, başka deyişle TEKEL;* ve öngörülemezlik iddialarıyla çok fazla öne çıkmış olsalar da, uygarlığın bayağı aşırmacılarından başka bir şey olmadıklarını bir kez daha kanıtlamışlardır. Nihayet, bu keyfî anlaşmalardan kaçmak için paylaşımın yerine oranı koyan ve şu epigrafı benimseyen üçüncü bir görüş oluşmuştur: *Toplumsal kaynaklar ölçüsünde, herkese ihtiyacına göre.*** Burada, emek, sermaye ve yetenek, bilimden elenmiş olur; aynı zamanda, endüstriyel hiyerarşi ve rekabet de orta-

* Proudhon, bir yanda Saint-Simon okulunu, diğer yanda Fourier okulunu kastetmektedir.

** Söz konusu edilen Cabet'nin komünizmidir (bkz. *Voyage en Icarie* kitabı).

dan kaldırılmıştır; sonra, emekçilerin *üretken* ve *üretken olmayan* olarak ayrımı –herkes kamu görevlisi olduğundan– yok olur; para kesin olarak yasaklanmıştır ve parayla birlikte değeri temsil eden tüm işaretler de yok olmuştur; kredi, dolaşım, ticarî denge, evrensel kardeşliğin hükümranlığı altında anlamdan yoksun kelimelerden başka bir şey değildir artık! Kendilerini hiçliğin bu sadeliğine teslim etmiş, gerçekten yetenekli insanlar tanıyorum!...

[...] Ortaklık, sosyalizmin ölümcül terimidir! Ve bu nedenledir ki sosyalizm bir hiçtir, hiçten başka bir şey asla olmamıştır ve olmayacaktır; çünkü ortaklık doğanın ve ruhun inkârıdır, geçmişin, şimdiki zamanın ve gelecek zamanın inkârıdır.

VII. Ortaklık, bir örgütlenme yasası olmadan imkânsızdır ve örgütlenme ortaklığı yok eder.

Bir komünizm planı yapmaktan daha kolay bir şey yoktur.

Cumhuriyet her şeyin sahibidir: İnsanların dağıtımını yapar, toprakları tarıma açar, işler, mağazalar, mahzenler ve laboratuvarlar inşa eder; saraylar, atölyeler, okullar kurar; giysi için, beslenme için, barınma için gerekli her şeyi imâl eder; eğitimi ve eğlenceyi –inanacak olursak ve kaynakları ölçüsünde– *ücretsiz* olarak sağlar. Herkes ulusal işçidir ve kimseye ödeme yapmayan, fakat evlatlarını besleyen bir aile babası gibi, herkesin bakımını üstlenen devlet hesabına çalışılır. [...] Basit ve tartışmaya yer vermeyen bu mekanizmaya en azından herkesin erişebilecek olması gibi bir avantaj sunduğu inkâr edilemez. Yazarlar okunduğunda, ancak çalışma saatleri üzerine, giysi tercihleri ve diğer fantezi ayrıntıları üzerine itiraz bekledikleri fark edilir; ve *bu itirazlar sisteme bir zarar vermez*, diye eklerler.

Fakat, ütopyacıların deyişiyle çok basit olan bu sistem; insanın özgür bir varlık olduğu, düzene [polise] ve ortaklığa karşı olduğu ve bireysel özgürlüğe karşı şiddet uygulayan

her örgütlenmenin bireysel özgürlük tarafından yok edileceği düşünülürse, aniden içinden çıkılamaz bir komplikasyon hâlini alır. Yine görülür ki, sosyalist ütopyalarda, mülk sahibi olma her zaman geri gelir ve kardeşliğe saygı duymaksızın, ortaklaşmacı düzeni bozar.

Bay Cabet'nin akşamları ailecek yemek yemeye izin verdiğini gördük. Bu ödüne Bay Cabet bir diğerini ekler: Pazarları herkes SERBESTTİR! Herkes istediği yerde, evinde, restoranda ya da kırda, *ad libitum** yemek yer. İyi ve hoşgörülü bir anne gibi, Icarie'nin yasa koyucusu da komünist disiplini zaman zaman gevşetme gereği duymuştur: Yurttaşlara yalnızca *kardeş* olmadıklarını, aynı zamanda *kişi* de olduklarını hatırlatır. Pazar günü onları özgür bırakır!

Bay Cabet daha fazlasını yapar: Tarım karşısında küçük işletmeyi –neredeyse küçük mülkiyeti diyecektim– iyileştirir. Icarie'de, Cumhuriyet'in çiftçisi olan tarımcı, karısı ve çocuklarıyla birlikte küçük evinde, kendi toprak parçasıyla birlikte yaşar. Çok sayıda komünistin bu sistemi beğenmediklerini biliyorum, ekonomistler de bu sistem konusunda hemfikir değillerdir. Fakat eğer Bay Cabet sapkın ise tüm aleyhtarlarının da sapkın oldukları kanısındayım, çünkü aralarında yalnızca biçim farklılığı olduğunu kanıtlarsam, siz de bir ilke farklılığı olduğunu düşünmezsiniz. Dolayısıyla, lafı uzatmadan, ister komünist olsun ister başka türlü, her örgütlenmenin zorunlu olarak emeğin özgürlüğünü ve bireyselliğini kabul ettiğini kanıtlayalım; tıpkı her paylaşımın ücretlerde orantıyı ve bireyselliği içermesi gibi, –sonuçta bu da her zaman ortaklığın imkânsızlığına varır.

Endüstriyel örgütlenmenin birinci ve en güçlü nedeni endüstrilerin ayrılığıdır, başka deyişle işbölümüdür. [...] İşbölümü yalnızca üretim organı olarak davranmaz; ruh ve beden üzerinde de temel bir etki uygular; emeğimizin olduğu kadar eğitimimizin de biçimidir. Tüm bu ilişkiler altında işbölümünün insanın ve de zenginliğin yaratıcısı olduğu, bireye olduğu kadar topluma da yararlı olduğu ve toplum açı-

* Lat., *istediği kadar, istediği gibi.* (y.n.)

sından olduğu kadar birey açısından da yatkın olduğu tüm güç ve yoğunlukla uygulanması gerektiği söylenebilir.

Fakat, işbölümü yasasını uygulamak, bireyciliği kışkırtmaktır, ortaklığın ortadan kalkmasını provoke etmektir: Bu sonuçtan kaçmak imkânsızdır. Hükümete şu öneride bulunan yurttaşa ne cevap verilir:

"Benim de dâhil olduğum grubun yerine getirmesi gereken hizmet toplamı 1000'dir;

Yıllık çalışma günü 300'dür;

Biz elli arkadaşız:

[...] Genel tüketimden bana düşen payın güvencesi altında, gün gün, ay ay, yıl yıl, yönetimin dilediği gibi, üstüme düşen kolektif çalışmanın onda bir oranında fazlasını yerine getiriyorum ve buna karşılık, serbest olmak, kendi risklerim ve tehlikelerimle, tek başıma çalışmak istiyorum."

Çalışmanın özgürleştirilmesini talep etmiş olan ve özgürlüğün bedelini ödemek zorunda kalan bu yurttaş şüpheli mi ilân edilecektir? Bireysel özgürlük, bireysel özgürlüklerin toplamından oluşan genel özgürlük adına yasaklanmalı mıdır? Bu yasaklamanın nedeni nedir? Varlığımın cazibesi olan özgürlüğün yokluğunda çalışmak işkencedir ve yaşam uzun bir ölümdür! İnsanlık başından itibaren senin için mücadele etti, ey özgürlük, sen hükümran olasın diye biz bu yeni ve büyük devrim için çalışıyoruz. Toplumun despotizmi altında bilincin öldüğünü ve seni kaybetme korkusuyla seni her gün kurban etmem gerektiğini bilmiyor musun?

Çalışma özgürlüğünün kabul edilemeyeceğini, çünkü mülk sahibi olmak anlamına geldiğini, dolayısıyla, tekeli, tefeciliği, mülkiyeti, insanın insan tarafından sömürülmesini içerdiğini mi söyleyeceksiniz? Eğer bu suiistimâlleri yaratan özgürlükse, diye hemen cevap veriyorum, bu mübadele yasasının hatasıdır, değer oluşumunun ve tüketiciler arasında eşitliği, işlevler arasında dengeyi sürdüren paylaşım teorisinin hatasıdır. Oysa, burada paylaşıma karşı çıkan kimdir? Değer teorisini ve mübadele yasasını kim tüm gücüyle reddeder? Komünizm. Öyle ki komünizm, önce çalışma özgürlüğüne paylaşım yasası gerekiyor diye çalışma özgürlüğünü

reddeder, daha sonra da çalışma ortaklığını korumak amacıyla paylaşımı reddeder: Ne saçma sapan sözler!

Çalışmanın örgütlenmesi, işbölümü ya da iş özgürlüğü, endüstrilerin ayrılığı; tüm bu terimler eşanlamlıdır. Oysa ortaklık endüstrilerin ayrılığıyla yok olur; dolayısıyla ortaklık esas olarak organiktir, var olamaz, toprak üzerinde ancak örgütsüzleşme yoluyla yeniden doğabilir. Çünkü sanayicileri ayırmayan bir endüstriler ayrılığı, çıkarları bölmeyen bir işbölümü nasıl düşünülebilir? Sorumluluk olmadan, dolayısıyla bireysel özgürlük olmadan çalışmada etkinlik ve randımana bağlılık nasıl sağlanabilir? Çalışma, diyorsunuz, bölünecektir; yalnızca ürün ortak olacaktır. Kısır döngü, sav kanıtı, kelime savaşı, saçmalık! Tüketim bölünmeden çalışmanın bölünemeyeceğini, başka deyişle, bölünme yasasının bir paylaşım yasası içerdiğini ve *seninki* ile *benimki*nin eşanlamlısı olan *borçlu olmak* ve *sahip olmak*'la işleyen bu paylaşımın ortaklığı yıktığını biraz önce kanıtladım. Böylece bireycilik kaçınılmaz olarak ortaklığın bağrında, ürünlerin dağıtımında ve işbölümünde ortaya çıkar: Ortaklık, ne yapılırsa yapılsın, yok olmaya mahkûmdur; değer sorununu çözerek adaletin elleri arasına teslim olmaktan ya da kardeşlik kisvesi altında, gücün despotizmi yerine niceliğin despotizmini yaratmaktan başka tercihi yoktur.

[...]

VIII. Adalet olmadan ortaklık imkânsızdır ve adalet de ortaklığı yok eder.

[...]

Kolektif insan için eşitlik bütünün parçaların toplamına eşit olmasından başka bir şey değildir. Ardından, eşitlik, özgürlük aracılığıyla, endüstriyel birlikler ile yurttaşlardan oluşan sınıflar arasında gerçekleşir; nihayet, ağır ağır ve sonsuz salınımlarla, bireyler arasında gerçekleşir. Fakat eşitlik sonunda evrensel olmalıdır, çünkü her bir birey insanlığı temsil eder ve insan insana eşit olduğundan, ürün herkes arasında ürüne eşit olmalıdır.

Ortaklığın bakış açısı bu değildir. Ortaklık rakamlardan korkar, aritmetik onun için ölümcüldür. Evrenin yasasından, *Omnia in pondere, et numero, et mensura,** yani toplumun yasasından başka bir şeye önem vermez: Ortaklık, tek kelimeyle, eşitliği hiç kabul etmez ve adaleti yadsır. Peki onun tercih ettiği ilke hangisidir? Söyledik, Bay Cabet'ye göre bu ilke kardeşliktir.

[...]

Teori, tarihin tanıklığına kendi kanıtlarını ekler. Bir emekçiler topluluğunun adaletten vazgeçebilmesi ve yalnızca duygulanımların gücüne dayanarak ayakta kalabilmesi için bir şey gerekli olacaktır; bu olmadan kardeşlik anında yok olur: Bu şey, bireysel yanılmazlık ve kusursuzluktur.

[...]

Demek ki ortaklık her yoldan intihara varır. Aile tipine dayanarak oluşur, aileyle birlikte yok olur; paylaşımdan vazgeçemez, paylaşımla birlikte yok olur; örgütlenmek zorunda kalır, örgüt onu öldürür. Nihayet, ortaklık fedakârlık gerektirir; ve fedakârlığın hem maddesini hem biçimini ortadan kaldırarak, varlığı için gerekli diziyi oluşturmak bir yana, evriminin ilk adımını bile atamaz.

IX. Eklektik, anlaşılır ve anlaşılamaz ortaklık

[...] Sosyalist ütopyada, okulun ilkesine uygun olarak, mülkiyetle ilgili gelenekte bulunmayan hiçbir şey yoktur, *Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu.*** Sosyalizm kendine özgü hiçbir şeye sahip değildir: Onu ayırt eden, onu oluşturan, onu neyse o yapan şey, ödünç almasındaki keyfîlik ve saçmalıktır.

Bu durumda, ortaklık nedir? İktisadî devlet fikridir; devletin kişiselliğe ve bireysel inisiyatife varana dek her şeyi

* Lat., *Her şey ağırlığına, sayısına ve ölçüsüne göre...* Deutero-Kanonik Kitaplar, Bilgelik Kit. 11:21.

** Lat., *Zihinde hiçbir şey yoktur ki daha önce duyularda bulunmasın.* (y.n.)

emmesidir. Oysa, komünizm devletin doğasını ve yönelimini bile anlamadı. Kendine beden ve yüz edinmek amacıyla devlet kategorisini ele geçiren komünizm, bu fikrin yalnızca gerici tarafını aldı; endüstriyel örgütlenme türü olarak polis örgütünü benimseyerek kendi güçsüzlüğünü gösterdi. Devlet, dendi, hükümran olarak, kendi memurlarının hizmetine sahip olur, buna karşılık onları besler, ikâmet ettirir ve aylık bağlar; dolayısıyla devlet de tarım ve sanayi yapabilir, tüm emekçileri besleyebilir ve aylığa bağlayabilir. Siyasal iktisattan bin kez daha cahil olan sosyalizm, devletin içine diğer çalışma kategorilerini sokarak, yalnızca bunu yaparak, üreticileri üretici olmayanlara dönüştürdüğünü görmedi; kamu hizmetlerinin, özellikle kamusal oldukları için ya da devlet tarafından yerine getirildikleri için değerlerinin ötesinde pahalı olduklarını; toplumun eğiliminin hiç durmaksızın rakamı küçültmek olması gerektiğini; ve bireysel özgürlüğü devlete tâbi kılmak yerine, devleti, ortaklığı, bireysel özgürlüğe tâbi kılmak gerektiğini anlamadı.

Sosyalizm, aşırdığı her şeyde aynı şekilde hareket etti. Aile ona sevgi ve fedakârlığa dayalı bir ortaklık türü sunuyordu: hemen o anda, endüstri ve tarım gibi, aileyi de devletin içine bir an önce taşımak istedi; ve ailelerin farklılığı yerini aile ortaklığına bıraktı, tıpkı tekellerin farklılığının yerini tekel ortaklığına bırakması gibi.

Sosyalizm aileyi bölünmez mülkiyet içinde eritmeden önce ailede ne vardı? Evlilik vardı, cinsiyet ayrımı yoluyla insanın insanla birliği vardı, yalnızlık içinde toplum, monolog içinde diyalog vardı. Bu, insan kişiliğinin tamamlanmasıydı. Sosyalizm ise aileyi, vahşîlerin şehvetperestliğine ve kriz içindeki bir uygarlıkta zinanın sürekliliğine izin veren ilkenin ilgası olarak gördü ve evliliği kaldırarak ve aşkın ihlâl edilemezliğinin yerine çiftleşmelerin kuraldışılığını koyarak tüm bunlara çare buldu.

Aşkta ve çalışmada insanın kişiliği böylesine baskı altına alınınca, çalışmanın örgütlenmesi ve ürünlerin paylaşımı kolay bir yol olarak görülüyordu.

Çalışmayı örgütlemek, dağıtmak; bundan daha kolay ne

olabilir? Kuşkusuz, çok küçük derecede de olsa, işlevleri gruplara ve gruplar içinde de bireylere uydurması bakımından işbölümü anti-komünisttir. Yine kuşkusuz ortaklık, eğer böyle bir işbölümünü engelleyebilirse daha kusursuz olacaktır. Yine de işin işbölümü yoluyla sahiplenilmesindeki sakınca da, ürünler takdir edilmedikçe ortadan kalkacaktır. Çalışma araçlarının mülkiyetini, ya da çalışma ürünlerini, ya da ürünlerin dolaşımını, ya da dağılımını hiç kimse kendi tekeline alamayacağından, ortaklık dokunulmaz kalır ve yönetimin tüm ihtimamı bundan böyle mümkün olan en az masrafla en çok şey üretmeye yönelir.

Fakat, diye gözlemlemişti siyasal iktisat, işbölümü sorunu yalnızca en fazla miktarda ürün gerçekleştirmekten ibaret değildir; dahası, bu miktarı emekçi için fiziksel, ahlâkî ya da entelektüel zarara yol açmadan gerçekleştirmekten de ibarettir. Oysa, emekçinin zekâsının, iş daha da bölündükçe, aptallığa doğru yöneldiğini kanıtladık; ve buna karşılık, insan kendi kombinezonları içine ne kadar çok şey katar ve uygulamanın sıkıcı yanlarını ve ayrıntılardaki titizliği başkalarına yıkarsa, zekâsı o kadar güçlenir, dehası o kadar yükselir ve egemen olur. Bu durumda parçalı bir işbölümü gerekliliği yeteneklerin eksiksiz gelişimi ile nasıl uzlaşabilir? Yeteneklerin bu gelişimi her yurttaş için bir hak ve ödevdir ve herkes için eşitlik koşuludur; fakat bu gelişim, kişiliğin yüceltilmesiyle birlikte komünizmin ölümü demektir.

Bu noktada sosyalizm, aşağılık bir şarlatan olduğu kadar zavallı bir mantıkçı olduğunu da kanıtladı. Sosyalizm, çalışmanın parçalı bölünmesine, parsel üstüne parsel, çentik üstüne çentik, sıkıntı üstüne kafa karışıklığı, can sıkıntısı üstüne gürültü patırtı katarak, çalışma süresindeki kesintiyi de ekledi. Sosyalizm tüm emekçilerin *genelleyici ve sentezleyici* olma özlemi duymasını istemez; bu ayrımı imtiyazlı varlıklara ayırır, ki bunları da kimi zaman mülk sahibi tarzında işletmeci yapmış *–herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre–*, kimi zaman ise köle yapmıştır: *Mülk sahipleri köleler gibi olacaktır, köleler de mülk sahibi gibi.* Sosyalizm, işbölümünün, ilerlemenin ve zekâ eşitliklerinin aracı olurken, aynı

zamanda ilerlemenin ve servet eşitliğinin de aracı olduğunu görmedi, daha doğrusu çok iyi gördü; onu iğrendiren bu eşitliği tüm gücüyle reddetti, çünkü işbölümü zorunlu fedakârlığın yerine serbest fedakârlığı geçirir; ve bu nedenledir ki, kimi zaman yeteneği parçalı çalışmanın üstüne çıkarır, kimi zaman da altına fırlatır. Icarie'de, Platon'da, falansterde, nihayet sosyalist kitapların her yerinde olduğu gibi, bilim ve sanat UZMANLIKLAR olarak ve meslek grupları olarak ele alındı: Bunlar hiçbir yerde eğitim yoluyla tüm insanlarda geliştirmesi gereken yetenekler olarak görülmedi. [...]

Yine de sosyalizm, bir keşifte bulundu, *çekici* çalışmayı keşfetti.

Kendini dünyaya gözlem ve deneyim bilimi olarak gösteren siyasal iktisadın ilk ilân ettiği şey, çalışmanın kutsallığıydı. Din otoritelerine karşıt olarak, çalışmanın asla Tanrı' nın bir lâneti olmadığını, bizim için yemek yemek ve içmek, aşk, oyun ve inceleme yapmak kadar zorunlu bir yaşam koşulu olduğunu söyledi. Say, Destutt de Tracy, Droz, Adam Smith, vs.nin eserleri bu fikirle doludur. Siyasal iktisat, barbarca atalete ve Yahudi mitolojisine karşı felsefî düşüncenin çalışmadan yana protestosudur. Ekonomistler, topluma ve insana gerekli olan, ruhu ve bedeni güçlendiren, geleneklerin ve sağlığın bekçisi, zenginlik üreticisi, ilerleme ilkesi ve insan faaliyetinin tezahürü olan çalışmanın KENDİSİNDE *–a parte subjecti–* sıkıntı verici hiçbir şeyin olmadığını ve kimi zaman yorgunluk ve bıkkınlık çalışmaya eşlik etse de, bunun yalnızca çalışmada kullanılan şeylerin niteliğinden *–a parte rei–* ya da uygulamada ölçünün kaçırılmasından kaynaklandığını gayet iyi fark etmişlerdir. Ekonomistlerin canla başla işaret ettikleri parçalı işbölümü ve bunun devamı olan eylemde tekbiçimlilik, tiksinti verici bir hâl alan çalışmanın iyi bilinen örnekleridir. Dolayısıyla ne yapmak gerek? Çalışma malzemesindeki incelikten uzak olan şeyi ortadan kaldırmak ya da örtmek ve icrayı hem bedeni hem de ruhu tatmin edecek biçimde yönlendirmek. Sosyalizm ise bunun yerine çekici çalışmayı icat etti.

Öncelikle, sosyalizmin deyişiyle, aşırı bölünme sayesinde

daha zevkli ve daha kolay kılınmış olan çalışma, müzik, şarkı, tatlı dilli sohbet, okuma, iş saatlerinin kısa süresi, gelişme ve tartışmalar sayesinde sürekli bir şenliğe dönüşecektir. Bay Cabet'nin Icarie'de oluşturduğu rejim böyledir. Bu konuda tüm ustalarla, Platon, Campanella, Mably, Morelly, Fourier, vs. ile hemfikirdir. Ahmaklarını gayet iyi tanıyan sosyalizm, onları, her türden hoşça vakit geçirmelerini sağlayarak idare eder: Gece yarısı, yeni gelinin penceresinin altında serenad yapanların aşkı kullanması gibi, bu yazarlar da çalışmayı kullanır, enstrumanlarını sahneye sürerek küllenmiş duyguları canlandırırlar. Ocak 1845 sayılı *Fraternité* bu çeşitli hoşluklara çalışmaya bağlı mülahazayı ve karşılıklı gözetimi ekler. Sosyalizmin isteyebileceği en iyi şeyin çalışmadan tamamen kurtulmak olduğu açıktır ve çekici çalışma şeklindeki bu idealine varmanın mutlak imkânsızlığı içinde sosyalizmin çalışmayı kısalttığı, yumuşattığı, değiştirdiği, tatlılaştırdığı, ona çeşni kattığı, sonuçta onu sansür ve hapis pahasına zorunlu kıldığı açıktır! Çekici çalışmanın mucitleri ne korkunç dehalardır!

Fakat, sevgili ustalar, madem ki taklit konusunda bu kadar beceriklisiniz, size söyleyeceğim ve dünya kadar eski bu şeyi not edin: Çalışma, tıpkı bir biçimi olduğu aşk gibi, çekiciliğini kendi içinde taşır; onun ne varyeteye, ne toplantılara, ne müziğe, ne tören alayına, ne tatlı sözlere, ne rekabete, ne polis memuruna ihtiyacı vardır, yalnızca özgürlüğe ve zekâya ihtiyaç duyar; yaşamı yayıyor olması ve zekâyı gerektirmesidir bizi ilgilendiren, hoşumuza giden, heyecanlandıran; ve çalışmanın en büyük yardımcısı tefekkürdür, tıpkı en büyük düşmanının savsaklama olması gibi. Tembelliğin teşvik edilmesi ve aylaklığın geliştirilmesi için, çalışma miktarının azalmak bir yana her birimiz için sürekli arttığını her tarafta söyleyin. Nihayet, evlilik yoluyla olduğu gibi, çalışma yoluyla da insanın kişiliğinin sürekli olarak azamî enerji ve bağımsızlığa ulaştığını duyurun; bu, komünizmin nihaî olasılığını da ortadan kaldıracaktır. Tüm bu hakikâtler iktisat biliminin ABC'sidir, çalışmanın katışıksız felsefesi, insanın doğal tarihinin en iyi kanıtlanmış kısmıdır.

Sosyalizm, fedakârlık, kardeşlik, ortaklık, çekici çalışma ütopyalarıyla yok etme umudunda olduğu, bununla birlikte hiç durmaksızın kopyaladığı mülkiyetçi antagonizmanın hâlâ ne kadar gerisinde!

Sosyalizm, ki bunun kötülük ortaklığı olduğunu iyi anlayalım, kişisel hataların suçunun topluluğa isnadıdır, her bir kişinin suçunun herkes arasında paylaştırılmasıdır. Mülkiyet ise, tersine, doğal eğilimi gereği, iyiliğin yer değiştirebilir dağılımıdır ve kötülük bireyden kaynaklandığı için, kötülükle dayanışma gösterilmemesidir. Bu bakış açısıyla, mülkiyet, ortaklıkta karşılaşılmayan adalete doğru eğilimiyle kendini gösterir. Faaliyet ile ataleti birbirinden ayırmak için, bireysel sorumluluk yaratmak, toplum yasasının yüce müeyyidesini yaratmak, geleneklerin mütevazılığını oluşturmak, kamu yararına çaba sarf etmek, göreve bağlılık, karşılıklı saygı ve güven, komşuya duyulan çıkarsız sevgi için, tüm bu şeyleri sağlamak için, paranın, bu *aşağılık* paranın, eşitsizliğin ve fethin bu sembolünün, tüm komünist reçete ve uyuşturuculardan yüz kez daha etkili, daha çürütülemez ve daha kesin bir araç olduğunu söylüyorum.

Hatipler paradan tıpkı masal yazarının dilden söz ettiği gibi söz ettiler: Toplumun hem tüm iyiliklerini hem de tüm kötülüklerini ona atfettiler. Kimileri, şehirleri inşa edenin, savaşları kazananın, ticaret yapanın, yetenekli̇leri teşvik edenin, çalışmayı ücretlendirenin ve toplumun hesaplarını düzenleyenin para olduğunu söylediler. Diğerleri, tüm kötülüklerin mayası, tüm ihanetlerimizin kuralı, tüm iğrençliğimizin sırrı para hırsıdır *–auri sacra fames–** diye karşılık verdiler. Bu övgü ve yergi doğruysa, iktisadî dehanın yarattığı şeyler içinde Bay Sismondi'ye göre en şaşırtıcısı, bana göre en sevindiricisi olan paranın keşfi, analiz için bir çelişki sunar; para, sonuç olarak, daha ahlâkî ve daha doğru, daha yüksek bir kavrayış tarafından bir yana atılmalı ve yerine başka şey konulmalıdır. Fakat hiç bir şey yoktur: Değerli metaller, madenî paralar ve banknotlar kendiliklerinden ne

* Lat., *altına duyulan lânetli açlık*; Romalı şair Virgilius'un bir dizesi. (y.n.)

iyiliğin ne de kötülüğün nedenidir; hakikî neden değerin belirsizliğindedir, sembolik olarak değerin parada oluştuğunu sanırız, tıpkı düzenin ve refahın gerçekleşmesi gibi; değerin diğer ürünlerdeki düzensiz salınımı ise tüm yoksulluğun ve sefaletin ilkesidir.

Toplumsal olarak belirlenmiş ilk değer olan para, demek ki, her emekçi için çalışmanın ve ücretin eksiksiz garantisini yaratan değerlerin genel olarak oluştuğu güne kadar, iyilikte dayanışıp kötülükte dayanışmamanın, başka deyişle, bireysel sorumluluk ile adaletin en eksiksiz organı olarak kendini gösterir.

Çalışmada kardeşlerimin gösterdiği özene, inceliğe güvenmemi istiyorsunuz. Ne polis örgütlemeye, ne de zaten aşağılayıcı, imkânsız olan karşılıklı casusluğu kurmaya ihtiyaç vardır. Öyle olsun ki, her birimiz için refah yalnızca çalışmadan kaynaklansın, çalışmanın ölçüsü refahın gerçek ölçüsü olsun ve çalışmanın ürünü, ikinci ve çürütülemez bir bilinç gibi insanın her bir eylemini, hak ettiği ya da etmediği şeye bağlı olarak cezalandırsın ya da ödüllendirsin.

[...]

Paranın hükümranlığı, adaletin ve kardeşliğin temeli olan bu değerler demokrasisine geçiştir. Para ve yarattığı kredi kurumları, endüstriyel değerleri madenî paraların saygınlığına yükselterek, suç işleme oranını düşürdü; para ve kredi kurumları, her yerde şube açarak ve dolaşımı kolaylaştırarak tesadüfî şansları azaltmış ve güvenlikle birlikte, refahı ve fedakârlığı da arttırmıştır...

Niçin Tanrı, tek birey olarak insanı yaratmak yerine dünyaya bir tür olarak insanlığı verdi? Bu soru hangi anlayışa ait olursa olsun felsefeyi ilgilendirmektedir. Oysa, komünizm buna cevap veremez, çünkü onun bakış açısına göre, insanlığın yaratılışı saçmadır.

Icarie'nin yazarı, kimi zaman Katolik önyargısıyla, kimi zaman Avrupa geleneğine saygısıyla, Fenelon örneğinde olduğu gibi, kendi cumhuriyetinde monogamiyi korudu, bu istisnayı başka noktalarla telafi etti. Bay Cabet her yerde atalet yaratmakta, kendiliğindenliği ve hayâl gücünü kov-

maktadır. Kadın modacısının, kuyumcunun, dekoratörün, vs. sanatı *ortakçılık-karşıtıdır*. Bay Cabet, Mentor gibi, kostümün değişmemesini, mobilyanın tekbiçimliliğini, icranın eşzamanlılığını, yemeklerin ortaklığını vs., vs. buyurur. Buna göre, nedendir bilinmez, Icarie'de tek bir insandan, tek bir çiftten, Icare'ın saf adamından ya da Bay Cabet ve eşinden başkası olmayacaktır. Tüm bu halk neye yarar? Aynı tornadan geçirilmiş ve aynı elbise giydirilmiş kuklaların bu bitmez tükenmez oyunu neye yarar? Elindeki asılları matbaacılar gibi çoğaltmayan ve kendini tekrarlarken asla iki defa aynı şeyi yapmayan doğa, ilerleyen ve öngörü sahibi varlığı yaratmak için trilyarlarca çeşitli varlık üretmiş ve bu sonsuz çeşitlilikten doğa için tek bir özne –insan– türemiştir. Komünizm doğanın bu çeşitliliğine sınır dayatır. [...] Ortaklık insanı, bir kez yaratıldığında, sonsuza dek yaratılmıştır... Tıpkı Fourierciliğin bilimi hareketsiz kılmak istemesi gibi değil mi? Cabet'nin giysi için yaptığını Fourier ilerleme için yapmıştı: Bu ikisinden hangisi insanlığın minnettarlığını daha fazla hak eder?

Bu sonuçlara daha kesin olarak ulaşmak için Icaryen kamu ruhunu düzenlemekte, yeni fikirlere karşı önlemler almaktadır. [...] Devlet bütçesiyle basılan gazete *ücretsiz* dağıtılmakta, tartışmaları açıklamakta, kaç kişinin azınlıkta olduğunu belirtmekte, nedenlerini analiz etmektedir: Sonuçta her şey söylenmiş olur. Bilim ve edebiyat kitapları bir heyet tarafından yazılır ve basılır: Tanıtıma gerek yoktur. Gerçekten de, her şey ortaklığa ait olduğundan, kimsenin kendine ait bir şeyi olmadığından, izin verilmemiş bir kitabın basılması imkânsızdır. Başka ne söylenebilir? Tüm fesat fikirlerin kaynağı kurutulmuş olur ve asla basın suçu olmaz: Bu, önleyici polis idealidir. Böylece komünizm, fikirlere hoşgörüsüzlük mantığıyla hareket eder. Fakat, aman yarabbim! Fikirlere hoşgörüsüzlük kişilere hoşgörüsüzlük gibidir: Dışlamadır bu, mülkiyettir!...

Ortaklık, mülkiyettir! Bu anlaşılmıyor olsa da gün gibi ortadadır: Göreceksiniz.

Zekice olmayan ve gerici tüm önyargılar içinde komünist-

lerin en fazla okşadıkları önyargı diktatörlüktür. Endüstri diktatörlüğü, ticaret diktatörlüğü, düşünce diktatörlüğü, toplumsal yaşamda ve özel yaşamda diktatörlük, her yerde diktatörlük: Sina üzerindeki bulutlar* gibi, İkaryen ütopya üzerinde süzülen dogma budur. Bay Cabet toplumsal devrimi kurumların gelişiminin ve zekâların yarışının olası sonucu olarak görmemektedir: Bu fikir onun büyük yüreği için fazlaca metafiziktir. Platon'la ve tüm tanrı elçileriyle hemfikir; Robespierre ve Napoleon'la hemfikir; keşfedecek hiçbir şey bırakmamış olan, toplumsal bilimin diktatörü Fourier ile hemfikir; halkın mutluluğunu HALKA RAĞMEN sağlamak isteyen ve iktidara olası en büyük *inisiyatif gücünü* vermek isteyen Bay Blanc ve Temmuz demokrasisi ile hemfikir olan Bay Cabet, reformu İkaryenlerin temsilcisi bir şahsîyetin, kahramanın, mesihin öğüdüyle, iradesiyle, yüksek misyonuyla yerine getirmek istemektedir. Bay Cabet, halkın seçiminin düzenli sonucu olan bir meclisin tartışmalarıyla yeni yasanın doğmasından çekinmektedir: Bu, çok yavaş ve her şeyi tehlikeye atan bir araç olur. Ona BİR İNSAN gerekmektedir. Tüm bireysel iradeleri ortadan kaldırdıktan sonra, bu iradeleri, kolektif düşünceyi ifade eden ve Aristo'nun hareketsiz motoru gibi tüm alt faaliyetlere atılım gücü veren yüce bir bireyde toplamaktadır. Böylece, ortaklık idealinin mutlakıyetçilik olduğu sonucuna, fikri basitçe geliştirerek, çürütülemez bir biçimde varırız. Ve bu mutlakıyetçiliğin geçici olacağı özrü boş yere ileri sürülür; çünkü, eğer bir şey bir an için gerekliyse, sonsuza dek gerekli olur, geçiş ezelîdir.

[...]

X. Ortaklık sefaletin dinidir.

[...]

Ortaklık, ilk sizin kabul etmiş olduğunuz gibi, azizim Villegardelle, ilerlemektedir; yani ortaklık dönemleri, ne kadar uzaklaşırsa, onu hatırlayan ütopyacılar da, bitmek bil-

* Tevrat'a göre, Tanrı kendisini, Sina Dağı üzerine inen bulutlar içinde göstermiştir. (y.n.)

mez dönüşümler yoluyla onu geri getirmeye çabalamaktadırlar; tıpkı mülkiyet teorisyenleri gibi. Deneyim mülkiyeti mahkûm ettikçe, onlar da mülkiyeti iyileştirmeye ve uyumlu hâle getirmeye çabalıyorlar. Böylece, komünizmin gerilemesi, deyim yerindeyse, teoride belirtilmiş olmaktadır; mülkiyetin ilerlemesi ise, tersine, hem teoride hem de pratikte ifade bulur. Fakat, ilerleme olduğu müddetçe ister istemez dönüşüm, pozitif ve sentezleyici düşüncenin gelişimi, sonuç olarak, mitolojik fikrin ortadan kaldırılması, dinsel inancın yok edilmesi görülür. Mülkiyette olduğu gibi ortaklıkta da bu ilk özellikte bir dini görmemek imkânsızdır.

Olgular bu meşru önyargıyı desteklerler.

Günümüzde bütün reformcu zihinlerin üzerinde –ister hanedanlık yanlıları ve ekonomistler gibi daha iyi korumak amacıyla reformu savunuyor olsunlar; isterse de komünistler gibi her şeyi yeniden yaratmak için önce her şeyi yok etmek istesinler– kalın bir dinsellik sisi hüküm sürmektedir. [...]

Demek ki ortaklık bir dindir: Ama hangi din?

Felsefede, komünizm ne düşünür ne akıl yürütür; mantıktan, diyalektikten ve metafizikten korkar; öğrenmez, İNANIR. Toplumsal iktisatta, komünizm ne hesaplar ne de hesap yapar; örgütlemeyi de, üretmeyi de, paylaşmayı da bilmez; çalışmadan kuşku duyar, adaletten korkar. Kendi kendine muhtaç, her türlü özelleştirmeyle, her türlü gerçekleştirmeyle, her türlü yasayla uyumsuz; fikirlerini en eski, muğlak, mistik, tanımlanamaz geleneklerden ödünç alan; lüksten nefrete varan perhizi öğütleyen, özgürlükten korkan itaati öğütleyen, öngörüden korkarak kendini tanrıya vakfetmeyi öğütleyen komünizm, her yerde yoksunluktur, her zaman yoksunluktur. Tembel ve sinir bozucu, yaratı yoksulu, icra yoksulu, üslûp yoksulu ortaklık, sefaletin dinidir.

Lüks kelimesini kullandım. Siyasal iktisat bu konuda hiçbir şey söylemediğinden, ütopyanın oradan alabileceği hiçbir şey yoktur ve Bay Cabet hazırlıksız yakalanmıştır. Dolayısıyla Bay Cabet, Gordiyom düğümünü çözen bu yeni İskender, cesurca kararını verdi: Lüksü yasakladı. Lüks yok! Kahrolsun modalar ve süslemeler! Kadınlar yapay tüyler takacak; mücevherlerin yerini incik boncuk alacak; zengin

halılar, değerli mobilyalar, tıpkı atlar ve arabalar gibi, devlete ait olacak: Bu durum kıskançlığı engelleyecektir. Kılık kıyafet hükümran meclis tarafından kesin olarak saptanacaktır. Yirmi kadar modele göre biçilen giysiler, vücudu belirgin kılması ve her zaman doğru ölçüde olması için kauçuk gibi elastik olacaktır. Gurur ve çürüme için yaratılmış bu uygunsuz fanteziler uğruna, çalışmayı ve kamu servetini kaybetmek neye yarar?

[...]

Lükse karşı olanları rahatsız eden ve savunucularının ancak kardeşlikten ayrılarak ve en laf dinlemez bencilliği sergileyerek cevap verdikleri şey, dağıtımın oluş biçimidir. Herkesin eşit olduğu ve kendisi için hiçbir şeye sahip olamayacağı bir toplumda, bir mücevher süs, bir inci bilezik, bölünemez olduğundan, sahibi için yeni bir imtiyaz, bir tür aristokrasi yaratan bir nesne anlamına gelir. Değerli taşlar hakkında söylediklerimiz, binlerce başka şey hakkında da söylenebilir: Lüks, genel kuralı ender bulunurluk olsa da, çeşitlilikte sonsuzdur. Bir ortaklıkta böyle bir suiistimâli hoşgörme yolu mudur bu? Ve şimdi, size soruyorum, *ortakçılık* ahmaklığını hoşgören size soruyorum: Gökyüzü sizi İkaryenler inşa etmeye çağırmışsa eğer, bu konumdan nasıl kurtulursunuz? Kadınların süs merakını, genç erkeklerin çapkınlığını, tüm ruhları ele geçiren ve henüz mülkiyet değilse bile, tatmin olmak için mülkiyete ihtiyaç duyan hoşa gitmenin dizginlenemeyen arzusunu düşünün. Kuşkusuz mücevherler cam parçalarından daha fazla etmeseydi, iyi kalpli Icar kimse için bunu reddetmezdi; fakat ender bulunan ve güç elde edilen ıvır zıvır, nasıl da tükenmez bir kendini beğenmişlik, kıskançlık, anlaşmazlık konusudur! Bunların dağıtımını piyangoya bırakır mısınız? Bu, kaçakçılığı teşvik etmektir: Dört bir taraftan talep gören mücevheratçılar, kuyumcular, kadın modacıları, lüks ve sefahat zanaatkârları bir süre sonra antikomünist bir meslek birliği kuracaklardır. Tek kurtuluş yolu yasaklamadır: İffetsiz Babil'in zenginlikleri ya alevlere atılmalı ya da cumhuriyet taklarını süslemede kullanılmak üzere müsadere edilmelidir.

Yine de güç durumdan çıkışın kolay ve basit bir yolu vardı: Bu, *doğal olarak* dağıtmak yerine, *denkliklerle* paylaşım sistemini benimsemektir. Her emekçi, kendi ürününü teslim ederek, meta olarak ondan alınan değer karşılığında bir ... *bonosu* alsın ve bu araç sayesinde kendi tüketimine tek başına karar versin. Harcama, zevklere göre değiştiğinden, lüks nesnelerin paylaşımının kendi kendine ve kıskançlıkla gerçekleştiği, çünkü her şeyin bedelinin olduğu ve kimse için imtiyaz olmadığı açıktır. Eğer moda bir nesneye bağlı olursa, hemen artış meydana gelir; ve toplum bu nesneyi vergi hukukuna tâbi tuttuğundan, lüks, bir iktisat ilkesi hâline gelir. [...] Topluma yakından baktığımızda, her yerde denge eğilimi görülür; komünist atalet ve mülkiyetçi anarşinin karşı çıktığı ve bastırdığı eğilim budur.

Ne yazık ki, paranın çok eski zamanlardan bu yana bunca popüler kıldığı bu paylaşım sistemine, ortaklık, Caton gibi, kendi ellerinde yırtılmadan başvuramaz. Tüm değer ölçüsü bireyselliğin katışıksız ifadesidir, mülk sahibi olmanın resmî beyanatıdır: Para komünizmin ölümcül hülasasıdır.

Ortaklık, sefaletin dinidir.

[...]

Toplumun masrafları azaltmaktan beklentisi, malîyet fiyatından tasarruftur; verimsiz birikim güdüsü olarak değil, fakat yeni bir şey yaratma amacıyla, yani her zaman daha büyük bir üretim ve tüketim amacıyla bunu bekler. Tersine, mülkiyet masrafların azaltılmasını, tekelci ve kıskanç tahakkümünü sonsuzca yaymanın ve etrafında çöl ve boşluk yaratmanın bir aracı olarak görür. Net hasılayla brüt hasılanın farklılığını yaratan budur. Net hasıla kârı ifade eder, yani mülkiyetçi dışlamayı; brüt hasıla ise kolektif refahı belirtir. Örneğin, Sismondi'nin içler acısı bir tablosunu çizdiği* ve üç ya da dört yüz bin kişiyi besleyebilecek *agro romano*'nun** mülk sahipleri, toprağı işletmektense otlak hâline getirme-

* Sismondi, *Etudes sur l'Economie politique* (1838). Burada, yazarın büyük toprak mülkiyetinin varlığına bağladığı, Roma kırlarının sefaleti üzerine uzun bir inceleme bulunmaktadır.

** Roma çevresindeki kırsal bölge. (y.n.)

nin kendileri için çok daha kârlı olduğunu anlamışlardır: Tıpkı sanayiciler gibi, onların da avantajı işçilerden vazgeçmektedir. Gerçekten iktisadî bir sorun olan, *mümkün olan en fazla sayıda insanla mümkün olduğunca çok üretmek ve tüketmek* onların sorunu değildir; onlar şu anti-sosyal özlü sözü kural olarak benimsemektedirler: *Mümkün olduğunca büyük net* hasıla *gerçekleştirmek*, yani etraflarından emeği ve ücreti yok etmek.

Ortaklık, mülkiyetle ilgili bu geleneği, ayırt edici özelliği olan fanatizmle birlikte ele geçirerek, tam olarak mülkiyet gibi akıl yürütüyor: Masrafların azaltılması teorisinde, *herkes için çalışmayı azaltmanın* bir yolunu görüyor; böyle bir azaltmanın asla sonunun olmayacağını ve kaçınılmaz olarak eylemsizliğe, mutlak yoksulluğa varacağını fark etmiyor.

Omnibüs,* kesinlikle iktisadî bir araçtır, tamamen komünist zevke uygundur. Toplumun her aileye at ve araba verecek kadar zengin olduğunu varsayalım: Bu durumda *omnibüs*'ün varlık nedeni ne olur ve onun iktisadı ne anlama gelir? Görece yararlılığına rağmen, *omnibüs* özel arabanın yerine geçtiğinde, bunun, zenginlikteki bir ilerleme olmak bir yana, tersine, zenginlikte bir azalma anlamına geleceği hissedilmez mi? Oysa, komünizmin yaptığı da tam olarak budur. Mülkiyetin safsatalarını ödünç alarak size şöyle der: Her birinin içinde duvar saatleri, altın kol saatleri, dolaplar, sandalyeler, masalar, tablolar, gravürler, kütüphaneler, sobalar, lambalar, şamdanlar, tabaklar, mutfak takımları, altı ay kullanılacak yatak takımı yedekleri, yedek giysi ve mantolar, mücevherler ve her türden araç ve gereç bulunan bu milyonlarca ev ne işe yarar? Bu bolluk, bu sefahat neye yarar? Eğer ortaklaşa yaşasaydık, mükemmel bir duvar saatimiz olurdu, toplantı saatinde görkemli bir sesle kilise ilahîsini çalardı, operadaki gibi parıl parıl ışıldayan avizeler, beş yüz kişilik bir masa, otuz hektolitrelik bir sebze tenceresi ve duvarlara yağlıboyayla resmedilmiş Cumhuriyet'in zaferleriyle birlikte Konvansiyon toplantıları olurdu!...

* Eskiden şehirlerde yolcu taşıyan atlı araba. (y.n.)

Özgürleştirme bahanesiyle alay edilen siz iyi insanlar, mücevherciler, saatçiler, dökmeciler, hakkâklar, ince iş marangozları, lambacılar, sobacılar, camcılar, matbaacılar, modacılar... zenginliği yasaklarsanız çalışma neye yarar; neye yarar? İnsan soyu neye yarar? Daha doğrusu, ortaklık neye yarar?

[...]

Eleştirmen olarak, toplumsal yasaların araştırılmasına mülkiyetin inkârıyla başlamış biri olarak, sosyalist muhalefete dâhilim: Bu ilişki altında, ilk savlarımdan hiçbirini inkâr etmem ve ben, Tanrı'ya şükür, öncellerime sadığım. Gerçekliğin ve ilerlemenin insanı olarak; fikir fukarası, güçsüz, ahlâksız, yalnızca enayiler ve dolandırıcılar yaratmaya müsait sosyalizmi bütün gücümle reddediyorum. Bilimin adını anan ama hiçbir güçlüğe çözüm bulamayan bu sosyalizm, herkese mutluluk ve zenginlik vaat ederek, ama sadakadan başka bir şey sağlayamayarak ve hiçbir şey üretmeden devasa sermayeleri kemirerek... yirmi yıldan beri kendini bu şekilde göstermiyor mu?

Açıkça ifade ediyorum ki, gün ışığını aramak ve eleştiriye meydan okumak yerine dar sokakların karanlığına gizlenen bu yeraltı propagandasının huzurunda; bu yüzsüz şehvetperestliğin, bu çirkef edebiyatının, bu dur durak bilmez dilenciliğin, emekçilerin bir bölümünü kendine çekmeyi başaran bu ruh ve yürek sersemliğinin huzurunda, ben, sosyalist alçaklıklardan muafım, ve işte, iki kelimeyle, geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki tüm örgütlenme ütopyalarının üstünde, benim inancım ve kriterim şudur:

Emeği örgütlemek için kim ki iktidara ve sermayeye çağrı yapar o bir yalancıdır,

Çünkü emeğin örgütlenmesi sermayenin ve iktidarın alaşağı edilmesi olmalıdır.

XIII. BÖLÜM

ONUNCU EVRE - NÜFUS

I. Kuşaklar ve çalışma yoluyla toplumun imhası

[...]

Eski tarih, modern tarihin simgesidir, tıpkı İsa'nın insanlığın kişileştirilmesi olması gibi. Toplum, Thamus'un teknesi gibi, iktisadî rüzgârlarla barbarlıktan uygarlığa doğru sürüklendiğinde, mülkiyetin yarımadasından geçtikten sonra, komünizmin sığlıklarında yolu kaybeder ve dümenci Malthus da bize şöyle haykırır: Toplum can çekişiyor, toplum öldü! Tanrı Pan'ın ölümüne ağlayanların –çünkü onun dirilişine hiç inanç beslememişlerdir– hepsi de bizim hatip ve yazarlarımızdır, insanlığın yaşayan ifadeleri, onun önsezilerinin ve acılarının organlarıdır: Bir Lamennais'dir, bir Lamartine, bir Michelet'dir; bizim ekonomistlerimiz, politikacılarımız ve mistiklerimizdir, Sismondi, Blanqui, Buret, Guizot, Thiers, Cormenin, O. Barrot, Buchez, Lyon ve Chartres monsenyörleri Peder Ravignan ve Peder Lacordaire, E. Sue vs. vs.dir.

Evet, doğru, toplum sonuna geldi. Büyük tanrı Pan öldü; kahramanların gölgeleri sızlansın, cehennem titresin! Pan öldü: Toplum çözülüyor. Zengin, kendi bencilliğine kapanıp yozluğunun meyvesini gün ışığından gizliyor; namussuz ve alçak köle efendiye karşı kumpas kuruyor: Zenginde onur yok, yoksulda tevazu yok, sadakat hiçbir yerde yok. Bilge bilimi servete götüren bir yeraltı dehlizi olarak görüyor: Bilimi kafasına taktığı yok. Adalete inancı kalmamış yasa insanı, özdeyişleri artık anlamıyor; papaz artık inanç değiştirmekle uğraşmayıp baştan çıkartıyor; hükümdar eline asa yerine altın anahtar almış; ve halk, umutsuz ruh, karartıl-

mış zekâ, düşünüyor ve susuyor. Pan öldü: Thamus ve Malthus gibi ben de bunu söylüyorum. Toplum altta kaldı: Başlayın hemen ağlamaya; bu cesedin teslim edildiği bizler de otopsiye girişelim.

Uygarlığın en şaşırtıcı, deneyimin en iyi tanıklık ettiği ve teorisyenlerin en az anladıkları olgu SEFALETtir. Hiçbir sorun bunun kadar dikkatle, bu kadar zahmetle incelenmedi. Yoksulluk mantıksal, tarihsel, fiziksel ve ahlâkî analize tâbi tutuldu; ve doğanın dördüncü hükümranlığı gibi, ailelere, türlere, soylara, çeşitliliklere bölündü; etkileri ve nedenleri, zorunluluğu, yayılması, yönelimi, ölçüsü uzun uzun incelendi; fizyoloji ve tedavi uygulandı: Sadece bu konuda yazılmış kitapların başlıkları bir cildi doldurur. Yoksulluktan konuşa konuşa sonunda varlığı inkâr edildi; ve sanki, uzun bir araştırmanın ardından, sefaletin tanımlanamayan şeyler kategorisine, uyuşmayan şeyler kategorisine ait olduğu şimdi fark ediliyor gibidir.

[...]

Sefalet, E. Buret'ye göre, *zenginliğin ödünlenmesidir. FIAT LUX!** Daha yetenekli birileri yapabiliyorlarsa açıklasınlar bunu! Bana kalırsa, yazar ne söylediğinin farkında değil. Yoksulluğun nedeni, ürünlerin yetersizliğidir; yani yoksulluk: Malthus'un görüşü. Metinleri çoğaltabilirim ama bu önermeden başka bir şey yazarlardan elde edemem. Tıpkı Kuran'ın ilk ayeti gibi: TANRI TANRI'DIR; sefalet sefalettir, kötülük de kötülüktür. Sefaletin bir din gibi felsefe-karşıtı, irasyonel bir şey olduğu; bir hayâlet, bir mit olduğu doğru değil mi?

Sonuç, bu öncüllere lâyıktır: *Üretimi arttırmak, tüketimi kısıtlamak ve daha az çocuk doğurmak,* tek kelimeyle, zengin olmak, yoksul olmamak: İşte, sefaleti en iyi incelemiş olanla-

* Lat., *IŞIK OLSUN!*; Tanrı tarafından ışığın yaratılışını tanımlayan cümle. Eski Ahit, Yar. 1:3. (y.n.)

* Eski çağ dünyasında, dünyanın sınırı olduğuna inanılan ve Cebelitarık Boğazı'nın iki yanında yükselen Kalpe ve Abyla (Cebelitarık ve Septe) kayaları. (y.n.)

rın sefaletle mücadele etmek için bize söylemeyi bildikleri şey; işte siyasal iktisadın Herkül sütunları!*...

Ama, yüce ekonomistler, şunu unutuyorsunuz ki, nüfusu arttırmadan zenginliği arttırmak, kol sayısını arttırırken ağız sayısını azaltmayı istemek kadar saçmadır. Biraz akıl yürütelim lütfen, çünkü akıl yürütmediğimizden aynı sağduyuya sahip değiliz. Aile toplumsal iktisadın kalbi, mülkiyetin temel nesnesi, düzenin kurucu öğesi, emekçinin tüm emelini, tüm çabalarını yönelttiği en yüksek iyilik değil midir? Ailenin yokluğu çalışmaya son vermez mi? Sanayinin şövalyesi ve hırsız olmayı tercih etmez mi? Aile sayesinde ise, tersine, sizin polisinizin sultasına boyun eğiyor, sizin vergilerinizi ödüyor, ağzına kilit vurulmasına, soyulmasına, tekel tarafından canlı canlı derisinin yüzülmesine izin veriyor, zincirlerinin üzerinde tevekkül içinde uyur ve yaşamının üçte ikisi boyunca, ezelî olduğu için sabırlı olduğu söylenen Yaratıcı gibi, kendi kişiliğine yönelik adaletsizliği hissetmez bile. Aile yoksa, çalışma yoktur, toplum yoktur; proletaryanın mülkiyete kahramanca bu tâbi oluşu yerine, bir vahşî hayvan savaşı; iktisadî veriye göre, bizim ilk konumumuz budur. Ve bunun zorunluluğunu şu an fark edemiyorsanız, izin verin sizi tekel, kredi ve mülkiyet teorilerine bakmaya göndereyim.

Şimdi, ailenin hedefi evlatlar değil midir? Bu evlatlar insanın dirimsel gelişiminin zorunlu sonucu değil midir? Edinilen güç sayesinde, deyim yerindeyse, gençliğin, çalışmanın ve refahın sayesinde organlarında biriken güç sayesinde değil midir bu? Dolayısıyla bu, geçim araçlarının çoğalmasının, nüfusu arttırmanın kaçınılmaz sonucudur; keza, dolayısıyla, geçim araçlarının nispî oranı, gereksiz ağızların azalmasıyla artmaktan uzak olarak, kaçınılmaz biçimde azalma eğilimi gösterir; tabii eğer –birazdan kanıtlamayı umduğum gibi– böyle bir ortadan kalkmanın ancak en yüce nesne olan, çalışmanın olmazsa olmaz koşulu olan ailenin yıkımıyla gerçekleşebileceği doğruysa.

Dolayısıyla, üretimle nüfus birbirinin neden ve sonucu-

dur; toplum eşzamanlı olarak ve aynı ilke sayesinde zenginlik ve insan bakımından gelişir: Bu ilişkiyi değiştirmek gerektiğini söylemek, sanki bölünenle bölenin daima eşit nedenle artıp azaldığı bir işlemde bölümü iki misline çıkarmaktan söz etmek gibidir. Ne iddia ediyorsunuz? Gençler sevişmesin mi; proletarya elli yaşında evlensin ya da hiç evlenmesin mi? Aile bir imtiyaz mı olsun? Bu durumda mülkiyetlerinizi korumak için etkin önlemler alın, askerlerinizin sayısını iki misli arttırın, fahişelerin sayısını arttırın, fahişeliği teşvik edin, poligamiyi, fanerogamiyi, hatta sodomiyi, önyargının reddettiği ama bilimin kısırlıkları nedeniyle kabul edeceği bütün sevişme türlerini teşvik edin. Çünkü aile varken sefaletin gelişimini durdurmak, tıpkı zenginliğin gelişimini durdurmanın imkânsız olması gibi imkânsızdır: Bu iki terim çözülmez evlilik bağıyla birbirine bağlıdır; bunları ayırmayı istemekte çelişki vardır.

[...]

II. Sefalet, siyasal iktisadın gerçeğidir.

[...]

İnsanlığın var oluşunda öncelikle iki temel dönem saptamaktayım: Esas olarak duraklama hâlinde olan yabanıl hâl, çalışmayı bilmeyen insanın yalnızca toprağın doğal ürünleriyle ve hayvanların çiğ etiyle yaşadığı dönem; uygarlıksa esas olarak gelişmeye dayanır, imâlâtçı olan ve maddeyi dönüştüren insan kendi elinin ürünleriyle yaşamını sürdürür.

Birinci dönemde sefaletin, yani geçimlik nesnelerin tükenmesi ve temel ihtiyaç maddelerinin yokluğunun doğrudan ve esas nedeni tembelliktir; insan yetilerinin genel ataletidir. Ataletten doğan bu sefaleti, üretici çalışmayla tamamen ortadan kaldırmak değilse de en azından ertelemek mümkün olduğundan; sefalet, doğal güçlerin verebileceği her şeyi insan bu güçleri ele geçirerek onlardan almadan uzun süre önce meydana geldiğinden, böyle bir sefaletin *erken doğmuş* olduğu, meşru vaktini *öncelediği*, dolayısıyla anormal olduğu açıktır. Dolayısıyla, madem ki yabanıl hâlde insanın

ataleti kalıcıysa, öncelemede de kalıcılık vardır, sefaletin anormalliğinde de.

[...]

Bizim analizimizden çıkan sonuç şudur: Eğer çalışma zenginliği yaratmanın araçlarına sahipse, bu araçlar, kendilerine özgü antagonizmaları gereği, yeni sefaletlerin de nedeni olmaya yatkındır; ve siyasal iktisat bu antagonizmanın onaylanmasından başka bir şey olmadığına göre yoksulluğun da örgütlenmesi odur. Demek ki sorun, çalışmanın ilkel sefaleti nasıl ortadan kaldıracağını bilmek değildir, bu ilkel sefalet yok olalı zaten çok olmuştur; sorun, çalışmaya özgü kötülükten, daha doğrusu, çalışmanın yanlış örgütlenmesinden, siyasal iktisattan kaynaklanan yoksulluğu nasıl ortadan kaldırabileceğimizdir.

[...]

Olguların ortada olması, birikmesi ve dört bir yandan siyasal iktisada karşı haykırması boşuna: Anlaşıldığı kadarıyla, bu olguları aktaran, geliştiren ve yorumlayan yazarların gözleri hiçbir şey görmemek için, kulakları hiçbir şey duymamak için, zekâları da hakikâti gizlemek için var. Mülkiyet, tefecilik, vergi, rekabet, makineler, parçalı işbölümü, nüfusu arttırmak yerine baskı altına alıyor. [...] Jean le Bon döneminde Fransa'nın nüfusu on iki milyondu; XIV. Louis döneminde on altı milyon; XVI. Louis döneminde yirmi beş milyon; günümüzde otuz dört milyondur. Tüm bu dönemlerde yoksulların olduğu, büyük bir yoksul kitlenin olduğu açıktır: Yoksullara karşı çıkartılan acımasız yasalar bunun kanıtıdır. Oysa, bu dönemlerin hangisinde Fransa toplumunun kendi kaynaklarını tükettiği söylenebilir? Fransa, on yüzyılda, üretimini yirmi katına çıkarabildi; *tiers etat*'nın* tembelliğinden kuşku duyulmamıştır: O hâlde, yoksulluğun kaynağı nedir?

[...]

* Frans., içinde, en altaki köylülerden en üstteki ticarî burjuvaziye kadar tüm halk katmanlarını barındıran –soylular ve ruhban sınıfı dışındaki– *üçüncü sınıf*. (y.n.)

III. Nüfus dengesi ilkesi

[...]

Ekonomistlerin insanlarla geçim maddeleri arasında ortaya attıkları nüfus sorununun çözümüne dair kuşkuları yoktur: Ölüm. ÖLDÜR YA DA DOĞUMU ENGELLE, *per fas et nefas,** işte Malthus'un teorisinin ister istemez varması gereken nokta budur; ulusların uygulaması için, sefalete karşı genellikle benimsenen ve öğütlenen panzehir budur. Mülkiyet ve zorbalık ilkesine sadık olan siyasal iktisadın sonu, mülkiyete ve otoriteye dayanan tüm yasalar gibi olacaktır: Kendi yasa belgesini ortaya koyduktan, kodlarını, hilelerini, formüllerini hazırladıktan sonra, cezayı bulmak kalmaktadır geriye ve bu cezayı uygulamayı güçten talep etmektedir. Malthus'un teorisi siyasal iktisadın ceza yasasıdır.

Tersine, toplumsal iktisat, hakikî iktisat bilimi ne demektedir? Her organizma kendi dengesini kendi içinde bulsun, öğelerinin anarşisine karşı ne önleme ne de baskıya gerek olsun. Çelişkilerinizi çözün, diye haykırmaktadır bize, değerleri oranlayın, mübadele yasasını arayın, bu yasa adaletin ta kendisidir: Ve önce refahı keşfedersiniz ve bu refahın ardından yüksek bir yasayı, yeryüzü ile insanlığın uyumunu keşfedeceksiniz...

[...]

Özet olarak, nüfus sorunu için ekonomistlerin de sosyalistlerin de önerdikleri çözümler, yanlış bir hipotezden kaynaklanmakta olan ve doğanın özüne ve iktisadî düzenin esasına dair hiçbir şeye dayanmayan bu çözümler tümüyle yanlıştır, çelişiktir, uygulanabilir değildir, güçsüzdür, ahlâksızdır. İnsan, tıpkı endüstriyel faaliyet alanında bulmuş olduğuna inandığı gibi, aşk faaliyeti alanında da üretimde bulunmadan zevk almanın sırrını keşfettiğini sanır ve biz, çalışmada, rekabette, kredi ve mülkiyette gözlemlemiş olduğumuz şeyi aşkta, evlilikte ve ailede de gözlemleriz: Aşkın spazmlı ve sinirli bir tahriğe dönüştüğünü; tıpkı mübadelenin yerine borsa oyununun geçmesi gibi, evlilikteki sadaka-

* Lat., *doğrusuyla, yanlışıyla*. (y.n.)

tin yerine entrikalı uygunsuz ilişkilerin geçtiğini; toplumun, nasıl tekel tarafından yozlaştırılmışsa, kadınlar tarafından da o şekilde yozlaştırıldığını; politik yapının sonuçta tamamen kokuştuğunu görürüz: İnsanlığın gerçeği bu olur.

[...]

Çalışma, insanın ilk sıfatıdır, insanın temel karakteridir. İnsan emekçidir, yani yaratıcı ve şairdir: Fikirler ve işaretler yayar; doğayı yeniden yaparken, kendi özünden üretir, kendi geçimlikleriyle yaşar: Popüler bir laf olan, *Emeğiyle yaşamak*, bu anlama gelir.

Demek ki insan, hayvanlar arasında, tek çalışandır; doğanın üretmediği, Tanrı'nın, yeteneği olmadığından yaratmaya muktedir olmadığı şeyleri var kılan odur; aynı şekilde insan da, yetilerinin özelliği nedeniyle, tanrısal gücün gerçekleştirdiklerini yapamaz. Tanrı'nın rakibi insan, Tanrı gibi, fakat Tanrı'dan başka türlü çalışır; konuşur, şarkı söyler, yazar, anlatır, hesaplar, planlar yapar ve yerine getirir, yontular yapar ve resimler çizer, varlığının unutulmaz edimlerini kutlar, yıldönümlerini kurumlaştırır, öfkelenip savaşır, din, felsefe ve sanat yoluyla düşüncesini kışkırtır. Yaşayabilmek için tüm doğayı işler; doğaya sahip çıkar ve özümler. Yaptığı her şeye niyetini, bilincini ve zevkini katar. Fakat daha da olağanüstü olan şey, işbölümü ve mübadele yoluyla, tüm insanlığın tek bir insan gibi davranması ve bununla birlikte, her bir bireyin, bu eylem ortaklığı içinde kendini özgür ve bağımsız bulmasıdır. Nihayet, yükümlülüklerin karşılıklılığı yoluyla, insan, kendi toplumsallık içgüdüsünü adalete dönüştürür ve sözünün teminatı olarak kendine ceza verir. İnsanı özellikle ayırt eden tüm bu şeyler, çalışmanın biçimleri, öznitelikleri ve yasalarıdır; yoksa yaşamımızın yaydığı bir şey, ruhumuzun bir salgısı olarak kabul edilemez.

[...]

İşbölümü, makineler, ticaret, kredi ve tüm iktisadî aygıtla birlikte toprak, insana sonsuz kaynaklar sunar. Bu kaynaklar, kim işletirse onun önünde sonsuzca uzanır; refah nüfusun önüne geçer. *Zenginlik, emekçi sayısının karesi olarak büyür.*

Fakat, nüfusun ve üretimin bu ikili hareketinin yanında,

bir diğer hareket ortaya çıkmıştır; ekonomistlerin şimdiye kadar göz ardı ettikleri ve sosyalizmin de daha haklı bir gerekçeyle görmekten sakındığı bir hareket: Bu, söylediğim gibi, çalışmanın güçleşmesidir.

Örgütlü bir toplumda, çalışma toplamı, işbölümü, makineler, vs. sayesinde her zaman azalıyor gibi gözükse de, tersine, kolektif emekçi için ve her birey için sürekli olarak artar, iktisadî gelişme sayesinde ve nedeniyle de artar. Öyle ki, bilim, sanat ve örgütlenme yoluyla endüstri yetkinleştikçe çalışma da herkes için yoğunluk ve süre (nitelik ve nicelik) bakımından artar; sonuç olarak, nispî üretim azalır. Ve şu sonuca varırız: Toplumda, ürünlerin *çokluğu*, çalışmanın *çoğalmasıyla* eşanlamlıdır.

[...]

Çalışmanın, işbölümü sayesinde ve makinelerden gördüğü yardımla, insan için azalmak yerine daima artacağı eğer bir yasaysa, ömrümüz sınırlı, yıllarımız ve günlerimiz sayılı olduğuna göre, bundan çıkan sonuç, aynı değer artışı için bizden daha çok zaman talep edileceğidir; zenginliğin dört misli artması ve nüfusun iki misli artması için gerekli zaman dilimi sürekli uzar ve bir an gelir ki, toplum daima ilerlerken duraklar kalır.

[...]

Sanat, yani insanın kendi kişiliğinde, karısının, çocuklarının kişiliğinde, fikirlerinde, söylevlerinde, eylemlerinde, ürünlerinde güzellik arayışı, hakikâtin yetkinliği: İşte, emekçinin nihaî evrimi budur; doğanın çemberini muzaffer biçimde tamamlamayı amaçlayan evre budur. *Estetik*, ve estetiğin üstünde *Ahlâk*, işte, iktisadî yapının temel taşı budur.

İnsanın tüm pratiği, uygarlığın ilerleyişi, toplumun eğilimleri bu yasaya tanıklık eder. İnsanın yaptığı her şey, sevdiği ve nefret ettiği her şey, duygulandıran ve ilgilendiren her şey, onun için bir sanat malzemesi olur. Oluşturur, güzelleştirir, uyumlu kılar, ta ki, çalışmanın büyüleyiciliğiyle, deyim yerindeyse, maddeyi ortadan kaldırana dek.

[...]

Her emekçi kendi seçtiği uzmanlık içinde ve bu uzmanlığın imkân tanıdığı ölçüde sanatçı olmalıdır. Aynı şekilde, kadının doğurduğu, beslediği, kucağında büyüttüğü her varlık, oğul, âşık, eş ve baba, aşk idealini kadında gerçekleştirmelidir, bu idealin tüm biçimlerini kadında ifade etmelidir.

Evrensel onamanın ERDEM olarak adlandırdığı şey ya da ilahî varlığın, kaçınılmaz varlığın gücü olan TUTKU'nun karşıtı olarak insanın öz gücü (değeri) denen şey, çalışmanın idealleştirilmesinden ve aşkın kutsallığından kaynaklanır.

[...]

Şu iki şeyden biri olacaktır: Ya insanlık çalışma yoluyla bir azizler toplumu olacaktır ya da uygarlık tekel ve sefalet yoluyla devasa bir müstehcen şölene dönecektir. Olayların akışı içerisinde, çalışmanın ve ücretin durumunu toptan değiştiren bir reform olmadıkça, çalışmanın her artışı, dolayısıyla zenginlikteki her artış bir süre sonra bizim için imkânsız olacaktır. Toprağın eksikliğini duymamızdan çok önce üretimimiz duracaktır: Yoksulluk ve suç sürekli artacaktır.

Uygar ülkelerin çoğunda ortalama iş günü şimdiden on iki saattir. Oysa, nüfusun iki katına çıkması için topluma dört misli üretim gerekir, sonuç olarak dört misli daha fazla güç harcanması gerekir. Tekelin soygunları ve mülkiyetin zorbalığıyla birlikte, bizim eşitsiz toplumumuzda bu dört misli artış mümkün müdür? Toplumsal iktisadın mevcut durumunda, çalışmanın ve zenginliğin bu artışı imkânsızsa eğer, emekçinin, daha fazla vermesi isteniyorsa, kölelikten çıkması zorunlu olur. Fakat, emekçiyi, yetilerindeki barbarlık nedeniyle içinde tutulduğu baskıdan kurtarmak için, onu eğitim yoluyla disipline etmek, refah yoluyla soylulaştırmak, erdem yoluyla da yüceltmek gerekir. Peki, erdem nedir? Güzel nedir? Disiplin nedir? Çalışma nedir?... Kısır bir döngüde kalırız: Fakat bu döngü insanlığın döngüsüdür, Tanrı'nın döngüsüdür. İnsanlık, yararlı olan, güzel olan, adil ve aziz olan sayesinde dengeye erişir: Akademi'nin sorduğu, *İlerlemeler ve maddî refah arzusu halkların ahlâklılığı üzerinde nasıl etkide bulunur?* sorusunun çözümü başka şeylerle birliktedir: Refah ile erdem arasında özdeşlik vardır.

XIV. BÖLÜM

ÖZET ve SONUÇ

[...]

Felsefenin *gözlem alanı* ben'dir: iktisat biliminin gözlem alanı toplumdur, yani yine ben'dir. İnsanı mı tanımak istiyorsunuz, toplumu inceleyin; toplumu mu tanımak istiyorsunuz insanı inceleyin. İnsan ve toplum karşılıklı olarak birbirlerine özne ve nesne olarak hizmet ederler: İki bilim tam anlamıyla paralel, eşanlamlıdır.

Fakat, bu kolektif ve bireysel ben nedir? Bunca tuhaf fenomenin olup bittiği bu gözlem alanı nedir? Bunu keşfetmek için benzeşimlere bakalım.

Düşündüğümüz her şey, bizce, üç transandantal KAPASİTE içinde var olmakta, art arda gelmekte ya da düzenlenmektedir; bunların dışında kesinlikle bir şey hayâl edemez ve tasarlayamayız: Bunlar *uzam*, *zaman* ve *zekâdır*.

Bu nedenle, tüm maddî nesneleri zorunlu olarak uzam içinde düşünürüz; bu nedenle, nedensellik ilişkisiyle birbirine bağlı fenomenleri zaman içinde birbirlerini izliyor gibi görürüz: Böylece katışıksız biçimde soyut temsillerimizi, toplandıkları özel bir kaba aktarırız ki biz buna idrak ya da zekâ diyoruz.

Zekâ, kendi türü içinde, sonsuz bir kapasitedir, tıpkı uzam ve ezelîyet gibi. Karmaşık yasaları olan, çeşitli ve öngörülemez etkileri olan dünyalar, sayısız organizmalar burada hareket eder; görkem ve uyum bakımından, yaratıcının uzam içine serptiği dünyalara, süre içinde parıldayıp sönen organizmalara denktir. Politika ve siyasal iktisat, hukuk ilmi, felsefe, teoloji, şiir, dil, ahlâk, edebiyat, güzel sanatlar: Ben'in gözlem alanı, doğanın, uzamın ve zamanın ikili gözlem alanından daha geniş, daha verimli, tek başına daha zengindir.

Demek ki ben, zaman ve uzam gibi, sonsuzdur. İnsan ve insanın ürünü olan şey, zaman içinde art arda gelen fenomenler ile uzam içine atılmış varlıklarla birlikte Tanrı'nın üçlü tezahürünü oluşturur. Bu üç sonsuz, sonsuzluğun sonsuz ifadesi, ayrılamaz ve indirgenemez biçimde birbirlerine nüfuz eder ve birbirlerini desteklerler: Uzam ya da hareket olmadan tahayyül edilemeyen kapsama, yani uzam kuvvet fikrini içerir, yani bir kendiliğindenliği, bir ben'i içerir.

Bize uzam içinde kendilerini sunan şeylere dair fikirler bizim imgelemimiz için *tablolar* oluşturur; nesnelerini zaman içine yerleştirdiğimiz fikirler *tarih* olarak meydana gelir; nihayet, ne zamanın ne de uzamın kategorilerine girmeyen ve idrak gücüne ait olan fikir ya da ilişkiler ise *sistemler* hâlinde koordine olur.

Tablo, tarih, sistem; demek ki bunlar üç benzeşim, daha doğrusu türdeş ifadedir; zihnimize simetrik ve mükemmel bir bütün olarak kendini sunan bazı fikirleri bunlar aracılığıyla anlatırız. Bu nedenle bu ifadeler bazı durumlarda birbirlerinin yerine geçer. Bu eserin başında uyguladığımız yöntemle, siyasal iktisadın tarihini keşiflerin tarihine göre değil, teorilerin sırasına göre sunuşumuz buna örnektir.

Demek ki, katışıksız düşüncenin şeyleri için ya da Kant'ın dediği gibi *numenler* için bir kapasite tahayyül edebiliriz veyahut tahayyül etmeden duramayız; tıpkı diğer iki kapasiteyi de hissedilir şeyler ya da *fenomenler* için tahayyül etmemiz gibi.

Fakat uzam ve zaman hiç gerçek değildir: Bunlar, dışsal algılamanın ben'e dayattığı iki biçimdir.

Aynı şekilde, zekâda da gerçek hiçbir şey yoktur: Bu, deneyimin ben'e önerdiği fikirler vesilesiyle, benzeşim yoluyla, benin kendi kendine dayattığı bir biçimdir.

Fikirlerin, sezgilerin ya da imgelerin edinilme düzenine gelince, bu, sanki şöyle oluyor gibidir: Önce, türleri ya da gerçeklikleri uzam içinde yer alanları edinmeye başlarız; sonra da, deyim yerindeyse, zamanın alıp götürdüğü fikirlerin uçuşunu durdurarak devam ederiz; ve nihayet, zekâ adını verdiğimiz bu kapasitenin hayâleti içinde, dış model olmaksızın

bize gözüken fikirleri ya da kavramları hissedilir algılar yardımıyla aniden keşfederiz. Bilgimiz böyle ilerler: Hissedilir olandan yola çıkar ve soyuta yükseliriz; akıl merdivenimizin ayağı yeryüzündedir, gökyüzünü dolaşır ve ruhun derinliklerinde kaybolur.

Şimdi bu diziyi tersine çevirelim ve yaratılışı, zekânın üst kürelerinden zamanın ve uzamın alt kürelerine doğru fikirlerin düşüşü olarak hayâl edelim. Bu düşüş sırasında, başlangıçtan beri katışıksız olan fikirler, kendilerini gerçekleştiren ve ifade eden bir beden ya da *dayanak* edinirler. Bu bakış açısıyla, yaratılmış her şeyi, doğanın fenomenleri ve insanlığın tezahürlerini, maddesiz ve hareketsiz ruhun, kimi zaman sabit ve düz bir düzleme –uzama–, kimi zaman ise eğik ve hareketli bir düzleme –zamana– yansısı olarak görürüz.

Kendi aralarında eşit, anlayış olarak çağdaş ve koordineli fikirlerin, ilkel desenle benzerliği olmayan tablolar ve hikâyeler oluşturarak, insanlığa ve doğaya karmakarışık, darmadağınık, yerelleşmiş, tabii ve ardışık biçimde fırlatılmış görünmeleri buradan kaynaklanır: Ve insanın tüm ilmi, ezelî düşüncenin soyut sistemini bu düşünce içinde bulmaktan ibarettir. Natüralistler örgütlü ve örgütsüz varlık sistemlerini bu tür bir restorasyonla yeniden bulmuşlardır. Toplumun bize tecrit edilmiş, bağlantısız, anarşik olarak gösterdiği toplumsal iktisadın evreler dizisini biz de aynı usûlle yeniden oluşturmayı denedik. Bizim ele aldığımız konu, gerçekten, ekonomistlerin derlediği fragmanlara göre, çalışmanın doğal tarihidir; ve bizim analizimizden kaynaklanan sistem, Linné ve Jussieu'nün keşfettiği bitkiler sistemi ve Cuvier'nin hayvanlar sistemi nasıl doğruysa aynı şekilde doğrudur.

Çalışmayla ortaya çıkan insan ben; siyasal iktisadın keşif alanı, felsefenin somut biçimi işte budur. Bu iki bilimin, daha doğrusu bu iki kuşkuculuğun özdeşliği, bu kitabın tüm akışı içinde gözler önüne serilmiştir. Örneğin, fikirlerin oluşumunun işbölümündeki temel kategorilerin bir bölünmesi olduğunu gördük; sonra, insanın doğa üzerindeki eyleminden özgürlüğün doğduğunu ve özgürlüğün ardından, insanın toplumla ve kendisiyle tüm ilişkilerinin de bu şekilde meydana

geldiğini gördük. Sonuç olarak, iktisat bilimi bizim için hem ontoloji, mantık, psikoloji ve teolojidir, hem de bir politika, bir estetik, bir sembolik ve bir ahlâktır...

Bilimin alanını bildikten ve sınırlarını gördükten sonra geriye *yöntemi*'ni tanımak kalır. İmdi, iktisat biliminin yöntemi felsefeninkiyle de aynıdır: Çalışmanın örgütlenmesi, bize göre, akıl ve mantığın örgütlenmesinden başka bir şey değildir...

Bu örgütlenmeyi oluşturan yasalar arasındaki antinomiye dikkati çektik.

[...]

Çatışkı, çekimin ve hareketin yasasıdır, dengenin nedenidir: Tutkuyu o meydana getirir, tüm uyumu ve anlaşmayı parçalayan odur...

Ardından, ilerleme ve dizi yasası gelir, varlıkların melodisi, güzel ve yüce yasası. Çatışkıyı ortadan kaldırırsanız varlıkların ilerlemesi açıklanamaz: Çünkü bu ilerlemeyi yaratacak güç kalmaz ortada. Diziyi ortadan kaldırın, dünya kısır çelişkilerin bir karmaşasından, hedefsiz ve fikirsiz, evrensel bir kaynaşmadan başka bir şey olmaz...

Bizim katışıksız hakikâtimiz için bu spekülasyonlar gereksiz gözükse de, uygulamamız hâlâ son derece yararlıdır. İyice düşünün: Herkes her an aynı ilkeleri ve aynı teorileri hem olumlar hem de inkâr eder; kuşkusuz hep iyi niyetlidir, her zaman da makul nedenleri vardır, vicdanın tamamen huzur bulması bir yana, tutkunun zafer kazanması ve kuşkunun ruhu ele geçirmesi için bunlar yeterlidir. İsterseniz mantığı bir yana bırakalım: Fakat şeylerin ikili yüzünü aydınlatmak önemsiz bir şey midir? Akıl yürütmeden sakınmayı öğrenmemiz önemsiz bir şey midir? Bir insanın, aldanmaya ve saçmalığa düşme riskine doğru koşmasının nedeninin fikirlerinde haklı olduğu ve yüreğinde doğruluk olduğu oranda arttığını bilmek önemsiz midir?

Tüm politik, dinî, ekonomik, vs. yanlış anlamalarımız şeylere içkin çelişkiden kaynaklanır; ve ilkelerdeki çürümenin, vicdanların parayla satın alınabilirliğinin, inanç şarlatanlığının, ikiyüzlü fikirlerin topluma boca edildiği kaynak da bu çelişkidir...

Kâhin şöyle der: "Efendiler her yerde ve her zaman, ücretleri mevcut oranın üstüne çıkarmama konusunda, zımnî, fakat sabit ve tektip bir birlik içindedirler. Bu kuralı ihlâl etmek kardeşliğe uymaz. Ve iğrenç bir hukuk kuralı olarak bu birliğe izin verilirken işçilerin güçlerini birleştirmeleri şiddetle cezalandırılır."

Smith'in sarsılmaz soğukkanlılığının *iğrenç* bulmaktan geri duramadığı bu yeni ahlâksızlığın nedeni nedir? Böyle bas bas bağıran bir adaletsizliğe hâlâ gerek var mıydı? Kişiler bu tercihte bulunmasaydı yazgıda hata mı olurdu, Yüce Tanrı yenilmiş mi olurdu? Tekelle birlikte, insan soyunun bu kısmî polisini aklama imkânı mı bulacağız?

[...]

Çalışma nedir? İmtiyaz nedir?

Yaratıcı faaliyetin benzeri olan çalışma, kendinin bilincinde olmadığında belirlenememiş ve verimsiz olduğundan, fikir de yasa da nüfuz edemediğinden, bu çalışma, uygarlığın büyük dölyatağı, toplumun pasif ya da dişi ilkesi olan değerin oluştuğu potadır. Özgür iradeden yayılan imtiyaz, bireyselleşmeye, gerçekleşen özgürlüğe, emreden otoriteye, düşünüp taşınan beyne, yöneten ben'e karar veren elektrik kıvılcımıdır.

Demek ki, çalışma ile imtiyaz ilişkisi, dişiyle erilin, karı ile kocanın ilişkisidir. Her halk kadının zinasını her zaman erkeğinkinden daha kınanası bir şey olarak görmüştür; sonuç olarak, bu, daha ciddi cezalara tabi tutulmuştur. Biçimlerin acımasızlığına takılarak prensibi unutanlar ve yalnızca cinsiyete uygulanan barbarlığı görenler, *Lélia*'nın* yazarının öykülerinde yer almaya lâyık Romalı politikacılardır. İşçilerin tüm disiplinsizlikleri kadının işlediği zinayla eş görülebilir. Oysa mahkemeler işçinin şikâyetiyle efendinin şikâyeti karşısında eşit davrandıklarında, yokluğunda insanlığın yaşayamayacağı hiyerarşik bağın kırılmış olacağı ve toplumun tüm ekonomisinin çökeceği açık değil midir?

Bu durumu olgularla değerlendirin. Bir işçi grevinin fiz-

* George Sand'ın maçoluğu teşhir ettiği bir romanının adı. (ç.n.)

yonomisini işverenlerin ortaklığındaki gelişimle karşılaştırın. Bir yanda, hukuka güvensizlik, ajitasyon, karışıklık, dışarda çığlık ve titremeler, içerde terör, itaat ruhu ve barış arzusu. Diğer yanda ise tersine, hesaplı kararlılık, güç duygusu, başarıda kesinlik, icrada soğukkanlılık. Bu durumda, güç, sizce, neredededir? Organik ilke nerede? Yaşam nerede? Kuşkusuz toplum herkese yardım ve koruma borçludur: Burada, ezilen insanlığın davasını asla savunuyor değilim; göğün intikamı altında kalsınlar! Fakat proleterin eğitiminin tamamlanması gerekir. Proleter, çalışma ve erdem sayesinde ölümsüzlüğe varan Herkül'dür: Fakat Eurystheus'un işkencesi olmasaydı Herkül ne yapardı?

Ulusları kasıp kavuran Attila Roma önünde çadır kurduğunda, "Sen kimsin?" diye sordu ona Papa Aziz Leon.

"Ben Tanrı'nın baş belâsıyım," diye cevap verdi barbar. "Biz," diye karşılık verdi Papa, "Tanrı'dan gelen her şeyi minnetle karşılarız: Fakat sen, sakın ola, sana emredilmemiş bir şey yapma!"

Mülk sahipleri, kimsiniz siz?

Tuhaf şey, merhamet, adalet, toplumsal iktisat adına her yandan saldırıya uğrayan mülkiyetin, kendini aklamak için şu kelimelerden başka cevabı olamadı: *Ben, var olduğum için varım.* Ben toplumun inkârıyım, emekçinin yoksulluğuyum, üretken olmama hakkıyım, en güçlünün nedeniyim, ben yiyip yutmazsam kimse yaşayamaz.

Bu korkunç muamma karşısında en keskin görüşlü zekâlar hayâl kırıklığına uğradı.

[...]

Endüstrinin ve tarımın pazara getirdiği ürünleri topyekûn ele alalım. Bu ürünler, barut ve sabun gibi, malzemeleri genel mağazadan alınarak yapılmış bir bileşimin şu ya da bu düzeydeki sonucudur. Bu ürünlerin bedeli, hiç değişmeden, önce değişik emekçi kategorilerine ödenen ücretlerden, ikinci olarak da işverenlerin ve kapitalistlerin talep ettikleri kârlardan oluşur. Öyle ki, toplum iki sınıfa ayrılmış olur: 1. İşverenler, kapitalistler ve mülk sahipleri tüm tüketim nesnelerinin tekeline sahiptir; 2. Ücretliler ya da emekçiler ise bu

tüketim nesnelerine değerlerinin ancak yarısını verebilirler, dolayısıyla onlar için tüketim, dolaşım ve yeniden üretim olanaksızdır.

Adam Smith bize boş yere şunu söyler:

"Basit bir hakkaniyet, tüm ulusu giydiren, besleyen ve barındıranların, kendi çalışmalarının ürününde kendilerine de yetecek beslenme, giyinme ve barınma payına sahip olmalarını gerektirir."

Bu, en azından tekelcileri mülksüzleştirmeden nasıl mümkün olabilir? Peki ya tekel, eğer endüstriyel yeteneğin özgürce uygulanışının kaçınılmaz bir sonucu ise, nasıl engellenebilir? Adam Smith'in yerleştirmek istediği adalet, mülkiyet rejiminde uygulanamaz. Oysa, eğer adalet uygulanabilir değilse, hatta adaletsizlik hâline geliyorsa, ve eğer bu çelişki şeylerin doğasına içkinse, hakkaniyetten ve insanlıktan hâlâ söz etmek neye yarar? Takdir-i ilahî hakkaniyeti biliyor mu ya da yazgısallık insansever midir? Ne tekeli ne de çalışmayı yok etmeye çalışmalıyız; tekelin çelişkisinin kaçınılmaz kıldığı bir sentez yoluyla, tekelin birkaç kişiye ayırdığı malları herkesin çıkarına üretmesini sağlamak gerek. Bu çözümün dışında Yüce Tanrı bizim gözyaşlarımıza duyarsız kalır; yazgısallık kendi yolunu şaşmadan izler; ve biz, ciddî bir şekilde oturup neyin adil, neyin gayri adil olduğunu tartışırken, bizi kendi gibi düşüncelerimizde çelişik, eylemlerimizde çelişik yapmış olan Tanrı, bize kahkahalarla karşılık verir.

Çalışma yoluyla gerçekleşirken ve toplum içinde devasa bir güçle ifade bulurken, her şeyi olması gerekenin tersi yönde gerçekleştiren ve topluma tersinden görülen bir halı ya da ters dönmüş bir hayvan görünümü veren şey, fikirlerimizin bu temel çelişkisidir. İnsan, işbölümü ve makineler sayesinde, bilime ve özgürlüğe adım adım yükselmelidir; ama işbölümüyle, makineyle, insan sersemleşir ve köle olur. Teoriye göre, vergi servetle orantılı olmalıdır; ama tam tersine, vergi sefaletle orantılıdır. Üretici olmayan itaat etmelidir, ama ne acıdır ki üretici olmayan emretmektedir. Kredi, etimolojik olarak ve teorik tanımından yola çıkarsak, çalışmanın destekçisidir; uygulamada ise çalışmayı ezer ve öldü-

rür. Mülkiyet, imtiyazının en güzel ifadesi içinde, toprağın açılımıdır; fakat bu aynı imtiyazın uygulanışında, mülkiyet, toprağın yasaklanmasıdır. Siyasal iktisat tüm kategorileri içinde çelişkiyi ve din fikrini yeniden üretir. İnsan yaşamı, der felsefe, hayvanlıktan ve doğadan ezelî özgürleşmedir, Tanrı'ya karşı bir mücadeledir. Dinî pratikte, yaşam insanın kendine karşı mücadelesidir, toplumun yüksek bir Varlığa mutlak itaatidir. Tanrı'yı tüm kalbinizle sevin, der bize İncil, ve *ezelî yaşam için kendi ruhunuzdan nefret edin:* Akıl ise bize tam tersini emreder...

Bu özeti daha ileriye götürmeyeceğim. Açıklamalarımın sonuna geldiğimden fikirlerim öyle bir telaş içinde, öyle çok ve ateşli ki, keşfettiğim şeyi anlatabilmek için şimdiden yeni bir kitaba ihtiyacım var, ve hitabet tarzının uygunluğuna rağmen, sözlerime son vermek için aniden susmaktan başka çare görmüyorum.

Eğer yanılmıyorsam, okur en azından bir konuda ikna olmuş olmalıdır: Toplumsal hakikâti ne ütopyada ne de gelenekte bulabiliriz; siyasal iktisat asla toplumun bilimi değildir, fakat bu bilimin malzemelerini içerir; tıpkı yaratılış öncesi kaosun, evrenin elementlerini kapsaması gibi. Soyumuzun yerküre üzerindeki yazgısı gibi gözüken mutlak örgütlenmeye varmak için tüm çelişkilerimizin genel denklemini yapmaktan başka bir yol kalmamıştır.

Fakat bu denklemin formülü ne olacaktır?

Bunu şimdiden hayâl meyâl sezebiliriz: Bu bir *mübadele* yasası olmalıdır, bir KARŞILIKLILIK teorisi olmalıdır, bizim uygar ve ticarî toplumlarımızın eski biçimlerini çözen ve eleştirinin işaret ettiği tüm verimlilik, ilerleme ve adalet koşullarını yerine getiren bir güvenceler sistemi; yalnızca konvansiyonel değil, gerçek bir toplum; parçalı işbölümünü bilimin aracına dönüştüren; makinelere köle olmayı ortadan kaldıran ve onların ortaya çıkışındaki krizi öngören; rekabeti kâr hâline getiren ve tekeli herkes için bir güvenlik teminatı yapan; kendi ilkesinin gücüyle, sermayeden kredi ve devletten koruma talep etmek yerine, sermayeyi ve devleti çalışmaya tâbi kılan; mübadeledeki dürüstlük sayesinde halklar

arasında hakikî bir dayanışma yaratan; bireysel inisiyatifi yasaklamadan, ev içi tasarrufu yasak etmeden, toplumu, sahiplenmenin yoksun bıraktığı zenginliklere hiç durmaksızın götüren; sermayelerin bu *çıkış* ve *giriş* hareketi sayesinde, yurttaşların politik ve endüstriyel eşitliğini sağlayan ve yaygın bir kamusal eğitim sistemiyle yurttaşların düzeylerini sürekli yükselterek, işlevlerin eşitliğini ve yeteneklerin denkliğini sağlayan; adalet, refah ve erdem yoluyla, insan bilincini yenileyerek, kuşaklar arası uyumu ve dengeyi sağlayan bir toplum; tek kelimeyle, hem örgütlenme hem de geçişken olan, fakat geçicilikten kaçan ve her şeyi güvence altına alırken hiçbir şeyi üstlenmeyen bir toplum...

Karşılıklılık ya da *mutuum* teorisi, yani doğal hâliyle mübadele, ki bunun en basit biçimi tüketim için ödünç vermektir, kolektif varlığın bakış açısından, mülkiyet ve ortaklık şeklindeki iki fikrin sentezidir; kendisini oluşturan unsurlar kadar eski bir sentezdir bu, çünkü keşiflerin ve sistemlerin labirentinden geçen toplumun ilkel pratiğe geri dönüşünden başka bir şey değildir; A eşittir A, temel önerme üzerine altı bin yıllık bir kafa yormanın sonucudur.

Günümüzde her şey bu görkemli restorasyona hazırlanıyor; her şey, hayâlin hükümranlığının geçtiğine ve toplumun kendi doğasının samimîyetine döneceğine işaret ediyor. Tekel, dünyayı eşitleyecek kadar şişti: daha doğrusu, dünyayı kapsayan bir tekel artık tekelci kalamaz; ya cumhuriyetçileşmeli ya da geberip gitmelidir. İkiyüzlülük, parayla satın alınabilirlik, fahişelik, hırsızlık, kamu vicdanının temelini oluşturuyor: insanlık kendisini öldüreni yaşatmayı öğrendikçe, adaletin ve kefaretin yaklaştığına inanmak gerekir.

Ütopyalarının yanılgısını hisseden sosyalizm, şimdiden, gerçekliklere ve olgulara bağlanıyor: Paris'te kendini görüp gülüyor; Berlin'de, Köln'de, Leipzig'de, Breslau'da tartışıyor; İngiltere'de ürperti içinde; Okyanus'un öte yakasında gürlüyor; Polonya'da kendini öldürtmekte; Berne'de ve Lozan'da yönetime oturmaktadır. Sosyalizm, kitlelere nüfuz ederek, çok başka bir şey olmuştur: Halk, okulların ünü karşısında artık daha az endişe duyuyor; çalışma, bilim, refah, eşitlik

talep ediyor. Sistem onu pek ilgilendirmemektedir, yeter ki aradığı şey orada bulunsun. Halk bir şey isteyip de bunu nasıl elde edebileceğini bilmek onun için en önemli şey olduğunda, bu durumda, keşfetmekte asla gecikmez: Büyük maskaralığın yok olduğunu görmeye hazırlanın...

Papaz, günahın sefalet olduğunu ve hakikî erdemin, bizi ezelî yaşama lâyık kılan şeyin, dine ve Tanrı'ya karşı mücadele etmek olduğunu nihayet ruhlara soksun; – kibrini kıran filozof, *supercilium philosophicum*, kendi açısından, aklın toplum olduğunu ve felsefe yapmanın kendi elleriyle eser yaratmak olduğunu öğrensin; – sanatçı eskiden Olimpos'tan İsa'nın ahırına indiğini ve bu ahırdan aniden meçhul ihtişamlara yükseldiğini ve tıpkı Hıristiyanlık gibi çalışma da kendisini yenileyeceğini hatırlasın; kapitalist, paranın ve altının hakikî değer olmadığını, mübadeledeki dürüstlükle tüm ürünler aynı saygınlığa yükseldiğinden, her üreticinin evinin kamusal bir alan olacağını ve tıpkı sermayenin üretkenliği hayâliyle gerçekleşen şeyin işçinin yoksulluğu olması gibi, örgütlü çalışmanın da sermayeyi ortadan kaldıracağını düşünsün; mülk sahibi, toplum rantlarının toplayıcısından başka bir şey olmadığını ve eskiden, savaş sayesinde, toprak üzerine yasak koyabilmiş olması gibi, proleterin de, sırası geldiğinde, ortaklık yoluyla, ürünler üzerine yasak koyabileceğini ve mülkiyetini boşa çevirip yok edeceğini bilsin; prens ve kibirli mahiyeti, subayları, yargıçları, danışmanları, derebeyleri ve tüm üretici olmayanlar ordusu, bir an önce, çiftçiye ve sanayiciye, *Teşekkürler!* diye haykırsınlar, çünkü çalışmanın örgütlenmesi iktidarın tâbi kılınmasının eşanlamlısıdır, üretici olmayanı yoksunluğa terk etmek ve iktidarın utanç ve açlık içinde yok olmasını sağlamak emekçinin görevidir...

Tüm bu şeyler, öngörülmemiş, umulmadık yenilikler olarak değil, halkın tutkularının ya da birkaç kişinin yeteneğinin ani sonucu olarak değil, fakat toplumun çok eski zamanlara dayanan, bir süreliğine terk edilmiş bir pratiğe kendiliğinden geri dönüşüyle ve bu sayede gerçekleşecektir.

İnsanlık, salınımlı yürüyüşü içinde, hiç durmaksızın ken-

dine geri döner: Onun ilerlemeleri geleneklerindeki gençleşmeden başka bir şey değildir; sistemleri, görünüşte ne kadar karşıt olsa da, her zaman, aynı özün farklı yanlarını temsil eder. Hakikât, uygarlığın hareketinde, her zaman özdeş kalır, her zaman eski ve her zaman yeni: Din, felsefe, bilim yalnızca bunun tercümesidir. Ve, Takdir-i ilahî'yi ve insan aklının yanılmazlığını oluşturan tam da budur; ilerlemenin bağrında bile varlığımızı değişmez kılan budur; toplumun özünü bozulmaz kılan ve devrimleri karşı konulmaz kılan budur; ve, perspektifi sürekli olarak genişleterek, nihaî çözümü her zaman uzaktan göstererek, gizemli önsezilerimizin otoritesini oluşturan da budur.

İnsanlığın bu mücadeleleri üzerine düşünürken, Hıristiyan semboliğinde, militan kilisenin yerine kıyamet gününde muzaffer kilisenin geçeceğini ister istemez hatırladığımda, toplumsal çelişkiler sistemi, bana, unutkanlık ırmağı üzerinde kurulu büyülü bir köprü gibi geliyor.

Pierre-Joseph

PROUDHON

Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da

SEFALETİN FELSEFESİ

Proudhon, 1846'da *Sefaletin Felsefesi*'ni yazarak bütün şimşekleri üzerine çekti. Öncelikle din karşıtı beyanlarıyla "saygı değer" insanları şoke ediyordu. Ona göre, dünyanın içinde bulunduğu durum, iyiliksever bir Tanrı'nın varlığını teyit etmek şöyle dursun, insanı "Tanrı kötüdür" kanaatine vardırıyordu. "Dinde *Tanrı*, politikada *Devlet*, ekonomide *Mülkiyet*; işte, kendine yabancılaşmış insanlığın kendi elleriyle teslim olduğu ve günümüzde artık reddetmesi gereken üçlü biçim budur" diyordu.

Statik sonuçlara, nihaî yanıtlara güvenmeyen, bilinçli bir anti-sistematik düşünür olan Proudhon, *Sefaletin Felsefesi*'nde, Marksist *politik eylem* vurgusunun karşısına anarşist *ekonomik eylem* idealini koyar.

Marx'ın, Proudhon'a cevabı olan *Felsefenin Sefaleti* yaygın bir okur kitlesine ulaşmışken, bu eserin referansını oluşturan *Sefaletin Felsefesi* bugüne değin gün ışığına çıkmamıştı. Şimdi bu eserin çok uzun zaman sonra da olsa Türkçe yayımlanmış olması, günümüzde de devam eden politik saflaşma ve tartışmaların 19. yüzyıldaki arka planını göz önüne sermektedir.

2013
0728507
ABL
THG
28507 ABL

KAOS

ISBN 978-975-7005-32-2
9 789757 005322